

ELNÖKI MEGNYITÓ BESZÉD

Mondotta NÉGYESY LÁSZLÓ alelnök.

Tisztelt Közgyűlés!

Midőn abban a megtisztelő feladatban eljárók, hogy egészségi okokból távollevő szeretett elnökünk helyett társaságunk mai közgyűlését vezessem, úgy érzem, hogy az a néhány szó, amit e székől mondanom kell, nem illethet más tárgyat, mint azt a nagy szellemet, akinek ez évben minden irodalmi intézményünk lelkes és meleg ünnepet szentel, s akinek a mi munkánkhoz való viszonyáról ihletett ajak mai napirendünk főpontjaként szólni fog.

Hol dobbanna meg melegebben a magyar szív Arany János születésének százéves ünnepén, mint ebben a körben, ahol az irodalom tisztelete és vizsgálata élethivatás, ahol e hivatáshoz szeretetet anyyiak szívében épen Arany költészetének varázsa gerjesztett, s ahol Arany költészetének anyyi elméleti vizsgálója találkozik?

Látjuk a csodát, ami e száz év alatt Magyarország szellemi életében végbement, s hogy szemünk fel van fegyverezve, ez a körülmény nemhogy csökkentené, inkább növeli a jelenségek és személyek csodaszerű hatását.

E száz év alatt, 1817-től 1917-ig háromszor forogtunk halálos válságban. 1817-ben egészen frissek voltak a békók, melyeket a szent szövetség Európaszerte rárakott a szellemre, melyet a XVIII. század felszabadított s mely a szabadság túlságaitól már megtisztulva alkotó munkára vágyott. A feltörekvő és erőhatalommal visszaszoritott energiák kínos feszültségben tartották a népek lelkét. Nekünk a reakció nemcsak művelődési és politikai szabadságunkat és társadalmi fejlődésünket, hanem nemzeti létünket is fenyegette, s a veszedelmet végletessé tette a nemzeti közérzés mély súlyedtsége. De az irodalomban már jelentkező eszméletesség átsapott a közéletre is, a nemzet életakarata megmozdult s mikor a júliusi forradalom Európa nyugotán megrázta a reakció oszlopait és a reformeszmék utat törtek maguk-

nak, nálunk is kitűzi Széchenyi a reform útjait: anyagi és szellemi kultúra által erősíteni nemzetiségünket.

S lön új idő — a régi visszacsökkent —
Reményben gazdag, tettben szapora.

A nemzeti lét átlendült a holt ponton; a nemzet a korszerű haladás útjára lépett, századok mulasztásait lázas igyekezettel pótolni törekedett, megkezdte állami és társadalmi berendezkedésének modern átalakítását s Európa nemzeteivel szolidaritásban törekedett megoldani a helyzeténél és hivatottságánál fogva reá váró feladatokat. A másik nagy megpróbáltatás e lelkes törekvéseink teljesülésének küszöbén ért bennünket, mikor 1848-9-ben újra megingott a talaj Európa népei alatt, s a fegyveres küzdelem a reakcióval nálunk érte el legnagyobbszerű arányait. Nekünk ismét nemcsak a haladásért, hanem nemzeti létünkért kellett küzdenünk az idegen abszolutizmus ellen. Erőkifejtésünk az időleges bukás után megérlelte gyümölcseit s a magyar nemzeti állam biztosabb alapokat nyert, mint 1526 óta bármikor. Egy félszázada sem fejlődhetett ez alapokon, mikor ránk szakadt az újabb, az előbbieknél még félelmesebb és véresebb válság, a mostani világháború, reánk nézve az élet-halál harca.

Ki hitte volna 1817-ben, hogy három évtized múlva a magyarság két nagyhatalom ereje ellen dicsőséggel fogja megtámadott szabadságát oltalmazni, s ha elbukik, nemsokára feltámadni? Ki hitte volna, hogy egy század múlva régi ellenfeivel szövetségben az egész többi világ erejével dacolni fog?

Hogy ezt a háromszoris halálos megpróbáltatást elbirtuk, abban örökre szóló érdeme volt irodalmunknak, mely maga is e száz év alatt aránytalanul nagyobb fejlődést vett és több értéket termelt, mint addigi életünk egész folyamán. A XIX. század magyar irodalmában megvalósult nagy értékek a könyvek és az iskola útján áthatva a nemzeti értelmiségbe, meghatványozták annak szellemi és erkölcsi erejét, táplálták érzésvilágát s képessé tették vezető, szervező hivatásának fokozottabb teljesítésére.

Aranynak a közlélek e kifejtésében, a nemzeti lélek e formálásában többi nagy kortársa közt egyik legfőbb szerepe van.

Ő a magyarság szemléleti képeit és emlékeit, hagyományait vette fel lelkébe és adta vissza még jobban átszűrve, a nemzetnek. Nem csupán a jelen érzelmeit, hanem a nemzetnek, mint történeti életet élő személynek az érzelmeit öntötte költői formába és tette a jelenkor lelki háztartásának tényezőjévé. Az ő lelkében az egész nemzet történeti emlékezete él és alakul át költői módon a közlélek számára új erővé. Mikor megteremti alakjait, a magyar fajnak e halhatatlan

típusait, akkor is mint a nemzeti léleknek egyik szerve működik. Amit a magyarság lelke századokon át szépet, jót gondolt a derék magyar emberről, azt testesíti meg kedves alakjaiban; magyar világnézetet, magyar hangulatot tolmácsol s a magyar népköltés ízlésformáit értékesíti.

S amellett, hogy ennyire magyar, mennyire egyéni is! Mindegyik költeményén rajta van az ő szellemének bélyege, s mindegyiknek mélyén, az epikus nyugalom, vagy a drámai erő alatt ott érezzük a költő szubjektív lírizmusát. És magyarsága mellett mily európai! Teremtő ereje mellett mennyire művészi! Nincs költőnk, akinek az övéhez fogható világirodalmi kulturája volna, s aki a Múzsától nyert őstehetséget annyi tanulmánnyal gazdagította volna. Hagyomány és egyéni kezdemény — minden fejlődésnek e két legfőbb összetevője, — tanulmány és teremtő erő, művészet és tartalom, magyarság és európaiság, mindezek ritka összhangban egyesülnek nála s biztosítják költészetének klasszikus maradandóságát. És ő a mi legklasszikusabb költőnk.

Mily gazdag tőke az ő költészete a nemzet számára! S mennyi tárgya a tanulmánynak a kritika és az irodalomtörténet számára! Hiszen ő az a költőnk, aki legsokszorosabb vonatkozásban van a világirodalom jelenségeivel!

Talán a mostani ünnep lendülete meghozza annak a régi vára-kozásnak a teljesedését is, hogy egy tudományos Arany-életrajzunk készüljön, egy olyan életrajz, amely az ő lelki evolúcióját tünteti fel s alkotásait mint e lelki történet termékeit érteti meg. A serény részletmunkálatok, melyeket e társaság tagjai folytatnak, becses adalékokat szolgáltatnak e feladathoz.

Különös kedvvel folynak most azok a vizsgálatok, melyek Arany költészetének egyetemes irodalmi kapcsolatait derítik fel. Igen helyesen; rá kell mutatni e ritka-műveltségű nagy költő szellemének lehetőleg minden vonatkozására. Egyet ne feledjünk azonban soha kimutatni és lelkiismeretesen megállapítani. Nem először hangoztatom e helyről, de nem hangoztathatom eléggé, hogy a «forráskutatás», a «hatás» kimutatása — csak félmunka s a közönség szemében a költőnek mintegy negatív képét idézi fel. Könnyen az a látszat támad, mintha a költő eredetisége eltűnnék, vagy más szóval: úgy tetszhetnék, mintha ez vagy az a nagy költőnk merő kölcsönzésekből állna. Természetes, hogy a legtanultabb költőnél lesz a legtöbb «hatás»; Aranynál van tán a legtöbb. Különböztessük meg, hogy ez nem kölcsönzés, hanem nemes értelemben vett «hatás». A napsugár *hat* a virágra, színt csal szirmaira, segíti fejlődni illatát, méznedvét, de nem a napsugár a színes, az illatos, az édes, hanem a virág. Aranynál a vett

hatás mindig csak tényező, csak eleme új alakulatnak. Az irodalmi áramlások lényege abban áll, hogy az egyik szellemből a másikhoz eljutó tényezők ott új szintezisbe lépnek s új egységet alkotnak. Ez az irodalmi élet szerves chemiája. Ezt az új szintezist ne mulasszuk el lelkiismeretesen felmutatni és meghatározni. A «hatás» egyoldalú feltüntetésével csak felét oldottuk meg feladatunknak, s nem voltunk egészen pontosak. Aranyon meglátszik, hogy egy-egy korszakban görög klasszikusokkal, vagy Byronnal, vagy Shakespeare-rel, vagy a Nibelung-énekekkel és a germán hősmondával, olasz epikusokkal, skót balladákkal vagy spanyol románcokkal foglalkozott; de amit alkot, mindaz elsősorban *magyar* és *Arany*-szerű. A mézen is megérik az évszakok virága, az akác, a rózsza, az őszi flóra, de azért mindegyik méz, s a lepke hiába szívja ki a virággelyhek nedvét, nem készít belőle mézet.

Szeretném ma felhívni a t. Társaság figyelmét még egy feladatra.

Bármily fényes része van is Arany költészetének a mai magyar értelmiség szellemében, meg kell állapítani, hogy még nem érvényesült kellő mértékben.

Általán is a nemzeti léleknek az a kiépítése, mely a XIX. század közepén oly hatalmas erővel folyt, nem fejeződhetett be. Meggátolta a nemzeti katasztrófa, nem szolgálta eléggé később hiányosan visszaállított alkotmányosságunk s akadály volt gazdasági elmaradásunk is.

A magyar nép fölött mostoha évtizedek vonultak át, ezek folyamán a nemzeti lélek nem jutott el mindama javainak birtokába, melyeket neki gondolkodói és költői megteremtettek. Épen Arany költészete sem válhatott annyira az egész nép birtokává, mint kívánatos lett volna.

Arany úgy képzelte a maga költői hivatását, mint Petőfi, hogy az egész nemzetnek kell énekelnie és a nép ajkára kell hullatnia keblének mennyei mannáját. Mannát, szent és tiszta lelki táplálékot akart nyújtani, melytől a nép nemesedjék, lelkében emelkedjék, nemzeti tudatában és erkölcsében megerősödjék, költői ereje és ízlése eredeti módon fejlődjék. Az ő költészete erre a legteljesebb mértékben alkalmas volt. Hatott is, de korántsem a kívánatos mértékben. Örök kár, hogy kiadói, üzleti szempontok megbénították ez alkotások terjedését, s a nép gazdasági viszonyai nem kedveztek a jelentékeny árú kötetek forgalmának. Mennyi lélekfejlesztő hatás veszett így kárba évtizedek során! Mennyivel több volt még meg akkor a nép régi lelkivilágából és emlékeiből, mint ma, s a nép erényeinek és emlékeinek folytonosságát mennyire biztosították volna e költemények! A legújabb gazdasági és szociális viszonyok hirtelen megváltoztatják

a nép eddigi életmódját és képzetvilágát, talán kiforgatják a népet egész jelleméből, melynek sajátos előnyeit Arany annyira kiemelte műveiben!

De talán még nem késő. Még meg lehetne menteni a nemzeti lélek folytonosságát a magyar nép tömegeiben a népművelés célszerű szervezésével. S erre a célra hasonlíthatatlan eszköz lehetne épen Arany költészete. Minél jobban megkedveltetjük Arany főműveit, annál magyarabbnak, derekabbnak, erkölcsösebbnek, jobb és eredetibb izlésűnek őrizzük meg a magyar fajt, a magyar nemzetet.

Arany költészete nagyszerű kondenzátora a nemzeti léleknek. A benne felhalmozott energiát jobban fel nem használni bűn volna nemzeti létünk ellen.

Ime, a gondviselés így szól hozzánk: Küldök nektek költőt, a ki vissza tudja állítani a nemzeti eszmélet és nemzeti sajátságok folytonosságát; adok neki erőt, hogy a magyar költői izlést a legfőbb fokra emelje s remekműveket alkosson; adok neki intuiciót, mint alig más nemzet költőjének ebben a korban, hogy belásson százados multak lelkébe s rekonstruálja azt, ami elveszett. Abból, amit alkot, tápláljátok lelketeket, s meg fogtok ifjodni, meg fogjátok erősíteni nemzetiségeteket. — Nekünk nem szabad ezt az intést meg nem érteni. Nekünk Aranyt ki kell vinnünk a nép közé s mentül többünknek, mentül nagyobb odaadással terjeszteni.

Azt hiszem, ezt a feladatot a magyar értelmiség még fogja érteni. De értsük meg elsősorban mi, az irodalom történetének munkásai. Kiki közülünk, ahol s amit tehet, tegyen ez irányban. Lesznek talán, akik sokat tehetnek.

Erre a feladatra felhíván tisztelt tagtársaim figyelmét, az Irodalomtörténeti Társaság V. évi rendes közgyűlését megnyitom.

TTTKÁRI JELENTÉS

a Magyar Irodalomtörténeti Társaság V. évi közgyűlésére.

Tisztelt Közgyűlés!

Harmadizben jöttünk immár össze messze harcterek fegyverzaja közt, szívünkben barátainkért, pályatársainkért s tagtársainkért érzett aggodalmakkal. A könnyekben gázoló, vértengerbe fúló esztendőknek e harmadika fájdalmas megpróbáltatást hozott számunkra. Oláh hadak tiporták Csaba ivadékainak bérceit, oláh katonák itatták lovukat a Marosban, melynek siető habjai a magyar mult megrázó sugalmaival ébresztgették Kemény költői kedvét. Aggódó lélekkel néztünk magyarságunknak ez erős bástyája felé, mely szomorú századokban hosszú ideig védővára volt nyelvünknek és kultúránknak is. A betörő hadak, hála vitéz seregeinknek, véres homlokkal özönlöttek vissza s mi a megkönnyebbülés ujjongó napjaiban még fokozottabb melegséggel éreztük, mit jelent nekünk e bérces-völgyes, áldott föld. Nem mulaszthatjuk el ez ünnepi alkalmat, hogy ki ne fejezzük bensőséges együttérzésünket azokkal a tagtársainkkal, kiket földönfutókká tett e veszedelem s kik azokban a borzasztó napokban boldog otthonukból talán csak gyötrődő lelküket tudták menteni.

Vesztésektől, gyásztól sem kímélt meg bennünket a sors. Választmányunk tagjai sorából fiatalon, munkakedve teljességében, magasba törő tervei és lelkes reményei közül kiragadta a halál Vértesy Jenőt. Írói érdemeit a baráti kegyelet melegével méltatta folyóiratunkban Császár Elemér; minden méltatás csak ennek ismétlése lenne. Midőn kedves társunknak nehéz szenvedések alatt leroskadt, közülünk örökre eltűnt árnyától megilletődött lélekkel búcsút veszünk, hálás szívvel gondolunk szíves és mindig kész buzgóságára, mellyel üléseinken s felolvasó asztalunk mellett megjelent és folyóiratunkat értékes dolgozataival támogatta. Amennyire megdöbbenően csonkának érezzük életét tervei befejezetlensége miatt, annyira felemelően egésznek látuk nagy kötelességérzetében s munkája komolyságában.

Tagjaink sorából bő aratást követelt a halál. Hősi halottaink

száma ismét szaporodott több fájdalmas veszteségünkkel. A csataterek hőseiül estek el: Bod Károly, Freiszmuth Frigyes, Gretzmacher Viktor, Paál Antal és Singer János társaink. Megindult lélekkel gondolunk korai halálukra, mélységes fájdalommal a veszteségre, melyet egyre gyarapodó soruk kultúránkra jelent s hűséges büszkeséggel őrizzük emléküket.

Elhunyt tagjaink közül Somló Sándor, egyike azoknak az egyre fogyó keveseknek, kik az élet útját magas eszményekbe csüggő szemmel járják. Lelke telve volt rajongással minden iránt, a mi magasztos és szép s alkuvás nélkül való hűséggel magyarságunkhoz. Társaságunk életét nagy rokonszenvvel kísérte s élete végső hónapjaiban terveivel és vonzalmával a szépirodalomtól egyre jobban távolodott az irodalomtörténet felé. Nagy kedvvel dolgozott Szigligeti-életrajzán, melynek megrásására a nagyváradi Szigligeti-Társaságtól kapott megbízást s erősen készült a régi magyar színészi és írói életre vonatkozó gazdag feljegyzéseinek irodalmi formába öntésére. Az orozva rácsapó halál idő előtt elszórtta tervei közül s így Szigligeti-életrajza épúgy csak terv maradt, mint Vértesy Jenőé, mindössze is csak az Országos Színművészeti Akadémia értesítőiben közölt egypár részlete mutatja, hogy értékes és szép munkát remélhattünk volna benne.

Egy megdöbbentő katasztrófának esett áldozatául tagjaink közül a sokoldalú és nagyérdemű Thallóczy Lajos. Munkássága művelődésünknek más ágaira irányult, de eredményeiben ugyanazt a célt szolgálta, mely nekünk is szemünk előtt lebeg. Az élet legszebb korában dönt ki sorunkból Marton József, kinek két nagyobb dolgozata (*Magyar Voltaire, - magyar enciklopédisták; A kath. papság a magyar irodalomban*) is fenntartja körünkben emlékezetét. Elhaltak még Budaker Károly és Theisz Jenő tagtársaink is. Mindnyájuk emlékét kegyelettel őrizzük.

Tagjaink száma egyébként is némi apadást mutat (573 rendes, 3 rendkívüli), amiben legnagyobb része a jelentékenyebb tagdíjjal hátralekösök revíziójának és törlésének van. Ezzel szemben előfizetőink száma szaporodott (334) s alapító tagjaink sora is gyarapodott Lechner Tibor budapesti tanár úrral.

Vesztéseink és aggodalmaink között sem engedte Társaságunkat munkájában csüggedni a kötelesség szava. Munkásságunk minden irányban zavar nélkül folyt. Sikerült megküzdenuk az egyre súlyosbodó anyagi viszonyokkal, sőt választmányunk fölvehette folyóiratunk írói honoráriumai fölemelésének tervét is. Nem anyagi érdekből, hanem a szellemi munka megbecsülése szempontjából tartjuk ezt kívánatosnak, most, mikor minden testi munka értéke hihetetlenül felszökött. Anyagi biztosságunkért elsősorban a Nagyméltóságú Vallás-

és Közokt. Miniszter Úrnak mondunk hálás köszönetet, ki 4000 kor. segéllyel támogatja Társaságunkat, aztán Budapest székesfőváros nagyérdemű tanácsának, mely 1000 kor. segítségben részesített bennünket.

Folyóiratunk a háború kezdete óta bevált módon, kéthavonként jelent meg, gazdag és változatos tartalommal, figyelmében részesítve irodalmunknak minden korát s a legaprólékosabb gondnal és pontossággal kísérve nyomon mai irodalmi életünknek minden olyan mozzanatát, mely kapcsolatban van tudományágunkkal. Megtartottuk pontosan havi felolvasó-üléseinket is, melyeknek tárgysora a következő volt: április 1-én Harsányi István a maga és Gulyás József kutatásai eredményeül *Ismeretlen Csokonai-verseket* mutatott be, Kéky Lajos *Élmények és emlékek Baksay Sándor elbeszéléseiben* c. tanulmányát olvasta fel. Május 6-án Riedl Frigyes adott kifejezést *Shakespeare és a magyar irodalom* c. tanulmányával Társaságunk hódolatának a brit szellemóriás emléke előtt halálának háromszázados fordulóján. Okt. 7-én Binder Jenő *Gaál József A király Ludason c. vígjátékának forrásai*, Husztiné Révhegyi Rózsa *Erdélyi és Hegel* c. tanulmányát olvasta fel; nov. 4-én Király György *A trójai monda a VI. századi irodalmunkban*, Zolnai Béla *Fehér László c. népballadánk s rokonai a világirodalomban* címmel értekeztek. Dec. 2-án Vargha Damján *Domonkos szerzők a magyar codexirodalomban* c. tanulmányával tolmácsolta Társaságunk tiszteletét e nagyérdemű rend iránt fennállásának hétszázados fordulóján; Perényi József pedig *Szigeti József és Csiky Gergely* közt vont párhuzamot egy-egy színművök (Rang és mód — Buborékok) alapján. Jan. 9-én Radó Antal *Magyar Homér-fordításokról* címmel Baksay Sándor, Kemenes József és Vértesy Jenő fordításait méltatta; febr. 3-án Zsigmond Ferenc *A szabadságharc hatását fejtegette Jókai írói egyéniségére*, Kéky Lajos *Magyar költői versenyeket* ismertette.

E ránk köszöntött esztendő két nagy magyar költő születésének százados fordulóját hozta magával: Aranyét és Tompáét. Az első iránt érzett hódolatban bizonyára egyik vagyunk mindannyian s ennek a hódolatnak kifejezése az, hogy közülésünket is az ő emlékének szenteljük. A tárgyilagos irodalmi kritikától távol áll, hogy az ő nagyságához mérje a Tompáét, de távol kell állnia a másik végletnek is, mely Tompa jelentőségét igaz értékén alul látja. Az egybevételnek e módja nem emeli sem Arany, sem Petőfi, sem Vörösmarty nagyságát. — erre nincs is szükségük — s igaztalanság Tompával szemben, ki maga is szerényebbnek tudta és vallotta tehetségét. Ne adja Isten, hogy nemzetünkre valaha ismét oly idők következzenek, amikor nemzeti közérzésünk alapján láthassuk tisztábban s érthessük meg igazabban Tompa irodalomtörténeti jelentőségét. Ha most igaz

hódolattal nyílik meg szívünk az ünnepi forduló áhítatában Arany nagysága előtt, gondoljunk szerető megbecsüléssel arra a másik napra is, mely kezdete volt egy hűséges, meleg érzésekkel teljes költői pályának.

Mire Tompa születésének százados fordulója eljő, akkorra talán már a magyar föld búzájával együtt betakarítják a világ véres aratásának termését is. Bízó és esengő lélekkel gondolva erre, hajoljunk meg mély hálával vitéz katonáink előtt, kik testükkel védik kultúránkat s vérük hullásával biztosítják számunkra a nyugodt munka lehetőségét. Gondoljunk különösen bensőséges érzéssel titkárunkra, ki harmadik éve küzd harcossaink sorában. Azokat az érzéseket, melyekkel tavalyi közgyűlésünk szeretetünket és hűségünket elküldötte hozzá egy meleg baráti kézzorításra, egy újabb esztendő újabb megpróbáltatásai még melegebbekké tették bennünk iránta s még bensőségebb szeretettel és hűséggel száll el hozzá lelkünk e pillanatban s azzal az őszinte kívánsággal, hogy Isten óvja meg őt és hozza vissza közénk mennél hamarabb.

Kérem jelentésemnek szíves tudomásul vételét.

KÉKY LAJOS.

ARANY JÁNOS MINT IRODALOMTÖRTÉNETÍRÓ.

Méltóan ünnepeljük-e mi, az irodalomtörténet szerény munkásai, egyik legnagyobb költőnknek emlékét, ha születésének századik évfordulóján irodalomtörténeti munkásságát tesszük vizsgálódásunk tárgyává? Nem szerénytelenség-e tőlünk, ha ezt a ragyogó költői lángelmét leszállítjuk arról a magaslatról, ahonnan fénye egy egész nemzetre sugárzik, és szellemét a mi csöndes berkeinkbe, szürke kézművesek közé idézzük? Rafael ugyan a vatikáni stanzák freskóin egyformán helyet juttat a tudománynak és a művészetnek, de mi, és épen mi, érezzük, hogy az emberi szellem e két nyilvánulása közt a művészet a magasabbrendű, s tudományunk, mint a művészet remekeinek magyarázója és értékelője, amannak csak szolgálja. Égi eredetű amaz, a mienk földi. S ha Arany ott, a képzelet aranyos birodalmában, csillogó vértű, minden társát homályba borító diadalmas hős, itt meg, a mi világunkban, egy a sok közül s nem is az első sorban álló: nem vétünk-e a kegyelet ellen, ha munkásságának ezt a felét ragadjuk meg? Bíráljuk-e mint tudóst azt az Aranyt, aki mint költő minden bírálaton fölüli állt, s az ő ünnepén a szívünket elárasztó lelkesedés szavai helyett az értelem, a hideg megfontolás hangjait hallassuk?

Megvallom, tisztelt Társaság, gyötörtek e kétségek — de csak hamar erőt vettem rajtuk. Megnyugtatót a tudat: Arany oly nagy, hogy megbírja a legigazságosabb megvilágítást. Sőt ha Arany tudományos munkásságát nem ellentétbe állítjuk költői működésével, hanem párhuzamba, s ennek kiegészítéseként tekintjük, akkor — úgy látom — irodalomtörténeti dolgozatai még emelik, nagyobbá teszik Aranyt — nem a költőt, mert e téren nem emelkedhetik — hanem az embert. Az ember képe akkor lesz teljes, ha kiegészítjük a tudós vonásaival. S Arany, a tudós, érdemes is tiszteletünkre; irodalomtörténetírói munkásságát költői működése homályba borítja, de nem azért, mintha az önmagában fénytelen volna, hanem mert az, költészete vakítóan fényes. Ezekben a szempontokban bírja dolgozatom megfejtését és igazolását.

A költészetnek és a tudománynak az a szövetsége, melyet Arany írói pályája mutat, nem mindennapi jelenség. Tudósok, akik egy-egy bimbót lemetszenek a múzsa rózsás-kertjéből, költők, akik egy-egy esztétikai tanulmánnyal gazdagítják a tudomány tárházát, mindig voltak, arra azonban, hogy ez a kétféle szellemi tevékenység többé-kevésbé egyensúlyban tartsa egymást, mint Goethénél, Schillernél és a mi Zrinyinknél, Eötvösünkénél, ritka a példa. S ha egyensúly helyett beérjük némi harmoniával, akkor sem tudunk irodalmunk történetéből sok nevet említeni: Arany elődei közül csak Csokonai, Kölcsey, Vörösmarty és Kemény sorakoznak melléje. Míg azonban a többiek bizonyos ambiciótól hevítvé tértek a költészet hímes mezejéről a tudomány rideg csarnokába, Aranyt a szükség, az alkalom bírta a tudomány művelésére. Vörösmarty szenvedéllyel nyelvészkedett, Csokonai, Kölcsey és Kemény hivatást éreztek az esztétika iránt: Arany mindig külső kényszernek engedett, ha tudományos kérdések megoldására vállalkozott. Összefoglaló irodalomtörténetét, a magyar nemzeti irodalom fejlődésének rajzát, mint tanár készítette, vezérfonalul iskolai előadásai számára, a *Szigeti veszedelem* összevetését forrásaival és *Bánk bán* tanulmányát akadémiai székfoglalóul írta, írói arképeit, Gyöngyösinek, Orczy Lőrincnek, Baróti Szabó Dávidnak, Ráday Gedeonnak, Gvadányinak költői jellemrajzát, és a *Naiv eposzunkról* című tanulmányt folyóiratai számára dolgozta, mikor munkatársaitól cserbenhagyva, magának kellett megtölteni a lapot. Már ezen a ponton találunk egy igen jellemző vonást Arany egyéniségéhez: noha nem lelke hajtotta irodalomtörténeti kérdések megfejtésére, ép oly gonddal, szeretettel merült el bennük, mint költői tárgyaiban. Különösen erős világitást vetnek Arany mély kötelességtudatára akadémiai dolgozatai. Az Akadémia őt mint a nemzet legnagyobb költőjét választotta tagjai sorába: természetesen kínálkozott a gondolat, hogy székét költői alkotással foglalja el. Ezt a könnyű megoldást Arany elvetette magától. Tudósok testülete emelte őt magához, illő, hogy a tudomány palástját öltse magára. Olyan tudományos készüllettel látott a munkához, mely becsületére vált volna bármely társának. Ez Arany: az élet minden terhét főlvállaló s azt becsülettel, ereje megfeszítésével elviselő ember. Szívvel-lélekkel költő és szívvel-lélekkel tudós; itt is, ott is egész ember, akinek tiszte, amint maga írja, hogy

Válassza ott, válassza itt
A jobbik részt magának.

Arany irodalomtörténeti munkássága nincs ma más arányban a ráfordított igyekezettel. Legnagyobb szabású dolgozatai töredékül

maradtak, a legmélyebben járónak nagy elmével föllállított fölvetései és következtetései összeomlottak, írói arcképeinek színei az újabb kutatások éles világosságában kissé megfakultak. Rendszeres irodalomtörténetét egészen kirekesztem a vizsgálódás köréből: a legnagyobb méltánytalanság volna, Arany szellemének legsúlyosabb megbántása, ha ezt a pusztán gyakorlati célból készült munkát, melyet Arany nemcsak nem szánt a nyilvánosságnak, hanem féltő gonddal rejtett előle, az iskola zárt falai közül a tudomány nyílt mezejére hurcolnók. Arany életrajzírója s a magyar pedagógia historikusa nyomatékkal utalhat rá. Az előbbi Arany páratlan lelkiismeretességének bizonyosságául idézheti. Íme Arany a testét-lelkét megőrlő tanári munkáját még megnehezítette azáltal, hogy nem vette könnyebb végéről dolgát, mint legtöbb pályatársa, s nem adta tanítványai kezébe a nehéz, száraz, lélektelen kézikönyvet, hanem újat írt számukra, az erkölesi és anyagi siker minden reménye nélkül. A pedagógus is méltán dicsérheti a könyv didaktikai érdemeit, tömör, világos, szabatos fejtegetéseit, az irodalomtörténetíró azonban — noha a munka IV. szakaszának második fele, mint összeállítás, egészen Aranyé, s nagy tanultságának, biztos esztétikai ítéletének egyebütt is fölismerszenek kétségtelen nyomai — csak értékes tankönyvet lát benne. Több ugyan «Toldy extractusá»-nál, mint szerzője szerényen gondolja, de annak rendszerében, keretében és szellemében készült, nagyrészt annak adataiból is.

Hogy Arany irodalomtörténeti munkásságának jelentőségét mérthessük, föl kell vértelnünk magunkat a legsajátosabb irodalomtörténeti erénnyel, s alkalmaznunk kell megítélésében a történeti szempontot. Ha jogosult ez a szempont a költészet fejlődésében, pedig ott a fejlődés sem nem folytonos, sem nem egyenletes, mennyivel jogosultabb tudományunk életében, ahol sorsa nem ihletett lángelmék, hanem serény munkások kezébe van letéve, s minden nemzedék az előbbieik eredményeire épít tovább. Aki a ma szemszögéből akarná megítélni Arany tudós érdemeit, ugyanoly tévedésbe esnék, mint a közvélemény Galilei korában, mikor a nap látszólagos mozgásából azt következtette, hogy a nap mozog s földünk áll. Nem Arany érdemei fogatkoztak meg a fölöttük elrohant hat évtized következtében, hanem tudományunk jutott tovább, magasabbra. Csak egy példát Arany munkásságából e közkeletű tétel igazolására. Céloztam az imént arra, hogy az a nagy művészettel és szaktudással fölépített alkotmány, mellyel Arany naiv eposzunkról vallott fölvetését támogatta, összedőlt. Arany vallotta és bizonyítgatta, hogy naiv eposzunk volt, ma általános a meggyőződés, hogy nem volt. Vajjon elvesztette-e ezáltal a tanulmány belső értékét? Nem élnek-e teljes

frissességükben azok a finom megfigyelések, melyeket benne Arany a magyar nép költészetének s általán a népköltészetnek a költői idom iránti fogékonyságáról meg a krónikáinkban följegyzett, kerek egésszé gömbölyödő mondáinkról lesz? Nem mintaképe-e a tanulmány ma is annak a módszeres eljárásnak, mellyel a tudós az irodalomtörténet homályos zugaiba világot iparkodik vetni? S elévül-e valaha Aranynak az az érdeme, hogy fiatal tudományunk életében itt, őtőle vette-tik föl először egy sajátos irodalomtörténeti probléma? Hogy az irodalom életében vannak vitás, esztétikai itélettel vagy a tekintély szavával el nem intézhető kérdések — hogy megszaporodott a számuk azóta! — Arany érezte meg nálunk először. Sőt még egy lépéssel tovább mehetünk. Aranynak köszönjük nemcsak a probléma fölvetését, hanem megoldását is. Hogy tisztán látunk a naiv eposzunk kérdésében, az egészen Arany érdeme: pusztán az ő okfejtése alapján, de bizonyítékainak erejét elfogulatlanabban mérlegelve, jutottunk az ellenkező eredményre, mint ő. Így lesz a tévedés az igazság forrásává, s Arany példája igazolja Lessing meggyőződését, hogy nem az igazság, hanem az igazság utáni törekvés az ember osztályrésze.

Még egy tényező működött abban, hogy Arany irodalomtörténetírói érdemeit ma kissé megfakultaknak látjuk. Aki mai tudásunkkal olvassa a Gyöngyösiről rajzolt jellemképet, nem talál benne újat. Íme főbb megállapításai: Gyöngyösi modora alapjában ugyanaz, mint Tinódié, csak fölfrissítve, «megszínelve»; históriás énekeket ír, de földíszíti költői epizódokkal, színes leírásokkal és elmékedésekkel. A kompozícióban meghaladja ugyan mesterét, de nem vitte tovább az események némi csoportosításánál. Valójában nem is igazi epikus, hanem lírikus, mintaképe Ovidius. Míg Zrinyi megelőzte korát, de nem hatott reá, Gyöngyösi megtalálta a magáét és előbbvitte, különösen a költői szólam, a nyelv, a ritmus és a rím emelése által. Csupa értékes, de közismert tanítás. Való igaz, megtalálhatók, sokszor szó szerinti, még a tankönyvekben is. De tudják-e azok, akik ezeket az igazságokat hangoztatják, hogy mindezt éppen Arany állapította meg először, hogy ezek az ő fogalmazásában lettek közkeletűek? Hogy ismereteseznek tetszenek előttünk, az legnagyobb dicsőségük: bizonyossága annak, hogy Arany ítéletein még a haladó kor sem módosított, s két emberöltő tudományos munkássága után is színigazságok maradtak. Hogy magára Aranyra alkalmazzam azt a ritka tömörséggel fogalmazott ítéletet, mellyel ő Gyöngyösi szerepét jellemezte: jó tulajdonit megette az idő, hanem gyarapodott is belőlük; ez volt sorsa.

E két példa mutatja, mily igazságtalanok volnánk, ha a távlatot nem ismerő prerafaalista festők módjára történelmi távlat nélkül rajzolnók meg az irodalomtörténetíró Arany alakját. Be kell állítani

működését a maga korába. Irodalomtörténetírásunk képe Arany fölépése idején, 1858-ban, olyan volt, mint a késő esti nyári ég holdtöltekor. A szemhatár peremén egy hatalmas, de hidegen tündöklő égitest, a hold; fényével annyira elnyomja a többi, nála százszorta nagyobb álló csillagokét, hogy csak egy-kettő ragyog, akkor is tőle tisztas távolban. Az előbbi Toldy, irodalomtörténetírásunk atyja és hatalmas ura, aki a maga óriási munkabíráásával szinte egészen kiszajátította az irodalomtörténet tágas mezejét; az utóbbiak az ifjabb nemzedék: Erdélyi János, Kemény Zsigmond, Gyulai Pál, Greguss Ágost, Salamon Ferenc, akik jóformán csak a Toldytól mellőzött vagy kevesebb figyelemre méltatott területeket művelhették, főként az újabb irodalmat. Ebbe a környezetbe lépett be Arany. Munkássága mind irányával, mind módszerével szembehelyezkedik kortársaiével, de még fokozottabb mértékben Toldyéval. Toldy elsősorban adatgyűjtő és rendszerező volt. Az átlagos emberit messze meghaladó energiával és szorgalommal hordta össze irodalomtörténetünk anyagát, hogy hatalmas életrajzokká vagy nagyszabású összefoglaló áttekintésekké rendezze. Az anyagot megrostálni, mélyreható kritikával kísélni alig ért rá, munkájában leggyakrabban és legszívesebben a biográfia és a bibliográfia segítségével élt. A többiek munkássága jobbra kritikai irányú, s az irodalom legújabb jelenségeivel foglalkozván, dolgozataik a műbírálat s az irodalomtörténet határmesgyéjén állanak. A műalkotásokat az esztétikus szemével nézik, tőle tanulják a módszert, s céljuk az értékelés. Fejlett műérzékükkel az irodalomtörténeti tárgyalás egy sajátos, de értékes módját honosítják meg: engedik magukra hatni a költői műveket s azt a hatást elemzik, melyet lelkük a művektől vett.

Ily módon a kor irodalomtörténetíróit bizonyos egyoldalúság jellemzi, tárgyban is, szellemben is. Arany, noha hozzájuk képest keveset dolgozott, gazdagabb és változatosabb: egyformán foglalkozik írói egyéniségekkel s az irodalomtörténet részletkérdéseivel; irodalmunk életének a messze múlt kódébe vesző kezdete ép úgy érdekli mint legfrissebb jelene, a XVII. század nagy epikusai, mint a XVIII. sz. apró lírikusai s a XIX. sz. lángelméjű drámaírója. E változatos vizsgálódásokat szoros egységbe foglalja s korának többi irodalomtörténeti törekvéseivel szembeállítja Arany tudományos módszere, a filológiai módszer. Nem annak kicsinyes változata, mely a betűhöz tapadva a *szavak* értelmét vizsgálja s a költői alkotást élettelen kísérleti anyagnak tekintve gyötri, nyúzza, hanem az igazi, a nemes, mely magát a *költői művet* akarja megértetni s azt a lelket, melyben megfogant. Nem állítjuk, hogy a filológiai vizsgálat az irodalomtörténetnek egyetlen módszere — még nem is a legmagasabb rendű —

de kétségkívül alapvető föladata, s elengedhetetlen föltétele annak, hogy tudományunk megvalósíthassa igazi céljait: az irodalmi alkotások értékének, jelentőségének megállapítását s az egyes jelenségek összefűzését szerves fejlődéssé. Arany fölismerte azt a nagy igazságot, hogy az adatok fölhalmazása s azok rendszeres összefoglalása között van még egy lépés, az alapos, lelkiismeretes, de lelkes részletmunka, s ennek egyik eszköze a filológiai vizsgálódás. A filológiai módszer alkalmazása a magyar irodalomtörténetre Arany újítása és érdeme.

Erre a filológus munkára hivatottabb ember alig képzelhető, mint Arany. Lelki szervezetében gazdagon termő talajra bukkantak az igazi filológus érényei, annyira, hogy ha a sors megtagadta volna tőle a költői alkotás tehetségét, mint irodalomtörténetíró is megörökítette volna nevét. Siessünk azonban hozzátenni, bármekkora szeretettel csüngünk is tudományunkon: ennél nagyobb csapás nem érhetne volna szellemi életünket! De való, hogy költői egyéniségének legértékesebb elemei irodalomtörténeti munkássága körében is érvényesültek, és sajátos filológus érényei alapjukban nem mások, mint költői szellemének inkarnációi, alsóbbrendű nyilvánulásai. Ez a kapcsolat legjobban tanulmányozható a *Zrinyi és Tasso* című akadémiai székfoglalójában. A *Buda halála* Arany Jánosára emlékeztet: ugyanazzal a fáradhatatlan szorgalommal hordja itt össze a tudományos anyagot, mint ott a költőit, s az a művészi gond, amellyel amott minden részletet kidolgoz, emitt mint tudós alaposág jelentkezik. Arany nemcsak tehetségére nézve volt a múlt század második felének legnagyobb embere, hanem a kötelességtudása is páratlan volt: innen van, hogy mindenben kitűnő volt, az alaposágban is, a filológusok legnagyobb érényében. Olyan széles keretbe foglalja a vizsgálódásait s olyan jól megalapozza, hogy ilyen terjedelmű monografia nemcsak a magyar, hanem az egyetemes irodalomtörténetben is párja nélkül áll. Csak egy ötödrésze készült el, s így is száz lapra terjed: a legnagyobbszabású irodalomtörténeti részletmunka, a koncepció nagyságában méltó párja a hún trilógiának! S hogy el tud merülni a részletekbe! Meglát minden kis szálát, mely Zrinyit mintaképeihez köti, s minden halvány árnyalatot, mely elválasztja tőlük. Közel, de élesen látó szem, kitűnő memoria, érdek az apró, de jellemző vonások iránt — mindezek Aranynak, az embernek, legegényibb karaktervonásai, amelyek itt mint tudós érények jelentkeznek, költészetében meg mint annak legsajátosabb tulajdonsága, mint erős, egészséges realizmus. Csak az anyag változott, de a módszer nem: ugyanaz a pontosság, megbízhatóság, igazság a részletes egyezések megállapításában, melyet költeményeiből ismerünk, de ott az élet, a való hű, utolsó vonáság találóan kidolgozott rajzának láttuk.

Arany, mondtuk, elmerül a *részletekbe*, de nem merül el *bennük*. Amint nagyszabású epikai kompozícióiban a részek nem önmagukért vannak, hanem az egész szolgálatára, e tanulmányában is a részletmunka, azoknak a párhuzamoknak és kapcsolatoknak kimutatása, melyek Zrinyit Tassóhoz fűzik, csak eszköz egy magasabbrendű cél elérésére, melyet Arany igen szabatosan fogalmazott, megállapítván, hogy dolgozatának hivatása annak a viszonynak fölfejtése, «melyben Zrinyi közelebb Tassóhoz, s mindkettő az Aeneishez áll; igyekezőven egyszermind a két előbbinek költői jellemét felfogva, úgy helyezni egymás mellé, hogy kitűnjék, vajjon a mi nagyra tartott epikusunk csupán Tasso gyöngébb visszhangja-e, vagy, dacára számos átvételeinek, eredeti, önálló költői egyéniség.»

Nagyjelentőségű szavak, s értéküket fokozza, ahogy a további tárgyalás során a szavak tetté válnak. Arany kitűzván értekezése célját, egy igen termékeny irodalomtörténeti módszert pendít meg, az összehasonlító, s azt először alkalmazza irodalmunkban következetesen, tudományos alapossággal. Hálátlan a világ. Az utolsó emberöltő alatt az összehasonlító irodalomtörténeti vizsgálódások hatalmasan föllendültek, tudományunk legkapósabb módszerévé váltak, de ma már alig gondol valaki arra, hogy megindítójuk nem vérszerinti tudós, hanem vérszerinti költő volt. Igaz, hogy nem abban a szellemben haladnak, amint Arany megkezdte. Újabban az összehasonlítás szívesen korlátozódik forrás-kimutatássá, s a kutatók beérik azzal, hogy megjelöljék vagy párhuzamba állítsák a magyar és az idegen költői mű egyező részleteit. Némi fogalomzavar s ennek következtében céltelődés állott be: az összehasonlítást, a forráskimutatást célnak tekintik, holott az csak eszköz az igazi irodalomtörténeti föladat, az értékelés, szolgálatában.

Arany másként fogta föl hivatását s az ő csodálatosan tiszta pillantásával helyesen látta a követendő utat: ki kell derítenie milyen viszony van a *Szigeti veszedelem* és mintaképei között, mert ez határozza meg az eposz értékét. Nem elégszik meg tehát a pusztá összevetéssel, hanem mélyebbre hatol; több irányban is, mindenütt a legnagyobb óvatossággal és módszerességgel. Először megállapítja, hogy abból, amit Zrinyi Tassóból átvett, mennyi Tassónál is kölcsönzés, vergiliusi vagy homérosi örökség, s így a *Zrinyiászról* lefejté azt a réteget, amely Tasso utánzásának látszik, holott valójában nem az, hanem a hősi eposzok természetétől megkövetelt átvétel, kötelező, elődről utódra szálló eposzi hagyomány. A második lépés még fontosabb: azt vizsgálja, mint járt el a magyar költő az átvett anyaggal, megtartotta-e úgy, amint példaképénél találta, vagy változtatott-e rajta, s változtatásaival értékesebbé tette-e. A nagy tárgyismereten kívül,

melyet minden filológustól megkövetelhetünk, e ponton a kutatónak új erényekre van szüksége: elfogulatlanságra, biztos ítéletre, erős érzékre a finomságok iránt. Arany tudományos fegyvertára kimeríthetetlen. Ismeri — sorról sorra, gondolatról gondolatra, képről képre — nemcsak a *Gerusalemme liberatát*, az *Aeneist*, a homérosi époszokat, hanem Ariostót, a zsoldárokat, s Zrinyi hadtudományi munkáit is, úgy hogy még a legapróbb egyezéseket, nem is a szavaknak, hanem a fordulatoknak találkozásait meg tudja jelölni.¹ Ép ily biztosan állapítja meg, mint dolgozta föl Zrinyi az átvett indítékokat, mint adott új szint a régi képnek, mint tette a maga költői képzeletével hatásosabbá, szebbé, igazabbá a kölcsönzöttet és az alakítás művészetével a magáévá azt, ami anyaga szerint Tassóé. Csak egy-két példa Arany finom érzékére. Zrinyi Tasso hiperboléjából «csupán a legerősebb túlzást veszi át és nem magyarázza, mint Tasso; innen van, hogy bár hihetlenebbet mond, túlzása nagyobb szerű képzetet költ, mint amazé.» Mily biztos ismerete nyilvánul itt a költői hatás természetének: nem a gondolaton, hanem a kifejezésén fordul meg a hatás! Másutt utal Tancreéd és Delimán bemutatásának egyező voltára: mind a kettő sebzett szívű, bús szerelmes. De utal a nagy ellentétre is, mely Zrinyi hőségét magasan amaz fölé emeli: Tancreéd iránt csak szánalmat ébreszt az olasz költő, Delimánnak jelzi a magyar költő haragját s előre sejteti szilaj bosszúját. Majd egymás mellé állítja Tasso és Zrinyi egy-egy idilli képet. Gyönyörű az első, de mennyivel igazabb Zrinyióé, aki nem mesterkél, természetellenes pásztor-idillt rajzol, hanem valóságosat, mely hőséghez, a török vezérhez illően, keleti színben ragyog. Az utolsó lépést Arany már nem tehetette meg, de értekezésének bevezetése és kompozíciója vallja, hogy az egész elemzés erre irányult mint végcélra: az átvett és eredeti részek arányából, a változtatások mértékéből és módjából meg akarta állapítani a *Szigeti veszedelem* relativ függetlenségét és abszolút értékét.

Az eddigi példák is tanúsítják, hogy azon a tudós képen, melyet Arany a *Szigeti veszedelem*ről adott, egypár vonást a költő szellem-ujja vont. Nagy számmal vannak még a tanulmányban, hol egy-egy finom megjegyzés alakjában, hol egész esztétikai fejtegetésekké kerekedve. Valamint Hera római szobrán, az ú. n. *Hera Barberin* a sűrű lepel alól is kivillannak a női test szép formái: Arany e tanulmányának tudós mezén is keresztül csillog szerzőjének költői lelke, művészi érzéke. Vajjon telt volna-e mástól, mint alkotó költőtől, a költői gyakorlat nagy mesterétől, a homerosi és vergiliusi,

¹ Ilyen p. o., mikor a jelzős kifejezésnek értelmezőként való ismétlését vezeti vissza Tassóra.

a patetikus és retorikus szónoklatoknak oly határozott elkülönítése, amilyent Arany ad, szembeállítva az Uristen beszédét Tassónál és Zrinyinél? Vajjon észrevette volna-e, még a legfigyelmesebb tudós is, azt a szerkezeti ügyességet, hogy Zrinyi Szkender bég távozását művészi öntudattal még a török énekes idillikus jelenete előtt közli, hogy az ének elhangzása után e prózai részlet mellőzésével egyenesen Zrinyi harcias készülődésére térhessen s így az ellentét a III. ének két fele között teljes erejével hasson? Ennek a mesteri vonásnak megfigyelésére és méltánylására valóban csak Arany volt hivatva, a művészi kompozíció legnagyobb magyar mestere. S hogy az elméleti fejtegetések közül is idézzek egyet: Arany az eredetiség kérdését vizsgálva, megállapítja azt a nagy különbséget, amely a költői lelemény gazdagsága tekintetében az eposzköltőt és a regényírórt elválasztja. Azok, még a legnagyobbak is, rendszerint kész anyagot értékesítenek, leleményük szegényes, legalább is nem eleven; ezek, még a kisebbek is, a maguk képzeletéből merítenek, szabadon teremtenek. Már ez a megállapítás is értékes, még inkább a megfejtés: az élet viszonyai, melyek a költőknek tárgyat szolgáltatnak, néhány korlátolt számú alaponásra vezethetők vissza; ezeket az általános emberi vonásokat egyéni színezetük és esetleges járulékok a végtelenig módosíthatják ugyan, de minél inkább tisztán emberi alapra utasítja a költőt az a műfaj, melyben dolgozik, annál kevésbbé ölelheti föl az esetlegest, a mindennapit, s így annál szűkebb tere nyílik invenciójának. A regény és az eposz természetüknél fogva a két véletet alkotják, innen a nagy eltérés művelőik lelki munkája közt. Ez a fejtegetés a magyar poétikai irodalom legszebb lapjai közé tartozik; mélyenjáró, tanulságos és igaz, amellet oly szubjektív, mint egy vallomás. Írhatta-e ezeket a lapokat más, mint Arany János, az az epikusunk, aki — méltán vagy nem méltán, az most nem tartozik ránk — mindig panaszkodott a maga képzeletének szegénységén, s mégis, szerénysége ellenére, azt kellett látnia, hogy állítólag fogyatékos leleményű eposzait az egész magyar közönség a legnagyobb elragadtatással fogadja. Nem a maga eljárását iparkodott igazolni, hanem szeretett műfaját — de a maga világáról volt szó s érveit a maga lelkéből merítette. A tudós és a költő ezen a ponton teljes egységben jelent meg.

Így a *Zrinyi és Tasso*, bár alapjában filológus munka, részleteiben esztétikai fejtegetéssé emelkedik, s egy ihletett művész, egy alkotó költő fölfogását tükrözi. A kétféle elem nem gyöngíti egymást, s Arany példája igazolja, hogy a tudományok e Pétere és Pálja, a tudós filologia és a költői esztétika, nem hivatalból rossz szomszédok, s könnyű nekik, ha akarnak, «megárulni egy gyékényen».

Arany másik nagyszabású dolgozata, a *Bánk bán tanulmány*,

más természetű, s másnemű erényeit is hozza napvilágra. Érdekesége, hogy élesen bevilágít Arany tudományos műhelyébe: elárulja, hogyan dolgozott Arany, a tudós. Az alkotó munkát lelkiismeretes előtanulmány alapozta meg: elolvasta ötször-hatszor a jól ismert drámát s elméjének megfeszített munkájával iparkodott eloszlatni azt a homályt, mely hol a túlságosan tömör fogalmazás következtében, hol az erős pátosz hatása alatt a *Bánkban* egyik-másik sorára, aránylag elég sokszor, reáterült. Azután tanulmányozta a kort, melyben a dráma játszik, hogy megérthesse viszonyait s a dráma utalásait, célzásait, legrejtettebb vonatkozásait; majd ízekre szedte a cselekvényt, hogy lássa, milyen szerepe van benne az egyes személyeknek — s így miután egészében és részeiben megértette maga a drámát, fogott tulajdonképeni föladatához: érthetővé tenni az olvasók előtt, azaz, ami szemmel látható, a cselekvényt, megértetni azzal a rejtett forrással, ahonnan fakadt, a szereplők lelki mozgalmaival. A Zrinyi-tanulmány mögött a *Buda halála* szerzőjének egyéniségét pillantottuk meg, itt a *Toldiét*. Az a szellemi munka, mellyel Arany ott Ilosvai históriáját a magyar közönség lelkéhez közel hozta, célját és eszközeit tekintve alapjában ugyanaz, amellyel itt Katona fontos tragédiáját fölfoghatóvá iparkodott tenni a kellő elmélyedésre nem képes olvasó számára. Csakhogy ott költő volt Arany, itt magyarázó; a *Toldiban* megteremtette a krónikából hiányzó lelki életet, a tanulmányban föltárta és megvilágította a dráma gazdag lelki életét.

Fejtegetése eredményeit maga a költő jellemrajzoknak nevezi, de nem azok, hanem lelki rajzok. Nem a hősök jellemvonásait foglalja össze, nem is azt kutatja, milyen művészettel rajzolja alakjait a drámaíró, hanem lelki világukat tárja elénk, lelki életüknek változásait és hullámzásait, érzés- és akaratviláguknak mozgalmait, melyekben tetteik gyökerüket birják. Kapcsolatba szokták állítani Arany tanulmányát Gyulai életrajzának megfelelő szakaszával s egymásra vonatkoztatva összemérik a kettőt. Jogtalanul. Gyulai célja jellemezni a tragédiát, Aranyé megértetni; az esztétikai, ez pszichológiai képet ad róla. Fejtegetéseik nem versenyeznek, hanem kiegészítik egymást. Arany elemzése mesteri, s mind Bánknak, mind a nehezebben érthető Gertrudisnak lelki szövedékét oly biztossággal födi föl, hogy elhatározásaik indító okai tisztán bontakoznak ki az őket borító ködből. Arany a szöveg értelmezéséből indult ki, de az emberi lélek problémáinak megfejtéséhez jutott, filológusból pszichológussá emelkedett.

A filológia és a pszichológia az irodalomtörténet nélkülözhetetlen segédeszközei; ha nem él velük, vagy mint az adatok rideg összefoglalása a földön csúszik, vagy könnyen lebegve elhagyja a tudo-

mány szilárd talaját és a művészet légius világába emelkedik. De az irodalomtörténet több, mint a költői művek pusztja megértetője; vannak sajátosabb föladatai s ennek megfelelően egyéb módszerei is. Ilyen föladat a költői alkotások és egyéniségek jelentőségének megállapítása. Két irányban ró ez kötelességet az irodalomtörténetíróra: meg kell határoznia egyfelől azt a helyet, mely az illető jelenségeket koruk irodalmi életében megilleti, azokat az értékeket, melyek bennük a maguk korához képest, az egykorú jelenségekhez viszonyítva jelentkeznek, másfelől azt a szerepet, melyet a ma irodalmi életében játszanak, azokat az értékeket, melyek megállva az idő pusztító fergetegét, a maguk korából átszármaztak a mienkre. Relatív és abszolút értékek megállapítása a föladat, történeti és esztétikai módszer a mérő eszköz. Arany az irodalomtörténeti vizsgálódásoknak erre a fajára írói arcképeiben nyújtott példát, s a Gyöngyösi-arcképen kívül, melynek becses eredményeit már említettem, a Gvadányiról rajzolt, s ez még fokozottabb mértékben, e módszerek használatában is mesternek mutatja.

Ingerlő volt a föladat, mely Aranyra várt. Gvadányi nem volt nagy költő, némely műveiben még költő sem, izlésben, csinban kortársai mögött is elmaradt, mégis nemcsak korában volt nagyon népszerű, hanem két műve, a nótárius és a *Rontó Pál*, megúsza az idők árját s él ma is. Mi magyarázza e föltűnő, nem várt eredményt? Arany az ő logikus okfejtésével, a költői értékek iránti nagy fogékonyágával és ítélő erejének biztosságával megoldja a kettős problémát. Kimutatja, hogy Gvadányi e művei sokat köszönnek a szerencsés véletlennek, pontosabban szólva, a külső körülményeknek: az olvasóközönség fejletlen állapotának, a jól választott tárgynak s a kor érzésvilágának, mely fogékony volt a költő célzata iránt. Ez azonban a magyarázatnak csak egyik fele, hatásának másik eleme már egészen a költő érdeme: az elhitézés ügyes módja, mely nemcsak külsőségekben nyilvánul, hanem a mellékes eseményeknek, az apró körülményeknek és a környezetrajznak biztosságában, valószerűségében. A részletek élethűsége valónak fogadtatja el a főalakot is — s amint az olvasók élőalaknak ismerték el a nótáriust és a szökött katonát, a szerzőnek a maga közönsége előtt nyert ügye volt. S hogy Gvadányinak ez a két munkája, s épen csak ez a kettő, túlélte szerzőjét, sőt közkézen forog ma is, azt Arany szintén megfejt, még pedig nyilván az egyetlen igaz okra mutatva rá: Gvadányinak sikerült az, ami egyetlen magyar költőnek sem előtte, a maga képzeletéből két jellemző, sajátosan magyar alakot teremteni, s volt ereje beléjük életet lehelni. Bár az irodalomtörténeti kutatás azóta ráakadt Gvadányi főművének mintáira, s tudjuk, hogy a magyar költőnek

mind az elhíttetésben, mind a hős rajzában voltak német elődei, Arany érdemét ez nem csökkenti, végső következtetései teljes egészükben állanak ma is.

Végigjártuk Arany gyümölcsösét — könnyebb munka, mint gyönyörű virágos kertjének beláthatatlan gazdagságát megtekinteni. Tudományos dolgozatainak száma csekély, s munkásságának egésze sem mérhető össze nemcsak Toldy könyv-rengetegével, de még Gyulainak s a többi esztétikus-irodalomtörténetírónak tanulmányaival. Érthető. Azok tudós elmék voltak, hivatásuk a költői alkotások vizsgálata, s még Gyulai is inkább csak pihenő óráiban akasztotta le a szögről lantját, Arany a költészettől elvont órákat fordította tudományos tanulmányokra, s a költői alkotástól kimerült elméjét frissítette föl költőtársai műveinek fejtegetésével. Azok évtizedeken keresztül dolgoztak, ő hat nehéz esztendő szünóráiban. És mégis: Arany nem méltatlan társuk. Párhuzamot nem lehet közöttük vonni, annyira eltér Arany mind Toldytól, mind Gyulaiéktól — de épen ebben van jelentősége. Arany nem követett senkit, mint irodalomtörténetíró egészen a maga utait járta. Még mesterségeinek elemeit sem tanulta, s valamint maga gyűjtötte vizsgálódásaihoz az anyagot, akként a maga módján értékesítette. Eredeti író, s mi több: újszerű, sőt újító. Az irodalomtörténetnek olyanfajta kérdéseivel foglalkozott, amelyekre korában senki sem gondolt, s olyan módszerrel, olyan szempontból, melyek tudósaink körében jórészt ismeretlenek voltak. Iskolát nem alapított, irodalomtörténetíróink nem szegődtek tanítványaivá — de ez nem szolgál Arany kisebbségére. Tanulhattak volna tőle: alapos-ságot a kutatásban, módszerességet az okfejtésben, higgadtságot az ítéltkezésben. Ma, hosszú évtizedek kitartó munkássága után, fölemelkedett irodalomtörténetírásunk arra a fokra, hogy Aranyban ne a mestert, hanem a tiszteletreméltó példát lássa. Az ő munkássága tanítson bennünket arra, hogy kellő értéke szerint becsüljük meg tudományunkat. A közműveltségnek hatalmas tényezője s a tudományos gyönyörűségnek gazdagon buzgó kútfeje lehet az a tudomány, melyet egy Arany János méltónak tartott művelni, s fölemelő érzés reánk nézve az a tudat, hogy költészetünk egyik legnagyobb büszkesége a költői dicsőség koszorúja mellett megkívánta azt a szerény babérlevelet, melyet a mi tudományunk osztogat!

CSÁSZÁR ELEMÉR.

MAGYAR HOMÉR-FORDÍTÁSOKRÓL.

A világirodalom remekei között, melyeket minden művelt nemzetnek birnia kell, Homér két éposza kétségkívül a legelső helyek egyikén áll. Birnia kell őket minden népnek nemcsak nagy belső értéküknél fogva, hanem annál az óriási hatásnál fogva is, melyet minden nemzet epikus irodalmára gyakoroltak, a mi nagy magyar epikusainkra is, Vörösmartyra és főképp Aranyra. De épen e két munka átültetése rendkívül nagy feladatok elé állítja a műfordítót, akkorák elé, hogy egyetlen nemzet sem dicsekedhet oly Homér-tolmácsolással, mely minden tekintetben kielégítene. Újabb és újabb kísérletek történnék mindenütt, még a németeknél is, akik pedig a Voss-féle fordításokban sokáig szinte legyőzhetetlen mintaképeit látták a tolmácsoló művészetnek. Nálunk is azóta, mióta Vályi Nagy Ferenc a legelső teljes Iliást adta, tekintélyes sora támadt az újabb Homér-fordításoknak, melyeket Thewrewk Emil az ő Iliás-töredéke elé bocsátott értékes bevezetésében részletesen tárgyal és bírál, nagy alaposággal, de talán túlságos szigorral és a filologiai szempontoknak nagyon is éles előtérbeállításával. Anélkül, hogy az ő fejtegetéseivel vitába bocsátkoznám, amire, a filologiai szempontokat tekintve, nem is érzem magamat hivatottnak, ott akarom a fonalat felvenni, ahol ő abbahagyta, méltatva az azóta megjelent *teljes* magyar versfordításokat, tehát nem terjeszkedve ki sem a töredékes, sem a prózai átültetésekre. Csengeri Iliása és Gyomlay Odysseája tehát már azért sem esnek ismertetésem körébe, mert nemcsak prózai művek, hanem azért sem, mert sajnos, mindkettő csak szemelvényekben adja Homért.

I. A hexameter.

Így csak három íróval állok szemben, akiknek kettője, Kempf József és Vértesy Jenő, mindakét eposzt átültette, a harmadik, Baksay Sándor, csak az Iliást, míg az Odysseából csupán nyolc és fél éneket. Ezek az énekek sem maradtak ránk végleges alakjukban, mert Baksay, aki lassan, csak ihletett óráiban, vette elő Homért, s aki az Iliáson

majdnem negyedszázadig dolgozgatott, az Odyssea elkészült énekeit is bizonyára csak többszöri csiszolgatás után illesztette volna be az eposz teljes egészébe. Ezért az alábbiakban inkább csak az ő Iliás-fordításáról szólok, noha az Odysseából közzétett részletek tanúsága szerint ez a fordítás is méltó párja lett volna amannak. Itt-ott azonban erre is hivatkoztam B. munkái most sajtó alatt lévő kiadásának reviziós ívei nyomán.

Mind a három műfordító már forma tekintetében is más-más-hogyan oldotta meg feladatát: Kempf hexameterben, Vértesy és Baksay pedig magyar alexandrinusban, amaz rím nélküliben, emez rímesben. Ez magában is rámutat arra a különben általánosan ismert tényre, hogy Homér fordításának egyik legnehezebb problémája épen a forma megválasztása. Régi Homér-fordítóink nem is gondoltak arra, hogy eltérjenek az eredeti hexametertől, annyira meggyökeresedett volt az a nézet, hogy az igazi műfordításnak forma tekintetében is hűnek kell lennie. Hiszen Vörösmarty oly gyönyörű hexametereket írt, és épen epikai munkákban, hogy e részben a legremekebb példaképek állottak a fordítók előtt. Valóban, az eredeti forma megtartása igen sokféle előnnyel jár minden műfordításnál, de kivált Homérnál. Mindenekelőtt a legtöbb esetben sort sorral lehet visszaadni, mert bár a görög nyelv tömörsége, szóképzésekben való merészsége nagyobb ugyan a magyar nyelvénél, de általában el lehet mondani, hogy a görög hexameter tartalma az esetek legnagyobb részében belefér a magyar hexameterébe. Amellett a Homér hexameterai nagybárra, bár nem mindig, bizonyos értelmi nyugvóponttal is végződnek, s így a magyar verselő sem lesz kénytelen egyik sor tartalmát a következő soréba átkapcsolni, folytonos *áthidalásokkal* élni, amely eljárás, ha több soron át folytatódik, végre abba a kényszerhelyzetbe hozhatja, hogy még egy hosszabb, jelentősebb értelmi nyugvópont is nála nem valamely sor végére, hanem elejére vagy közepére jut. A homéri verselésnek, ha hexameterben fordítunk, ép marad a szerkezete; nem kell a sorokat — hogy úgy mondjam — összetörni, ami a verselés folyamatosságát, simaságát nagyon nagy mértékben kockáztatja, ott is, ahol Homérnál az egyik sor értelmileg átfoly a másikba, ez az átkapcsolódás követhető a magyarban is, mert a magyar hexameter sem kívánja meg a sorvégi értelmi nyugvópontot.

Ez előnyökkel szemben azonban számottevő hátrányok is állnak. Mindenekelőtt az, hogy a magyar nyelvnek tömérdek olyan szava van, mely nem fér bele a hexameterbe. Hiába, a hexameter mégis csak idegen forma, melyet amellett mi sokkal merevebben, sokkal szigorúbban ültettünk át nyelvünkbe, mint bármely más nemzet. Mi nem a hangsúlyos szótagekat vettük hosszúaknak, hanem a szótagek

quantitását mértük, ugyanazon szabályok szerint, amelyek a görög és a latin nyelvben állanak. Nyelvünk bármennyire telve van trochaikus szókkal, mi a spondeus helyett nem engedünk trochæust, ami pedig a német hexameterben meg van engedve. Így történik aztán, hogy a magyar hexameterből a legközönségesebb szók ezrei vannak kirekesztve. Képzeljünk el egy háborús époszt, aminő az Iliás, amelyben nem fordulhatnak elő ilyen kifejezések: *támadás, harcoló, büszkeség, hősvitéz*. Vannak egyes homéri jelzők, melyek állandóan vissza-visszatérnek és melyek ugyanabból az okból a magyarban híven nem adhatók. A «rózsaujú hajnal» a magyar hexameterben el nem fér s ezért említett fordítás-töredékében Thewrewk Emil úgy segített magán, hogy az ujj-ból elvett egy *j* betűt s a szót így skandálja: «Rózsaujú hajnal», épúgy ahogy az «aranytrónu Hére» nála szintén a mérték kedvéért «aranytrónu Héré»-vé változik át. Thewrewk Emil nem hiába panaszoja, hogy a jelzők visszaadásánál mennyi bajt okoz a szigorú mérték és hogy a *δῖος Ἀχιλλεύς*-t magyarul nem lehet a legtalálhatóbb «dicső Achilles»-szel fordítani, mert a mérték nem engedi. A fordító úgy segít magán, hogy tágít a merev szabályon, «licentiák»-kal él. Pedig, hogy az efféle mértékparancsolta szabadosságok mennyire bántók, mindenki érzi. Egy kiváló francia verselő, Banville, nem hiába írta verstanának a licentiákról szóló fejezetébe ezt az egyetlen sort: «Il n'y en a pas» — nincsenek! De egyébként is nehezen mozognak hexameteres fordítóink ebben a szigorú és a magyar nyelv természetével nehezen összeegyeztethető versformában. Ennek köszönhetjük, hogy hexameteres fordításainkban olyan sok a metrumpótló szótöltelék: a sok «hát», a sok «vala», a sok «ám», hogy untalan találkozunk azzal a szabadossággal, melyet régi verselőink a latin versek mintájára megengedtek ugyan maguknak, de melyet az újabb prosodia már tilalmaz: pl. hogy az ú. n. diftongizálással élnek és két egymásután következő magánhangzót egy szótagnak vesznek, mint ahogy Petőfi is tette ebben a sorában: «Fölhangolom olykor a lant idegeit», ahol az «idegeit»-nek ez a ríme van: «rejt». Ilyen az is, hogy néha a *h-t* a szó elején nem tekintik mássalhangzónak, hanem csak hehezetnek, hogy a néma és folyékony mássalhangzó-torlatokat csak egyetlen mássalhangzónak veszik, és így pl. «Atréus» első szótagját rövidnek skandálják, hogy a *ban-ben*, *on-ön* *n-jét* régiesen kettőzve írják, vagy ha nem is írják, de legalább verstanilag *kétesnek* tekintik. Néha még a melléknévi határozók *on-en-je* is két *n* végződéssel van skandálva (pl. «szólt vele, megrettent szörnyenn az ökörszemü Héra»); néha a határvető *-ig* rag is hosszúnak van véve: «reggeltől estig a görögség színe-virága.» Kempf, akitől ez utóbbi sort idézem, mind e licentiákkal épúgy él, mint a régebbi

magyar hexameteres verselők legnagyobb része. Hisz tudjuk, hogy a hexameter első átplántolói, később pedig Kazinczy és utána Kölcsey — ennek éppen Iliás-fordításában — még a latinus elisiót is belevitték a magyar hősi hatosba, úgy hogy pl. Kölcsey ezt, hogy «meg nem lepi az aggkor» így skandálja: «meg nem lepi 'z aggkor». Ugyancsak nagynevű régi példákra hivatkozhatik Kempf, midőn mérték dolgában másféle szabadságokkal is él; a mai verselő azonban a mai prozódia törvényeit kövesse, ne azokat, melyek immár megdőltek. Egyébiránt Kempf is tudatában van ennek, s az említettemhez hasonló szabadosságok nem oly gyakoriak nála; sokszor lapokon át alig találkozzunk velők. Igazán szép hangzású magyar hexametert írni, olyant, amelyben a mondat hangsúlya, sőt lehetőleg a szó hangsúlya is összeesik a metrikai hosszúsággal, nagyon nehéz. Igaz, hogy száz évvel Vörösmarty után szebb hexametereket várhatnánk, mint Kempféi, de elvégre Vörösmartynak sincs sok ilyen sora: «Szebb a hattyúnál s mint hajnal csillaga oly szép.» Még ő is kénytelen volt a mérték kedvéért *Mén Marótból Méni Marótot* csinálni! Hisz a német hexameter sokkal kényelmesebb versforma a magyarnál, s Voss annyira ünnepelet Homér-fordításában mégis számos olyan költői szabadosság van, mely legalább is meghökkenti az olvasót. Ilyen főkép az aposztrófált szók hemzsegése: *die Sohn', di Söhne* helyett, *die Haar', die Freund'*, másutt meg a felesleges *e* beleillesztése, mint különösen a mult participiumokban: *gereizet, genennet* stb.

Mint alább ki fogom fejteni, bármely versformát válasszon a Homér-fordító, bizonyos nehézségekkel mindenütt meg kell küzdenie. A műfordítás különben is jobbára folytonos megalkuvás; a kérdés mindig az, hogy azért, amiről lemond a fordító, tud-e más téren kárpótolni. Kempf Homér-fordításának pedig kétségkívül vannak ilyen ellensúlyozó erényei: mindenekelőtt a lelkiismeretes hűség, mely sem el nem vesz, sem hozzá nem tesz az eredetihez semmit, aztán a homéri reáliák alapos ismerete, mely megóvja a tárgyi tévedésektől. Nyelve, ha kissé enervált is és sokszor kissé száraz hangon a prózát súrolja is, általában folyékony és magyaros, helyenkint igen hangzatos és lendületes, ment attól a keresettségtől, melyet ép klasszikus versek fordítóinál oly gyakran találunk. Akik a sok vala-valás mult és az -and -endes jövő idő miatt szállnak perbe véle, azok bizonyonnyal enyhítik szigorukat, ha meggondolják, hogy Kempf milyen nagy szolgálatot tett irodalmunknak és főleg az iskolának azzal, hogy mind a két homéri époszt lefordította, s hogy a régi hexameteres fordítások, még az annak idején oly nagy lelkesedéssel fogadott Szabó István-féle is, ma már merőben olvashatatlannak, bármily haladást jelentett az utóbbi a maga korában. Mily bántók ma e fordításnak fül-marcan-

goló græcismusai és latinismusai, mely furcsán hatnak új szó-csinálmányai: az *ivész* Apollo, az *esdencz* (esdeklő), az *óvat* (parancs), a *sünő* (sógornő), a *tömpata* (egykörmű) s még száz más efféle. Kempf Homérje a sorban előtte legutolsó Szabó István-féléhez óriási haladást jelent.¹

Élvezhető, modern és egyúttal formahű teljes Homér-fordításunk most nincsen más, csak a Kempf Józsefé, kitől ezért az elismerést megtagadni nagyfokú igazságtalanság volna. Mindenesetre túlságos szerénység volt tőle, mikor Homérjét főleg görög-pótló iskolai olvasmány-nak akarta tekintetni.

Fogyatkozásai jó részéért a hexametert okolom, mely amellet, hogy olyan sokféle nyűgöt rak a fordító kezére-lábára, még abban a hibában is szenved, hogy a mi fülünknek túlságosan egyhangú. Mikor Vörösmarty «Zalán futása»-nak remek soráival elbűvölte a magyar közönséget, az újság ingere is hozzájárult a nagy hatáshoz; az emberek el voltak ragadtatva, hogy magyarul ilyen zengő sorokkal lehet visszaadni az idegen versformát. De mikor ez a versforma mind gyakorabbi lett, a magyar közönség ízlése lassan-lassan elfordult tőle. S ennek nem az a főoka, hogy ez a versforma quantitative méri a szótagokat, nem hangsúly szerint. A nyugateurópai versformákban is sok van, ami a magyar fülnek szokatlan, hisz ott is quantitative mérjük a szótagokat, nem hangsúly szerint; a magyar költők mégis nemcsak hívek maradtak a nyugateurópai versformákhoz, hanem, mint Négyesy László joggal panaszolja, kedvükért a magyar hangsúlyos formákat túlságosan el is hanyagolták. De a nyugateurópai formák nagy része rímes forma s már ezért is közelebb állnak ízlésünkhöz, másfelől a klasszikus formák azért koptak ki a gyakorlatból, mert sokkal komplikáltabbak a nyugateurópai formáknál; zenéjüket csak az bírja kiérezni, aki előbb megtanulja őket skandálni. Lassan-lassan átérették írók és olvasók egyaránt, hogy mégsem felelnek meg nyelvünk géniuszának. Még Gyulai Pál is, Vörösmarty hexameterének legavatottabb magasztalója, megmondta, hogy a «görög

¹ Nem tartozik ugyan szorosan e tanulmány körébe, de mégis helyénvalónak látom itt rámutatni, hogy a Thewrewk Emil-féle Iliás-töredék nem érdemli meg azt a túlzott dicséretet, mellyel némelyek elhalmozták. Filológiai tudás dolgában elsörendű munka ugyan, de verselésbeli gyöngeségei sok helyütt fölötte bántók; ez azonban csak kis baj nyelve gyakori lapossága és prózája mellett, melyből ime négy sornyi mutatvány:

Kárhuzatos dolog ám s tőrhetlen egy állapot immár,
Hogy ti halandókért egymással így összekoedtok,
S istenek közepett ily lármát csaptok, így aztán
Nincs lakománkban öröm, miután az gyöz, ami rosszabb. (I. 573—7.)

és római mérték a magyar lélekben nem kelthetett zenei viszhangot s inkább csak a klasszikus műveltségűek kedvelték». Talán ha átplántálása nem történt volna oly szigorral, talán ha ép úgy, mint a német hexameterben, megengedték volna a trocheust, jobban meghonosodott volna. Így amint most van, a magyar hexameter a *latin* prozódia szerint mozog, még a görögnél is szigorúbb békóban; olvassa el valaki Homér verstanát, azt a tömérdek verselésbeli szabadosságot, mely ott meg van engedve, és igazat fog nekem adni. De legyen az oka bármi, — nem akarok itt e nehéz kérdésbe nagyon belemerülni — bizonyos, hogy a magyar hexameter ma már nem kedvelt versmérték, a mai olvasó elfordult tőle. Hiszen már Arany is megmondotta, «A magyar nemzeti versidomról» szóló értekezésében, hogy azért, hogy nyelvünk hajlékonysága alkalmassá teszi az idegen versformákra (tehát a hexameterre is), azért ebből még nem szabad «védokokat meríteni az idegen költői formák mellett». «Oly költemény, — úgy mond — melynek teljes élvezhetése végett előbb még a hellén-római, vagy más idegen világba kell áthelyezkedni, bármennyi szépséggel bírjon különben, sohasem hathat igazán a nemzet egészére, mert a nagy többség épen azt, ami a verset verssé teszi, a ritmust, kénytelen nélkülözni, miáltal a költemény zenei része reá nézve elveszett.» Négyesy László is bölcsen mondja verstanában, hogy az idegen versformák átültetése más nyelvre nem mindenütt sikerült; ahol pedig sikerült, rendesen bizonyos mesterséggel tudták legyőzni az akadályokat:» vagy a nyelvnek kellett valamit engednie, vagy az idegen versformának némileg módosulnia». Ugyanő mondja, hogy idegenszerűleg hat reánk, mikor görög formájú verseinkben, pl. a hexameterben, el kell hallgattatnunk a nyelv természetes hangsúlyát és különben jelentéktelen szóttagokat kell ejtenünk erős hanggal. A magyar hexameter e sajátosságait Baksay Sándor bőven kitapasztalhatta; hiszen első nagyobb munkája, mely akadémiai jutalmat szerzett neki, éppen egy hexameteres műfordítás volt: Lucanus *Pharsaliá*-ja. A gyakorlat tanította meg arra az igazságra, hogy a műfordító, aki természetesen oly közel akarja vinni az idegen költőt a maga közönségéhez, amennyire csak lehet, aki meg akarja azt szerettetni vele, helyesen választ oly mértéket, mely a mai olvasónak inkább a fülébe cseng, inkább a szívéhez szól, melynek ritmusát, ha idegenből van is átvéve, könnyen megérzi, vagy melyet nagy költői a néptől vettek át és tettek nemesebbé, művészebbé, melyen azok a verses elbeszélések vannak írva, melyeket ma is mindenki olvas, mindenki csodál, végül amelyet, bár nem érdemnélküli elődök után, mégis csak egy Arany lángelméje avatott a magyar éposz formájává.

II. Az alexandrinus.

Így választotta az a másik két fordító, kikről szólok, Homér tolmácsolására a magyar alexandrinust, Baksay szerint «a magyar elbeszélő költészet hivatalos nyelvét». Nem riaszthatta őket vissza e választástól az a már régen elavult szabály, hogy Kazinczy szerint nemcsak *azt*, hanem *úgy* is kell elmondania a verstolmácsnak, vagyis hogy az igazi műfordításnak tartalomra és alakra is egyeznie kell az eredetivel, amely szabály helytelen voltáról «A fordítás művészete» című könyvemben már oly bőven szóltam, hogy itt ismétlésekbe e tárgyról nem akarok bocsátkozni. Hisz már a magyar műfordítás első theoretikusa, Bacsányi János, megmondta 1788-ban, hogy «az író, kinek munkáját fordítjuk, nyelvünkön úgy beszéltesük, amint ő, tulajdonságaihoz és írása módjához képest, beszél vala, ha maga ezen a nyelven írt volna». Ez a tétel magában foglalja, hogy valamint a tartalmi hűség alatt azt értjük, hogy a fordítás ugyanazokat a képzeteket keltse fel a fordítás olvasójában, mint aminőket az eredeti felkeltett a maga hallgatójában, azonképen a formai hűség is csak abban állhat, hogy a fordítás formájának is ugyanazt a hatást kell keltenie a maga olvasójában, aminőt az eredeti formája keltett a saját népében. Ha ezt a hatást ugyanazzal a versformával tudja elérni a versfordító, annál jobb. Shakspere rímtelen jambusait nem kell megváltoztatnia a fordítónak, de már hogy a görög hexametert csak hexameterrel lehet-e visszaadni, nagyon is vitatható, mert hisz a görögöknek ez a versforma megszokott, szájuk íze szerinti volt, a magyarnak pedig csak átplántált, idegen zamatú. Hisz még az a nemzet, melytől a műfordításra vonatkozó szabályokat nagyrészen átvettük és mely a műfordítás terén a legelső az összes nemzetek közt, még a német nemzet sem kívánja ridegen az idegen versforma megtartását. Hiszen akkor értéktelennek kellene nyilvánítania fordított irodalmának néhány elsőrangú remekét, köztük Rückert és Schack Firdüsi-fordításait is, sőt majdnem valamennyi, keleti nyelvekből átültetett költői munkáját. Különös, hogy az alakhú fordítás merev követelésével még ma is találkozunk irodalmunkban, még pedig nem, mint az ember hinné, klasszikus filológusok részéről, mert hiszen ezek közt oly tekintélyek, mint Némethy Géza, Csengeri János, Hegedüs István — a két utóbbi gyakorlatban is — az antik versformát igenis elejthetőnek mondták, hanem költők részéről. Csak nemrég oly kiváló elme, mint Kozma Andor, éppen Baksayról szóló lelkes emlékbeszédében hangoztatta ezt a követelést, s ha emellett Baksay Homérjét mégis dicsőítette, csak azzal a megszorítással tette, hogy az oly szép, hogy — tulajdonképpen nem is műfordítás!

Homér verseit igenis kitünően lehet tolmácsolni a magyar alexandrinussal, mely nekünk ugyanaz, ami a görög nemzetnek volt a hexameter; ezen hallgattuk János vitéz tündérhistoriáját, ezen Toldi történetét és Buda halálát, ezt szoktuk meg, ezt szeretjük mint legszebb, leghajlékonyabb, legváltozatosabb hangnemekre alkalmas epikus versformát. Baksay jól érezte, hogy ez az igazi *alakhü* fordítás, mert maga is azt mondta, hogy «alakhü lehet valamely fordítás, ha nem felel is meg az eredeti versalakjának, fő az, hogy a tartalom ugyanazon szellemben vagy kedéllyel legyen visszaadva, mely az eredetin előmöl».

De hát az alexandrinus e nagy előnyével szemben hátrányok is állanak, épúgy mint a hexameternél. A hexameter és a magyar alexandrinus-strófa ugyanis merőben különböző két versalak, ami nemcsak a szótagszámból következik, hanem főképen abból, hogy az egyik strófátlan, a másik pedig strófás versalak. Míg Homér hexameterjei, mint említettem, igen sokszor szinte izolált sorok, addig a magyar alexandrinus természeténél fogva párosan rímelő, tehát két-két sort mindig összekapcsol. Már pedig ez összekapcsolásnál nem elég, hogy akármilyen két egymásután következő sor rímeljen, hanem e két rímelő sornak olyannak kell lennie, melyek bizonyos befejezett értelmet adnak, melyek hosszabb értelmi nyugvóponttal végződnek. Sőt egyetlen magyar alexandrinus sor is merőben különbözik belső ritmusánál fogva a hexametertől. Mert amíg emebben bátran át lehet vinni az értelmet a következő sorba, úgy is, ha az egyik sor végén pl. a jelző, a másíknak elején a hozzá tartozó főnév áll, addig a magyar alexandrinus sor magában is bizonyos értelmi nyugvópontot kíván a sor végén. Vagy miként ezt a magyar verstan kiváló teoretikusa, Négyesy László kifejezi: a sor (Négyesynél a «kéttagú periódus») két dimeterből van szerkesztve, egyik az előtétel, másik az utótétel, és két mondás van benne egy nagyobb gondolati egységbe foglalva.» Ilyen két félre szakasztott gondolati egység van pl. Baksay e sorában: «Mind osztva van az már, a mi sarcot vettünk.» Ha aztán két ilyen sor következik egymásután, rím által összekapcsolva, akkor e két sor, mint említettem, még magasabb gondolategységet követel meg; ilyen két sor már magában véve egy-egy kisebb strófa, melyben, hogy ismét Négyesyt idézzem, egy kerek gondolat vagy gondolatsor jut kifejezésre. Így midőn Baksay előbb citált sorához hozzájárul egy másik sor, a következő kis strófa alakul belőle: «De osztva van az már, a mi sarcot vettünk: || Nem volna igazság, új osztályra vetnünk». Ha pedig e kétsoros kis strófa, másik kétsoros kis strófával összeírva, egy négysoros alexandrinus strófát alkot: akkor e nagyobb strófa még nagyobb gondolategységet képez, tehát

a végén még nagyobb értelmi szünetet kíván meg. Az az értelmi áthidalás (enjambement), mely már a kis strófa két sora közt is ellenkezik a magyar vers muzsikájával, még kellemetlenebbül hat, ha a két kis strófa értelme folyik át egymásba, és merőben bántóvá lehet, ha még a négysoros nagy strófák sincsenek értelmileg lezárva, hanem átfolyanak egymásba.

Ime egy-egy példa ez értelmi áthidalások mindegyikéből, Baksay Iliásának első énekéből:

«Isten után lévő ennyi fejedelem
Közül csak te magad gyűlölködöl velem.»

Itt, amint látható, az első sor végén nincsen a gondolat lezárva, amennyiben a «fejedelem»-hez tartozó névutó, a «közül» átment a második sorba. Vagy még bántóbb példa az a sor, ahol egy összetett szó van a sor vége által kétfelé választva, úgy hogy a szó első része az első sor végére, a másik a következő sor elejére kerül:

«Hosszú sóhajtással válaszol a felleg-
Toroló istenség: rossz vége lesz ennek!»

Most itt van egy példa, ahol a kétsoros kis strófában nem fejeződik be a gondolat, hanem átvitetik a következő kétsoros kis strófába:

«Menj, derék Patroklos, a lányt vezesd elő,
Hadd vigyék el neki; de e dolog felől
Halandó emberek és boldog istenek
S galád magam ellen tanuim legyenek.»

Itt a második sor második felében új gondolat kezdődik e szavakkal: «De e dolog felől». Ugyanilyen módon jut ellenkezésbe a magyar alexandrinus belső szerkezetével a költő akkor, ha a két rímelő sőr közül a második nem hogy hozzákapcsolódnék az elsőben megkezdett gondolatsorhoz, hanem egy egészen új gondolatsort kezd el. Ime erre is egy példa az első énekéből. Az istenek hazajönnek Aethiopiából, amit így mond el Homeros:

Tizenkettőnapra hogy a hajnal fordul
Az örök istenek megtérnek a torbul;
Zeus ballag legelő, a többi megette.

Most már egész másra csap át a költő, Thetisre, aki a tenger habjából felemelkedik és elmegy az égbe. Ezt természetesen már egy új strófában kezdte volna Baksay, ha eredeti verset írt volna, így pedig kénytelen volt nemcsak ugyanabban a strófában szólni róla, amelyben az istenek útjáról beszélt, hanem még a páros rímet is hozzája

kötni ahhoz a gondolatkörhöz, melytől a dolog természete szerint el van választva. S így ezután :

«Zeüs ballag legelől, a többi megette»,

oda kell csapnia :

«Fia könyörgését Thetisz se feledte.»

Baksay érzi, hogy ez egészen külön dolog, hogy e második sor nem jól van odaillesztve az elsőhöz, és ennek jelét adja azzal is, hogy az első sor után pontot is tesz, gondolatjelet is tesz, a második sor élére pedig még egy gondolatjelet rak, de hiába, ez a rímmel való összekapcsolása két nem egymáshoz tartozó dolognak mégis szembeszökő marad és bántó. Ugyanúgy megtörténik ennek az ellenkezője is : hogy nemcsak új rímmel, hanem strófa-közzel is el kell választania a fordítónak oly sorokat, melyek összetartoznak. Ime erre is példa. Achilles, Agamemnon szidalmazván, elmondja, hogy ő nem a maga dolgában jött háborúskodni, hanem csak Menelaos sérelme miatt ; neki semmi baja sem volt soha a trójaiakkal :

«Haraggal nem jöttem én fel Trója ellen,
Ők soha boszuval nem illettek engem,
Nem hajtották ők el lovamat, ökrömet
El se kóborolták phthiai telkemet,

Mert tengerek vannak s árnyas bércék köztünk,
Hanem szemérmetlen, te miattad kezdtünk.»

Itt ugye nyilvánvaló, hogy ez a két sor : «el se kóborolták phthiai telkemet, mert tengerek vannak s árnyas bércék köztünk» együvé tartozik. A fordító azonban mégis kénytelen volt e sorokat különválasztani és annak a magyarázatát, hogy miért nem kóborolták el Achilles telkét, egy új strófába vinni át.

De Baksay sokkal különb mestere a magyar versnek, semhogy az ilyen eljárás vizsátságát ne érezné ; kerüli is, ahogy csak lehet, s ilyen erőszakosan szétszakított vagy természetesen összetolt sorokat aránylag keveset találhatni munkájában. Igaz azonban, hogy azért, hogy az ily hibát elkerülje, gyakran tesz olyast, ami szintén kifogásolható : ahol a négy sor, melyet strófává tesz, nem végződik nagyobb értelmi nyugvóponttal, hanem az eredetiben még egy ötödik sor járul hozzája s csak ott fejeződik be a beszéd vagy a leírás, ő azt az ötödik sort kihagyja. Erre is mindjárt az első énekben találhatunk példát, ott, ahol Thetis megnyugtatta a fiát, hogy ne haragudjék olyan nagyon, majd kárpótolja őt Briseis helyett háromszor olyan fényes ajándékkal :

«Hát szünjön a patvar, kardod ki se vonjad,
Szóval a mint bírod, csak vissza toroljad,
Mert ime megmondom, s nem hiu ígéret,
Háromszorosán tér vissza elvett béred.»

Ezzel Baksaynál befejeződik Thetis beszédje, mert befejeződik a strófa; pedig a görögben más a gondolatsor befejezése: Thetis ott még ezt is lelkére köti fiának: «Hát végy erőt magadon, fogadj szót nekem.» Nem valami nagyon fontos sor, de az engedelmességre való e felhívásnak még sem volna szabad elmaradnia, annál inkább, mert hiszen Achilles éppen erre felel valamivel alább: «Megtartani illő, mit istennők mondtak, — Ők az engedelmet hallják kegyesebben.» Van ennél fontosabb kihagyás is, szintén mindjárt az első énekben. Az öreg Nestor dicsekszik, hogy ő fiatal korában milyen kemény legény volt, óriásokkal küzdött *egy* sorban a centaurok ellen, sőt ezek az óriások maguk hívták őt, hogy vegyen részt harcaikban. Baksay megmondja, hogy «Idegen országban vélők ismerkedtem, Köztük eróm szerint én is emberkedtem,» de már azt a Nestor szempontjából nagyon jelentős tényt, hogy ők maguk tisztelték meg azzal, hogy soraikba meghívták őket (*καλέσαντο γὰρ αὐτοῖ*) elhagyja. Nyilván ez a mondat nagyon megbolygatta volna strófa-szerkezetét. Elhagyott sort magából az első énekből is többet jegyeztem meg; bár alig van kihagyva több oly fontos dolog, mint az, melyet itt idéztem, de azért a kihagyott sorok mindegyike hozzátartozik a Homér nyugodt, de széles elbeszélő módjához, mely inkább szaporítja, semhogy kurtítaná a szót. Mikor pl. a Briseist vívő hajóra rárakták a hekatombát, rászállt maga Briseis is, aztán végül a küldöttség vezetője Odysseus is: Homér hozzáteszi: «Mikor pedig mind felszálltak, elindultak a vizek utjain». Kétségtől a szövegből világos, hogy ezek csakugyan elindultak, de azért ezt a sort még sem szabad elhagyni, mert az ilyen, ismétlem, a Homér kényelmes epikai modorához tartozik. Baksay gyakran elhagyogatja az ilyeneket is: «Így szólt és leült», vagy «Ezután felemelkedett szólásra ez meg az» stb. Az efféle kihagyás az elbeszélésnek kissé gyorsabb menetet ad, gyorsabbat, mint aminő az eredetiben van, s ez hiba. De nemcsak kihagyás fordul elő, hanem kisebb-nagyobb toldás is, aminőket Csengeri is idézett Baksayból. Ám lényeges az ő példái között egy sincs, s ilyen magam sem találtam.

Egyéb bajokat is okoz a versemérték. Baksay nem a Toldi versformájában fordította az Iliást, hanem a Buda Haláláéban, tehát nem két összefogott négyes strófa alkot nála egy-egy stanzát, ha szabad e kifejezéssel élnem, hanem csak egyszerű négyes strófák követik egymást. De az előbb említettem kénytelenség, hogy az ér-

telmi nyugvópontoknak lehetőleg strófa végére kell esniök, — holott Homérnál csak ritkán fordul elő, hogy a nagyobb értelmi nyugvópont épen négy-négy sor után következék — mondom, ez a kénytelenség nemcsak arra viszi rá a fordítót, hogy itt-ott a négyes strófa kedvéért valamit kihagyjon, hanem ott, ahol ez a kihagyás nagyon aggályos lett volna, megváltoztassa a strófa szerkezetét, azaz majd öt-, majd hat-, majd hétsoros, sőt ennél is hosszabb strófát vessen a többi közé, néhol pedig két- vagy hámosoros strófát írjon. Sőt még az is előfordul, hogy a teljes sorok helyett fél sorokat ír, strófa végén is, strófa közepén is. Az Odyssea II. énekében pl. a 101, strófa közül csak 58 szabályos négysoros szak van; 29 hat-, 9 öt-, 4 hét-, 1 kilencsoros. A mértéknek ez a cserélgetése persze merőben ellenkezik azzal az epikai nyugalommal, amellyel Homér elmondja történetét. Szász Károly, aki szintén négysoros alexandrinus szakokban fordította le a homéri époszok egy-két részletét, az ő kitűnő formai érzékével át is látta a versmérték e cserélgetésének viszás voltát és mesteri technikájával végig megmaradt a négysoros strófa mellett. Persze azt, hogy a strófa végén mindenütt értelmi nyugvópont legyen s az egyik strófa utolsó strófája át ne kapcsolódjék a következő szak első sorába, ő sem bírta elérni. A versmérték heterogén volta ezt még a legkiválóbb verselőre nézve is lehetetlenné teszi. Baksaynál a strófa-szerkezetben nyilvánuló ez a szeszélyesség, ez a nyugtalanság, zavaró, sokszor bántó is, amit egyébiránt előttem már többen is megállapítottak. Érdekes, hogy az az igen tisztelt barátom, aki gyönyörű akadémiai emlékbeszédben méltatta Baksay Iliását, még ezt a mértékbeli szökdécselést is mint Baksay fordításának nagy erényét jellemzi, azt mondván: «Baksay e már-már kopott versformákat új változatokkal, az előbb pedánsul egyenlő soroknak itt-ott rövidebb sorokkal, az előbb mindig csak páros rímelésnek itt-ott szeszélyes ugrásokkal tarkításával megint felüdítette.» Azt hiszem, Arany, aki ilyen «felüdítések» nélkül költötte valamennyi alexandrinusos époszát, aligha adna igazat tisztelt barátom e dicséretének.

Baksay strófa-szerkezetének ez az itt-ott feltűnedező nyugtalanság igenis hátránya; de zavaró voltán, legalább jórészben, könnyű volna segíteni, egy egyszerű, tipografikus változtatással, t. i. a sorokat strófaközi hézagok nélkül kellene lenyomatni, ily hézagot csak ott hagyva, ahol valóban új bekezdés van helyén. Ezzel teljesen nem tűnnék el a versmérték okozta mindennemű zavar, mert hisz így is megmaradna a nem egymáshoz tartozó sorok rímmel való összekötése, hanem már a strófaszerkezet okozta nyugtalanság alig lenne számot. Most ellenben, mikor a négysoros strófát egyszer egy hámosoros váltja fel, egyetlen rímmel, egyszer egy ötsoros strófa aabb ríme-

léssel, egyszer egy olyan ötsoros strófa, ahol a negyedik sor rímtelen marad, ellenben középrímei vannak stb.: ez a sokféle variálgatás mondhatnám stílszerűtlen. Rákosi Jenő, aki 1873-ban hexameteres Homér-fordítással próbálkozott meg, 1886-ban oly alexandrinusos fordítás-mutatványt tett közzé, ahol éppen azt tette, ami Baksaynál is helyesebb lett volna: strófa-köz nélkül, egyfolytában írta rimes sorait, spáciumot csak ott hagyva, ahol az elbeszélés menetében bizonyos mélyebb bevágás van.¹ Ilyen strófátlan alexandrinus-sorokat írt két más újabb Homér-fordító is: Boros Gábor, aki 1884-ben ily alakban tette közzé az Odyssea első énekét, és az a névtelen, aki 1891-ben a Katholikus Egyházi Közlönyben adta ki Hektor és Andromache búcsuját. Persze, ha így akarnók szedetni Baksay Homérjét, némi zavart okozna az, hogy a párosrímű sorokat gyakran más-más sémájú sorok követik, pl. ahol a rímelő sorok két közbevetett sorral vannak egymástól elválasztva, e séma szerint: aabccb. Hiába, a nem rímelő, izolált soroknak rímelő strófákká való összefogása egyike a legnehezebb verselő feladatoknak, melyet teljesen, minden kifogás nélkül senkisé is oldhat meg. Ez olyan, a dolog természetében rejlő hátrány, melyet el kell fogadnunk, ismét csak azt kérdezve, mennyire kárpótol bennünket a műfordító más úton? Hogy pedig e kárpótlást milyen pazar kézzel szórja nekünk Baksay, arról majd alább, ahol Baksay nyelvéről lesz szó, bővebben fogok beszélhetni. Egyébiránt, hogy félreértés ne legyen, hangsúlyozom, hogy Baksay a négyes strófák szövögetésében is a legtöbb helyen mesternek mutatkozik. Sokszor lapokon át folynak e versszakok anélkül, hogy az olvasó csak sejtene is, milyen *tour de force*-a a verselő technikának kellett hozzá, strófában hömpölyögtetni tova az izolált sorok áradatát!

E feladat rendkívüli nehézségeit bizonyára érezte az a nemrég fiatalon elhunyt íróársunk is, aki rövid pár év alatt mind a két nagy eposzt átültette, még pedig szintén magyar alexandrinusokban, de rímtelenül. Ez irányban az első próbát magam tettem meg több mint 30 évvel ezelőtt, midőn «Görög költők» című könyvemben pár ívre való fordítást közöltem Homér mindkét eposzából. Én azonban számot vettem azzal, hogy a magyar alexandrinus csak 12 szótagú és hogy a görög hexameternek egész 17 sorig emelkedő szövege e 12 sorban nehezen adható vissza. Ezért nem a 12 szótagú sort, hanem a 14 tagút választottam, Balassa Bálint e sémája szerint:

¹ E dolgozatom megírása után közölte velem Rákosi Jenő, hogy ő biztatta legnyomatékosabban Baksayt az Iliás alexandrinusos fordítására, de «óva intette» a strófás szerkezettől.

«Egy szép táncot, jó kedvemből, szép szerelmem, küldök,
Kit gyakorta enmagamban te rólad éneklek.»

Ez két szótaggal több és így könnyebben belefér az, ami a hexameterben el van mondva, s nem szorul a fordító sem a soroknak egymásba való átvitelére, összekapaszkodására, sem strófák szerkesztésére, sem pedig szók és frázisok elsikkasztására. Vértesy a választott versmérték épen az utóbbira kényszerítette, soknemű kihagyásra, melyek számos ízben lényeges dolgokat is érintenek, még többször pedig a homéri előadás menetét, kényelmes folyását akasztják meg és szaggatottá, szinte balladaszerűvé teszik. A lényeges kihagyásra ime egy jellemző példa. Hektor a XXII. énekben azon töpreng, megvárja-e Achillest vagy Trójába szaladjon-e előle. Ha megvárja és mégis veszítenek a trójaik, könnyen azzal fogják vádolni, hogy túlságos elbizakodottsága okozta a bajt, vagy hogy szóról-szóra idézzem a görögöt: «Hektor a maga erejében elbízván magát, vesztette el a népet.» Vértesy ebből ezt csinálja: «Hektornak ereje veszté el a népet». A Homér szövege teljesen világos és érthető, Vértesyé pedig zagyva, mert hisz Hektornak nem az ereje, hanem az erejének túlbecsülése okozhatja csak a veszedelmet. Még egy példa a XXI. énekből. Priamos inti fiát, hogy ne várja be Achillest *egyedül*, távol a többiektől. Baksaynál: «Ne maradj ott fiam, többiektől messze». (XXI. 38—9.) A súly tehát azon van, hogy csak akkor verekedjék, ha körülötte vannak a társai, a többi katona. Vértesynél épen ez a fontos része az intelemnek maradt ki, mert ő csak annyit mond az öreg Priamos-szal: «Ne várd be || Az embert, ki ott jő.»

A kevésbé fontos kihagyásokból, melyek, mint említettem, megváltoztatják az éposz széles epikai dikcióját, özönével idézhetném a példákat, melyekben jóformán halmozódnak egymásra a minden kötőszó nélkül egymás mellé sorozott és szinte a megkopasztottság hatásával bíró mondatok. Ime pl. az első énekből egy pár ilyen mondat: «Szólt s Patroklos hajlott barátja szavára, hozta' hajnalarcú Briseist sátrából. (Pont.) Átadta. (Pont.) Indultak vissza a gályákhoz. (Pont.) Ment búsan a lány is.» Az eredetiben ez a kurta mondatos szaggatott beszéd egészen más színű: «Így szólt, Patroklos pedig engedelmeskedett kedves barátjának és kivezette sátrából a széparcú Briseist és átadta nekik, hogy vigyék. Azok pedig ismét mennek az achajai hajókhoz és velük megy az asszony is, kénytelen-kelletlen . . .»

Baksaynál is kifogásoltam néhány kihagyást, bár sokkal kevesebb fordul nála elő, mint Vértesynél; de mennyire kárpótol Baksay verseinek csengő-bongó zenéjével! Vértesy pedig nemcsak nem ad rímet, hanem a rímtelen alexandrinusokban is rosszul versel. A rímtelen magyar alexandrinus a magyar fülnek úgyis nagyon szokatlan és alig

teszi vers benyomását; Baksay még tovább ment s azt mondta: «Rímtelen alexandrin annyi, mint metrumtalan hexameter. Másfelől én ezt oly könnyűnek tartom, hogy ezt ugyan mindenki csinálhatná.» (L. Kéky B. életrajzát, 37. l.) Kissé túlságosan szigorúan ítél a rímtelen alexandrinusról, s abban is téved, hogy «ezt ugyan mindenki csinálhatná!» Annyi bizonyos, hogy a végből, hogy a rímtelen alexandrinusok mégis versnek hasson, mindenekelőtt az kell, hogy ezek az alexandrinusok legalább jól csendüljenek és ne döcögjenek. Négyesy is, szólván Gyulainak arról a kísérletéről, hogy *Szilágyi és Hajmásiban* rím nélküli magyar alexandrinusokat írt, megjegyzi, hogy ez a kísérlet csak azért sikerülhetett kitünően, mert a zengzetesség pótolja a rímet. Vértesynek tehát, hogy elfogadhatóvá tegye ezt a szokatlan formát, a rímek hiányát igen dallamos sorokkal kellett volna pótolnia. Mert hiszen a magyar alexandrinusnak magában véve is igen élénk muzsikája lehet, ha a hangsúly mellett a rövid és hosszú szótagok elosztásában meg nem feledkezik azokról a bölcs szabályokról, amelyeket e részben Arany próbált először megállapítani, utána pedig Négyesy fejlesztett tovább. Fájdalom, a magyar hangsúlyos versek írói ezeket a finomságokat igen könnyen szem elől tévesztik. Az ily gyenge verselők közé tartozik Vértesy is, aki tömérdek ízben elköveti mindazokat a hibákat, melyektől az Arany szép példái és Négyesy elmélete óva intik a költőt. Nála akárhányszor egy taktusba tolul két hangsúlyos szótag, pl. «Eredj isten sarja, Patroklos, *hózd a lányt*», vagy: «Hisz tudod *míndezt*, *mért* vegyem újra sorra», vagy: «Mert a vad *harcban ő* a mi erős várunk». Másutt a sormetszet van rossz helyen, pl. «Ha erős is vagy, ezt isten adta neked». Igen gyakran végzi hangsúlyos egyszótagú szóval a sort, ami különösen bántó; pl. «Megbecsüli fiam és elégtételt ad», «Felhányja, a harcban mért említem a trósz», «Villámszóró Zeüs nyoszolyájához tért», sőt olyan sor is akad, ahol egyáltalában nincsen cezura a sor közepén; pl. «Nem élt soká, mert istenharag üldözé». Ezek a rosszul csengő sorok persze már nem a választott versformának következményei, mert egy jobb verselő ebben a felette kényelmes formában bizonyára legnagyobb részüket könnyen elkerülhette volna. Lassúbb, gondosabb munka talán elkerülhetővé tette volna őket Vértesyre nézve is, aki a két homéri éposz lefordítását egyéb elfoglaltsága mellett oly rövid idő alatt végezte be, hogy már ez is megmagyarázza azt az elnagyolt, elsietett vonást, mely műfordításait sok más tekintetben is jellemzi.

Baksay versformája egyébiránt más újabb Homér-fordítóinknál is követőre talált. Valamennyi csak töredékeket nyújtott a két époszból, legszerencsésebben Csengery, aki Nausikaa epizódját 14 szótagú, de rímelő magyar verssorokban fordította. Ugyane mértéket fogadta el

Kutrucz Rezső, míg Jánosi Boldizsár megmaradt a 12 szótagú sor mellett. Ez is mutatja, hogy Baksay példája győzedelmes volt és hogy legtöbbször az ő nyomdokában vélték Homért leginkább megközelíthetőnek.

III. Homér hangja. Az egyszerűség.

Ezekben szólván a három fordítás mindegyikének formai előnyeiről és hátrányairól, áttérek minden fordítás egy másik fontos kellékére: arra, hogy a fordító az eredeti költő hangján szólaljon meg. Már a fordítás külső formája megválasztásánál is szinte uralkodó az a szempont, hogy melyik alak alkalmasabb arra, hogy benne az eredeti költemény hangja híven legyen visszaadható. S itt nyomban észre kell vennünk, hogy a három alak közül erre minden esetre az a legalkalmasabb, melyet Baksay választott. Homér hangja ugyanis, bár nem szorosan vett népdalhang, — amire alább bővebben kell visszatérnem — de mégis oly műköltő hangja, aki minden rostjával a népköltészetben gyökeredzik. Egyszerűen, simán, világosan beszél, sohasem keresetten, érdesen, homályosan; dikciója nemes és erőteljes, természetesen, frissen, könnyen foly, nem nehézkes, nem darabos. Igen ritkán lesz prózaivá, de viszont sohasem is fellengző, dagályos; néha-néha ellapul egy kissé, de a cifrától mindig igen távol marad. Emelkedett, nemes stílus, mely a triviálist, az alszerűt kerüli, de sohasem olyan ünnepélyes stílus, aminőben pl. Klopstock szólal meg Messiásában, vagy Milton az Elveszett Paradicsomban. Az egész világirodalom epikájában csak egy nagy költő van, kinek hangja mondhatni teljesen fedezi Homér hangját, s ez Firdúsi, s mi magyarok oly szerencsések vagyunk, hogy a mi elbeszélő költészetünkben is van valaki, aki éppen ennek a naiv hangú műköltészetnek mestere: Arany János. Hogy Arany hangja mennyire rokon Homérével, szépen kimutatja Kéky Lajos Arany epikai költészetéről írt tanulmányában.) Valóban, a *Buda Halála* hangja az a hang, amelyen Homér is dalol, és mert erre a hangra egyetlen külföldi műköltő sem talált példát, elmondhatjuk, hogy nincsen egyetlen kultúr-nemzet sem, melynek Homér-fordítása annyira eltalálná az eredeti színét, jellegét, mint a Baksayé. Mert eltekintve attól, hogy a naiv, népies zamatot csak népies forma tudja leginkább megadni, a hexameter annyiban is hátrányban van a magyar alexandrinussal szemben, hogy az nekünk nagyon is pathoszos, nagyon is lendületes. Annyira az, hogy Arany János, mikor komikus époszt költött, a komikus hatás növelésére felhasználta azt az ellentétet is, mely a hétköznapi tartalom és a fennen szárnyaló műforma közt van. Igen, a Homér-fordító Baksaynak legnagyobb szerencséje az volt, hogy készen találta a magyar formát, melybe a

görög tartalmat beléönthette. Persze sok más adományra is volt szüksége, hogy a nagy munkát oly fényesen elvégezze, mint ahogy elvégezte, sokféle ritka tulajdonságra, melyekről még alább bővebben lesz szó; de egyike a legfontosabb problémáknak, a forma problémája reá nézve meg volt oldva: Arany példája volt előtte, Arany hangja, ennek nyomán kellett haladnia.

De magát e formát mások is meglátták, meglátta Vértesy is, sőt ez azt az óriási kényelmet szerezte meg magának, hogy félretolta a rímet, ami a műfordítás munkáját ezerszeresen könnyebbé teszi, és ime a rímelő Baksay mégis toronymagasságban áll felette. Hogy van ez? Mert Baksay költő volt, aki utána tudta érezni Homért, mert nagy nyelvművész volt, aki szavakba is tudta önteni, amit utána érzett. Homér egyszerűen szól, s épen az egyszerűt a legnehezebb fordítani; a virágos, rethorikus stíl, mely ellentétekkel, trópusok halmozásával, felkiáltásokkal, tömérdek metaforával dolgozik, sokkal könnyebben utánozható, mint az a természetes nyelv, melyen Achilles haragjának és Odysseus bolyongásainak története van versbe szedve. Világosítsuk meg ezt példákkal. A modern költő nyelvében rendesen nagyon sok a szókép és különösen a személyesítés: Homér nem igen dolgozik efféléekkel. A műfordító tehát, midőn, talán önkéntelenül is, képes beszédre fordítja Homér képnélküli beszédét, meghamisítja annak a nyelvét; ő azt hiszi, hogy szépíti, és talán néha valóban szebb is a fordított kifejezés, mint az eredeti, de mégis más az íze. Már Péterfy is szemére vetette Baksaynak, hogy nála sokszor «az egyszerűség helyébe jön cikornya, s közkeletű kifejezés helyébe egy messzebről hozott népies kép». Csengeri is, becses Homér-monografiájában, utal arra, hogy Baksay mindjárt az Iliás második sorában nem homéri nyelven szól, midőn azt mondja: «Peleüs fiának végzetes haragját, mely az akhivoknak *gyászba vonta napját*». Az, hogy «gyászba vonta napját», képes beszéd, a Homér egyszerű kifejezése helyett: «ezer jajt okozott». Ilyenféle vétségekre akadt Herman Grimm a Stolberg s Voss német, a Monti olasz fordításaiban is, midőn azt mondja: «Stolberg, Voss und Monti schreiben geschriebene Sprache, Homer gesprochen», és különösen midőn Voss fordításában is azt kifogásolja, hogy nagyon is művelt módon hangzik: «Vossens Übersetzung leidet daran, dass sie zuweilen zu gebildet klingt». (Grimm, Homer, I. 137.) Megjegyzem mindjárt, nehogy félreértést támasszak, hogy Grimmnek ezt a Voss ellen emelt vádját teljességgel nem akarom Baksay ellen is emelni, sőt ellenkezőleg, már itt is utalok arra, amire később vissza fogok térni, hogy e részben Baksay fordítása messze fölötte áll Vossénak.

Csengeri több példát is említ, ahol nyilván bizonyos kisiklás van

a homéri hangból. Igazat adok neki s magam is szaporíthatnám e példákat. Pl. bizonytal nem homéri kifejezés az sem, hogy «óh az akhiv földre *kél micsoda felleg*», mikor az eredetiben csak ez az egyszerű frázis olvasható: «nagy gyász éri az akhájai földet». Valóban, megesik Baksayn, hogy Homér egyszerű nyelve néha nem egyszerű, virágos nyelvvé lesz nála. De mindjárt itt is hozzáteszem, hogy Baksay ebben is sokkal nagyobb mértéket tart, mint, Vosst kivéve, valamennyi más idegen fordító. Hiszen Monti — igaz, hogy ragyogó verseléssel — sokszor egész ossziáni hangon beszélteti Homért, a híres Pope-féle angol fordítás pedig pointírozott beszédű, retorikai cicomákkal tele stílussá torzította a görög éposz nyelvét. Egy kiváló angol bíráló, Mathew Arnold, ezt úgy jellemezte, hogy Homér mindig úgy ír le, hogy szeme az illető tárgyon csügg, Pope pedig úgy, hogy szeme a saját stílusán csügg. (Essays, 223. l.) Ismétlem, Homér egyszerű, naiv hangját egyetlen idegen fordító sem bírta úgy megszólaltatni, mint Baksay. E hangnak egyik legtündöklőbb példája a *nagy-mosásra* készülő Nausikaa epizódja az Odyssea VI. énekében; ez az epizód kedvességre, bájra tán az eredetét is maga mögött hagyja.

IV. Homér hangja. Régies szók és tájszók.

Az egyszerű költői beszéddel ellenkezik a szokatlan, ritkán használt szók és szólások halmozása is, amelyek az olvasó fennakad, amelyek egy részét vagy teljességgel nem érti, vagy csak homályosan sejti. És itt merül fel előttünk az a kérdés, jogosult-e a költői műben a tájszók, elavult szók és szólásmódok használata? Erre a kérdésre természetesen igennel kell felelnünk, hiszen a nyelv nem valami megcsontosodott, megkövesedett szervezet, hanem élő növény, amely folyton változásban és fejlődésben van, hullatja levelét, azaz elejti, elfelejti némely szavát és szólását, viszont kölcsönöz más nyelvekből, vagy maga képez új szókat és szólásokat. Minden irodalom nyelve rendszeresen gazdagodik olyan szókkal, amelyek vagy régen feledésbe merültek, holott nagyon kifejező erejűek, vagy csak egyes vidékeken szokásosak, holott jellemző voltuknál fogva nemcsak megérdemlik, hogy a nemzet közös szókincsébe is átjussanak, hanem ott sokszor valóságos hézagot is pótolnak, mert olyasmit fejeznek ki, amire az irodalmi nyelvben vagy egyáltalában nincsen szó, vagy legalább nincsen ugyanilyen jellemzetes szó. Ebből a szabályból kettő folyik: először hogy csak olyan szókat kell feleleveníteni vagy a tájnyelvekből az irodalmi nyelvbe átvinni, amelyekre ennek a nyelvnek szüksége van, mivel teljességgel nem áll az, hogy valamely szó csak azért lehessen kedvesebb az író előtt, mert régi (ha csak szándékosan régi

írók nyelvén nem akarja személyeiket beszéltetni), vagy mert csak bizonyos vidékeken otthonosak — ismét azzal a feltevessel, hogy a költő nem akarja annak a vidéknek lakosait sajátos nyelvük hű másolásával is jellemzőbben elének állítani.

Ami az elavult szókat illeti, vannak, akik ezeket Homér fordításában nemcsak jogosultaknak, hanem szükségeseknek is találják, mert hisz azt mondják, hogy Homér régi költő, tehát a nyelvének is régiesnek kell lenni. Hogy ez a logika milyen furcsaságokra vezetne. nyilvánvaló; hisz ilyenformán minél régibb valamely költő, annál régiesebb nyelven kellene fordítani, Goethét talán a Kazinczy nyelvén, Tassot a Zrinyi nyelvén, Dantét körülbelül a Halottas Könyörgés nyelvén. Természetes, hogy arra nézve, valamely író fordításában helyénvalók-e az archaizmusok, az a mértékadó, vajjon az az író maga is használ-e ilyeneket; ha igen, akkor a fordítónak is kell használnia, mert akkor az archaizmusok hozzátartoznak az illető író színéhez, ha pedig nem, akkor használatuk meghamisítja az illető író nyelvét. E részben Baksayt nem is érheti semmiféle vád. Népies nyelven ír, tehát tudatosan használ tájszókat, de archaizmust nem. Ilyesminkább verselésében van, amikor a négyesoros szakot Zrinyi módjára néhol csak egyetlen rímmel látja el. Akad ugyan nála olyan szó is, amelyet a Szinnyei-féle Tájszótárban nem, hanem csakis a Simonyi-féle Nyelvtörténeti Szótárban bírtam meglelni, (ilyen pl. a *himlelni* szó, 119. l.) vagy az Odysseában használt *vesztegni* szó eh. vesztegelni, de minthogy a Tájszótár tudós szerkesztője is figyelmeztet arra, hogy gyűjteményét ne nézze senki teljesnek, amint ez a dolog természetéből is foly, ennél fogva nem merném állítani erről a két szóról sem, hogy archaizmusok. Bizonyára hallhatta Baksay élő nyelven is, mint sok más jellegzetes tájszót, melyekkel verseit itt-ott meg-megtűzközdte. Hogy ezek a tájszók mind megfelelnek-e annak a fentebb említettem követelésnek, hogy úgyszólván hézagpótlók legyenek, nem merném állítani. Az ilyen tájszók, mint *rérem* (ehelyett süvem, sógorom, 132. l.), vagy *boncz*, ehelyett comb (17. l.), bizony nem pótolnak szükségét. Az ilyenekkel járó szókinccsgyarapítás nem ér fel azzal a hátránnyal, hogy miattuk az olvasónak meg-meg kell állapodni, és, mivel Baksay csak egy-két helyen látta el szómagyarázatokkal Iliását, Czuczor-Fogarásit, Ballagit, Szinnyeit, Simonyit kell segítségül hívnia, míg tisztába jön e szók értelmével. De az ilyenek nem gyakori esetek. A Baksay használta tájszók sokszor igen szerencsésen vannak a szövegbe illesztve, úgy, hogy sokkal jellemzőbben adják vissza az eredetét, mintahogy irodalmi szóval lehetne. Ilyen pl. a *topa tulok* kifejezés, amelyet a nehéz, esetlen járású állatra használnak, vagy Ares mellékneve: a *szegödi*. Homérnél

ugyanis a harc istenét (V. 831.) e szóval szidják: *ἄλλοπρόσαλλος*, amely idiomatikus görög szót Voss így fordította le rabszolga hűség-gel: «Andernundandern.» (Grimm *Allerweltsker*nek fordítja.) Jelenti pedig ez a görög szó azt, hogy Ares ingatag isten, majd ehhez, majd ahhoz pártol, csélcsap. Baksay erre az említett pompás tájszót használja, melyet eddig kevesen ismertünk, de amely megérdemli, hogy belekerüljön az irodalom nyelvébe; sok vidéken ugyanis szegődinek mondják az olyan legényt, aki ide is, oda is szegődik, de idejét ki nem tölti.

Azt, hogy irodalmi szókat tájnyelvi alakban használ Baksay, pl. *ing* helyett *ümeg*, már kevésbbé lehet helyeselni, ép úgy, mint bajos az olyan szót, melynek az irodalmi nyelvben meghatározott értelme van, tájnyelvi értelemben írni, ahogy Baksay a *menyem* szóval tesz, melyet a sógorasszony értelmében használ. A hatodik énekben ugyanis Hektor megkérdezi felesége szolgálóit, hova ment asszonyuk: az ángyaihoz vagy a sógorasszonyaihoz? A görögnek t. i. külön szava van a férj nővérének megjelölésére (*γάλοως*) és a fitestvér neje számára (*εἰνότερες*). Magyarul a testvér feleségét ángyomnak hívják, a fitestvér nejét ellenben több helyen sógorasszonynak mondják, ámbár igen sok helyen és az irodalom nyelvében is ezzel a névvel nevezik az ángyot is. Van azonban olyan vidék, ahol az utóbbi sógorsági viszonyt a *menyem* szóval jelölik, és Baksay is elfogadja ezt az elnevezést; ámde ez a szó a közszokás szerint más értelemben lévén használatos, Baksaynál megzavarja az olvasót, mert arról, hogy Andromachenak *menyei* is lettek volna, Homér semmit sem tud. Hasonló okból kell helytelenítenem, hogy a *mátka* szót az Odysseában *lánypajtás* értelemben használja, merőben eltérve a közhasználatban elfogadott értelemtől. Minden esetre kívánatos volna, ha Baksay munkájának újabb kiadásakor mindezeket a szókat, mind pedig azokat a tájszókat, melyek az olvasók zöme előtt ismeretlenek, jegyzetekkel kísérnék, mert így a szöveg sok helyütt nehezen érthető. Mert azt, hogy »*bongor*» parázson főzött búzát jelent, vajmi kevesen fogják tudni, ép úgy, mint ahogy kevesen ismerhetik a *vedelni* szót abban az értelemben, hogy sokat inni, vagy a *vadó* szót abban az értelemben, hogy kánya vagy a *geszt* szót abban az értelemben, hogy fa, vagy a *hongorodni*t abban az értelemben, hogy beleakadni, a mely utóbbi szót semmiféle rendelkezésemre álló szótárban meg nem találtam. Nem tudom, mely vidéken mondják ezt a szót *szeressen* abban az értelemben: «annak rendje-módja szerint», de valahol bizonyára mondják, mert Baksay nem írná: «Mozduljatok, székérrel, lovakkal *szeressen*. (94. l.) Az bizonyos, hogy kevesen ismerik e szó ily használatát. Az Odysseában még több ilyen tájszó van: pl. *bogdán*

eh. szélvihar, *sügej* eh. csalit, *meggubahodni* eh. megbódulni, *gyuha* eh. bendő stb.

E tájszókon kívül is vannak Baksaynak olyan szavai és kifejezései, amelyek nagyon elütnek a mai nyelvhasználattól, bár magyaros voltukban nem lehet kételkedni: pl. midőn az örvendezni igét tárgyasan használja: «E szót Diomédes igen örvendezte» vagy midőn az itallal való áldozást *áldakozás*-nak mondja. Nem szeretem a *höslő* szót sem, melyet Szabó Istvántól vett át s az Odysseában a *μῆστοίρο* (kérő) fordítására használ. Szeret itt-ott másféle különösséget is alkalmazni, ami kissé meglepi, vagy mondjuk meghökkenti az olvasót, pl. mikor a Hellespontost állandóan *Helle torokjának* mondja. Még ortográfiájában is szereti az efféle szokatlanságokat: pl. azt, hogy *bög*, *zúg*, mindig két g-vel írja a végén, azt hogy *dús*, úgy írja, hogy *dúzs*, zs-vel stb. stb. De hát már Arany megmondta, hogy van külön «költői ortográfia» is. Aranyt idézem, mikor Baksay szép inverzióit is kiemelem. Arany a Nemzeti Versidomról szóló tanulmányában bölcsen fejtegeti, mily magyaros bizonyos esetekben egyes olyan szók hátravetése, melyeknek természetes helyük a mondat elején volna. Régies és szép forma tehát az ilyen: «Pilláikról forró könnycseppjeik hullnak, Patroklos halálán *mert* igen busulnak.» De már abban erősen kételkedem, vajon megállja-e helyét ez az inverzió is: «Bajtársa volt ez *mert* annak az embernek» vagy ez: «Sokkal erősebbek vagyunk *mivel* nálok».

V. Homér hangja. A népiesség. Magyarosság.

Mindezeket annak jellemzésére hoztam fel, hogy Homér hangjának egyszerűsége, simasága, természetessége ellen egynémely vétség Baksaynál is akad, aki pedig egyébként épen az egyszerű költői nyelvnek nagy művésze. De Homér nyelvének van valami más jellemvonása is, amelyre fentebb futólag szintén utaltam: bizonyos fokú népiesség. Említettem azt is, hogy érzésem szerint Homér nyelve körülbelül megfelel a *Buda halála* nyelvének. Arany nem hiába táplálkozott Homérral és nem hiába mondta époszait «tejjel-mézzel folyó népi költeményeknek». Ezért nem éreztem egyetlen Homér-fordító sem oly csodálatos sikerrel Homér nyelvének a népieshez hajló ízét, mint az Arany nyomán járó Baksay. E részben, ismétlem, ő a legkiválóbb Homér-tolmács a világirodalomban, mert pl. az annyira csodált Vossféle fordítás Homér hangjának ezt a színét egészen elejti. Azt mondom: Homér nyelvének a *népieshez hajló íze* van, épúgy mint Arany nyelvének. Mert hisz Arany nyelve sem szoros értelemben vett népnyelv, hanem — mint ő maga írta — «a népnyelvből fejlesztett,

annak íze és szelleme szerint való műköltői nyelv», «a műnyelvet megközelítő s ennek virágaival ékes». Ez a népies ízü nyelv persze azzal a veszéllyel jár, hogy a fordító vagy nagyon is sujtásos magyarossággal adja vissza a költőt, vagy ha e veszélyt el is kerüli, a népiesre való igyekvésében könnyen az alszerübe, a triviálisba téved. Mindkettő persze nagy hiba volna, de Baksayt finom költői érzéke megóvta tőlük. Az előbbi hibával Péterfy vádolta, de szerintem alaptalanul. Ő kivált egy példát hoz fel vádja igazolására: azt, hogy mikor az istenek az első énekben megtérnek az aethiopsok földjéről és Zeus megy legelői, a többi istenek pedig utána, Baksay így fordítja az illető sort: «Zeus ballag legelői, a többi megette». S Péterfy hozzát teszi, hogy «ez a jó magyar *ballagás* eszünkbe juttatja a falusi bírót vagy a tisztelen öltözött komoly parasztot, amint vasárnap a templomba indul». Már most igaz, hogy az eredetiben csak egyszerű menésről van szó, de hogy Baksay a menést ballagássá teszi, nem homérietlen, mert hiszen mindenki tudja, hogy Homér az isteneket igenis lehúzta egy kissé földi lényekké. Már Longinus megmondta, hogy «sokszor úgy tetszik neki, mintha Homér az ő hőseit istenekké akarta volna magasztosítani, isteneit pedig emberekké alacsonyítani». Aki elolvassa az istenek egymásközi patvarkodását, mindjárt az első énekben, kételkedni fog abban, hogy Homér valóban oly fönségesnek képzelte-e az istenek e menetét, mint ahogy Péterfy gondolja. Másik kifogása arra vonatkozik, hogy az istenek meg akarták kötözni Zeust és Baksay a *megkötözni* helyett azt mondja *gúzsba kötni*. Szerinte gúzsba kötik a tolvaj cigányt, a csavargót, a rossz gyermeket, gúzsba kötnek a lovak lábára, s most Zeus is ebbe a társaságba kerül. Azt mondja, így Hári János mesélhetne az olympusi perpatvarról; parodizáló kitételnek mondja a gúzsbakötést, pedig szerintem épen nem az. Az istenek meg akarták kötözni Zeust, bizonyára kezét, lábát, s ezt jó magyarul bizvást lehet gúzsbakötésnek mondani, anélkül, hogy itt paródiáról lehetne beszélni. Az, hogy az istenek ilyen módon fenekedtek egymás ellen és maga a főisten ellen is, semmi esetre sem Baksay hibája, hanem ez a Homér felfogása, aki, ismétlem, az istenekről szólva, gyakran használ bizonyos, hogy úgy mondjam, familiáris hangot.¹ Talán abban már inkább igazat lehet adni Péterfynek, hogy szerinte hibás a Hephaistos «biczebőca» jelzője, ami talán humorosabb a kelleténél, noha az istenek «halhatatlan» kaca-

¹ Péterfy e vádjaival szemben egyébiránt helyesen megvédi Baksayt Kéky Lajos is, kinek Baksayról szóló könyvét csak e dolgozatom megírása után olvashattam el.

gása a bortöltögető Hephaistos láttára bizonyára az isten esetlen járáskelesének szólt. Egyébiránt Baksay maga is lemondott az Odysseában a *biczébőczáról* és az istent már csak *sántának* nevezi. Még több joggal lehetne kifogásolni, hogy Baksay a ruhadarabok között több helyütt *dolmányt*, egy helyütt még *subát* is emleget, az Odysseában még *mentét* is. Erre már inkább illik Péterfynek az a mondása, hogy «az olvasó ajkán a naiv, boldog mosoly helyett néha olyan kél, melyet akaratlan paródia támaszt». De viszont abban is egyet kell értenem Péterfyvel, hogy «már dicséret illeti a fordítót, ha ilyesmi csak ritkán, kivételképen esik meg».

Általánosságban, ismétlem, nem fogadható el Péterfynek az a vádja, hogy Baksay Homérost «túlságig átírja a népiesbe». Hogy mennyire vigyáz arra, hogy a népies nyelv ne váljék parodisztikussá, csak egy kis példával mutatom meg. Vértesy fordításában pl. a harcban a hősök gyakran «a *fübe harapnak*»; ez a humoros ízű kitétel szinte keze ügyébe esik a fordítónak, mert a görög eredetiben rokon idiomatikus kifejezés van: *γαῖαν ἐδύτην*, «a földet vették magukra». (VI. 19.) Baksay itt azt mondja, hogy a hős mindkettőt «a föld alá küldte», másutt pedig azt mondja hasonló helyen: «a *porba* haraptak». Általában Baksayt költői érzéke majd mindig megóvjá attól, hogy a népiesből triviálisba ne csapjon át. Vértesynél, akit pedig nem lehet túlzott népiességgel vádolni, sokkal gyakoribb az ilyen botlás. Pl. mindjárt az első énekben ezt mondhatja Achillessel: «Fujjék föl királyuk osztán valamennyien!» Ez a «fujjék föl királyuk!» határozottan *pórias*, nem pedig népies; Baksay itt is sokkal jobb: «Hadd keserülje meg a kedves királyát!». Szintén Vértesyből való: «Danaok *dögének* nem vet addig véget»; mennyivel nemesebb Baksay: «Meg sem szünik addig rajtuk ez az inség». Egy s más helyen persze Baksay is belebotlik a póriasba, hiszen néha még a jó Homér is szundikál; így többször aposztrofálják emberek és istenek egymást e szóval: «*Nyavalyás!*», ami a Homér stílusába sehogy sem illik bele. De általában Baksay mesterül megmarad Homér emelkedett költői hangjában és főképp ritka művészettel bírja elkerülni azt a hibát, melybe Homér igen sok fordítója beleesik: nyelve nem lapsodik el, nem lesz prózaivá. Ilyesmire inkább csak az Odysseában akadhatni, ahol pl. ilyen két sor is van: «Minő fontos érdek arra ösztönözte || Egyikét másikat bajnok ifjainknak». De mint említettem, az Odyssea még híján van a végső csiszoló munkának, mely az efféléket bizonynal kiküszöbölte volna.

Hogy Baksay költői ereje mennyire meg tudott birkózni azokkal a helyekkel is, ahol az elprózaizálás leginkább fenyegette, arra csak egy példát. Khalkhas fél, hogy Agamemnon boszút áll rajta, ha olyant

jósol, ami annak nincsen kedvére, és azt mondja egyebek közt (Kempfordításában): «Mert hisz erősb a király, ki a gyengébb félre nehez-
tel, || Mert ha dühét aznap ha talán elfojtja magában, || Órzi szíven a
boszut, valamíg később ki nem önti». Ez hú, ez tartalmilag korrekt;
de mi lesz e gondolatból Baksay nyelvén?

«S a király csak király, és ha ujjat húz a
Szegény ember véle, rövidebbet húzza.
Titkolja haragját ideig és rejti,
Kiontja azonnal, mihelyt szerit ejti.»

Ebből a példából is láthatni, hogy Baksay is hú fordító, csak nem a szót fordítja, hanem a gondolatot önti magyaros formába. Az, hogy «mégis csak erősebb a király», amit a görög szöveg mond, a Kempfordításában egészen jól van kifejezve e szavakkal «mert hisz erősb a király», de Baksay ugyanazt költőiebben, magyarabbul, zamatosan mondja ki azzal, hogy «*csak király a király!*»

Talán kelletténél tovább időztem e példánál, de meg kellett tennem, mert a Baksay-féle Iliás ellen legtöbbször éppen azt a vádat hangoztatják, hogy túlságosan népies, vagy amint Baksay maga mondta, kedves öniróniával: hogy *bundaszaquí*. Azért, mert nyelve sokkal erősebben táplálkozik a nép nyelvéből, mint akárhány más költőnké, azért mert pazarul szórja verseiben a szebbnél-szebb magyar idiomatizmusokat, azért mert majd minden lapjáról lehet szedni egy-egy magyar illatú virágát az ő szólás-kincsének: hamarosan rásütöt-ték, hogy Homérje nagyon is sujtásos és sallangos. Mily igaztalan és méltatlan vád! Hát már annyira jutott a mi nyelvérzékünk, melyet napról-napra ront az ujságírás fakó stílje, hogy fáj neki az, ami törül-metszett magyar? Azért mert egy-két helyen a magyar vers és Homérnek a népieshez hajló íze rácsábította Baksayt egy-két oly szóra vagy frázisra, melyet magam is hibáztattam (ilyenek is inkább a nem végleges alakjában ránk maradt Odyssea-fordításban akadnak): szabad-e egy tízezernél több sorra terjedő nagy munkát afféle *sujtásos*, *sallangos* jelszókkal szinte gúnytárggyá tenni? De nem vitatkozom e vádolókkal. Cáfolatul csak néhány helyet idézek Baksayból — ezek az idézetek jobban megfelelnek, mint ahogy én tehetném.

Ime először egy harci jelenet: a trójaiak és akhivok összezapása, a XIII. énekből:

Mintha a sok sisak, sok pajzs össze-szöve,
Ember a sisakkal össze volna növe,
A sok fényes sisak sörényes czímeri
Minden mozdulásra, lengvén, egymást veri,

Dárda összezsattog, mely a kézben forog :
 Olyan sűrű rendben állanak a sorok ;
 A diadal vágya lelköket tüzei.

A trójaiak is nagy seregben jönnek ;
 Hektor jár előttök, száguldozva, főnek ;
 Mint valamely szikla, melyet sűrű zápor
 Nagy sok idők folytán alá-mos vaczkából,
 Aztán nekidölvén egy rohanó patak
 Sodorja a bérczről, dörgve alá szakad,
 Zúgg az erdő, amint szirtről szirtre szökken,
 Egyenes útjából de ki még se zökken,
 Míg a kötött földön lassúdvá terül el,
 Nem is gördül tovább, bár jött nagy terűvel :

Oly erővel száguld seregei élén,
 Meg sem akar állni csak a tenger szélén . . .

Ime másik példa : a Patroklosz halálán búslakodó lovak híres epizódja.
 a XVII. énekből.

Akhillesz két lova pedig sírni kezde.
 Mikor megálltak az ütközettől messze,
 Mert kis-gazdájokat ott látták a porba,
 Ember-ölő Hektor lábától tiporva.

Automedon őket hiába zaklatja,
 Ostorát fölöttük igen suhogtatja,
 Majd halk biztatással néven szólogatja,
 Majd meg szidalommal : nincsen fogamatja.

Mert nem indítanak, sem a hajók elé,
 A Helle-torokhoz, sem a csata felé.
 Egy helyben a két ló, mint valami czövek,
 Mint a sírhalmokat jelző oszlop-kövek.

Ékes szekerével egyik sem törődik,
 Fejét elereszti, lóggatja a földig,
 Pilláikról forró könnyeseppeik hullnak,
 Patroklosz halálán mert igen busúlnak . . .

Ime a VIII. ének híres esti képe, a tábortüzekről.

Egész éje-hosszat most a dardán örül,
 Boldogan pihen a lobogó tűz körül.
 S mintha nyári csendes holdvilágos éjjel
 Sok tündöklő csillag hinti fényét széjjel,

A levegő tiszta, szélnek sincs fuvalma,
 Belátszik a hegynek orma, völgye, halma,
 Fénylik az égbolton égi tűzek rendi,
 Szemlélvén a pásztor, szívében örvendi :
 Térségén a partnak, Xanthoszi vidéknek,
 Ilionnal szemben olyan tűzek égnék . . .

Ilyen az a magyar nyelv, melyet sallangosnak és sujtásosnak mond a rövidlátó ítélkezés! E példák egyúttal fényesen mutatják azt is, mennyire tudatában volt Baksay a műfordítás ama legfőbb törvényének, melyet már idéztem tőle, hogy «a tartalom ugyanazon szellemben vagy kedéllyel legyen visszaadva, mely az eredetin előmöl».

VI. A tartalmi hűség.

Ha ezekben megmutattam, hogy a három fordító közül mennyire kiválik Baksay az eredeti hangjának visszaadását illetőleg, immár rá kell térnem arra a másik kérdésre, melyet már föntebb sebtiben érintettem : hűsége kiterjed-e az eredeti tartalmára is? Iménti idézetemből is látszik, hogy Baksay erre igenis törekedett, hisz azt mondja : az eredeti tartalmat *vissza kell adni*. Lássuk, mennyire felelt meg e céljának.

Homér fordítójának természetesen jól kell ismernie a homéri világot, vagy hogy a tudományos terminussal éljek, a homéri *realiákat*, amire pedig csak a filológia tanítja meg az embert. E filológiai *tudás* dolgában már érheti Baksayt egynémely gáncs. Hiába, költői adomány és pedáns tudományosság nem igen szokott együtt lenni. Egy-két efféle dolgot hadd említek fel. Agamemnon azt mondja Chryseisről, hogy ő ezt a rablányt megtartja magának, hadd öregedjék meg az ő hajlékában, hadd szőjje ott a vásznat. Baksaynál ez így van : «Messze hazájától vásznam szövi székén». Igen ám, csak hogy a görögök nem ülve szóttek, hanem a szövőszék körül fel-alájárva, s Homerosnál valóban így is van : «ἴστων ἐπιχομένην». A görög szövőszék ugyanis függőlegesen állott s jobbra-balra jártak mellette, hogy a vetélt át vigyék a szövővesszővel, oda verjék a fonalat. (Csengeri, Homeros Iliasa, 2.) Az italáldozatot is úgy írja le Baksay, hogy erről a szertartásról hamis képet kelt; azt mondja, ugyanis :

«Majd a fiatalság kezében a kupa
 Jár sorra a körben borral koszorúzva»,

pedig ez a szertartás úgy folyt le, hogy az ifjak itallal töltötték meg az edényeket, s mindnyájuknak osztottak, áldozati italt töltve serlegükbe. A «borral koszorúzva», mint Csengeri már megállapította,

félreértés. Ugyanő említi azt a helyet is, ahol Khalkhas azt mondja Apollónak, teljesítse kérését, mert «*templomodoat sokszor én felkoszorúztam*»; holott a templomok felkoszorúzásáról a görög régiségek semmit sem tudnak.

A görög államélet dolgában is téves fogalmakat kelt Baksay, midőn Nestor azt mondja Agamemnonról, hogy neki «több a jobbágya», holott a jobbágyság a szónak nálunk elfogadott értelmében a görögöknél egészen ismeretlen volt; Homér nem is mond egyebet, mint azt, hogy «többeken uralkodik» (*ἐπεὶ πλεόνευσεν ἀνάσσει*). Ilyen, kissé modern ízű kifejezés az *apród* is, melyet sűrűn használ, vagy a *tündér* és *tündéri*, vagy pl. az, mikor Athenét mint az *égi királynéját* emlegeti az Odysseában, holott az *égi királyné* a keresztény vallás képei közé tartozik.

Ezek, ismétlem, csak apróságok, nem is fordulnak elő gyakran, de mégis oly szeplők, melyeket az ember nem lát szívesen Baksay munkájában. Csengeri, ki az effélékre először mutatott rá a hat első énekről megjelent bírálatában (Magyar Pædagogia 1897), méltán fájlatja, hogy Baksay nem elég erős filológiai fegyverzettel végezte munkáját és még a Télyf-féle rossz prózafordítást is elfogadta tekintélynek. Ha egy avatott filológus átnézte volna Baksay Iliását a kinyomatás előtt, nagy hasznára vált volna.

Homér nyelvének fő jellemvonásait vázolva, fentebb még nem emlékeztem meg egy olyan vonásról, mely pedig nemcsak egyike a legszembeütőbbeknek, hanem a legtöbb nehézséget is okozza a fordítónak. Homér különös *jelzőit* értem, melyekről egész irodalom van. A görög epikusnak ugyanis az a modern olvasó szemében igen különös szokása van, hogy több személyre és dologra nézve csak egy vagy két jelzője van, melyeket állandóan az illető neve elé biggyeszt, holott a modern költő a jelzőkben is változatosságra igyekszik. Az ilyen megjegecesedett, stereotip jelzők pl., hogy Hére majdnem mindig *fehértkaru*, Achilles mindig *gyorslábú*, az achájok *jó lábvértűek*, Zeus *pajzsrázó* vagy *felhőgyújtó*, *viharpajzsos*, Apollo *messzelövő*, Thetis *ezüstitlábú* stb. stb. A modern költői nyelv ez egyhangú jellemzőmódtól merőben eltér, s nekünk egyébként is csak az a jelző tetszik megfelelőnek, amely a helyzetből foly. Igen különösen hat pl., mikor Achilles ott ül a sátra előtt és nagyokat sóhajt elvesztett rablányáért, s a költő még itt is úgy emlegeti, mint a *gyorslábú* Achillest. (Nem tekintve, hogy modern hallgató előtt az is nagyon furcsa, mikor egy rettenthetetlennek rajzolt hősvitéz állandóan mint gyorslábú van jellemezve, mert hiszen a mi harcainkban a hősiességnek az ellentétéhez kell a gyors láb.) Az is bizonyára furcsán hat a mai olvasóra, mikor Andromache elpanaszolja, hogy jóformán egész családját kiirtotta

Achilles, a hét testvérét is egy napon ölte meg a «gyorslábú isteni» Achilles, vagy hogy Hektor, mikor keresi a feleségét, a cselédektől nem azt kérdi, hol van a feleségem, hanem azt, hogy hol van a *fehérkarú* Andromache. A Homér-fordítók egy része belenyugodott a homéri nyelv e különösségébe és egyszerűen lefordította a görög jelzőket, úgy ahogy birta, már t. i. amennyire belefértek a versmértékbe és amennyiben nem nagyon ellenkeztek a nyelvszokással. Herét pl. *ökörseműnek* is mondja Homér, és ez a mi nyelvszokásunk szerint nagyon bizarr jelző; megtették hát ünöszeműnek, vagy csak egyszerűen nagyszeműnek. Baksay e részben azt az utat választotta, hogy az állandó jelzőket nem ismétli folyton, hanem gyakran elhagyja, ott pedig, ahol megtartja a jelzőket, csak azokat hagyja meg változatlanul, melyek nem nagyon alkalmatlanok a magyar fülnek, a többieket pedig lehetőleg enyhíti, a különködő szinezésüket keresetlenebbekkel cseréli fel; így a *gyorslábú* Achillesből lesz *délceg* Achilles (bár több helyütt megmarad a gyorslábú is), a *pajzsrázó* Zeusból egyszerűen *pajzos* Zeus, a *fellegggyűjtő* Zeusból *fellegző* Zeus, bár van úgy, hogy megmarad fellegtorolónak; az «*Ökörsemű felséges*» Hére csak *felséges Hére* marad és így tovább. Helyes költői érzék, finom tapintat vezette ebben is, mert ami az eredetiben bizonyára nem keltette a bizarrság benyomását, annak e benyomást a fordításban sem szabad keltenie.

Költői érzéke majd mindig helyesen vezette abban, hol hagyja el a jelzőt, hol ne. Midőn pl. a Hektor és Andromache közti jelenetben Hektor keblére akarja ölelni kis fiát, de ez megijedve atyja sisakforgójától, sírva fakad és ijedten buvik dajkájának keblére, Baksay elhagyja a dajka «*szépövü*» jelzőjét; valóban soha rosszabb helyen henyébb jelző nem volt alkalmazva, mint itt, ahol minden figyelem Hektorra, Andromachéra és a síró gyermekre irányul. Hogy a gyermek a *szépövü* dajka keblére buvik, a magyarban majdnem komikusan hatna. A mi érzésünk szerint ugyanolyan henye jelző az is, mikor Andromache rémhireket hall a csatáról és rosszat gyanítva «*Örjöngye szaladt ki a házból, magával szólítva szépfürtü cselédit*». Modern költő bizonyára semmiképen le nem írná, hogy egy férje halálát sejtő asszony örült ijedelmében a *szépfürtü cselédeit* hívja magával. Ez a *szépfürtü* jelző azonban Baksaynál már nem tűnt el. Mellesleg megjegyzem, hogy Thewrewk Emil a jelzőket nagyobbára igen híven tolmácsolta, bár nyelvtani szempontból kétségkívül helyes összetett szavai, mint «*hangja-erős*», «*szeme-fényes*» stb., némileg különösen hangzanak.

Homér stílusának van még egy különössége, mely szintén eltér a modern írói szokásoktól: az, hogy nemcsak szókat ismétel, hanem

egész mondatokat is, melyek afféle cliché-ivé lesznek a költői előadásnak. A beszélgetésben mindig vissza-visszatérő epikai közhelyek az ilyesek: «Erre feelve viszonzotta a gyorslábú Achilles»; vagy «így szólt és leült, erre felkelt amaz» stb. Sőt ismétlődnek egész mondatok is, néha 10—20 sorosak is. Ismétlődő cselekvények többnyire ismétlődő kifejezésekkel vannak elmondva, a hírnökök izenetét rendszeren kétszer halljuk ugyanazokkal a szavakkal: akkor, mikor rájuk bizzák az üzenetet, s akkor, mikor azt továbbadják.

Baksay ez ismétlésekhez, melyek egyébként a magyar népmesében is megvannak, ragaszkodott. Általában Baksay, ki fordítása előszavában azt a célt tűzi ki maga elé, hogy meg akarja próbálni Homérral «talán közelebb hozni a magyar olvasóközönséghez», és egyúttal a Pope példájára hivatkozik, korántsem élt azzal a szabados-sággal, mellyel a híres angol fordító. Pope-ot az angol műbírálok egy része keményen elítéli, hogy átültetése teljességgel nem homéri, más része azonban nagyon magasztalja, hogy mennyire «szépitette» a görög költőt. Tytler pl. a «Principles of Translation» című könyvében több példát is hoz fel arra, mennyire tudta «leplezni» Pope a görög költő fogyatkozásait. Citálja egyebek közt a VIII. ének elejének azt a helyét, ahol Zeus azzal példázza az ő erejét, hogy így szól (Kempf fordítása szerint):

«Hosszu aranyláncot függesztetek a magas égről
S istenek, istennők mind csimpaszkodjatok abba:
Minden erőtökből sem tudjátok ti az égből
Nagy Kronidést, a világnak urát, a földre lehuzni.
Ámde ha pusztá magam fel akarnám vonni kezemmel:
Véle emelkednék föl a föld meg a mélyvizü tenger,
Mégkötném azután a láncot az ormos Olymphoz
S ti meg a föld s tenger lógnátok a híg levegőben
Úgy fellülmul erőm istent és földi halandót.»

Tytler azt mondja, hogy ez a beszéd nem felel meg a mennydörgő Zeus méltóságának, hogy alantas és szinte groteszk az a kép, melyet fest: az istenek és istennők egyik csoportja huzigálva a lánc egyik felét, hogy lehúzza a lánc másik felén levő istent a földre. Talán csakugyan van valami groteszk e jelenetben. Pope tényleg enyhítette a kép groteszk voltát, midőn így szól: «Egyesítsétek hát minden erőtöket, ti idefent lakó hatalmak, és próbáljátok ki Zeus mindenhatóságát; bocsássátok le a mi arany, örökké tartó láncunkat, melynek erős ölelése tartja az eget, a földet és a tengert, küzködjetekek valamennyien, halandó és halhatatlan születésűek, hogy ilyképen lehúzzátok a földre a mennydörgőt: hiába fogjátok húzni. De ha én csak a kezemet nyujtom ki, fölemelem az isteneket, az óceánt és a

földet, oda szegezem a láncot a nagy Olympus magaslatára, és a széles nagyvilág reszketve függ csüggni szemem előtt. Mert így uralkodom én, korlátlanul és mindenek felett, és ilyenek az emberek és az istenek, összemérve Zeus-szal!» Ez a hang kétségtelenül magasabban jár mint a Homerosé. Nézzük csak azt az egy sort: «S ti, meg a föld s tenger lógnátok a híg levegőben», s vessük össze Pope sorai-
val: «S a széles nagyvilág reszketve fog csüggni szemem előtt!» (And the vast world hangs trembling in my sight!) s mindenki érezni fogja, mennyivel patetikusabb Pope sora, patetikusabb főleg a Kempf szövegénél, de nem annyira az eredeténél, ahol *μετήγορα πάντα γένοιοιτο* (mind a légben csüngővé válnék) korántsem olyan alacsonyan járó kifejezés, mint a magyar «lógnátok a híg levegőben». Az én érzésem szerint Baksay itt is jobban etalálta az eredeti hangját, mint bármely más fordítója; kivált a legkényesebb sorokban, a beszéd végén, igen hiven és mégis nemes hangon adja vissza az eredetit, midőn így szól:

«De ha én titeket vonni akarnálak,
Földdel, tengerekkel felragadnálak;
Istenek, istennők, vagytok valamennyen
Lánccal odakötte függnétek a mennyen,
Ott tarthatnám függve az egész világot:
Istennek, embernek úgy fölötte állok.»

Ime Baksay itt minden toldás nélkül is, minden hamisítás nélkül is oly képet ad, amely cseppet sem hat bizarrul. Nem mondja, mint Pope, hogy «az egész világ reszketve csüggne szemem előtt», sem nem teszi hozzá azt az eredetiben hiányzó sort: «Mert így uralkodom én korlátlanul és mindenek felett» (For such I reign, unbounded and above), és mégis távol van minden alszerűtől.

Egy másik példája a *szépítésnek* Tytler szerint a III. könyv elején van, midőn Homér ezt a hasonlatot alkalmazza (Csengeri fordítása szerint): «Mint mikor a déli szél ködöt ont a hegy ormaira, a mi nem kedves a pásztornak, de a tolvajnak az éjszakánál is kedvesebb, és csak egy kőhajlásnyira lát el az ember: olyan sűrű porfelleg kerekedett lábuk alól, a mint haladtak.» Tytler úgy véli, hogy ebben a hasonlatban nagyon alantas az a sor, hogy «csak annyira láthat el az ember, a mennyire egy követ elhajthat» (*τόσσον τίς τ' ἐπιλεύσσει, ὄσον τ' ἐπὶ γᾶν ἴησιν*) és igen dicséri Pope-ot, hogy kihagyva ezt a sort, a következőkkel helyettesítette: «A mikor a pásztorok alig bírják szemmel tartani legelésző nyájukat, melyek el vannak veszve és belekeverve a homályosult napba (While scarce the swains their feeding flocks survey || Lost and confus'd amidst the

thicken'd day).» Szerintem ez is hibás tolmácsolása Homérnek, mert a Homér képe mindennapi ugyan, de hisz az ő hasonlatainak szépsége épen abban gyökerezik, hogy a mindennapi életből veszi őket, s nagyon megromlott ízlésre vall, ha valaki az ilyen köznapi dolgokat ki akarja küszöbölni a költői előadásból. Tytler tán még Lukács evangéliumából is kitörölte volna ugyanezt a képet: *ὡσεὶ λίθου βολήν.* (22, 41)! Baksay itt is nemcsak hívebb, hanem homéribb is, amikor megtartva a hasonlatnak e részét is, így szól:

«Mint mikor alszólben kód szállja az ormot,
 Rettegi a pásztor, örvendik az orvok,
 Egy kőhajításra szem benne ha láthat,
 Lábuk alatt porból olyan felleg támad».

Ilyenféle «szépítésekől» hát Baksayt megóvta költői érzéke. Ha olyan veszedelmes helyre akadt, ahol a hű fordítás kellenél durvábbá tette volna nyelvét, a legtöbbször csodás ízléssel tudta megtalálni azt a kifejezést, mely anélkül, hogy meghamisítaná az eredetét, mégis távol marad a triviálistól. Ilyen hely pl. az, midőn az Iliás IX. könyvében Phoinix eszébe juttatja Achillesnek, hogyan gondozta őt gyermekkorában és szóba hoz valamit, ami nem nagyon esztétikus: «Midőn térdemre ültettelek, tápláltalak hússal és adtam neked bort, és te sokszor keblemre okádtad, a köntösömre, bajlódással tele csecsemő korodban». Kétségtelen, hogy ez az emlékeztetés, ebben a patetikus beszédben kissé furcsán hat a modern olvasóra, ha kis gyerekről is szól. Pope úgy segített magán, hogy egyszerűen elhagyta. Vértesy is egészen mellőzi, illetve mással pótolja a gyerekszobának ezt az intim képét, midőn azt mondja:

«Hej, köntösöd hányszor öntözgetted össze,
 Borod kiloccsantván balga gyermekségben.»

ahol tehát úgy van feltüntetve a dolog, mintha a gyermek a kezébe adott pohárból loccsantotta volna ki a bort. Sokkal helyesebben járt el Voss, ki némiképen enyhítette e leírást: «Oftmals hast du das Kleid mir vorn am Busen befeuchtet, || Wein aus dem Munde verschüttend in unbehilflicher Kindheit». Szabó István ezzel szemben még durvította a sort, midőn így fordította:

«Mellemen a köntös te miattad hányszor elázott,
 Hogy kikucoqtad amúgy neveletlen kisdedül a bort.»

Szerencésebb kézzel módosította e passzust Kempf József:

«Nedves lón chitonom gyakran kis gyermeki szádtól,
 Együgyűségben a mikor ki-kiköpted a színbort.»

Baksay végre így adja vissza :

«Étked aprítottam, etettelek készből,
Szádhoz vittem a bort, itattalak készből,
De nagy nyűg a gyerek, visszabuktad szádból,
Köntösöm elejét elboroztad hányszor !»

Nyilvánvaló, hogy Baksay itt is a legszerencésebb mindannyiok közt ; főleg milyen találóan adja vissza az eredetinek azt a kifejezését : «bajlódással tele csecsemő korodban» ezzel az egyszerű magyar frázissal : «de nagy nyűg a gyerek». Ez egészen más szavakkal, de mégis ugyanazt mondja, amit a görög, és mennyivel szebben, kedvesebben, zamatosabban, mint bármely más fordító !

Szaporíthatnám e példákat, melyekkel igazolhatnám, hogy mennyire nem helytálló az a sokaktól hangoztatott vélemény, mintha Baksay nem is fordított volna, hanem csak amúgy szabadon átköltötte volna Homért. Hiszen még legutóbb olyan hangok is hallatszottak, még pedig tekintélyes helyről, mintha Baksay nem sokkal többet köszönhetne Homérnek, mint Arany Ilosvainak ! Szó sincs róla ! Baksay Homérja igenis műfordítás, mely mindig igyekszik megfelelni a tartalmi hűség szabályainak is, amennyire ezt a görögtől annyira eltérő természetű magyar nyelv és a hexametertől annyira eltérő alexandrinus versforma engedi.

De midőn ekkép megvédem Baksayt az ellen a vád ellen, mintha ő csak amúgy «szabadon Homér után» költött volna egy époszt, meg kell védenem e bírálók túlzásai ellen Homért is. Mert akik ilyeneket mondanak, egyúttal Homér rovására dicsérik Baksayt, úgy tüntetve fel a dolgot, mintha a Baksayban olvasható szemléltető leírások stb. nem annyira a Homér, mint a Baksay érdemének volnának betudhatók. Ime Faust kitünő fordítója, Kozma Andor is azt mondja Baksayról szóló akadémiai emlékbeszédében : «A legszövevényesebb cselekvéseket is biztos versekben a legvilágosabban teszi szemlélhetővé»... Bocsánat, ezt Homér tette ! Aztán : «A legbonyodalmasabb harci kavardást is egyetlen gyors elolvasás után minden részletében tökéletesen megértjük»... Ujra bocsánat, ezért is első sorban Homért kell megdicsérni ! Én volnék a legutolsó, aki egy jó műfordítás érdemét kisebbiteni akarnám. hiszen magam is ebben a mesterségben próbálgatok használni az irodalomnak, de abba még sem tudok belenyugodni, amikor a fordítót olyképen magasztaljuk, pláne egy remekíró fordítóját, hogy megfeledkezünk róla, hogy mégis csak azt öltözteti új nyelvi köntösbe, amit előtte már más megcsinált. Ha Kozma pompás Faustjának bírálói az első jelenet híres monológjának mélységeiért csak a fordítót dicsérenék, bizonyára ő maga tiltakoznék ez ellen a legerő-

sebben! Hát a Baksay iránti szeretetből, amelynek Kozma oly ékeszóló kifejezést adott beszédében és amely szeretetben teljes lélekkel osztozom vele, ne legyünk igazságtalanok Homér iránt! Kozma Andor azt mondja Baksay Iliásáról: «Nekem, s azt hiszem minden magyarnak, aki szereti a maga édes fajtáját, mindez derűs, meleg, meghitt gyönyörűség. De jut-e eszünkbe, hogy nem eredeti, hanem ó-görög?» Nekem is «derűs, meleg, meghitt gyönyörűség» Baksay sok szép lapja, de igenis eszembem van, és kell hogy mindenkinek, aki Baksayról ítél, eszébe legyen, hogy *Baksay Iliása* mégis csak első sorban a *Homér Iliása*. Eszünkbe jut ez bizony nemcsak azért, mert tele van ez az eposz sok mitológiával, hanem azért is, mert Homér világa mégis sokban nagyon különös világ nekünk, huszadik századbeli magyaroknak. Ha valóban Baksay írta volna az Iliást, bizonyára nem tett volna belé afféle nyerseségeket, aminők a Homéréban vannak. Achilles aligha állt volna nála boszút Hektoron oly rút brutalitással, aminővel ezt Homérnél cselekszi, midőn Hektor holttestét is nyomban kifosztja, aztán a holttestnek «Mindakét bokáját ottan átkasztja || Szíjjal szekéréhez lábait akasztja», úgy czipeli a föld sárában; vagy midőn tizenkét trójai harcost azért fog el, hogy őket Patroklos temetése díszének emelésére elevenen elégettesse; az istenek kissé operettszerű szereplése is bizonyára nem a Baksay lelkéből való, mint ahogy ezt Kozma Andor hiszi, midőn azt mondja, hogy «a görög isteneket Baksay nem nagyon veszi komolyan»; mert bizony Homér és nem Baksay írja meg, hogyan zsémbeskedik Hére Zeus-szal és hogy ez hogyan fenyegeti meg a feleségét azzal, hogy megint elveri, ha nem hallgat! És másért is bizony nem lehet elfelednünk, hogy a Baksay Iliása mégis csak a Homér Iliása, mert amint ráutaltam, Baksay nem sikkasztja el a Homér sok stílusbeli különöséget sem, ha itt-ott némileg enyhít is rajtuk. A tömérdek állandó jelző, az azonos eseményeknek azonos szókkal való elmondása stb. bizony unos-untalan emlékezteti az embert arra, hogy itt nem mai magyar költő eredeti munkájával van dolga, hanem rég letűnt kornak, rég letűnt kultúrának énekesével, aki talán 3000 évvel ezelőtt írt és akinek sokban egészen más volt az éneklő módja, mint a mai költőké. Aki mindezeket a homéri különöségeket, melyek idegenszerűen hatnak a mai olvasóra, ki akarná küszöbölni Homérből, hogy valóban el is felejtjük Homér létezését, az csakugyan travesztálná vagy parodizálná Homért; már pedig Baksay nem ezt tette, hanem fordította Homért, igaz költői lélekkel és nagy nyelvi és verselő művészettel!

VII. Költőiség, nyelvi és verselő művészet.

Igaz költői lélekkel! Már fentebb, ahol néhány példáját idéztem Baksay fordítói izlésének, kiejtettem e szót, és most visszatérek rá, hogy kissé jobban megvilágítsam. Mert hiába a filológiai tudás, hiába az ügyes verselés: a jó műfordító első és leglényegesebb adománya mégis csak a költői lélek. Hiába érti jól az eredetit, ha az nem kelt benne ugyanolyanféle költői hevületet, mint amilyent az eredeti költő érzett, midőn sorait leírta. Ez a költői lélek, ez teszi képessé, hogy necsak értse, de *utánérezze* mindazt, amit tolmácsolni akar, hogy bizonyos intuícióval, melyet semmiféle filológiai jártasság nem biztosít, behatoljon az eredeti szellemébe, felfogja annak minden árnyalatát, színeinek minden változatát, hangjának minden hullámzását. Költői lélek! Bizonytalan, szorosán meg nem határolható fogalom, aminthogy nem is lehet szabatosan rámutatni arra a szerepre sem, melyet ez a költői lélek az átültetésnél játszik; csak érezni lehet, hogy igenis így szólt volna az eredeti költő, ha tolmácsának nyelvvel élt volna, ezeket a szókat válogatta volna ki s ezt a ritmust csendítette volna meg. Épen a műfordításnak az eredeti költéssel való rokonságánál fogva természetes az, hogy a műköltő nem minden költeményt tud egyformán tolmácsolni, mert hisz lelkében nem minden hangnak támad egyforma erős visszhangja. Így Baksay lelkében is Homér hangjai közül főleg egy hangzik vissza csodásan: a természeti képek leírása. Maga is a természet ölen töltötte egész életét, nem volt — hogy Gárdonyi plasztikus kifejezésével éljek — «kövi ember», s ezért érzi át legerősebben, adja vissza legszerencsésebben mindazt, ami Homérben a természetre vonatkozik. Mondjak-e példát? Pár írvé válót lehetne megtöltenem velük; de azok számára, akik Baksay liását még nem ismerik (és fájdalom, úgy látszik, még sokan vannak ilyenek), egy-két ilyen helyet mégis ide akarok iktatni. Ime ez:

«Mint rejtekben diszlő olajfacsemete,
Kit bő forrás mellé gondos kéz ültete,
Ágai közt a szél enyelegve játszik,
Ékes koronája fehérben virágozik;

De támad a szélvész, dühöng neki-törve,
Kitépi tövestül, fekteti a földre:
Ugy esett a porba Panthoosz magzatja,
Menelaosz mindjárt páncélját szaggatja.

Mint éhes oroszlán, mely hegyek közt nő fel,
Legelő tulokra lecsap nagy erővel,

A legcimeressét kinézi hamarján,
Rohanja, levágja, harapja a marján ;

Azután szaggatja kegyetlen fogával,
Kiszopja a vérét, töltözik johával ;
Ember, eb rikoltoz, közeledni nem mer.
Mert a szívök telve sápadt félelemmel :
Ugy a dardanokból egy ember sem meri
Dicső Menelaoszt megközelíteni. (XVII. ének 377. l.)

Vagy ime az, ahol a dárdától halálra sebzett Arétosz elbukása van leírva :

Mint a szilaj tinó, melyet izmos legény
Éles taglójával sujt a szarva-tövén,
— Minden idegszálát, izmát megszakasztván —
Magasra szök előbb, összerogyik aztán :
Ugy ugrott Arétosz, s vágta magát földre. (XVII., 393.)

Mennyi erő van azokban a sorokban is, ahol Hektor támadása van természeti képekkel megérezkítve :

Mint a magas sziklák a süvöltő szélnek,
Háborgó haboknak dühétől nem félnek :
Hektor támadását az akhiv úgy várta,
Nem is félemlét meg, nem is vonult hátra.
De Hektor ragyogva tűzben és lángokban
Ellenök ront mégis, közibéjük dobban.

Mint mikor a felleg a szélvést fuvalja,
Szélvész a vizeket hullámmá hizlalja,
Hatalmas tömegben a hajóba csapja,
Végig fut a völgyén tajtékos iszapja ;

Üvöltöz az orkán vitorlákat tépve,
Retteg a legénység, sír a hajó népe,
Mert a halál réve, ahol most eveznek :
Rettenve akhivok akkép ijedeznek.

Így gyilkos oroszlán harmatos lapályon
Ront az ezer számra legelésző nyájon ;
Kerülget a pásztor, hol elül, hol hátul,
De egy üsző-fiat meg nem ment torkátul ;
A fenevad béront, egy tulkot megragad,
Megriad a többi, réműlten szétszalad :
Akhiv valamennyi úgy szétfut ijedten.... (XV. ének 339. l.)

Még hány ilyen gyöngyöt tudnék sorba fűzni! Próbáltam ki-
jegyezni e legszebb helyeket, de aztán a lajstrom olyan hosszúra nőtt,
hogy abbahagytam.

De nemcsak a leírásokban ily nagy a Homértól inspirált Baksay,
hanem a drámai erejű párbeszédekben is. Ime hogyan szólaltatja meg
az Achilleusszal vitázó Aeneaszt:

De ne feleseljünk itt a téren állva,
Perlekedő szóval, gyermekek módjára.

Annyit lobbanthatnánk egymásnak szemére,
Száz-evezős hajó megrakodnék véle;
Ember nyelve hajlós, könnyű megforgatni,
Tág legelő a szó, lehet válogatni,
Szóra szót, rá-valót, én is tudok adni.

De mért is kellene itt harcolnunk szóval,
Sok sértegetővel, hiábavalóval;
Mint két feldühödött indulatu asszony,
Bőszülten egymásnak esik a piarcon,
Igazat, koholtat ott összebeszélnek,
A hogy a nyelvökre adja a nagy méreg.

Hát hiába beszélsz, tűzben ég a lelkem,
Ijesztéseiddel meg nem ingatsz engem,
Valamíg egymással össze nem mérközünk:
Jer, hát próbáljuk ki érces kelevézünk! (XX., 450.)

Aki az ilyen sorokat olvassa és nem nézi az eredetét, könnyen
esik abba a hibába, mint azok, akikkel fentebb vitatkoztam: hogy
t. i. azt hiszik, hogy ez olyan tősgyökeres magyar, olyan természe-
tes, zamatos beszéd, hogy ezt nem is vehette Baksay a görögből, ezt
bizonyára ő maga komponálta olyan gyönyörűen! Pedig tévednek,
mert bizony ennek a hatalmas passzusnak egyetlen sora sincsen, mely
ne az eredetiből volna véve. Mivel pedig annak a fentebbi állításom-
nak, hogy Baksay igenis műfordító, még pedig hű tolmács, sokak
szemében talán még nyilvánvalóbb bizonyítékra is van szüksége, fel-
használok erre e példát, ide iktatva annak — nem ugyan a görög
eredetijét, mellyel csak kevesebb olvasóm tudná összevetni, hanem
a Voss féle igen hű fordítás megfelelő helyét: «Aber lass nicht laenger
uns hier, gleich albernem Kindern || Schwatzend stehn in der Mitte
des feindlichen Waffenetümmels. || Denn leicht ist es beiden, uns
kraenkende Worte zu sagen, || Viele, dass kaum sie trüg' auch ein
hundertrudriges Lastschiff. || Flüchtig ja ist die Zunge der Sterblichen,

vielfach die Reden || Aller Art und weit das Gefild' hinstreifender Worte. || Wie du selber geredet das Wort, so magst du es hören. || Doch was nötiget uns, in Erbitterung gegeneinander || Laesterworte zu laestern und Schmaehungen, gleich den Weibern || Die zum Zorne gereizt von herzdurchdringender Feindschaft || Laestern gegeneinander, in offener Strasse sich treffend || Manches wahr und auch nicht; denn der Zorn gebietet auch solches. || Worte ja werden mir nimmer den Mut abwenden vom Angriff || Ehe mit Erz du entgegengekaempft hast! Auf denn, geschwinde || Kosten wir untereinander die ehernen Kriegeslanzen!»

Ugyebár, ez ugyanaz, ami Baksaynál van, de milyen másként van elmondva! Csak azt az egy sort nézzük, amely a civódó asszonyokról szól: «Bőszülten egymásnak esik a piarcon.» Milyen eleven itt a Homér képe, milyen erősen benne van a kofálgató vén asszonyok piaci veszekedése! S Voss azt mondja: «die zum Zorne gereizt laestern gegeneinander, in offener Strasse sich treffend!» Milyen lapos ez, milyen szintelen, milyen erőtlen! Nézzük össze, vessük össze száz meg száz helyen Baksayt Voss-szal és a száz hely közt alig lesz öt, a hol ne látnók, hogy ime a magyar költő mennyire túltett a németen, mennyivel gazdagabb, mennyivel jellemzetesebb a beszédje! Milyen festői szavakat bír találni Baksay nyelvészete! A porba hurcolt Hektorról milyen erőteljesen mondja: «Hektor szép feje most a port boronálja.» A megdagadt Skamandros folyó festésében milyen plasztikus szavakat talál: «habját felsörényzi, meg is sisakozza!»... Még csak egy szót akarok idézni a VI. ének 486. sorából, a Hektor és Andromache közti híres párbeszéd végéből. A férjétől búcsuzó asszony gyászos kifakadására a férj azzal kezdi válaszáat: «*Δαιμονίη, μὴ μοί τι λήην ἀχαρίζεο θυμῶν*», magyarul: «ne buslakodjál olyan nagyon, te szerencsétlen». A *δαιμονίη* szónak azonban többféle értelme van: jelenti azt is, hogy démonoktól megszállt, jelenti azt is, hogy kitűnő, jelenti azt is, hogy jószágos. Az olasz fordító így fordítja: «kedvesem» (o diletta mia), a bázeli latin névtelen így: «o bona», Voss így: «Armes Weib». Baksay pedig itt is talált egy szót, a mely a szívhez szól, amely a maga egyszerűségében mégis a leggyöngédebb, a legmegkapóbb. Hektor nála így szólítja meg feleségét: «*Szegénykém!* Ne búsulj felettébb!» Ez az egy szó is fényes példája annak a költői intuíciónak, mellyel Baksay eltalálja, jobban bármely filológusnál, a sokat vitatott szónak igazi értelmét! Ezt a szót, hogy *szegénykém*, csak költő találhatta meg e helyen!

A költői lélek hát a legfontosabb, de persze egymagában nem elég, ha a fordító nem egyúttal a nyelv és a verselés művésze is. És kell-e e példák után ráutalnom arra, hogy Baksay bizonyára az!

Kivált abban tündöklik nyelvbéli művészete, milyen gazdag azokban az ú. n. idiomatikus frázisokban, melyek egy nyelvről a másikra le nem fordíthatók. A gyökeres magyarság e példáiból egyet már fentebb idéztünk: azt, hogy *csak király a király!* Ime néhány más: Mikor Achillesnek azt mondja Eris, mentse ki Patroklos holttestét, hozzáteszi: A te lelkedet érinti a szégyen, ha Patroklos teste a trójai kutyák martaléka lesz. A mondat első részét, azt, hogy «a te lelkedet érinti a szégyen» (*σέβας δέ σε δῦμον ἰέσθω*), Voss egyszerűen így fordítja: «Dein ist Schmach!». Mennyivel erőteljesebb a Baksay verse: «A te szemed éj ki, te léssz megalázva, ha az a test el lesz csúfítva, gyalázva.» Vagy mikor Agamemnon fenyegetődzik: «a kinek elveszem a részét, majd nem köszöni meg!» Milyen pompás a Nestor dícsérvése: «Ilyen legény voltam, mikor még az voltam! || De lám hivalkodik Achilles nyugodtan || Nagy vitézségében, de majd meg siratja!» Vagy ez a két sor:

«Egymást kergetik a színek a hitványon,
Annyi lelke sincsen, hogy egy helyben álljon.»

De nemcsak egyes szók és szólások, az egész költői dikció olyan tőszyökeresen magyaros, hogy csak az Arany nyelvével lehet összemérni. Ezt a nép nyelvéből sarjadt, csudásan 'színes költői nyelvet nem lehet megtanulni; ezt a falu levegőjével szíjja magába az ember! Hogy Baksay mennyire gazdagította a magyar költői nyelvet, hogy mindenféle hangnemre a változatos és erővel teljes kifejezések mily özönével rendelkezik, erről külön tanulmányt lehetne írni, sőt kellene írni. Könyve egyetlenegy helyén akadtam fenn egy kis latinosságon, amely kirí nyelvéből; ezen a két soron:

«Bár Agamemnonról szólnál is, ki pedig
Elsőnek akhivok közt lenni kérkedik.»

Ez az egyetlen hely, melyet ki szeretnék irtani a Baksay-féle Piásból!

Az a másik fordító, aki szintén magyaros versmértékben tolmácsolta Homért, Vértesy, persze messze mögötte marad Baksaynak. Nemcsak nem ura a népies nyelvnek, költői stílje nemcsak bágyadt és fakó, hanem vannak egyes bántó különösségei is, melyek merőben grammatikátlanok. Özönével használja az ilyen szóképzéseket: «borönteni», «vízhordani», «emberölni» stb. A főnév és főnévi igenév oly összetételeit, hol a főnév mellett nincsen tárgyrag, igenis ösmeri a magyar nyelv; mondjuk «háztűznézni», de az efféléket a magyar ember csak akkor használja, ha az így összetett igének célhatározói jellege van. Tehát igenis jól van «elmegyek háztűznézni», de nem

mondhatom: «háztűznézek». Az ilyen szóösszetétel «boriva», aminőt Vértesy megenged magának, teljességgel lehetetlen. Az effélék is hibásak: *tulokvont eke*, *hegynevelt* oroszlán. Ugyancsak hibásan használja Vértesy a *mondani* igét ezekben a nála unos-untalan előforduló frázisokban: «így mondott és elment», ehelyett: «így szólott». Általában Vértesy nyelvérzéke nem mutatkozik elég biztosnak. Ilyen szólásokat is használ: *valakire duzzogni*; *jő* helyett gyakran mondja azt, hogy *jövell* (szembejövellt éppen), a *módjával* szót is hibásan alkalmazza ehelyett *méltán*, midőn azt mondja: módjával szidsz! Furcsa nyelv-használatára még több példát is idézhetnék, például hogy az összehasonlító *ahogyan*, *ahogy* helyett rendesen csak *hogy*-ot ír, vagy pedig a hosszú hasonlatos körmondat első részében a mondat kezdő *valamint*-jét *így*-gyel helyettesíti, amivel egészen meghamisítja Homer stílusának egyik igen jellemző vonását és az ilyen hasonlatos körmondatokból egymás mellé rendelt mondatokat csinál. Tárgyi tévedések is akadnak; pld. az Odysseus fordításában Nausikaa anyjáról azt mondja a fordító, hogy *biborszín rok-káját pergette*, pedig biborszín fonalat font az orsón! Ezek a kisebb-nagyobb vétkek is mélyítik azt az óriási űrt, mely a Baksay és a Vértesy fordítása között tátong és melyre már fentebb a Vértesy-féle versek hangjának jellemzésénél ráutaltam.

A verselés technikája dolgában Baksay inkább a ritmusban kiváló, mint a rímekben. Hiszen a népies forma meg is engedi, hogy a fordító rím dolgában ne legyen nagyon is aggályos, de Baksay talán nagyon is kevésbe vette a jó vers e zenei elemét, midőn oly gyakran használ olyanféle toldott rímeket, aminő ez: *fogadá a — királya*. Megelégszik ilyenféle rímekkel: *várába — alakjában*, *erejében — kezébe*, *pusztulunk el — erőnkkel*, *hozza — hazudozza*, *köztök — eltévesszük*, *Thaltybioszhoz — elhozod*. Az ily rímekből bizony már, hogy Arany szavával éljek, jó ideje «kinőttünk». Nagyobb baj, hogy gyakran rímeltet görög szót magyarral, ami mindig kissé komikus; pld. *Heraklesz* azzal rímel: *harag lesz*, *Áresz* ezzel rímel: *martalékává lesz*, trójai és *ákhiv* — *gyilkoló csatát viv*, vagy hogy egész két sort idézzek:

Kephizosz partján volt ennek háza, *Hyle*
A vagyonszerzésben igen *elmerüle*.

Az ilyenek a verselést néha darabossá teszik. Mennyivel jobb e részben Szász Károly Homér-fordítása, aki pedig ugyanazt a versformát választván, ugyanazokkal a nehézségekkel volt kénytelen megbirkózni, mint Baksay!

A ritmust illetőleg, mely, mint említettem, Baksaynál a legtöbbször

szőr kifogástalan, főkép a görög nevekkal van baj, amit már Péterfy is észrevett s ami egyébiránt közös baja majdnem valamennyi Homér-fordításunknak. Az egymás mellé kerülő két magánhangzót, akkor is, mikor nem diftongus, olykor két szótagnak veszi, máskor meg csak egynek; így Laomedon egyszer három szótag, pár sorral lejjebb már négy szótag (110 l.). Diomedes szintén egyszer négy szótag, egyszer három szótag. A nevek dolgában az is zavaró, hogy néha nem a görög formát, hanem a latint használja, pl. Ares helyett *Marsot* mond, vagy az Odysseában Demeter helyett *Ceres-t*, ami teljességgel hibás; egyszer Alexandert ír, máskor Alexandrost; egyszer Glaükoszt ír, máskor Glaukust. Még az is megtörténik, hogy a tulajdonneveket görög vocativussal használja, pl. Phoebust így szólítja meg: Phoebe, Thetist így: Theti! Néha a nevek görög -os végét elvágja és Antilokhosz helyett azt írja: Antilokh, Tlepolemos-szal találkozunk mint Tlepolemusszal és mint Tlepolem-mel is, Apollo is egyszer *Phoebosz*, egyszer *Phoibosz*, egyszer *Phoebus*. (Mellesleg megjegyzem, hogy Vértesy e részben még olyanokat is megenged magának, hogy neveket megváltoztat s így pl. Boreas helyett a mérték kedvéért egyszerűen Borrast ír!)

S ha már benne vagyok ebben a pedáns kicsinyességben, nem hallgatom el, hogy nagyítóüveggel nézve bizony akad Baksaynál itt-ott más, lényegesebb fordítói hiba is. Pl. mikor Achilles vadul megkergeti Hektort, hol Achilles üldözését a félénk galambot támadó bérci sólyomhoz hasonlítja a költő, Baksay ezt írja:

«Szalad Hektor után olyan sebességgel,
Míg ez a vár alatt gyors-rettegve *lépdelt*».

Pedig szegény Hektor akkor ugyancsak nem *lépdelt*, hanem futott inaszakadtában. Ilyen az is, mikor az istenek belevegyülnek a harcba és Ares, segítve Hektort, majd előtte jár, majd utána: Baksay itt azt mondja:

«Aresz, a kezében szörnyű kelevéz reng,
Hol Hektor előtt jár, hol utána lézeng».

Itt bizony a *lézeng* nincsen helyén. Az ilyenek is apró szeplők ugyan, de fájdalom, mégis csak szeplők, melyek nélkül az arc bizony sokkal szebb volna.

De Baksay Iliása így is, amint van, a legszebb magyar könyvek egyike, nemcsak a legjobb magyar Iliás-fordítás, de általában egyike a magyar műfordító irodalom legértékesebb drágaköveinek. Benne van a Homér lelke, a Homér színe, tüze, zamata. És Homér-fordításaink közül legjobban felel meg annak a műfordítói ideálnak, melyet

Hermann Grimm épen a Homér fordításával kapcsolatban hangoztott: «Aki fordítani akar, annak azt az ösztönzést kell éreznie, hogy egy idegen nyelvű munkát, melynek belső értéke és nyelvi szépsége megragadják, a saját kora és a saját népe nyelvén úgy ismétljen, hogy mindenki részesévé legyen annak a felemelő öröme, melyet neki az eredeti élvezete szerzett.» A *saját kora nyelvén* — erre súlyt vetek, mert már ezért sem lehet semmiféle fordítást illetően azt az állítást kockáztatni, hogy ez a fordítás végleges. A nyelv is változik és ami most természetes és egyszerű nyelvnek látszik, az talán száz év múlva régies, különös, mesterkélt nyelvnek fog feltűnhetni. De még a mai irodalmi nyelvet véve alapul, sem merném mondani, hogy Baksay Iliása végleg megoldotta az Iliás-fordítás problémáját. A feladat, melynek nehézségeit megvilágítottam, oly óriási, hogy még neki sem sikerülhetett tökéletesen. Az ő munkájára támaszkodva, az ő példája után indulva, lehet, hogy valaki Baksay versformájában is hívebben adja vissza Homérről tartalom tekintetében is, amellet hogy eltalálja hangját és színét is, rímelés dolgában pedig nagyobb művész, mint Baksay volt. Lehet az is, hogy valaki más formában tesz kísérletet, ahol a strófaszerkezet nyugétól nem akadályozva, a rímtől sem fészélyezve és mégis zengzetes versekben tudja megszólaltatni a Maeonidát. Képzeltetek egy szép rímtelen ötös jambusokban fordított Iliást és Odysseát, melyre már Kölcsey is gondolt, sőt melyet meg is akart kísérni. Szóval ma is áll a Kazinczy mondása: Homérről jól fordítani nem is egy ember s nem egy kor dolga. Baksay után sem szabad senkit sem elriasztani újabb kísérletektől. Ám ha akad is majd oly fordítás, mely jobban fedi majd az eredetit a Baksayénál, azért az ő Iliása mindig klenódioma lesz irodalmunknak, dicső példája annak, mire képes a magyar költői nyelv, dicső példája annak, hogy egy XIX. századbeli vidéki kálvinista pap lelke mennyire rokon volt egy 3000 évvel ezelőtt élt hellén vándor kobzosával, megérezve és éreztetni tudva azt, hogy ha az az agg ión költő ma feltámadna és magyar földre kerülve, mint magyar költő szólal meg: Baksay nyelvén, a Baksay verseiben dalolna, Baksay verseiben, aki a természet képeit ugyanazzal a szemmel nézte és figyelte, mint Homér és akit az egyszerű páthosz dalosává avatott már az a szent könyv is, melynek hirdetésében telt el élete: az új testamentum.

Voss Iliása és Odysseája annakidején úgy hatott, mint nemzeti költemény. A Baksay Iliása is az, a szó legnemesebb értelmében. Szégyennek tartom, hogy ez a mestermű tizenöt esztendő alatt még új kiadást nem ért, hogy jóformán olvasatlan és ismeretlen, pedig ott kellene lennie minden művelt magyar ember könyvtárában, ott is a főhelyek egyikén, ahonnan egy-egy csendes órában, amikor a

mesés hajdankor daltól zengő világába akar menekülni a lélek, leshedje az ember és olvassa gyönyörűséggel, olvassa büszkeséggel, hogy a mi irodalmunk kincsházában ilyen gyémántok is tündökölnek! Nem vagyok az első, aki fennen hirdetem Baksay tolmácsolmunkájának nagy művészi értékét. Oly előzőm volt e téren, kinek szavára — azt kellett volna hinnünk — véglegesen elfoglalhatta volna ez a mű a magyar klasszikus alkotások sorában öt megillető helyet: Beöthy Zsolt hírdölte Baksay Iliásának a legmelegebb hévvel, a legátértőbb csodálattal. Ő mondta ki, hogy Baksay volt az, aki «először és eddig egyedül tudta felragyogtatni előttünk a hellén néplélek képét a magyar néplélek tükrében», ő magasztalta legállhatatosabban az ő «művészettől ragyogó és élettől lüktető, gazdag és gyökeres nyelvét». Mások is voltak, akik fölsímték e mestermű nagy kiválóságát, köztük a magyar verselés oly elsőrangú művésze is, mint Vargha Gyula, akinek lelkes sürgetése nagyban hozzájárult ahhoz, hogy Baksay, az őt ért támadásoktól el nem kedvetlenedve, folytatta és bevégezte Iliását. Vargha mondta, hogy Baksay fordítását sohasem méltányolták érdeme szerint, de hogy a jövő igazságot fog neki szolgáltatni. Kéky Lajosnak imént megjelent Baksay-monografiája is jó fegyverekkel viaskodik a műfordító Baksay mellett és bizonyára hozzá fog járulni ahhoz, hogy az az igazság, melyben Vargha hitt, utat törjön magának. Ezt az igazságot akartam szolgálni én is, részletesebb fejtegetéssel, bevilágítva a kritika szövétnekével Baksay munkájának csekélyszámú fogyatkozásaiba épúgy, mint nagyszámú erényeibe. Boldognak fogom magamat vallani, ha ezzel én is közremunkálhattam abban, hogy Baksay Iliásának, érdemeihez méltó igaz értékelése végre átmenjen az irodalmi köztudatba!

RADÓ ANTAL.

GAAL JÓZSEF «A KIRÁLY LUDASON» C. VÍGJÁTÉKÁNAK FORRÁSAI.

Gaal József a múlt század első felének legkedveltebb színműírói közé tartozott. 91 magyar szerző sorában, kiknek darabjait a Nemzeti Színházban 1837—1867-ig előadták, 77 előadással és 9 darabbal a nyolcadik helyet foglalja el. (L. Bayer József. A magyar drámairodalom történetének ide vonatkozó adatait a Nemz. Szính. eredeti műsora c. fejezetében s a hozzá tartozó Névmutatóban.) Színművei, két komoly drámát kivéve, mind vígjátékok. Bizonyos szívből fakadó, hetyke vidámság, frissen kibuggyanó «vis comica» jellemzi e darabokat, melyek közül a «Peleskei nótárius» nemcsak ma is színen van, hanem a magyar boházatirodalom szinte klasszikus standard-darabjának tekinthető, míg «A király Ludason» c. történeti vígjáték (megj. a «Magyar történeti színművek» c. vállalat III. k. Pest, 1837.) szerencsével vezette be szerzőnk színműírói pályáját. Gaal sikere — ami ritkaságszámba megy — e darabbal kettős volt: akadémiai és színpadi siker egyaránt. A vígjátékot t. i. az akadémia 1836-iki pályázatán «egyes szerencsésebb jelenetei, gondosabb nyelve s helyes dialogjánál fogva s általában, minthogy társainál több szorgalommal készült», dicséretre méltatta. (A M. T. Társ. Évk. Buda, 1838. III. k. 86. l.) E dicsérethez csatlakozott a sajtó is. Toldy ugyan, kinek kevés szóban sokat mondó bírálatát ma is teljességében aláírhatjuk, több kifogást emelt ellene, mindamellett a darabot az akkori repertorium jobbjai köré sorolja. (Figyelmező, 1839. 169—171. l.) Az irodalmi körök dicséretét igazolta a mű színpadi sikere is. Vele fejezték be a budai színészek 1837. márc. 18-án előadásait s Bayer szerint, óriási sikert arattak vele. Jó tulajdonságai a Nemzeti Színház színpadán is fenntartották egy ideig; itt háromszor adták elő u. m. 1837 szept. 9., 1839 szept. 15. és 1842 május 15-én. (Bayer i. h.) Kolozsvárt egyszer-egyszer játszották 1838 és 39-ben. (Ferencki Zoltán, A kolozsvári színészet és színház tört. 516. l.)

Vegyük már most közelebről szemügyre a darabot s részletezzük kissé tartalmát, hogy ezzel további megállapodásainkhoz kiinduló

pontot nyerjünk, megjegyezve, hogy az aláhuzott mozzanatoknak számokkal való megjelölése a későbbi összehasonlítás megkönnyítése és ismétlések kikerülése céljából mutatkozott célszerűnek.

A ludasiak Beatrix nápolyi hercegasszonynak, Mátyás király jegyesének fogadására készülnek, ki Budára utaztában a helységben akar meghálni. Ugyanekkor Pókhasi, városbíró, levelet kap a király íródeákjától, melyben értesíti, hogy a felség álruhában fog jegyesének Ludasig elébe menni. A magisztratus tagjai erre elindulnak, hogy az érkező királyt meglessék és a városházára vigyék. A város korcsmájában találkoznak egy külföldi úttjáról visszatért ifjú nemessel, Lámor Tihamérral, kit a királynak néznek s minden szabadkozása ellenére diadallal a városházára hurcolnak. Mikor azután megérkezik maga az álruhás király s értesül a történetekről, megerősíti a ludasiakat téves hitökben s egyedül maradván Tihamérral, fölfedezi magát előtte, majd megbízza, hogy egész komolysággal viselje tovább is személyét érkezendő jegyesével szemben, kinek így akarja próbára tenni szerelmét; egyuttal a *Beatrix fogadására szintén Ludasra érkezett főuraknak is parancsot ad, hogy az idegen ifjut mindannyian királynak vallják is üdvözöljék.* [1.] Megérkezik a királyi jegyes, kit a városház termében üdvözölnek az álkirály s a főurak; ezek távoztával a hercegnő s udvarhölgye, Laura, egyedül maradván, megtudjuk, hogy Beatrix akaratából a két hölgy között is szerepcsere történt: a királyt is immár Laura üdvözölte a hercegnő nevében, ki most biztatja udvarhölgyét, hogy bátran vigye tovább szerepét. Ez, mint a fenség királyi személyének kénytelen képviselője, kérdést intéz úrnőjéhez, mily benyomást tett reá jegyesének első látása, mire Beatrix megvallja, hogy *élénk képzelete s a hír, mely tetteit egy világ beszédévé teszi, sokkal ragyogóbb színekkel festették Mátyást, mint valóban találta.* [2.] Laura ítélete azonban egészen más; ő elragadónak lelte Mátyást s *aggódva kérdi a hercegnőtől, nem félti-e tőle királyi jegyesét* [3.], ki ha tetszésből nem is, kötelességből belészerethetne; úrnője azonban szerepe folytatására biztatja. Majd a király s jegyese találkoznak egymással. A királyra máris mély benyomást tettek a vélt udvarhölgy lelkes szemei s e jelenet folyamán, *melyben kölcsönösen kikérdezik egymást vélt uruk és úrnőjük tulajdonságai felől* [4.], ez a benyomás fokozódik. *«Mennél tovább látom, annál inkább vonz magához»* szól egy ízben félre a király, kinek nemes tüze hasonló érzelmekre lobbantja a hercegnőt is. *«Minden pillanat drágábbá teszi őt előttem.»* [5.] E beszélgetést az álhercegnő megjelenése zavarja meg. Beszédbe ereszkedve Mátyással, a leány alakja oly jelentéktelennek mutatkozik a szellemes Beatrix-szal szemben, hogy a király megütődve sóhajt fel: *«Mily nagy különbség Laura javára!»* E jele-

netnek párja a következő, melyben Tihamér lép föl s *a közte és Laura közt váltott szavak Beatrixnek e megjegyzést adják ajkára*: «*Inkább vélném troubadournak, mint királynak!*» [6.] A fejlődő vonzalom szikrája Mátyás és Beatrix egy újabb találkozás alkalmából lángra csap. *A király megragadja Beatrix kezét s csókkal borítja azt; a hercegnő egy pillanatra elfelejtkezik magáról, de azután elvonja kezét s kéri a nemes ifjúnak vélt királyt, hogy kerülje őt.* [7.] Mátyás nem tudja mire vélni a leány tartózkodását; de maga is belátva, hogy veszedelmes volna, ha Laura, mint leány udvaránál marad, *elhatározza, hogy megházasítja: a távollét és kötelesség majd elfelejtetik vele.* [8.] A kiválasztott vőlegény Kinizsi; meg is kéri az udvarhölgy kezét, de — természetesen — kosarat kap. Ezek után Mátyás még tanuja egy jelenetnek, melyben *az álkirály és álhercegnő kölcsönösen kérdést intéznek egymáshoz, vajjon nem változtatna-e szerelmükön, ha a korona tündöklése nélkül állunának egymással szemben. Készséggel megnyugtattják egymást eziránt* [9.], de Mátyásnak most már nem marad egyéb hátra a saját maga készítette kelepceből való kibúvársra, mint hogy véget vet a játéknak, a legközelebbi alkalommal fölfedezi kilétét s alakoskodásáért bocsánatot kér a még mindig jegyesének tartott Laurától. Ez azonban szintén átengedi a királynői széket *a boldog Beatrixnak, («Valóság ez? Ó egek, mily öröm!»)* [10.] ki kijelenti, hogy hasonló okokból ejtette tévedésbe a királyt: a csalás oka a szerelem volt, ez pedig mindent megbocsát. A szerelmesek így egymásra találván, minden jó véget ér. E főcselekvéshez fűződnek még egy epizod számai, mely a városbíró leányának, Ilkának s egy szegénysorsú ifju vitéznek szerelme körül forog. A leányt apja az öreg Fukardihoz akarja erőltetni, a király pártfogása azonban egymáshoz segíti ezt a párt is.

Elemeire bontva darabunkat, észre fogjuk venni, hogy többféle irodalmi hatásnak köszöni létrejöttét. Nyilvánvaló, hogy a vígjátéknak azok a részletei, melyekben a ludasi korlátolt magisztratus Lámor Tihamért királynak nézi, majd az álruhas Mátyás deákot egy kezükbe került levél alapján, mint a király élete ellen összeesküvő cinkost, jutalom és dicsőség reményében el akarja fogni, Kisfaludy Károly «Pártütők»-jére utalnak, melynek mozzanataiba némileg a «Hűség próbájá»-nak főmotivuma is belevegyül, amennyiben az elfogott levéllel Mátyás Tihamér becsületességét akarta próbára tenni. Kisfaludy Károly egy másik vígjátékából, a «Mátyás deák»-ból kölcsönözte Gaal a Barna Gyula és Ilka epizodját, azzal a különbséggel, hogy a Mátyás deákkal hadilábon álló kántor szerepét itt maga a leány apja, Pókhasi bíró, veszi át. Ha ezeket a mellékes vonásokat, melyek a darab testét, mint reá aggatott cicoma veszik körül, le-

hántjuk, a darab voltaképeni tárgyaként egy vígjáték-typus bukkan elő, melyet következőképen jelölhetnénk meg: *egymást nem ismerő jegyesek kölcsönösen jutnak arra a gondolatra, hogy a nekik szánt hitves kiismerése céljából valamely alárendelt helyzetű személlyel szerepet cseréljenek; az alakoskodó párok kényes próbája sikerül: szívèik az álműhöz is egymásra találhatnak.*

Láttuk, hogy a kezdő Gaal darabjának epizodikus elemeit illetőleg mily nagy mértékben támaszkodott jeles elődjére, Kisfaludy Károlyra; egészen természetesen merül fel tehát az a kérdés, vajlon a darab lényegére nézve nem kell-e ahhoz a feltevéshez folyamodnunk, hogy ezt is idegen forrásból merítette. Már Badics Ferencz említi Gaal életrajzában, (64. l.) hogy a darab gondolata nem új, de nem lehet kiérteni szavaiból, hogy oly egyoldalú alakoskodásra gondol-e, minővel pl. Kisfaludy K. «Kérők»-jében s egyebütt is gyakran találkozunk, vagy pedig a dupla, illetőleg négyes alakoskodás e speciális szövevényére, mely «A király Ludason» typusát jellemzi s a quadrille-t juttatja eszünkbe. Megállapíthatjuk, hogy ennek a typusnak alapgondolata sem új Gaalnál. Az az érdekes helyzet, melyen darabja nyugszik, már a XVIII. század elejéről származó több francia vígjátékban felmerül; így pl. Legrand *L'Épreuve réciproque* és *Le galant Coureur* c. darabjaiban, Beauchamp *Le Portrait*-jében, sőt egy *Harni és Périne* c. dán vígjátékban is, melyet Cailhava említ *L'Art de la Comédie* c. munkájának III. k. 217. lapján. (Lásd e darabokra vonatkozólag Larroumet G. jegyzetét Marivaux életrajza 214. l.) A mi szempontunkból e régen feledésbe ment színvonalú termékeket mellőzhetjük, mert nem valószínű, hogy ez irodalmi ritkaságok akár-melyike is forrásául szolgálhatott volna Gaal darabjának. Másképp áll azonban a dolog a XVIII. sz. legnagyobb francia vígjátékírójának, Marivauxnak, *Le Jeu de l'Amour et du Hasard* c. vígjátékával, melyet a kritika szinte egyhangulag szerzője főművének ismer el s mely megjelenése évétől (1734) kezdve egyre növekvő kedveltségnek örvendett Európaszerte s a Théâtre Français-ban ma is műsoron van. A két darab alapgondolatának megegyezését már Vértesy Jenő említette «A magyar romantikus dráma» történetében. (258. l.) Részletes összehasonlítás kedvéért lássuk ennek tartalmi vázlatát is:

Silvia, egy jómódú párisi polgár leánya, kijelenti komornájának, Lisette-nek, hogy nincs kedve atyja kívánságát követve, férjhez menni. Az apa, Orgon, azonban tudatja leányával, hogy kérője, Dorante, egy régi benső barátjának Silvia előtt ismeretlen fia, a házhoz fog érkezni. Teljesen leánya tetszésétől teszi függővé, hogy a házasság létrejött-e vagy sem. Silvia arra kéri atyját, hogy Dorante kiismerése céljából egy időre szerepet cserélhessen komornájával. Orgon, ki tudja,

hogy a vőlegény részéről mi van készülóban, beleegyezik leánya tervébe, majd közli fiával Mario-val, ki Silvia szándékáról az imént értesült, Dorante atyjának levelét, melyben ez tudatja vele, hogy fia — jegyese jellemének közelebbi megismerése céljából — inasának képében fog náluk megjelenni, míg az inas gazdája szerepét fogja vállalni. Mario előre örül a kínálkozó tréfának s *fülleszi magában, hogy nem árulja el Silvia előtt Dorante titkát.* [1.]¹ Az utóbbi megjelenik inasa álarcában s Mario, hogy tovább űzze a tréfát, kijelenti, hogy ő tart számot Lisette szívére s megtölt minden bizalmaskodást Bourguignon (ez Dorante inasneve) részéről a leánnyal szemben. Dorante és Silvia egyedül maradnak s *kölcsönösen ki akarják egymást vallatni vélt gazdáik tulajdonságai felől.* [4.] *Silvia megállapítja magában, hogy a fiú nem ostoba s nem sajnálatramélló az a szobaleány, ki felesége lesz; Dorante viszont csudálkozik a komorna finom modorán, mely akármily előkelő hölgynek becsületére válnék. A két ifju teremtés vonzalma egymáshoz akaraturk ellenére fokról-fokra fejlődik. Dorante szellemes válaszai egyre nagyobb álmétkodást keltenek Silviában.* («Dis-moi, qui es-tu, toi qui me parles ainsi.») [5.] — Megérkezik Pasquin, gazdája képében. *Otrombán furcsa fellépése sérti Silvia finom érzését s megvetéssel fordul el tőle.* [2.] («Que le sort est bizarre! Aucun de ces deux hommes n'est à sa place.») [6.] — *Lisette figyelmezteti Orgont, hogy ideje lesz abba hagyni a játékot, mert a vőjelölt komolyan veszi dolgát s ő semmiért sem felelős: most letszik az urfinak, estére az belé fog szeretni, s holnap imádni fogja.* [3.] Organ nevetve biztatja, hogy csak hódítsa meg teljesen. A komorna nem mondatja ezt kétszer magának s a következő jelenetben kacérkodva fogadja az ál-Dorante legyeskedő vallomásait, ki közben belépő urára, helyzetével visszaélve, szentelen göggel támad rá. (Maudit soit la valetaille qui ne saurait nous laisser en repos!) Majd Silvia zavarja meg Pasquin és Lisette szerelmi duóját s a két leány egyedül maradván, az úrnő felszólítja komornáját, hogy kosarazza ki az általa szívből utált kérést. Lisette persze nem hajlandó erre s meggyanusztja Bourguignont, hogy ő rágalmazta el urát a kisasszony előtt. Ez utóbbi Bourguignon védelmére kel s midőn a komorna emiatt gúnyolja, egyre hevesebb lesz megbotránkozása; végre könnyekben törve ki, távozásra szólítja Lisettet. Ekkor lép be Bourguignon s a magához méltónak nem vélt szerelem gyötrelmei közt vergődő Silvia kijelenti neki, hogy ő teljesen közömbös előtte, sem rosszat, sem jót nem kíván neki, se nem

¹ A []-be tett számok «A király Ludason» megfelelő mozzanataira utalnak.

gyűlöli, se nem szereti s most is csupán nagylelkűségből áll vele szóba. *A kétségbeesett Dorante térdre borúl előtte s megvallja szerelmét. A megijedt Silvia mindenre kéri, keljen föl* [7.]; biztosítja, hogy nem gyűlöli, hogy szeretné, ha lehetne s Dorante féltetéve minden előítéletét, már-már fölfedezi magát előtte, mikor megjelennek Orgon és Mario s elküldvén az ál-Bourguignont, gonoszúl incselkedni kezdenek a leánnyal, gyönyörködve annak lelki hánykódásaiban s a végsőig feszítve izgalmát. A következő jelenetben Dorante fölfedi kiletét Silviának. A leány azonban, *bár rendkívül boldog* («*Allons, j'avais grand besoin que ce fût là Dorante.*») [10.], nem ismerteti meg magát, hanem elhatározza, hogy bátyja segítségével előbb még egy kissé megkínozza jegyesét s ennek féltékenységét fölkeltve, teljes diadalt arat, amennyiben rá akarja bírni, hogy ez, az ő (Silvia) vélt alacsony helyzete ellenére is megkérje kezét. — Mario, mint nővére csínyjének részese, Dorante féltékenységének szítása céljából, megtiltja ennek, hogy Lisette-el érintkezzék: egy Bourgoignon nem lehet az ő vetélytársa. Dorante szemére hányja a vélt Lisettenek, hogy Mario szerelméről nem szólt neki s szomorúan távozik. Silvia rendkívül boldog a dolgok ilyenét fejlődése miatt. Megismerte jegyesének hozzá való mélyeséges szerelmét s kitörő érzéssel fogadkozik atyja és bátyja jelenlétében, hogy örökké hálás lesz Dorante-hoz irányában tanúsított viselkedéséért. — Ezután *Pasquin és Lisette egy remekül szőtt jelenetben elárulják egymásnak valódi mivoltukat; de minthogy tényleg vonzódnak egymáshoz, nem busúlnak a megváltozott helyzeten, hanem hűséget fogadnak egymásnak.* [9.] Majd Dorante, ki azt hiszi, hogy a vélt komorna Mariohoz vonzódik, *kijelenti a leánynak, hogy vérző szívvel bár, eltávozik.* [8.] Silviát ez az elhatározás megijeszti s — bár félig rejtett szavakban — megvallja neki, hogy egyedül őt szereti. Dorante ekkor féltretecs minden tekintetet (Il n'est ni rang, ni naissance, ni fortune, qui ne disparaisse devant une âme comme la tienne!) s szívével együtt kezét is felajánlja neki. Mario és Orgon kapóra lépnek be; Silvia elragadtatva mondja ez utóbbinak: «Ah atyám. azt akarta, hogy Dorante-é legyek. Van-e nagyobb öröm a világon, mint amellyel leánya engedelmeskedik Önnek?» Dorante ujjong a dolgok ilyenét fordulatán s az egymásra talált szívek boldogan eveznek a házasság révébe.

Végigtekintve a vázlaton, megállapíthatjuk, hogy Marivaux vígjátékával «A király Ludason», melynek cselekvése szintén a hely- és időegység keretében mozog, alaphelyzetére nézve is teljesen megegyezik. Ez lehetne utóvégre annak a véletlennek játéka is, mely a két darabban oly nagy szerepet visz s a melytől a francia író vígjátéka címét is kölcsönözte: Gaal találékony fejében is megszület-

hetett a jegyesek dupla alakoskodásának alapgondolata, de ha erre az alapgondolatra felépült cselekvénynek kiemelt mozzanatait is összehasonlíttjuk a két darabban, bajos lesz ezek megegyezéseit azzal a feltevessel kimagyaráznunk, hogy e motívumok az adott helyzetből természetesen folynak. Ennyi megegyezés, összességében, valószínűbbé teszi, hogy a magyar szerző francia elődjének művét ismerte és felhasználta, mint ahogy Marivaux is ismerte és felhasználta Legrand «Le galant Coureur»-jét, anélkül, hogy akár az egyiket, akár a másikat plágium vádjával kellene illetnünk. Marivaux Legrand hevenyészett vázlatából finom lélekrajzot alkotott, Gaal pedig francia előzójének bájos mesterművét magyar történeti háttérbe helyezve s a magyar vígjátékirás hagyományos elemeivel bővítve, egészében új, önálló darabbá gyúrta át. Egyébként figyelembe kell vennünk azt a körülményt is, hogy arra a fő két különbségre, mely a francia és magyar darab organizmusában észlelhető, maga Gaal mutatott rá, Marivaux említése nélkül, a vígjátékához írt előszóban, hol művészi eljárásáról számot ad. E nyilatkozatok szinte úgy hangzanak, mintha a szerző előre védekezni akarna azon esetleg elhangozható vád ellenében, hogy darabjában francia előzójét másolta. «*Főcélom volt ezen vígjátéknál — mondja — a színi hatás elérése, melynek hiányával vádoltatnak eddig majdnem általánosan színműveink. Elmellőztem mindazt, ami véleményem szerint a vígjátékban szükséges sebes és folyó menetell gátolható, ha talán az olvasó érdekelt, mulatságost lelt volna is bennök.*» Itt van a dolog punctum saliens. Gaal első sorban a színpadi hatásra törekszik, melyet mozgalmassal külső cselekvény segítségével igyekszik elérni, mellőzve minden oly részletezést, mely csupán az olvasó figyelmét köthetné le, míg Marivauxnál, mint tudjuk, a cselekvés bonyolítása mindig másodrendű feladat. A francia vígjáték Racine-jánál, mint őt Brunetiére találóan elnevezte (L. erre vonatkozó fejtegetéseit «Les époques du théâtre français» c. művében és az «Études critiques» 2-ik sorozatában), a szokásos áruhák, félreértések, kellő időben érkezett levelek, leálczások, szóval a helyzetkomikum kidomborításának ezernyi mesterkedései teljesen másodrendű helyet foglalnak el s a legtöbbször valószínűvé tételükkel sem igen törődik; a vígjátéki helyzet nála csak a lélekállapotok rajzának szolgál kiinduló pontjául. A lélek, különösen a női lélek, bámulatosan mély elenőzője ő; e lélek szinte észrevehetetlen finomságú rezzenései érdekesebbek reá nézve minden színpadi csattanónál s hogy mégis mily vérbeli drámaíró. semmi sem mutatja inkább, mint hogy ez érzésárnyalatokból szőtt, pókháló finomságú csipkeműveket, melyek darabjait alkotják, a közönségre nézve is minden külső drámai bonyodalom vastag gordiusi csomójánál érde-

kesebbé tudja tenni. Állítsuk szembe Gaal imént idézett nyilatkozatával a francia szerző önvallomását, mellyel alkotó munkáját jellemzi: Kirivőbb ellentétet két művészi eljárás között aligha találhatnánk. «Chez mes confrères — mondja — l'amour est en querelle avec tout ce qui l'environne et finit par être heureux malgré les opposants; chez moi, il n'est en querelle qu'avec lui seul, et finit par être heureux malgré lui. Il apprendra dans mes pièces à se défier encore plus des tours qu'il se joue que des pièges qui lui sont tendus par des mains étrangères.» (L. D'Alambert «Éloges»-jaiban az 583. lapon.) Mintha minden szava különösebben a «Le Jeu de l'Amour et du Hasard»-ban követett eljárását jellemezné. Költői concepciója egészen e szavak értelmében állítja elének Silvia és Dorante önmagával küzdő, félnék szerelmét méltatlannak vélt tárgyához, mely ott lappangva lelkük mélyén, eleinte alig érezteti pirkadását, hogy aztán tüze mind jobban és jobban erőre kapva, keresztül törjön a fellegeken s végül diadalmas hajnalhasadásként ragyogja be a szív látóhatárát. Az ébredő szerelem fejlődésének, titkolt örömeinek s ki-ki törő szenvedéseinek ez árnyalatokban gazdag rajza, a mi Gaalunk szemében, ki színpadi hatásokat keres, nyilván csak «gátolható a vígjátékban szükséges sebes és folyó menetelt» s így természetes, hogy nála mindez inkább csupán futólagosan érintve, egy-egy csökevényes mozzanatban mutatkozik. Toldy is céloz erre fönnebb említett bírálatában, kimondva, hogy «a darab könnyű, sebes kézzel, de kissé fölületesen dolgoztatott. A sok meglepő helyzet nincs eléggé kibányázva.»

Gaal előszóbeli észrevételeinek második pontja, mint ő maga mondja, munkája tárgyát illeti. Előre bocsátva azt a megállapítást, hogy nálunk a vígjáték a társasági élet tág terén mozog, sőt Thalia komoly testvére is, elhagyva magas körét, a polgári életbe szállt le pityeregni, kijelenti, hogy a vígjátékot csupán e szűk körbe szorítani lealázása lenne a művészetnek. E nézettől vezéreltetve, tárgyát hazánk történetében kereste: e gyászos eseményekkel tele történet pedig csak egy időszakot mutat, mely tárgyat vígjátékra adhatna. Ezen időszak a népszerű nagy királyé, Hunyadi Mátyásé s bár ő már vígjátékban is hozott színpadra, a szép, a dús kor mintegy magát ajánlá választatására.¹ — Ime a második lényeges különbség, mely Gaal darabját Marivaux-étól elválasztja. Szerzőnk, darabja tárgyát a polgári környezetből, melyben Marivaux-nál mozog, a trón légkörébe

¹ Irodalmunkban 21 eredeti drámai mű hozta színpadra Mátyás alakját. Ezek közül 10 vígjáték. (L. Tolnai Adél, Mátyás királlyal foglalkozó költészetünk forrásai. Budapest, 1911.)

helyezte át¹ s ezt a változtatást bizonyára elég fontosnak tartotta arra, hogy vele művére az önállóság bélyegét nyomja. Egyébként ez a transponálás, a rokokonak a romantikával való felcserélése, melytől vígjátéka színvonalának emelése szempontjából oly sokat várt, korántsem vált annak előnyére. Királyi jegyesek szerepeltetése lett ugyanis oka «A király Ludason» egy szerves hibájának. Míg ugyanis Marivaux polgári jegyese, Dorante, legyőzve álszégyent és aggodalmat s félretéve minden tekintetet, levonhatta lángoló szerelme végkövetkeztését s utóvégre is rangján aluli házasságra szánhatta el magát a vélt komornával, Mátyás teljes behódolása a hercegnő vélt udvarhölgyével szemben cleve ki volt zárva s ezzel a darab bonyodalma szákutcába jutott. Ebből a se ki-, se be helyzetből Kinizsi egyébként nagyon ügyes szerepeltetése sem húzhatta ki a szerzőt, ki kénytelen volt a csomót, mint ezt már Toldi is megjegyezte, megoldás helyett kettévágni s a végkifejlést, ahelyett, hogy a darab szövevényéből szükségszerűen állt volna elő, a király akaratával eldönteni. Mátyás elhatározása, hogy immár felfedezi magát s kénytelen-kelletlen nyakába veszi a kikerülhetetlen házasság igáját, annál kínosabb, mert hisz a cselekvény folyamán alkalmá volt meggyőződnie, hogy vélt jegyese, Tihamérba szerelmes s most ezen a veszedelmes tapasztalaton szó nélkül átsurran. Ismét igaza van Toldynak, midőn azt állítja, hogy Mátyás nem eléggé tartalmas, ő nem felsőbb ember, kit megismerünk, mielőtt a szerző mondja.

De Gaal transponálása egy másik tekintetben is kárára vált darabja cselekvényének. El kellett ugyanis miatta ejtenie azt a pikáns ellentétet, mely a két hős érzelemharcá s az ideig-óráig úrrá vedlett inasnép szerelmi csatározása között fennáll. Marivaux az ő Pasquinját, ezt a természetes ésszel megáldott, furfangos fickót, nagyobb kockázat nélkül állíthatta szembe az ő polgári jegyesével s ilyen feltünőbb zökkenő nélkül eshetett meg a csere Silvia és a tűzről pattant, szikrázó elméjű Lisette között is. Annak a kornak gyermekei ők, mikor szinte uralkodó szabály volt a francia színpadon.

¹ Lehet, hogy a milieu ez áthelyezésénél Boieldieu «Párisi János» c. operájának St. Just-tól írt szöveggönyve lebegett szeme előtt, melyben egy francia herceg, hogy jegyesét, Navarrai Klárát, kiismerje, János, párizsi polgár, álruhájában találkozik vele szintén útközben — mint Mátyás és Beatrix — a Pyrénéé-k egy falujában. Ez operát 1835-ben, tehát éppen «A király Ludason» készülése évében, kétszer játszták a budai színészek, az említett helyzeten kívül azonban semmiféle megegyezést nem mutat Gaal vígjátékával. Engem Rakodczay Pál barátom figyelmeztetett e darabra.

hogy az inasnépnek több esze legyen a gazdájánál. Mindaz azonban, a mi bennök paraszti egészségtől duzzadó, jóízűen komikus, nem volt használható Gaal számára. Mátyás király egy Beatrix-szel szembe nem állíthatott maga helyett valami tréfás figurát, teszem udvari bolondját, mint ahogy ez például «Pázmány lovagban» viseli a király képét, hol egy haragtól elkábított s amúgy is kissé korlátolt ember félrevezetéséről van szó; viszont Beatrix méltósága sem szenvedhet akkora csorbát, hogy személyének képviselését valamely szabadszájú, hetyke szobacicus vállalja. Így aztán a csupa fenség- és méltóság-követelte tekinteteknek áldozatul estek Pasquin és Lisette élettől szinte kicsattanó egyéniségei s helyettük Gaalnál Tihamér, a nemes ifjú s Laura, az előkelő udvarhölgy, halvány alakjai állanak, kiknek páros szerelmi jelenetei hangban alig különböznek uraikétól s a szerelem háborgásait felváltó derű helyett inkább egyhanguságot visznek a darabba, mit azután az epizodikus alakok valóban vidám, ötletes komikumával próbál helyrehozni a költő.

Ha eddigi fejtegetéseink legalább is valószínűvé teszik, hogy Gaal «A király Ludason»-t Marivaux «Le Jeu de l'Amour et du Hasard»-jának felhasználásával írta, ez érvelésekkel szemben felmerül az a kétség, vajjon módjában volt-e Gaalnak a Marivaux darabjával egyáltalában megismerkednie. Gróf Csekolics Endre úr szives közlése szerint, kinek Gaal tudvalevőleg nevelője volt, «A király Ludason» szerzője nem tudott franciául beszélni, vajjon értett-e valamit e nyelven, erre a gróf úr nem emlékezik. Gaal egyik fordításának eredetije ugyan francia munka: Mignet F. A. francia forradalomtörténete (a magyar fordítás a «Történeti Könyvtár» c. vállalat V. és VI. kötetekint jelent meg 1845-ben), de az a körülmény, hogy maga Gaal se nem nevezi meg francia eredetijét (csak ennyit mond: fordította Gaal és Mignet nevét elhallgatja), továbbá, hogy szövegének egyes kifejezései után záró jelben német magyarázó szókat csatol, pl. a II. 252. lapon «egyetemes birodalom» (Universalmonarchie); u. o. 253. lapon «a szent szövetség» (die heilige Allianz), arra látszik utalni, hogy ezt a művet is németből fordította. A «Le Jeu de l'Amour et du Hasard» francia eredetijét tehát Gaal alig használta. Másképp áll a lehetőség ennek német fordításai-, illetőleg átdolgozásaival szemben. A németeknél Lessing fellépte óta, tehát még Marivaux életében, kitüntető kedveltségnek örvendett a nagy francia vigjátékíró. A német irodalom XVIII. századbeli reformatora ebben is ellentétos állást foglalt el Gottscheddel szemben. Míg a lipcei Aristarchos súlyosan elítéli a francia író Arlequin szerepeltetése, a Horatius-követelte őt felvonásnak háromra való leszállítása s egyéb eretnekségei miatt, az ifjú Lessingnek ő lesz a vigjátékírás terén vezérszerepe. A stílus elmés

dialektikájú, néha szinte szörszálhasogató mesterét vonzották a francia író rokon tulajdonságai, de vonzotta másrészt a természetes igazságra való törekvése is, mely különösen ennek lélekrajzait jellemzi. Miután Weissevel együtt lefordította Marivaux «Annibal» c. tragédiáját, figyelemre legméltóbb ifjúkori darabját, «Der junge Gelehrte»-t, a «Serment indiscret» nyilvánvaló hatása alatt írja meg, s ha Arlequin szerepeltetései nem is megy el, a «Der Schatz» kivételével, melyben csak férfiak szerepelnek, összes ifjúkori vigjátékaiban fellépő, talpraesett, ármányos szobaleányok alakjait, a Lisette-ket, kiknek mintájára alkotta később a «Barnhelmi Minna» Franciskáját is, nevükkel együtt Marivauxtól vette át. (L. Danzel-Guhrauer Lessing életrajzá-
nak Maltzahn-Boxberger-féle kiadását. I. 158. l.) Egyébként Lessing e drámai remekének egész ductusa is Marivaux szellemének bélyegét viseli magán. Hőse, Tellheim, akárcsak Marivaux hősei, nem annyira külső akadályok, mint inkább saját lelke sugallatai ellen küzd, sőt tán nem esalódom, ha a darab egy mozzanatában a «Le Jeu de l'Amour et du Hasard» egyenes hatására vélek ráismerni. Mikor ugyanis Tellheim a királyi leiratot megkapja, immár nem áll semmi az ő és Minna boldogságának útjában; de Minna tovább folytatja kegyetlen játékát s nem bánja meg évődését: hisz e játék szerzi meg neki Tellheim lelki nagyságának s férfias szerelmének egész mélységében való megismerését. («Nein, ich kann es nicht bereuen, mir den Anblick Ihres ganzen Herzens verschafft zu haben.» V. felv. 12. j.). Épp így Marivaux darabjában, hol Silvia, szerelmesének felfedező vallomása után tovább folytatja alakoskodását, majd így nyilatkozik atyja előtt: «Si vous saviez, comme je lui tiendrai compte de ce qu'il fait aujourd'hui pour moi, combien mon cœur gardera le souvenir de l'excès de tendresse qu'il me montre!» stb. (III. felv. 4. jel.)

Marivaux kedveltsége Németországban tovább tart a Lessing utáni időkben is s ha túlzottnak kell is tartanunk Rossel Virgilnek azt az állítását, hogy a Sturm und Drang rajongóinak sikerült ugyan a francia tragikusok hitelét megrontani hazájukban, de Molière, Destouches és Marivaux szinte versenytárs nélkül uralkodnak azontúl is a német színpadon (Histoire des relations littéraires entre la France et l'Allemagne. Paris 1897. 398. l.), annyi bizonyos, hogy a németek továbbra is egyre-másra fordítják és játszik Marivauxt. A «Le Jeu de l'Amour et du Hasard» először Krüger J. Ch. nehézkes fordításában jelent meg «Das Spiel der Liebe und des Zufalls» címen a Sammlung einiger Lustspiele aus dem Französischen des Marivaux» c. gyűjteményében. (Hannover, 1747), Schwan Ch. Fr. az ifju Schiller egyik mannheimi barátjának fordítása, mely Mannheimban jelent

meg harminc évvel később «Die Verkleidung» címmel, a darab színterét Németországba helyezi. Nyelve előzőjénél már jóval modernebb, de az eredeti dialogjának eleveenségét és csinját távolról sem közelíti meg. Sokkal inkább sikerül ez Jünger J. Frigyesnek, kinek átdolgozása «Maske für Maske» címen először 1794-ben jelent meg Lipszében, majd 1795-ben az átdolgozó «Komisches Theater»-jének III. kötetében u. o. — Jördens lexikonja szerint, melynek erre vonatkozó adataim jó részét köszönöm, ez az átdolgozás később még egy Brünneben megjelent «Sammlung deutscher Lustspiele» c. gyűjteményben is bennfoglaltatik. Jünger a cselekvés színhelyét szintén Németországba helyezi át. Orgonból Herr v. Weissenfels, Silvviából Antonie, Doranteból Herr von Sillburg stb. lesz nála. Itt-ott rövidít a szövegen, másutt megtoldja, de a cselekvést lényegében nem változtatja meg. Ez az átdolgozás nagyon előkelő helyet foglal el a bécsi burgszínház műsorában, hol 1792-től 1846-ig hetvenszer kerül színpadra. (Wlassack E. Chronik des k. k. Hofburgtheaters; az 1821-től 1875-ig előadott darabok összefoglaló lajstromában.) Innét veszi át a budai és pesti német játékszín is. Budán először 1802 jun. 6-án adják a németek (l. Kádár Jolán, A budai és pesti német színészet története 1912-ig. Budapest, 1914. 117. l.) s nagy sikert aratván, jó darabig műsoron marad ezután is. Mint az egyetemi könyvtár német színlapgyűjteményéből s az akkori pesti Theatertaschenbuchokból s almanachokból megállapíthattam, «A király Ludason» megjelenésének éve, vagyis 1836 előtt utóljára 1823 jun. 27-én adták a pesti német színházban. E sikerek buzdító hatása alatt fordítja le Jünger átdolgozását magyarra Láng Ádám János «Álorca ellen álorca» címen s fordítása magyar színészeink műsorán 1810-, 11-, 12- és 14-ben szerepel egy-egy előadással. (l. Bayer József, N. J. T. II. k. 388. l.) Nyomatásban nem jelent meg s később sem Budán, sem Pesten nem játszották színészeink sem ezt, sem valamely más darabját Marivauxnak, kit a magyar irodalom és játékszín egyáltalában meglehetősen elhanyagolt. Mikor az akadémia 1831-ben a kassai magyar játékszínre ügyelő nemes abaujvármegyei küldöttség felkérésére körlevélben szólította fel tagjait, hogy fordításaikkal segítsenek a magyar színpad számára műsört teremteni, a fordításra ajánlott 71 mű között 18 francia darab volt, köztük Regnard «Játékos»-a is, de Marivauxtól semmi. Erről szólóban már Bayer is megjegyzi, hogy tán órula sem kellett volna megfeleledkezni. Sajnálkozásában mi is osztozkodhatunk, annyival inkább, mert a francia vígjátékírodalom e klaszszikus képviselőjének — Láng fennebbi, másodkézből vett s nem is irodalmi céllal készült fordítását leszámítva — nemcsak egyetlen darabját nem bírjuk azóta sem nyelvünkön, hanem vele foglalkozó iro-

dalmunk is mindössze pár lapra szorítkozik,¹ pedig kétségtelen, hogy a kiváló francia vígjátékíró, ki az értékelés sorrendjében mindjárt Molière után következik, diszkrét, nemes művészetével jótékony befolyást gyakorolhatott volna drámairodalmunk fejlődésére, az a jobb értelemben vett «marivaudage» pedig, mely fő műveinek oly kecses díszet kölcsönöz, bizonyára hozzájárult volna szinpadi nyelvünk pallérozásához. Tán említenem sem kell, mily izlésnemesítő iskola lett volna e darabok előadása közönségünkre s színészeinkre egyaránt s mily hálás feladatúl kínálkozott volna egy Silvia, vagy Araminthe (Les fausses Confidences) szerepének alakítása a Nemzeti színház művészi erőinek számára, kik közül e pillanatban önkéntelenül gondolok műintézetünk későbbi gárdájának egyik jeles tagja-, a felejtetetlen Prielle Kornéliára. Nem hiszem, hogy a Théâtre Français legkiválóbb művésznői között akadt volna nálánál hivatottabb tolmácsolója e bájos alakoknak.

E kissé hosszúra nyúlt kitérés után visszatérve Gaalhoz, megállapíthatjuk, hogy 1825-től, vagyis a szerző 14 éves korától fogva, mikor a fővárosba került, 1835-ig, mikor «A király Ludason»-t írja, sem Pesten, sem Budán, akár magyar, akár német színészek előadásában Marivaux darabját nem láthatta, mert a magyar színészek utoljára 1814-ben, a németek pedig 1823-ban adták elő. Valószínűnek kell tehát tartanunk, hogy a «Jeu de l'Amour et du Hasard»-t ennek Jünger-féle, akkortájt nagyon kedvelt s nyomtatásban többször megjelent átdolgozásából olvasás útján ismerte s utóvégre az sem lehetetlen, hogy Láng fordításának valamely kézírata jutott kezéhez. Meg kell itt jegyeznünk, hogy Gaal németből fordította Calderon «Zalameai biróját» és «Kísértetet», továbbá Horn és Gerle «Gyámság» c. darabját is. (L. Badics F. Gaal-életrajzát.) Hogy minden tehető ellenvetést elhárítsak, nem hallgathatom el, hogy marad hátra még egy kibuvó abban a föltevésben, hátha Marivaux darabja, illetőleg annak átdolgozása helyett Gaal valamely más német vígjátékot használt,

¹ A lexikonok Marivaux-cikkein kívül *Gärtner Henrik* egy meglehetősen eldugott helyen, a nagyváradi áll. főreáliskola 1889/1890-ki Értesítőjében «A német polgári dráma eredete» c. értekezésének befejezéseül adja M. jellemzését. — *Bayer J.* a magyar drámairodalom történetében Bessenyei «Philosophus»-át méltatva, e végjátéokra Destouches mellett Marivaux hatását is feltételezi. — *Haraszi Gyula* a naturalista regény XVIII. századbéli előzői között említi Marivaux-t, Molière életrajzában pedig ennek követői között. — *Lázár Béla* Bessenyei «Lais»-ának kiadásában idézi a költő néhány sorát. — L. ezenkívül *Faguet Emil* «XVIII. század»-jának magyar fordítását Harasztitól, melyben külön fejezet szól M.-ről. — Azt hiszem, ennyi az egész.

mely a francia vígjátékiró hatása alatt készült. Hogy ilyen is volt, mutatja a Goedeke «Grundriss»-ének IV. k. 35. lapján említett «Die Untröstlichen» c. darab Lemberttől, melyet szerzője egy régiebb Marivaux-féle vígjáték s egy újabb Scribe-féle vaudeville elemeiből tákolt össze. Ez irányban tett kutatásom azonban Gaal darabját illetőleg meddő maradt.

Eredményeimet összefoglalva, valószínűnek kell tehát tartanom, hogy Gaal «A király Ludason» cselekvényének lényeges elemeit Marivaux «Le Jeu de l'Amour et du Hasard» c. vígjátékából kölcsönözte a darab német átdolgozásának közvetítésével s bizonyos, hogy művének e gerincét Kisfaludy K. «Pártütők»-jéből s «Matyás deák»-jából vett motívumokkal egészítette ki.¹

A francia írók szeretik Marivaux költészetét nagy kortársának, Watteauának, művészetével állítani párhuzamba; életirója, Larroumet, pl. Watteau gyönyörű alkotását, melyet L'Embarquement pour Cythère néven ismerünk, Marivaux drámai művei apotheosisának minősíti. Ha e párhuzam megáll, a mi Gaalunk kisebb igényű munkája csupán az eredeti után készült szerény fametszet szerepét vállalhatja ugyan, de nekünk e kísérlet is kedves, mint Marivaux bájos rokokó-világának úgyszólván egyetlen visszhangja irodalmunkban s ha a Nemzeti Színház, címének megfelelően, az eddiginél komolyabb törekvéssel fogja egyik főfeladatát játékszinünk nemzeti hagyományainak ápolásában keresni, a feltámasztandó darabok sorában könnyen ráakadhat dráma-irodalmunk multjának e sok tekintetben naiv, de tagadhatatlan frissességét máig megőrzött vidám alkotására. A Pont-Biquet és társai sajnálatos kultuszáért pedig nem vezekelhetne méltóbban, mintha Molière mellett Marivauxnak is helyet juttatna klasszikus műsorában.

Budapest.

BINDER JENŐ.

¹ E dolgozatnak társaságunk 1916 okt. 7-ki ülésén történt felolvasása után felszólalt Versényi György tagtársunk, kijelentve, hogy kár «A király Ludason» forrását ily messze, a francia irodalomban keresni, mikor ez a történet mindenestül megtalálható Mednyánszky Alajos «Elbeszélések, regék s legendák a magyar előidőkből» c. könyvében, mely több elbeszélő és drámai műnek szolgált forrásul. Utánna jártam a dolognak s megállapíthatom, hogy Mátyás és Beatrix ludasi kalandja *sem Mednyánszkyban nincs meg*, sem más, Gaalt megelőző munkában nem tudtam nyomára akadni.
B. J.

BARTÓK LAJOS.

VII.

Ámbár Bartók mint lírikus tiszteletreméltó sikereket ért el, érdeklődésének középpontja mégis a színpad volt, amelyhez élete úgyszólván hozzánőtt és teremtő erejének fajsúlyra is legértékesebb alkotásai drámái között vannak; mert a gyakorlati tapasztalást, melyet mint a Nemzeti Színház dramabíráló-bizottságának tagja szerezhetett, gondos elméleti készség és tárgyaiba való elmerülés egészíti ki nála. A színpad ismerete nem tántorította el őt a színi hatás olcsó eszközeinek és fogásainak késes sikerei felé, hanem inkább költői erejével versenyzett a színpadi hatásért.

Első darabja *A legszebb* (1880) c. 3 felvonásos vígjáték¹ klasszikus köntösben a jókedvű Bartókot mutatja be az új romantikusok szellemének teljes fegyverzetével. Ezt követte két történeti drámája: *Kendi Margit* (1884), amely Báthory Zsigmond és Boldizsár versengését tárja fel és *Thurán Anna* (1888), amely Mátyás korában a huszita-mozgalmak idejében játszik. Ezután ismét egy 3 felvonásos vígjátéka, *A méhek* (1890) került színre, amely a magyar talajból kinőtt modern életet mutatja be. *Erézsбет királyné* (1892) 4 felvonásos drámájával ismét a magyar történelemhez tér vissza, hogy bemutassa az igazi magyar lovagvilágot a nápolyi bosszúhadjárat keretében. Könyvalakban még egy történeti drámája jelent meg *Mohács után* (1898) címen, amely a mohácsi csatateret mutatja be, ahol Perényiné a holtakat temetteti. E dráma voltaképpen előjátéka két másik darabjának, amelyek kéziratban maradtak. Az egyik *János királyról* szól és apróbb simítások híján készen van. Ennek folytatása lett volna, mint drámai trilógia befejezője *Martinuzzi*, amelyből azonban csak a néhány jelenet készült el. Ezenkívül írt egy politikai bohózatot is *Haluska Benedek* (1889) címen és egy operaszöveget Chateaubriand után *Az Abenszeradzs* (1886) királyfiról.

¹ 1879-ben adták először a Nemzeti Színházban.

Bartók drámaírói pályáját vígjátékkal kezdi; miként lírája is a humor és szatíra jegyében indul meg. A *legszebbje*, mint említettük, az új romantikusok iskolájának bélyegét viseli magán. Ennek az iránynak irodalmunkban a legjelesebb képviselői Rákosi Jenő és Dóczy Lajos és pályája kezdetén Csiky Gergely voltak. Tárgyakért szívesen fordulnak kigondolt meséikkel a görög és spanyol világba, hogy mérész fantáziával költött szertelen történeteiknek nagyobb hitelt biztosítsanak. Ezen drámák legtöbbszörében a biztos és indokolt meseszöveget és jellemrajzot meglepő jelenetek, epigrammai éltől pattogó dialógusok, színes és kápráztató költői képek halmozása és antik vonatkozások pótolják.

Bartók *Legszebbje* is ezekkel az eszközökkel dolgozik. Meséjét a görög világba helyezi, amellyel lírájában is gyakran találkozunk, hol egy klasszikus ízű kép, vagy mithológiai vonatkozás alakjában (*Óh Léthe, Margitszigeten*, stb.). Ezért visszatérését egy már-már divatja múlt költői irányhoz nem lehet pusztán utánzásnak tekintenünk, hanem régebbi hajlama és érdeklődése megnyilatkozásának is, amely őt Sappho hazájába, az élvezethajhászó Lesbos szigetére vite valószerűtlen meséjével, amelynek lényege körülbelül ez: Amintasznak, a tirannus hajlamú archonnak az az ötlete támad, hogy a szépségversenyek régi szokását föleleveníti s kicsapongásra hajló fiát a szépségversenyben győztes leánnyal összeházasítja. Versenybírákul három együgyű, vén tanácsosát: a papucshós Menandert, a kéjsóvár és pazarló Diomédet és a filozófus Oxylost, kinek kapzsiságánál csak gyámoltalansága nagyobb, jelöli ki. A versenybírák csakhamar kifecsegik megbízatásuk titkát. Erre megkezdődik az ostrom. Lesbos szépei sorra munkába veszik a versenybírákat. Oxylost drága ékszerekkel közelítik meg: a kis Bachis karperecet hoz neki, Lais bájaival kenyereti le, Corinna, Dioméd kedvese is könnyen megszerzi a másik két pályabíró szavazatát is.

A vígjáték tulajdonképeni bonyodalma a harmadik felvonásban kezdődik, midőn Arion, Menander fia, lép előtérbe, ki egy phrygiai harcos leányát, Melittát szereti; de szülei úri gögből ellenzik fiuk házasságát a jövevény leánnyal. Arion úgy gondolja megnyerni a szülők beleegyezését, ha Melittának megszerzi a győzelmet a szépségversenyen. Arion Oxylosnál kezdi a szavatzokoldulást Melitta számára, ki meg is igéri pártfogását, bár szavazatát már Corinnának szánta. Melitta ügyét hathatósan támogatja Oxylos öreg gazdasszonya is, ki Corinna miatt neheztel gazdájára. Hogy régi befolyását visszaszerezze, ellopja gazdájától a versenyzőktől összeharácsolt kincseket, hogy ezek birtokában bármikor felléphessen ellene. Oxylos Ariont hiszi a tolvajnak, ezért az ő jóakarátát akarja minden áron biztosítani. A meg-

vesztegetett versenybírák Arion megnyerését Corinnára bizzák, ki egykor kedvese volt Arionnak. Corinnában a régi szerelem emléke új erőre kap és vissza akarja hódítani hajdani udvarlóját, ezért Melitta javára még a versenytől is visszalép, csakhogy az övé lehessen Arion; de ez hú marad Melittához. A csel tehát mitsem használ; Arion bevádolja az archonnál a versenybírákat, aki erre érdemetlen tanácsosait megfosztja bírói tisztüktől és helyökbe ifjakat nevez ki, köztük Ariont is, akinek bizalmasan elárulja, hogy a szépségverseny győztesét fiának szánta. Mikor ezt Arion megtudja, mindenképen le akarja beszélni Melittát a versenyben való részvételtől, mert a győzelem reá nézve kedvese elvesztését jelentené. De Melitta most már féltékenységből is ragaszkodik a pályázathoz; mert azt hiszi, hogy szerelmese Corinnához pártolt. Arionnak tehát nincsen más menekvése, mint elárulni a titkot, hogy aki a győzelem aranyövét megnyeri, az archon fiának lesz a neje. Arion ezek után lemond tisztéről s bevallja az archonnak, hogy megszegte szavát s elárulta a titkot. Az új bonyodalmat egy váratlanul jött levél oldja meg, amelyben az archon fia tudatja atyjával, hogy megházasodott. A szépségverseny ily módon tárgytalanná válik s kiki választottja szemében marad a *legszebb*.

Az ötletes és változatos bonyolítású cselekvény főhibája, hogy híjával van egy határozott komikai gondolatnak, amely a szétágazó részeket egy csomóba egyesítse. Az egész vígjáték ötletek és torzképek sorozata. A fejedelem szeszélyéből szépségbírákká tett vén tanácsosok gyámoltalanságukban képtelenek igazi kómikai küzdelemre és a vígjáték mozgalmas bonyodalmának sodrában csak szánalmas karikatúrákká válnak, kiket a korteskedő nők ostroma egyik zavarból a másik ejt és alig egyebek ide-oda imbolygó nevetséges báboknál.

A mese számára igazi bonyodalmat Arion és Melitta szerelme szolgáltat, melynek útjában a szülők makacs gögje áll, kik nem akarják menyükül fogadni a phrygiai leányt. Arion a verseny sikerétől várja szülei beleegyezését s ez bírja rá, hogy ő is megkörnyékezze a táglelkiismeretű bírákat; de amikor így sem látja biztosnak a sikert, bevádolja a bírákat részrehajlásukért. Az eszközökben tehát Arion sem válogatós, csakhogy szerelme célt érjen. Mikor pedig ő lesz a versenybíró, ő is visszaél az archon bizalmával, hogy veszélyeztetett szerelmét megmentse.

Melitta, ártatlanságával és szerelmének őszinteségével szinte kírí ebből a léha és ledér környezetből. A szépségversenyben is jobb érzése ellenére akar résztvenni, hogy szerelmét biztos révbe juttassa; de amikor a verseny valódi célját megtudja, maga lép attól vissza. Az ő szereplése sem jelleménél fogva, sem érzelmének komolyságánál

fogva nem szolgálja a komikai célt. Az író tapintata meg is kíméli, hogy neveltségessé tegye. A komikai elemek egymást zavaró és lerontó kavarodásában Melitta szerelme képviseli a komoly elemet, aki véletlenül sodródott ebbe a nem neki való társaságba és a véletlen, az archon fiának levele, mint valami deus ex machina segíti szerelmét győzelemre.

A vígjáték alakjai lélektani szempontból sem állják meg egészen a helyüket. Az alsóbbrendű komikumnál inkább megbocsátjuk, ha a cselekvény bonyolításában és a személyek jellemében ellenmondás vagy következetlenség van; de az igazi komikai jellemek a valószerűséget nem nélkülözhetik. Különösen szembeszökő e tekintetben Corinna lelki átalakulása. A léha hetéra, ki szerelmi ígéretekkel és kacérságával szerzi meg a vén versenybírák szavazatát, amikor vélszélyeztetve látja sikerét, Ariont, aki valamikor kedvese volt neki, akarja magának visszahódítani és szerelmi cselszövései közben minden feltűnőbb lelki indok nélkül beleszeret régi kedvesébe. A lénak bemutatott Corinna minden komolyabb erkölcsi alap híján ilyen nagy lelki változáson nem mehet keresztül oly gyorsan és váratlanul, mint ahogy azt a költő el akarja velünk hitetni.

Általában az egész vígjáték meséje azt a benyomást teszi ránk, hogy cselekvénye fölött nem a költő uralkodik, hanem az ragadja őt magával és minden felbukkanó komikus ötlet mellékutakra csábítja eredeti céljától. A rendkívülit és meglepőt hajhászva, jellemei olykor torzképekké lesznek, komikumai élcekből sziporkázik szét, drámai dikcióját lírába vagy elmélkedésbe téved, dialógjai szellemes epigrammák s nem a cselekvés és a drámai akarat hordozói.

Szóval, aki Bartók e vígjátékát nem művészibb igényekkel olvassa, a részletekben sok gyönyörködtetőt talál. Színes és jellemző képekben gazdag nyelve, a komikai helyzetek gazdagsága, a görög élet megtévesztő patinája, a klasszikus motívumok természetes felhasználása mind kárpótolni igyekezzenek bennünket a vígjáték szerves hibáiért.

Bartók Lajos másik vígjátéka, *A méhek*¹ abban az időben készült, mikor Európaszerte a francia realista írók sikerei csábították utánzásra a drámaírókat és Bartók továbbra is megmaradt a megkezdett úton: a költői hatás eszközeivel küzdeni a színpadi sikerért. *A méhekben* Alfred de Mussetnek egy tárgyát variálja s a «házasságtöréses drámák fénykorában az ártatlanság hatalmát magasztalja».² Művének

¹ Először 1889-ben nov. 29-én adták a Nemzeti Színházban.

² Ambrus Zoltán emlékezésébe *Bartók Lajos* fölött. (Kisf.-Társ. Év-lapjai, XXXVIII. köt.)

célja, mint Paulay Edéhez, a Nemzeti Színház igazgatójához írt سراiban mondja, a «magyar szellemből kívánt modern világot hívni elős a költészet eszményiségével vonni be a köznapi élet realizmusát».

A darab meséje körülbelül ez: Kányaházy Aurél hosszabb távollét után hazajön anyja látogatására. Aurél szülei nagyon szeretnék, ha fiuk megházasodnék. Mindketten gyermekkori játszótársát, Garamszeghy Matildot óhajtják menyüeknek; de Aurélnak, a nőhódító világfinak nem kell Matild felkínált szerelme. Könnyű sikerei egyébként is kiábrándították a nőkből. De meg tiltott viszonya San Bacco marquis nejével, Leonával, szintén útjában van házassági szándékának. kinek házasságot is ígért. Azonban már Leonából is kiábrándult, mert szeretkezésük semmi új izgalmat nem ígér. Míg barátja, Berendy Gyula, Leonával való szakításra és Matilddal kötendő házasságra beszéli rá Aurélt, Leonától levél érkezik, amelyben értesíti kedvesét, hogy férjével együtt meglátogatja őt otthonában. Aurél nem térhet ki a kényszerű látogatás elől. A marquisék fogadására barátja, Berendy vállalkozik, aki meg Kányaházyék jószágigazgatójának leányát, Violát szereti. Viola ártatlan tisztasága és természetes modora megkapja a közönyöst és fásultat szenvelgő Aurélt is. Viola annyi rajongással beszél kedves méheiről, hogy egész valójából kiforgatja a világi gavallért, aki végül már csókot koldul a «kis falusi libától».

Kányaházyné mit sem tudva a viszonyról, szívesen fogadja Leonát és férjét; mert a nő tettettett ártatlanságával behízelgi magát nála. Érdekes vendége a háznak még a Parajdy-házaspár. A férfias modorú szolgabíró né nyersesége csak az első pillanatra szokatlan; mert csakhamar megtudjuk, hogy a darabos külső alatt jószívű, áldozatkész és tevékeny asszony rejtőzik; de egy asszonyos szenvedélye neki is van: minden alkalmat megragad, hogy a fiatal párokat összehozza.

Berendy Gyula a megállapodáshoz híven egész hévvel hozzálát, hogy a marquisné szívéhez férközzék és kiábrándítsa őt Aurélból. A terv annyira sikerül, hogy a szerelmi ostrom végén ő is szerelmes lesz Leonába, ki a találkozóra már kész elhozni Aurél leveleit, hogy a régi viszony emlékét is megsemmisítsék.

Míg Berendy Leona meghódításán dolgozik, Aurél Violának udvarol. A méhekről, csillagokról és a hűségről való hosszas és közömbösnek látszó elmélkedésnek a vége az, hogy Gyula heves udvarlása Leonának féltékennyé teszi Violát, Aurél pedig komoly szerelemre lobban a falusi lányka iránt.

Az udvarlás eredményéről a két jóbarát kölcsönösen beszámol egymásnak. Aurél hálás barátjának, hogy szépszerével megszabadítja őt Leonától, viszont Gyula, bár rosszul esik neki, hogy Viola szerelmét eljátszotta, megnyugszik Viola elvesztésébe.

A harmadik felvonás javarészt a légyottok mulatságos bonyodalmai töltik ki. Mialatt Aurél a kertben a Violával megbeszélte találkozóját várja, Berendy is otthagyja az estélyt, hogy Leonával szintén a kertben találkozzék; de itt a véletlen Leona helyett Parajdynéval hozza össze, kit a homályban Leonának hisz s szerelmet vall neki. Viola véletlenül ablakából szemtanuja lesz ennek a jelenetnek s féltékenységében félretéve lányos szemérmét, elhatározza, hogy Aurélt a légyottra elfogadja.

A háttérben várakozó Aurél jót mulat Gyula felsülésén, kinek Parajdyné szemrehányást tesz hűtlenségéért, amiért is az kénytelen felfedni előtte az egész tervet, amelyet barátjával Leona ellen szöttek. A hosszas leckéztetésnek Parajdy megjelenése vet véget. A sok zavaró epizód után végre találkoznak Viola és Aurél is. A háttérben Parajdyné az ő beszélgetésüknek is fültanuja lesz, amelyből megtudja, hogy Viola csak féltékenységében mutatott szerelmet Aurél iránt és még mindig Gyulát szereti.

Aurél és Parajdyné most már a szerelmesek dolgát rövidesen rendbehozzák. Berendynek meg Leona vallja meg a légyotton, hogy ő még mindig Aurélt szereti, aki midőn ezt a vallomást a háttérből meghallja, az ott leselkedő férjnek elárulja eddigi viszonyát nejevel, és késznek nyilatkozik kedvesét feleségül venni. De San Bacco egész helyénvalónak tartja az eddigi állapotot s nem óhajt változtatni rajta; mert egyikük nélkül sem tud meglenni és nem lát semmi házasság-bontó akadályt a dologban. Ő csak Berendyre féltékeny!

Ezek után végre Aurél is kiábrándul kedveséből és elhatározza, hogy eleget tesz szülei rég óhajtott vágyának és feleségül veszi Matildot.

A címnek, amint látjuk, mindössze annyi köze van a vígjáték meséjéhez, hogy sok szó esik benne a méhekről és a méhek életéről, ami a drámai helyzetekből kínálkozó analógiákra és bőséges elmélkedésre ad alkalmat a szereplőknek, olykor éppen a cselekvény rovására.

Bartók ebben a vígjátékában a komikum művészibb megnyilvánulására helyezi a fősúlyt. Kányaházy Aurél a tiltott szerelem berkeiben keresi a boldogságot s csak változatosság kedvéért akar bepillantani a tiszta lelkek szerelmébe. És ez idézi elő lelki megtisztulását s viszi annak karjaiba, kihez gyermekkori vonzalma és szülei kívánsága utalják.

Bartók ezen drámájában is minden a szerelem körül forog. A vígjáték cselekvénye a tiszta és az érzéki szerelem harca, az előbbinek győzelmével. Leonát vonzalma ellenére kényszerítik San Baccohoz és álmodott szerelmének elvesztéseért a tiltott szerelemben keres kárpótlást és hogy botlását jóvátegye, azon mesterkedik, hogy kedve-

sét szerezzze meg második férjéül. A férj azonban, aki egyébként mindenkire féltékeny, annyira megszokta házi barátját, hogy hallani sem akar a válásról és kész kedvese számára minden botránytól féltékenyen óvni felesége «jó hírnevét». San Bacco, a «bukott férj», mint a szerző nevezi őt, már nem komikus, inkább szánalmas alakja a vígjátéknak. Sok tekintetben méltó párja Leona, ki férjes nő létére szeretőiben új férjet akar fogni. Amikor azt hiszi, hogy Aurélt elveszíti, Berendy Gyulát, ideiglenes udvarlóját akarja leendő férjül megszerezni. Gyulának a baráti önfeláldozás majdnem szerelmébe kerül, ha jókor meg nem szabadítja kétséges helyzetéből a kotnyeles Parajdyné, aki mindenütt ott van, ahol megzavart szívügyeket kell rendbe hozni. Ebben a szerelmi kaleidoszkópban Viola képviseli a tiszta szerelmet; de szerelmi féltésében meggondolatlanul ő is belekeveredik egy kockázatos légyottba, amely azonban végezetül meg hozza számára az elvesztettnek hitt boldogságot, Aurél számára pedig a lelki katarziszt.

A szerző a jellemeknek olykor lankadó komikumát bőségesen támogatja a furcsa helyzetek mulatságos kiélezésével. Leleménye különösen kifogyhatatlan a harmadik felvonásban a kettős légyott bebogozásánál és a kibonyolítás gyakorlott technikai megoldásában, amelyek elárulják, hogy Bartók a színpadi hatásnak is gyakorlott mestere.

A vígjáték legfőbb gyengesége, hogy a cselekvény nem pereg le azzal a drámai gyorsasággal, amely a vígjátéknál fokozottan megkívánt kellék. A sok kitérő elmélkedés, amely a szereplők lelki világába olykor tagadhatatlanul mélyen bevilágít, megakasztja a cselekvény gyorsabb menetét.

A darab hibájáért csak részben kárpótol bennünket a sok találó ötlet, a sziporkázó élc, a kedély pajzán csapongása, a gondolat- és szójátékok bősége. A vígjátéki stíl könnyedségét azonban mindamellett Bartók e művében is olykor nélkülöznünk kell. Az erő és darabosság komoly drámában néha erényszámba mehetnek; de a vígjátékban inkább amazt keressük.

Bartóknak van egy, a Népszínház számára írt énekes bohózata is: a *Haluska Benedek*,¹ amely voltaképen a politikai életből vett karikatura. A politikus és élclapíró Bartók a burleszk-komikum álarcra mögé rejtett szatirája mérgét ebben a bohózatban önti ki a hatalmon levő politikai párt fattyúhajtásai ellen. A képviselőnek azt a csoportját pellengérezi ki, kiknek a képviselői mandátum csak lépcső egyéni céljaik elérésére. Az egyik előkelő hivatalról álmodik, a má-

¹ Először 1889-ben márc. 22-én adták a Népszínházban.

siknak csak hiúságból kell a mandátum, a harmadiknak kalandokon jár az esze. Klopiczky is épen légyottra készül egy légművésznővel, amikor a tisztelt Házban felkeresi őt főkortese, Haluska Benedek. Persze nem tud tőle menekülni, mert közeledik az új választások ideje, tehát kedvében kell járnia a befolyásos választónak, s ez ki is használja az alkalmat. Együgyű fia számára hivatalt kér valamelyik minisztériumban, magának pedig rendjelet akar, hogy nagyobb legyen a tekintélye a jövő választásoknál. Azután a feleség és a népes család apraja-nagyja mind értékes ajándékokat várnak a képviselő úrtól és megbízásokkal halmozzák el. Mindezt nyájas arccal viseli Klopiczky és túri a bárgyú Haluska fölényes bánásmódját, aki már a képviselőház éttermében bőségesen kiveszi a részét minden jóból fiával együtt. Haluska fia érdekében valamelyik miniszter ismeretségére is áhítozik. A képviselők Körmölfy gyorsírókat mutatják be neki mint pénzügy-minisztert, aki meg is igéri, hogy az ifjú Haluskát egy év mulva — tehát a választások után — kinevezi miniszteri titkárnak.

Mialatt Klypiczky szavazni megy az ülésterembe, Haluska Illatáry Rózsával, a bufféthölgygel — ki melleleg a «Zöld bornyú» mulató egyik énekesnője — enyeleg és fogyasztja a sok jó ételt és italt Klopiczky számlájára. Haluska bizalmas beszélgetés közben fia szívügyét is elárulja Rózsának, ki megigéri közbenjárását Grapsa Helénnél, egy gazdag háziúr leányánál, kit apja egy malátagyáros fiának, Krumholcz Jónásnak ígért oda. De Haluska bízik, hogy képviselő-barátai befolyásával itt is sikert érhet el. Klopiczky erre is kapható, csakhogy a légyottra elszabadulhasson Haluskától, amelyről azonban lekésik.

A második felvonás Grapsaék otthonába vezet, ahol épen Helén énekleckéje folyik Bomberdo olasz énekmester vezetése mellett, aki egyszersmind az apa megbízásából felügyel Helénre, hogy ne találkozhassék szerelmesével, Haluska Xenophonnal. A szerelmesek természetesen lépten-nyomon kijátszák Bomberdo ellenőrzését. A szerelmesek pártján van Rózsa is, akibe meg Bomberdo szerelmes.

Az éneklecke alatt jön Grapsa és tudatja leányával, hogy Krumholcz fia számára megkéri a kezét. A gyámoltalan kérőről Helén hallani sem akar; de a számító szülők mégis eljegyzik őt véle. Épen az eljegyzési lakomához készülnek, amikor váratlanul megjelenik képviselő-barátaival Haluska és Xenophon számára szintén megkéri Helén kezét. Rózsa váratlan közbelépése segít megoldani a csomót, még pedig úgy, hogy Jónás szerelmesének adja ki magát és a zürzavarban Helént, ki időközben férfiruhát ölt magára, Xenophon segítségével megszökteti és azután maga is faképnél hagyja a rászédett örömapákat.

Grapsa és Krumholczék kivételével az egész társaság innét a «Zöld bornyúhoz» címzett mulatóba megy, hogy Rózsa jutalomjátékát

végignézzék. A jókedv tetőpontján van; Haluska a légművésznővel, Gazellával mulat, ki hogy megbosszulja magát Klopoczkin, amiért nem jött el a légyottra, Haluskát tüntető szívességgel halmozza el. Helén pedig, hogy még jobban «kompromittálva legyen», Rózsával kész fellépni a mulató színpadján. Vállalkozásának természetesen felsülés a vége; de célját eléri, mert sikerül neki emiatt felbontania az eljegyzést Jónással és apja most már beleegyezik, hogy Xenophon felesége legyen.

Haluska széles jókedvét felesége és hat leánya váratlan megjelenése hűti le, kiket Klopiczky egy barátja a fővárosba sürgönyöz az alatt az ürügy alatt, hogy Haluska súlyosan megbetegedett. Így akarja megtréfálni Haluskát azért a sok alkalmatlankodásáért, amelyet az Klopiczkynek okozott. A mulatóban tettenért Haluska tragikomikus tablóját Xenophon és Helén célját ért szerelme simítja el.

A bohózatban a szertelen jókedv és szeszély mindent összehalmoz, csakhogy megnevettesen bennünket. A meseszövében váratlan fordulatok és meglepetések gyors egymásutánban váltják fel egymást. Ahol a cselekvény szünetelni látszik, mint az első felvonásban, a komikum külső eszközeivel igyekszik hatni a költő. Ezenkívül sorjában felvonultatja a különféle zsargonok képviselőit. A tót dialektust Haluska Benedek képviseli, Üvöltő Izidor laptudósító zsidó zsargonban beszél, Krumholz Keresztély német nyelvkeveréket használ, Bumberdo Sebastiano énekmester frazeológiája talján kiejtésű és képzésű magyar szavaktól hemzseg, Körmölfy mint álmiszter előkelően raccsolva beszél, Balmazy képviselő meg helyel-közzel a nyegle politikusok nyelvkeverékét használja latin, francia szólamokkal megtűzdelve.

A bohózat éle közéletünk fonákságai ellen irányul, mintegy azt hangoztatva kacaj mögé rejtett satírával, hogy társadalmi életünk telve van szélhámosokkal, kik élheterlenségünk és nemtörődömségünk folytán érvényesülni tudnak a társadalomban és a magánéletben egyaránt. Politikai életünk ilyen tipikus alakja Haluska Benedek is, a ravasz kortes, aki kirívó tudatlansága mellett ravaszságával a maga szűkebb hazájában vezető szerephez jut és befolyását a maga hasznára igen jól tudja gyümölcsöztetni. Csak egy lény van, ki előtt a hatalmas kortes semmivé silányul — a felesége.

A Haluska Benedek-féle választókhöz méltók képviselőik is, kiket felvonultat előttünk a szerző. Szemében hízelegnek a hatalmas kortesnek, mert tudják, hogy tőle függ megválasztatásuk sikere; de ha szerét tehetik, megtréfálják őt.

A politikai élet kapaszkodói mellett ott vannak a fővárosi polgári osztály meggazdagodott, de minden műveltség híján való alakjai: a

háziúr és a gyáros, kik gyermekeiket a vagyon gyarapítása céljából vonzalmuk ellenére akarják összeházasítani.

Bár a darab középpontjában a politikusok vannak, a bohózat külső sikere nem rajtuk fordul meg, hanem a két nőszereplőn, Rózsán és Helénen, kik tehetség nélkül művészi sikerekről álmodoznak. Mind a két alak, úglátszik, a Népszínház akkori két kiváló primadonnája, Pálmay Ilka és Hegyi Aranka számára készült «hálás szerepnek». A tehetségtelen tanítványokhoz méltó mester a tót közsőrűsből Amerikában olasz ének- és karmesterré kineveledett kalandor. És a többi szereplők is gyarlóságaikkal mind egytől-egyig beleillenek abba a környezetbe, ahol a fonákság ül diadalt a józan ész fölött.

Bartóknak könyvalakban megjelent vígjátékai mellett 1895-ben a Nemzeti Színházban még egy háromfelvonásos vígjátéka, *Az örvény* került egy párszor színpadra; de nyomtatásban nem jelent meg, mert mint drámai alkotás nem számíthatott sikerre. Ezért Bartók megszívelte a darab egyik bírálójának véleményét, hogy tárgya nem színpadra való, hanem kitünő regényt lehetne belőle készíteni. Így lett a vígjátékból egy két kötetes regény, *A szemfényvesztők*, amelynek tartalma egészen azonos *Az örvénnyel*.

VIII.

Bartók költészetének legérettebb gyümölcse három történeti drámája, melyek költői tekintetben és színpadi hatás szempontjából egyformán tisztességes sikert szereztek szerzőjüknek. Ezek nemcsak multunk iránt való nagyfokú érdeklődését mutatják, amely főként történelmünk rajongó szeretetében nyilvánul meg nála, hanem historiai tanultságának is nem mindennapi mértékét igazolják.

Első történeti drámája, *Kendi Margit*,¹ Erdély történetének egyik legviharosabb esztendejét, 1594-et idézi fel. Tárnya Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem viszálya unokatestvérével, Boldizsárral. Bartók a cselekvény középpontjába Zsigmond helyett Boldizsárt helyezte és a drámai érdek kedvéért feleségét, Kendi Margitot tette meg hősnővé. Báthory Zsigmond udvara minden cselszövényével és léhaságával már a dráma elején feltárul előttünk. A fejedelem Carilli Alfonz befolyására a török védnökség alól Rudolf fennhatósága alá szeretné Erdélyt átjátszani, míg Kovacsóczy kancellár és a tanácsurak a szultán protektorátusa alatt akarnak maradni. Az elégedetlenség e politikai cselszövény miatt magyarázza meg a fejedelmi palotában mulatozó főurak fanyar kedvét, kik bosszúságukat a fejedelem elkapatott olasz és spa-

¹ Először 1884-ben adták elő a Nemzeti Színházban.

nyol udvaroncain töltik ki és titkon megegyeznek, hogy a távollevő fejedelem helyett Boldizsárt ültetik Erdély trónjára, ki rátermettségét a fejedelem távollétében mint kormányzó már több ízben megmutatta. De Boldizsár a tanácsurak szándékáról hallani sem akar, jóllehet mint törökpárti a fejedelemnek a bécsi kormány céljait támogató politikáját ő is elítéli. Neje azonban annál nagyobb szenvedéllyel veti rá magát rég táplált vágya megvalósítására, hogy férje Erdély fejedelmi székébe juthasson. Ezért apjával együtt unszolja a tanácsurakat, hogy Boldizsárt vegyék rá a pártütésre.

A fejedelem, bár gyanút fogott már Boldizsárra és féltékenyítő tette őt népszerűsége, de nyíltan nem akar még fellépni ellene, mert beteges szerelmével Kendi Margit felé fordult. Boldizsár neje, ki egyébként rajong férjéért, kész szerelmet színlelni a fejedelem iránt, csakhogy szerelemföltésével ingerelje férjét Zsigmond ellen.

Zsigmond, hogy eltávolítsa útjából Boldizsárt, Sinán basa ellen hadba küldi és a táborban készül vesztére törni. Carilli húga, Estella, ki titkon szerelmet táplál a daliás Boldizsár iránt, hogy megmentse őt Zsigmond és bátyja cselszövései ellen, Margitnak elárulja a veszedelmet, amely férjét fenyegeti. Carilli húga kedvéért kész Boldizsárnak kegyelmezni és hogy húga szerelmét elősegítse, most Margitot akarja elszakítani férjétől és Zsigmond kezére játszani. Csellel sikerül is neki találkozóra csalni Margitot, amelyen előre kieszelt terv szerint Carilli és Zsigmond léhűtői meglepik őt, amikor éppen a fejedelem szerelmével ostromolja. Carilli legott gondoskodik, hogy gyorsfutár vigye hírül a botrányt Boldizsárnak, ki a rágalomnak hisz és feleségét csakugyan hűtlennek tartja. Boldizsár elkeseredésében most már kész a pártütésre a fejedelem ellen, de rajtaveszt. Margit, mikor meg akarja menteni Boldizsárt, akkor lesz árulója és Zsigmond jókor értesül az összeesküvésről. Boldizsárt elfogatja és Kendi Sándoron és rajta legott végre is hajtatja a halálos ítéletet. Margit, amidőn atyját és férjét veszni látja, az önvádtól lesújtva. törével szíven döfi magát. Halála kibékíti őt Boldizsárral, ki haldokolva kiengesztelődöttten öleli magához nejét. Boldizsár veszte Estella életébe is kerül. Ezzel sújtja a végzet Carillit álnok és kétszínű játékaért. Zsigmondnak pedig vesztett szerelmében kell éreznie, hogy Boldizsár és neje halálukban is diadalmaskodtak felette.

Az egész tragédiából történelmi levegő árad felénk. Erdély sorsa egy ingatag, könnyen befolyásolható, beteglelkű fejedelem szeszélyétől függ, kinek nagyralátó tervei nincsenek arányban gyenge akaraterejével, ezért vak eszköze lesz a fanatikus Carilli Alfonznak, ki Rudolf kezére akarja Erdélyt játszani, csakhogy a katolicizmus uralmát ott is megerősítse. A jezsuita nevelésű Zsigmond egészen az ő befolyása

alatt áll. Nem a fejedelmi belátás, hanem beteg idegei uralkodnak felette. Zsigmond az akarát betege. A végletek kiszámíthatatlanul ragadják ide s tova: vakbuzgó s amellet erkölcstelen; egyszer gyerekesen gyengéd, máskor meg kegyetlen és vérontó. Megsebesült bohócát megsiratja és nyomban rá kivégezteti politikai ellenfeleit. Uralomra vágyó és mégis minden ok nélkül kész otthagyni trónját. Ő maga mindig komornak mutatta magát, udvarát pedig bohócok, táncosok és muzsikuskok tették zajossá. Bartók Zsigmondban a beteglelkű, ingatag jellemű, kegyetlen és pompaszerető fejedelem képét rajzolta meg, minden rokonszenves vonás nélkül.

Gyengeségeit a politikai önzés és machiavellizmus kíméletlenségével használja ki a maga céljaira gyóntatója és kancellárja Carilli, a dráma démoni lelkű intrikus. Erősen kiélezett jellemvonásai a romantikus drámák túlzásával megrajzolt jellemekre emlékeztetnek, kinek önzésénél csak fanatizmusa és képmutatása nagyobb.

Boldizsár is egyoldalúan beállított alak; rokonszenvesnek és hősnak mutatja be a költő, holott a történelem nemcsak daliás és bátor leventének s nagyműveltségű és pompakedvelő főúrnak ismeri őt, hanem léha erkölcshűnek és bosszúvágyónak is mondja, ki a fejedelem fölött minden áron gyámkodni akart. Ezt a körülményt a fejedelem környezete felhasználva, oly színben tüntette fel Boldizsárt, mintha ez a főhatalmat is magának akarná megszerezni. A dráma Boldizsárja kevés akaraterővel rendelkezik, helyette mások gondolkodnak és terveznek, pedig népszerű dalia, Erdély első gavallérja, kinek csak akarnia kell, hogy Zsigmond trónját megszerezze. De ő csak Erdély függetlenségét félti, a pártütéssel szerzett trón nem kell neki, inkább hősi babérokra áhitozik. Emellet egész lelkét, neje iránt érzett szerelme tölti be. De amikor ezt és becsületét látja kockán, elvakulttá és könnyen befolyásolhatóvá lesz. A bosszú vágya szunnyadó nagyra-vágyását is felébreszti, ezzel akarja kárpótolni magát elvesztett szerelméért; de rövidlátása a politikai cselszövények útvesztőjébe sodorják, ahol unokaöccse zsarnoki féltékenységének esik áldozatul. A történelem Boldizsárja, kinek messzelátó politikai céljai is vannak, itt csak szerelmes és bosszúálló lovag.

Az ő hiányzó nagyra-vágyását és ambicióját neje, Kendi Margit, a dráma hősnője testesíti meg. Rajongásig szereti férjét, de nagyra-vágyásában, hogy Erdély trónját megszerezze férjének, meggondolatlanul kockára teszi szerelmét. Mikor a maga és mások rábeszélése nem használ, hogy férjét Zsigmond ellen pártütésre bírja, féltékennyé akarja őt tenni, hogy ezzel ingerelje a fejedelem ellen. Tettetett szerelmével éleszti a fejedelem beteges szerelmét maga iránt és a végtetes gyűrű elfogadásával a hűtlenség látszatába keveri magát, ami

aztán vesztét okozza. Férje nem hisz ártatlanságában s ebben van erkölcsi bűnhődése. Az ő végzetének siettetésére szerepelteti a költő Carilli hűgát, Estellát, ki új bonyodalmakra ad alkalmat. Szerelme Boldizsár iránt egy időre eltéríti Carilli cselszövéseit a megkezdett úttjáról azáltal, hogy Carilli, hűga kedvéért kész Boldizsár mellé szegődni s hogy Boldizsárt szabaddá tegye hűga számára, Margit vesztére tör. A politikai cselszövő Carilli egy csapásra szerelmi intrikákba is ártja magát. Estella egyébként minden szükségesebb indok nélkül kerül a dráma forgatagába. A többi alakok céljaik szerint részint Carilli, részint Kendi Margit közé csoportosulnak, de mindegyikük jellemző adalékot nyújt a Báthory-korabeli udvari élethez. Az elégedetlen és nekibúsult tanácsurak Kendi Sándorral élükön mind egy-egy jellemző vonással és nagy szenvedéllyel átitatva emelkednek ki Erdély züllött közéletéből. A fejedelem jól fizetett léhűtői pedig mindenkinnek készséges szolgálói, aki megvásárolja őket.

A dráma alakjai, kicsinyek és nagyok, egyformán történeti hűségükkel válnak ki. A történelmi források tanulmányozása, amint ezt Vértesy Jenő *Bartók Lajos történelmi drámáiról* írt rövid, de tartalmas tanulmányában ¹ kimutatta, nemcsak az egyes részletekben érezteti hatását, hanem az egész korszak rajzában is, amely már a maga valóságában annyi rendkívüliséggel szolgál, hogy a költői képzetnek alig van szüksége erősebb színezésre.

Ha a dráma személyei itt-ott nem elég cselekvőképesek s talán többet tervelnek és töprengenek, mint tesznek, *Kendi Margit* mindamelllett figyelemreméltó alkotás, különösen drámai nyelve nyers erejével és darabosságával nem egyszer a *Bánk bán* zordon dikciójára emlékeztet. Bartók költői nyelvének fogyatéksága: a hajlékonyság és lágyság hiánya itt a korfestést szolgálja és drámai erőt árul el. Verselésének nehézkességét is megbocsátjuk neki, mert a dráma fojtó légkörével nincs ellentétben.

Bartók drámaírói képessége *Thurán Annában* ² éri el tetőpontját, bár ennek is vannak feltűnő hibái; de a drámai felépítése a legbiztosabb. Cselekvénye Mátyás korában, a huszita betörések idejében játszik, tragikusan indul, de szerencsésen végződik. A költőnek Apponyi Alberthez írt ajánló sorai szerint «a polgárság életteljessége s lüktető ereje az, ami e dráma korrajzi színterét adja s egyszersmind elhatározó tényező kíván lenni a cselekmények alakulásában». A XV. századi Bártfa háborús képe tárul fel előttünk a drámában és az

¹ L. *Erdélyi Múzeum* XXIV. köt. 9—19. II.

² A Nemzeti Színházban 1887-ben került először színre.

idegenajkú polgárság hazafias küzdelmeit mutatja a magyar föld védelméért. A város ünneplő lakossága hős fiát, Velitorisz Henriket, a fekete sereg kapitányát várja, ki nemrég Podjebrád cseh király fölött diadalmaskodott. A szorongatott város tőle várja szabadulását, mert Axamith, a cseh martalócok vezére ráüzent Bártfa lakosságára, hogy három nap alatt adják át neki a várost, három huszita társuk kivégzéséért pedig 3000 forint váltságdíjat fizessenek.

A megérkező hős minden ünnepeltetést visszautasít, mert ily komoly időkben, amikor kívülről a körülzárás veszedelme fenyegeti Bártfát, bent pedig árulás és bujtogatás zavarja a város nyugalmát, nincs helye semmi ünnepségnek. Ne bízzák magukat zsoldos seregük védelmére: ez csak rabolni és gyújtogatni tud s veszély idején csak hamar az ellenség kezére játssza a várost. Egyszersmind tudtára adja a tanácsuraknak, hogy a király e válságos időkre megadta a városnak a pallósjogot, hogy megvédhesse szabadalmait. Thurán, tekintettel idős voltára, lemond tisztéről és a tanácsurak Velitoriszra ruházzák a polgármesteri méltóságot a pallósjog gyakorlásával együtt. Velitorisz legott él is e jogával: törvényt ül egy medvetáncoltató cigány fölött, kire rábizonyul, hogy Aramith kéme. Ugyanekkor kiderül, hogy Konstil tanácsos is részes az árulás tervében. Velitorisz rá is kimondja a halálbüntetést, de Thurán Anna kérésére, ki hamarosan menyasszonya lett a hősnek, nászajándékkul megkegyelmez Konstilnak.

E zord idők közepette túlságosan foglalkoztatja a szerelem e szilaj és harcias emberek szívét; sőt a szerelmi szenvedély érzéki erejével követeli jogait. Mikor az élet folyton kockán forog, mohóbb az emberekben a szeretkezési vágy; a halál közelsége mintegy fokozza az életösztönt. Legalább a költő ezt látszik kifejezni, mikor az eszmények ezen fojtó légkörében egyszerre két szerelmi viszonyt is sző bele a drámába. Anna, a polgármester leánya már régebben szereti a hős Velitoriszt, ki szintén vonzalmat érez Bártfa legszebb leánya iránt; de Borbála, Anna barátnője, egy fiatal özvegy is, szíve egész rajongásával szereti Henriket. Borbálát pedig Konstil üldözi szerelmével s mivel azt hiszi, hogy Borbálát Velitorisz akarja feleségül venni, vélt vetélytársa ellen bosszút esküszik. Borbála ragaszkodásból a Thurán-család iránt Anna boldogságáért lemond Velitoriszról, aki, úgylátszik, őt szerette előbb s csak az imént hódította meg szívét Anna elbűvölő szépsége.

Mialatt e szerelmi csomó iyetén megoldásra jut, érkezik meg Axamith sürgető felhívása a város feladására. Ily válságos helyzetben nincs más tennivalója a város vezetőinek, mint külső segítséget hozni a szorongatott lakosság számára. Más híján maga Velitorisz vállalkozik rá, hogy egy földalatti rejtékúton titokban kimegy a városból és

Visegrádra siet felmentő seregért. Távozása előtt azonban megtartja esküvőjét Annával és az oltártól megy el a vakmerő vállalat végrehajtására. Biztosítékul, hogy sietni fog, a városban hagyja aráját és szigorúan a lelkére köti a lakosságnak, hogy visszatérteig föl ne adja a várost. A pallósjogot távollétében az öreg Thuránra ruhazza, a város védelmét pedig Thurán fiára, Leonhardra bizza.

Míg ő távoljár, a szorongatott lakosság egy része Konstil bujtoztatására készül feladni a várost, mert Konstil elhitei velük, hogy Velitorisznak eszeágában sincs felmentő sereget hozni; távozása csak ürügy volt a menekülésre. Vele szemben Thurán pártja a végső küzdelemre elszántan várja Velitorisz érkezését. Ez pedig ahelyett, hogy Visegrádra ment volna, megfélelkezve a polgároknak tett ígéretéről, éjjelenként titkon visszatér nejéhez egy-egy szerelmes találkozóra.

A szigorú erkölcsű Borbálának feltűnik Anna derűs kedve, ki egy cseppet sem látszik búsulni férje után, úgy hogy Kónsil ármánykodására gyanu ébred benne Anna hűsége iránt és együtt szövetkeznek rá, hogy meglesik, nincs-e neki titkos viszonya valakivel? Egy zivataros éjjel csakugyan légyotton találják Annát, de az új sötétjében nem sikerül felismerniök a titokzatos lovagot. Roselli zsoldos hadnagyot veszik gyanuba, ki éppen azon éjjel szökött meg a szorongatott városból. Anna, bár hűtlenségének atyja is szemtanuja volt, nem akarja bevallani lovagja nevét. Tehát mint becstelen nő felett törvényt ülnek. Az apa kimondja leányára a halálos ítéletet. Anna még ekkor sem vallja be, hogy titkos látogatója férje volt, ki nagy szerelmében megfélelkezett adott szaváról. Férje becsülete drágább neki, mint a saját becsülete és élete. A tanácsurak kegyelemből a rögtöni pallós-halált a férj megérkezéséig börtönre változtatják.

A börtönben az öreg Thurán és Borbála még egy kísérletet tesznek, hogy vallomásra bírják Annát; de ő hajthatatlan marad. A szerencsétlen nőt a börtön gyalázata és szenvedései, meg az apjával átélt izgalmas jelenet ájulásba ejtik és önkívületi állapotában elejtett szavaiból végre kiderül, hogy a légyotton tulajdonképen férjével találkozott.

A nép, ki már halálát követelte, most megtudja, hogy Thurán Anna ártatlan. De Velitorisz becsületén sem esik csorba, mert a legkritikusabb pillanatban megérkezik a felmentő sereggel. Mindent feledve, Anna férje karjai közt lel kárpótlást meghurcoltatásáért, Borbála pedig, ki Velitorisz és a Thurán-ház becsületéért (meg talán egy kis szerelmi bosszúból is) lett Anna vádolója, Leonhard neje lesz. Konstil pedig álnokságáért és kitaró ármánykodásaiért mindössze néhány ütletet kap Velitorisztól.

A dráma meséje nyilvánvalóan mutatja, hogy a mű érdekfeszítő

és meglepő jelenetekben nem szükölködik, sőt egyik-másik izgalmas helyzet a valószínűség rovására is esik. A jelleme a viharos idők elszánt akaraterejét és nyereségét viselik magukon s jóban és rosszban egyaránt szertelenek. Tetteik következményeivel nem számolnak, de a szerző ügyes leleménye végül mégis mindent jóra fordít. Konstil ördögi intrikával többször kihívja a költői igazságszolgáltatás sujtó kezét s mindannyiszor megszabadul a fenyegető büntetéstől. Továbbá alig van elfogadható oka rá, hogy Velitoriszt minden nagylelkűségre mellett gyűlölje és szerelme sem elég erős arra, hogy ez tegye gonosz indulatait valószínűvé. Olyanféle nélkülözhetlen gonosz a cselekvény szövéseben, akihez a költő szívesen fordul szorult helyzetében.

A főszereplők lelki életének fő mozgató rúgója a szerelem. Annát nagy szerelme teszi képessé, hogy becsületét és életét kockára vesse érte. Velitoriszt pedig szerelmében oly erős érzéki vágy hajtja, hogy képes férfiúi szavát megszegni és szülővárosát a pusztulás veszedelmének kitenni a nászj örömeiért. Tőle, ki a darab elején olyan szigorú erkölcsbírónak mutatja magát és akinek keblét «a hosszan viselt vért bekérgező szerelmi nyílak ellen», nagyobb erkölcsi erőt és önuralmat várunk. Borbála szerelmi önfeláldozása viszont meghaladja az emberi mértéket; ép úgy becsületvédő tisztében is túlhajtott jellem. Az öreg Thurán puritán jelleme nyakasságával és zordonságával bírói tisztében leánya halálos ítéletének kimondásakor nagyon emlékeztet Róma első konzulára, Brutusra, ki fián hajtá végre halálos ítéletét.

A költő azonban egy ügyes fordulattal az ősz apa elgyötört szívének megkegyelmez, amikor már végsőig csigázta a néző feszült várakozását is a drámai csomó megoldásával.

Költőink kedves tárgya, Endre királyfi gyászos sorsa és a nápolyi hadjárat Bartókot is megihleté és belőle egy ötfelvonásos történeti drámát írt *Erzsébet királyné*¹ címen. A darab központjába nem Endrét és Johannát, hanem Erzsébet királynét tette. kit a végzet fia tragikus halálával sújt Zách Kláráért. A királyné vezeklése és bűntudata az erkölcsi világrend hatalmát hirdeti, amely előtt még a koronás fők sem kivételek. A kiengesztelődés békéje csak végórájában szállja meg, amikor Lajos fiát győztesen látja hazatérni, kinek erkölcsi nagysága biztosíték számára, hogy jóvá teendi az ő vétjét.

A dráma cselekvénye az anyag bősége miatt szinte túlterhelt. Mindent összehord, amit jellemzőnek hisz szereplő személyeire nézve, úgy hogy az olvasó «a sok fától alig látja az erdőt.» A darab elején Endre herceggel a nápolyi királyi palotában Adrián néven találko-

¹ Először 1892-ben adták elő a Nemzeti Színházban.

zunk, kit mentora, Róbert ferencrendi szerzetes mindenüvé követ, hogy megismertesse vele a nápolyi udvar erkölcstelen életét és azt a sok veszedelmet, amely mindenfelől leselkedik reá, Endrét azonban szerelme Johanna iránt elvakulttá teszi. Johanna Adrián lovag szerelmi hódolatát szívesen fogadja, kit a gyűlölt Endre herceg követének tart, de azért a fattyú Beltrámnak, Artus gróf természetes fiának legyeskedését sem utasítja vissza, bár Johanna kezére Lajos tarenti herceg tart igényt. Johanna az érte vetélykedőket azzal nyugtatja meg, hogy mindkettőjüket kedveli, mert a «királyné szíve nem szeretni, de befogadni tartozik minden hívét.» Csak Endre hercegről nem akar tudni, kivel Johannát Róbert, nápolyi és szicíliai király még tíz év előtt eljegyezte. Ugyanis testvérével, Róbert Károly magyar királlyal úgy állapodtak meg, hogy ennek két fiát, Lajost és Endrét az ő két unokájával, Máriával és Johannával fogják összeházasítani s Lajos kapja a magyar trónt, Endre pedig Nápoly királya lesz. A kiskorú Endre és Johanna gyámjául Károly durazzói herceget nevezte ki. Az álnok herceg, ki egyébként Máriát szereti, színleg kész Róbert király tervét támogatni, tényleg azonban Valois Katalin, tarenti fejedelemnő pártján van, ki fiának, Lajosnak szeretné megszerezni Johannát és vele a nápolyi trónt. Ezért szít gyűlöletet Johanna szívében az ismeretlen Endre iránt. Hogy Róbert király terve ne sikerülhessen, Katalin és Károly azt eszelik ki, hogy mielőtt Endre és anyja, Erzsébet királyné megérkeznek, Johannát Adriánnal Lajos herceg számára megszöktetik.

Adrián belemegy a kétéss játékba és szolgálatukba szegődik, hogy bepillantasson titkos terveikbe. Johanna is kész Adriánnal szökní, csak hogy ne kelljen Endre nejevé lennie. Károly pedig Máriát készül megszöktetni. Endrét a szökés pillanatában versenytársai orvul le akarják gyilkolni, de Róbert szerzetes és Johanna megmentik. A szökést azonban megakadályozza a kíséretével megérkező Róbert király, ki a jelenet láttára szörnyet hal, mert politikai terveit e szökés által megsemmisülve látja.

Ugyanekkor érkezik meg Erzsébet magyar királynő is fényes kíséretével, a legválságosabb helyzetben találva fiát. Johanna csak most tudja meg, hogy Adrián voltaképen Endre herceg. Erzsébet egyéni varázsa és méltóságos fellépése Johanna szívét is meghódítja és felülkerekednek benne a nemesebb érzelmek, mert Johanna természetétől nem léha, csak a nevelés és környezete tették azzá és idő előtt kiölték belőle leányos szemérmét, Szerelme Adrián iránt magába szuggerált gyűlöletét Endrével szemben a két személy azonosságának tudatában nagy mértékben lerontja, de teljesen kiölni nem képes,

mert Katalin a rábeszélés minden eszközét felhasználja, hogy Erzsébetet erkölcsi sikerét tönkretégye.

Most Károly herceg, hogy Erzsébetet kegyébe is behízelegje magát, Katalin ellen ingerli őt, felfedi annak titkos célját és Johanna szökési tervét. Erzsébet Katalinnal történt kíméletlen összeütközése után megszégyenülten tér vissza Magyarországra, nehezteléssel válva meg féltett Endrjétől is, kiben anyja szereteténél erősebbnek bizonyult a szerelem. A csalódott királynő Visegrádon keres enyhülést fájdalmára és Lajos fia házasságát készíti elő Erzsébet bosnyák királyleánnyal, de Lajos nem tudja feledni Máriát, kit Durazzói Károly elszerezett tőle.

Lajost a körülmények és alárendelt helyzete anyja mellett tétlen vergődésre kényszerítik, holott alaptermészete csupa hév és szenvedély, erő és tettvágy. Akaratlan passzivitásából a Zára birtokáért keletkező velencei bonyodalmak rázzák fel. Elhatározza, hogy hadat vezet Velence ellen s egyúttal Nápolyt is megfenyíti. De Erzsébet minden áron meg akarja akadályozni, hogy Lajos Nápolyba menjen. Miközben Lajos ennek okát kutatja, Róbert szerzetes meghozza a le-sújtó hírt Nápolyból, hogy Endrét Johanna cinkosai megfojtották. Lajos csak most tudja meg a nápolyi út megszégyenítő kudarcát anyjától, ki önmagát vádolja Endre halála miatt és nagy lelki tusa után egyben felfedi fia előtt Zách Felicián esetének körülményeit. Ez és öccse halála miatt érzett fájdalma Lajost egy csapásra tettekre-kész férfivá edzik. Isten büntető kezét érzi családján a Zách-nemzetség ártatlanul kiontott vére miatt. Apja bűnét azáltal akarja jóvátenni, hogy méltó királya lesz a magyar nemzetnek.

A nápolyi hadjárat kínálkozik számára első önálló vállalatul, amelyre a bosnyák királyleány unszolásán kívül az ország nagyjainak helyeslése is sarkalja. Elhatározását csakhamar tett követi. Rövidesen győzelmes sereggel vonul be Aversába és szótveri tarenti Lajos seregeit, ki időközben Johanna férje lett. Lajost Aversa és Aquila lakossága hódolattal fogadja, sőt Durazzói Károly is jó barátként közeledik feléje. Lajos színlelt jóindulattal fogadja őt s azt ígéri neki, hogy Martell Károly, Endre utószülött fia után neki engedi át a nápolyi trónt. Az álnok herceg, hogy minél előbb célt érjen, alattomban Lajos király élete ellen tör, de rajtaveszt. Közben Johanna furfangja sem nyugszik, álöltözetben a magyar táborba lopózik egyrészt, hogy Lajos előtt tisztázza magát, másrészt, hogy bevádolja Durazzói Károlyt, mint aki főbűnös Endre megöletésében s aki Endre utószülött fiát törvénytelennek akarja nyilváníttatni, hogy Nápoly és Szicilia kettős trónja hamarosan az övé lehessen.

A táborból ezután Aversába vezet a költő, ahol Lajos király fo-

gadására megjelennek a tarenti és durazzói hercegek, tarenti Lajos kivételével. Lajos a lakoma alatt tart szörnyű ítéletet felettük: Károlyt, a főcinkost ugyanabban a teremben, amelyben Endrét megfojtották, lenyakaztatja, a többi négy herceget pedig magával viszi Magyarországra Endre kiskorú fiával együtt s magát Szicília királyává kiáltatja ki és Nápolyba megy. Mialatt Lajos Nápolyban szigorú ítéletet tart a többi bűnösök fölött, Erzsébet a budai királyi várban feldúlt lélekkel, betegen és halálos aggodalmak közt várja fia megérkezését és boldog, amikor a bosnyák kiráyleánnytól meghallja, hogy Lajos diadalmasan tért vissza nápolyi útjáról. Végső erejét összeszedve, maga megy fia elé és ennek karjai között hal meg abban a boldog tudatban, hogy Endre halála meg van bosszúva.

Az Anjouk tragédiája, amint a szövevényes mese e rövid vázából is láthatjuk, bőséges anyagot szolgáltatott a költő számára, aki, úgy látszik, nagy kedvvel foglalkozott tárgyával. Minden történeti mozzanatot közelebbi és távolabbi vonatkozásaival együtt kiaknázott egyes jelenetek hatása kedvéért. Azonban éppen ez a körülmény, meg a sok kitérő elmélkedés és szónokias dikció rontják le a dráma színpadi sikerét és teszik vontatottá a cselekvény folyását. Ehhez képest nyelve is áradozóan bő és színesebb és ragyogóbb, mint a másik két történeti drámáé; tragikai páthosának ereje pedig nem egyszer Shakespeare hatására emlékeztet; sőt a IV. felvonás 8—9. jeleneteiben, amikor Nagy Lajos Aquila kapuja előtt táboroz s sátrában éjjel egy lantos apród szórakoztatja őt énekével, a király álomlátása, amely lelkét szerettei közé varázsolja, Julius Cæsar vízióját juttatja eszünkbe a sardesi táborban.

A dráma személyeit nagy szenvedélyek hevítik s így nem egyszer ellenmondásba jönnek önmagukkal. A dráma hősnője Erzsébet királyné, bár fejedelmi erényekben gazdag és uralkodásra termett nő, tetteiben csupa ingadozás. Könnyen befolyásolható és szerepe a dráma második felében túlságosan passzív. Az anyai szeretet és a nagyratörő hatalmi érdekek egyik végtelből a másikba ragadják. Az önéretén és a becsületén esett csorba a Záchok tragédiájával kapcsolatban végzetes erővel nehezedik rá. Úgy érzi, hogy ezért kell bűnhődnie fia elvesztésével; ez üldözi el Nápolyból, ez töri meg energiáját s ez sietteti halálát is. Lajos királyt viszont a Zách-eset ragadja ki passzivitásából és edzi meg ellankadt tetterejét. Általában Bartók nagy súlyt helyez a Zách-epizódra, három helyen is kitér reá. Lajos akkor megy keresztül nagy lelki megrázkódtatáson, amikor megtudja, hogy anyjának is része volt a Záchok végzetének felidézésében. Még a koronát is le akarja tenni, amelyhez vér és bűn tapad és csak hosszú lelki tusa után és a magyar urak kérésére másítja meg szándékát.

Két nagy elhatározás szerzi meg neki a lelki megtisztulást, hogy jóvátegye szülei bűnét és bosszút álljon öccse haláláért.

Endrében a költő csak az ábrándos és szerelmes lovagot mutatja be, ki fiatalos hevében meggondolatlanságokra ragadtatja magát. Szigorú erkölcsi felfogása kirívó ellentétben van a nápolyi udvar laza erkölceivel és menyasszonya léhaságával. Johanna azonban a drámában általában rokonszenvesebb, mint aminőnek a történelem mondja őt. E szerint szenvedélyes, romlott és gonosz asszony volt, de erélyességénél fogva uralkodásra temett. Bartóknál Johannát környezete teszi romlottá. Különösen Katalin hercegnő a rossz szelleme; alaptérszerete szerint hajlik a jóra, amit Erzsébet királynéval való rövid együttléte igazol.

A többi személyek egészen magukon viselik a környezet bélyegét, ahol élnek. A nápolyi udvarban az erkölcsi romlottság mellett a hatalomvágy, alattomoság, cselszövés és a bosszú uralkodik a lelkeken. Katalint nagyravágyása hajtja, s képes a legnagyobb gonoszságra is, csakhogy célját elérje. Durazzói Károlynak minden tettét hideg számítás vezeti; de kétszínű ármánykodása végül is vesztét okozza úgy neki, mint érdektársainak. Ebben a környezetben csak az öreg és nagy beteg Róbert király kínos vergődése kelthet szánalmat, amikor látnia kell, hogy egész életén át szeretettel ápolt terveit a hozzá legközelebb állók semmisítik meg.

Minő más a magyar udvar képe szigorú erkölceivel, férfias hűségével és nyersségig menő őszinteségével! A mellékalakoknak közös hibája, hogy nagyon elmosódnak, vagy egészen típusokká válnak. A magyar és olasz faji vonások szembeállítására olykor nagyon is kirívó. A kettő szerencsés egybeolvadását akarja mutatni Lajos egyénisége, kit azonban magyar környezete még nem tudott egészen asszimilálni. Úgy benne, mint Endrében dolgozik az olasz vér, amikor minden sértésre bosszút emlegetnek.

Bartókot életének végső korszakában a mohácsi vész, a nagy nemzeti gyász tanulságai ihletik meg; de már nem éri meg, hogy színpadon láthassa utolsó munkáit. Az egyik *Mohács után* volta-képen előjátéka a másiknak, *János Királynak*, amely kéziratban maradt. A dráma cselekvénye a mohácsi síkon játszódik le. A csatlósok a csatatér halottjait szedik össze, a sírásók pedig mindjárt a helyszínen elföldelik őket. Munkájuk közben jön Perényi Imréné, a volt nádor özvegye, kinek fia is itt esett el. Martinuzzi vigasztalja a nemzete sorsán kétségbeesett nagyasszonyt. Közben hozzák Lajos király holttestét s Zápolya, az új király, éppen emellett térdelve találja Perényinét, ki nem akar meghódolni előtte és bitorlónak mondja őt, ki pártviszályok martalékaul dobja oda a szerencsétlen országot,

átkot mond fejére és vesztét jósolja. A felbőszült Zápolya máglyára akarja vettetni a vakmerő asszonyt. Ez a kegyetlen parancs Zápolya híveit is kellemetlenül érinti és figyelmeztetik is tettének káros visszahatására. Zápolyán Perényiné vádjaira nagy felindulásában kitör régi baja a nehéz kór és viziójában Dózsa Györgyöt látja izzó trónon, amint a hóhérok fejére teszik a tüzes koronát. A látomás Zápolyát magábatérésre készíti és gyászos mementóként figyelmezteti a jövőre is.

Török Bálint és Martinuzzi Perényiné vádjával szemben mentik az árulás vádja ellen Zápolyát, kit csak a pártviszály akar bűnbakul odaállítani a nemzet színe elé. Martinuzzi az ország vesztét nem a mohácsi vészben, hanem abban látja, hogy a magyar a maga vére helyett idegen és gyöngé zsarnokokat ültet a trónjára, pedig csak nemzeti királyok menthetik meg még az országot. Ha kell, a német ellen ő a török segítségtől sem riad vissza, s János királyt tartja legméltóbbnak a magyar trónra. Martinuzzi rábeszélésére végre Perényiné is, nehezen bár, de meghódol Zápolya előtt.

A hangulatosan megindult drámai rajzhoz jellemző keretül szolgál a viharos ég és a csatasíkon élénk táruló pusztulás nyomasztó képe, amely a nemzetünkre váró viharos jövőndöt jelképezi, s amelyet sem Martinuzzi fanatikus hite, sem Zápolya mindent jóvá tenni akaró szándéka és vérmes reményei nem oszlathatnak el. A jövőndő baljóslatainak megtestesítőjeként áll előttünk Perényiné, a gyászos özvegy, aki semmi megnyugtatót nem vár Martinuzzi politikájától és Zápolya királyságától.

Kár, hogy a szépen induló drámai kép Zápolya megjelenésével hatásából sokat veszít, mert párbeszéde Perényinével hovatovább kínos szóvitává és szemrehányássá fajul, vége felé pedig politikai vitakozássá laposodik. Zápolya sorsának további rajzát már a kéziratban maradt *János király* foglalja magában.

Nemzeti életünkben a XVI. század válságos küzdelmei több költőnk érdeklődését felkeltették; de egyiknek sem sikerült oly mélyen belepillantania a kor szellemébe, mint kemény Zsigmondnak, a történetbuvár költőnek. A *Zord idő* c. regénye e tekintetben szinte páratlanul áll irodalmunkban. A mohácsi vész nyomában kelt visszavonás romboló erejét a lelkekre senki megrázóbb erővel nem mutatta be Keménynél, mert a költői képzelet teremtő munkája nála beható forrástanulmányokból merítette anyagát. S ez a kevés költőknél tapasztalható tulajdonság különbözteti meg főként Bartók Lajos történeti drámáit is a többi társaitól. Mert Bartók, mint történeti drámái igazolják, nem felületes nézője a történeti eseményeknek, hanem a jellemek megrajzolásához szükséges adatokért fölkeresi az egykori

feljegyzéseket is. Keménnyel bizonyos közösségre vall még Bartóknak szintén fokozott érdeklődése a mohácsi vész után következő idők viharos eseményei iránt. De míg Keményt inkább a korszak eseményeiben rejlő tragikai végzet ereje és az események indító okai izgatják; addig Bartók a politikai oldaláról nézte a dolgokat és a nemzeti eszme küzdelmét az idegen befolyással kereste az eseményekben.

Bartók *János királyában* a tízéves párttusába belefáradt és elbetegesedett gyenge uralkodót mutatja be, ki a békeség kedvéért már kész lemondani a trónról Ferdinánd javára, ha Martinuzzi meg nem akadályozza őt ebben az elhatározásában. A reménye vesztett királyt különösen az keseríti el, hogy legértékesebb hívei sorra elpártolnak tőle. Martinuzzi ezekben az árulásokban nem csupán önzést és haszonlesést lát, mint ura, hanem kényszerítő fajfenttartási ösztönt, mely az ő ingadozónak tetsző politikájának is magyarázatát adja.

János király elernyedtt lelkébe végre a lengyel király ifjú és szép leányával, Izabellával való házassága önt egy kis új életkedvet az uralkodásra, különösen amikor megtudja, hogy már utódra is van kilátása. Leendő gyermeke és felesége jövője, meg trónjának biztosítása családjá számára fokozott ellenállásra sarkalják Ferdinánd támadásával szemben. Csak még egy rátermett fővezér hiánya aggasztja, ki a hűtlenné lett Török Bálintot pótolni tudná. Martinuzzi arra is vállalkozik, hogy visszahódítja a nélkülözött vezért. A kedvező alkalom nem sokáig várat magára. Ferdinánd épen Török Bálintot küldi Zápolya nagyváradi táborába, hogy őt foglyul ejtse.

Mikor a félelmetes hős meglátja Izabellát, ennek szépsége anynyira rabul ejti, hogy ismét János király hűségére esküszik. De ennek a sikerének sem örülhet János király, mert napjai meg vannak számlálva. Utolsó perceiben még az az öröm éri, hogy hírül hozzák neki fia születését, kit az országnagyok oltalmába ajánl és gyámjául Martinuzzit nevezi ki, s így abban a boldog tudatban hal meg, hogy nem hiába küzdött: fiában újra nemzeti királyt kap országa.

A drámából nyilvánvalóan a nemzeti királyságra és a függetlenségre törekvés gondolata domborodik ki. Ez sarkalta élte alkonyán Bartókot, — ki mindvégig a függetlenségi eszmének volt híve — hogy nemzeti életünk tragédiáját feldolgozza. Szép tervét nem valósíthatta meg, mert a drámai trilógia befejező része, mely Martinuzzit emelte volna tragikai hőssé, nem készülhetett el. János király is nélkülözi még a költő simító keze nyomait, s így nem is léphetünk fel a művel szemben a bevégzettség igényével. A műnek vannak tagadhatatlanul szép részletei; de viszont feltűnő hibái is, különösen

az, hogy a tárgy szeretete többször szónoki áradozásra és kitérő elmélkedésre ragadja a költőt.¹

Bartók drámaírói munkásságának befejezéséül meg kell még említenünk Sárosi Ferenc zenéje számára Chateaubriand *Les aventures du dernier des Abencérages* c. elbeszélése után írt eredeti opera szövegét, *Az Abenszeradzok*. A mór uralom bukása után 1525-ben Aben Hamet, az Abenszeradzok utolsó sarja egy zarándok csapattal Granadába megy, hogy bosszút álljon a Cideken, kik kiirtották családját elvették trónját és hazáját. Rabnője, Zoraima, mint a bosszú szelleme szítja benne a bosszúvágyat és folyton figyelmezteti esküjére. Aben Hamet mindaddig erősen tartja fogadását, míg meg nem látja Donna Blankát, Don Rodrigó leányát. Az első találkozáson kölcsönösen szerelemre lobbanak egymás iránt. A régi családi gyűlölség és az új szerelem küzdelmében ez utóbbi győz. Aben Hamet megfeledekzik a bosszúról, elvesztett hazájáról, sőt hitét is odahagyja s kereszténnyé lesz, csakhogy Blanka az övé lehessen. Zoraima, a rabnő egyrészt szerelmi féltésből, másrészt a bosszútól sarkalva leszúrja Aben Hamet. Így áll bosszút családja, hazája és hite árulóján, aztán pedig önmagát öli meg.

E drámai dalmű, amint rövid meséjéből látható, a gyűlölségből kisarjadt szerelem véstes pusztítását példázza, amely áldozatul követeli azt, ki megfeledekzik hivatásáról, melyet reá az ösök szelleme rótt. Bartók vonzódását a magasabb fokú zene iránt mi sem mutatja jobban, mint az, hogy néhány operaszöveg töredéken kívül még egy kész operaszöveget hagyott hátra kéziratban *Tokaji szüret* címen, melyet Hubay Jenő zeneszerzőnek írt.

Loósz István.

¹ Hálás köszönetem kifejezésével kell itt megemlékeznem a költő közeli rokonáról, Baróti Lajos úrról, a «Bolond Istók» felelős szerkesztőjéről és kiadótulajdonosáról, kinek lekötélöz szíveségéből jutottam *János király* és *Az örvény* c. vígjáték kézírataihoz és néhány értékes felvilágosításhoz a költő posthumus munkáira vonatkozólag.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Aláírási ív Petőfi első verses kötetére.

Petőfi Debrecenből, az eddig ismert adatok szerint, 1844 febr. 11—14. között Tokajon és Egeren át Pestre indult, hogy addig írt költeményei számára kiadót keressen. Reménysége nem vált valóra. Kiadót nem talált. Elkieseredésében fölkereste Vörösmarty Mihályt, akit arra kért, hogy mondjon őszinte bírálatot verseiről. Vörösmarty — miután neki sem sikerült Petőfi versei számára kiadót találnia — a verseket meleg ajánlással terjesztette a nemzeti Kör elé, hogy azok «a Kör pártolása alatt kiadassanak». A Kör igazgató-választmánya az ajánlást márc. 27-én, Fáy András elnökllete alatt tartott gyűlésében elfogadta, a versek megbírálására egy bizottságot küldött ki s a kiadást a Kör május 11-én tartott közgyűlésében elhatározta. Hogy a kiadás sikere minél jobban biztosítva legyen, a Kör nyomtatott aláírási ívet (előfizetési fölhívást) bocsátott ki, melynek megszerkesztésével Ágoston Józsefet bírta meg. Az ívet a Kör «al-választmányi tagjai»: Vörösmarty, Vachott Sándor és Szigligeti sajátkezűleg írták alá. Ők voltak a kötet bírálói is. Az előfizetési díjakat (egy példány ára egy pengő frt.), az ív szerint, 1844. szept. végéig Antal Mihálhoz, a Kör pénztárnokához kellett beküldeni. A könyv megjelenése a novemberi vásárra volt tervezve.¹ A verskötet 1844 nov. 10-én csakugyan meg is jelent.

Az aláírási ívnek szövegét, mivel belőle tudtunkkal csupán csak a sárospataki főiskolai könyvtárban őrzött példány maradt fenn, hű másolatban itt közöljük:

• *Gyűjtő*.....

ALÁÍRÁSI ÍV.

Illy czimú könyvre: **Petőfi Versei.** Kiadását eszközli a' nemzeti Kör.

Ára egy példánynak egy pengő forint.

Az aláírási ívek a' begyűlt pénzzel együtt legkésőbb f. 1844-ik évi szeptember végéig küldetnek be, alkalommal, vagy bérmentesen t. Antal Mihál | urhoz, a' nemzeti Kör pénztárnokához (borz-utca 219 sz. alatt). Az előfizetők példányai, ha az előfizetési pénzek jókor begyűlnének, | novemberi vásárkor szolgáltatnak kézhez, helyben a' nemzeti Kör' szállásán, vidéken a' a gyűjtőknél. |

Al-választmányi tagok
Vörösmarty Mihál mk.
Vachott Sándor mk.
Szigligeti mk. •

¹ V. ö. *Ferenczi Z.*: Petőfi életrajza. I. 357—358. l. — *Petőfi-Könyvtár.* XXIX—XXX. f. 10—11. 19. l.

Ez az aláírási ív téglányalakú (20·8—25 cm), egyleveles nyomtatvány. A szöveg és aláírások alatt a sorszám és a megrendelők név aláírása számára két hasábon 10 vonalozott (nyomtatott) sor áll. Az íven sem gyűjtő, sem megrendelő neve nem szerepel. Hátsó, tiszta lapjára Petőfi jól ismert, sajátkezű írásával a *Nála voltam* . . . kezdetű verse (1—5 versszak) van odaírva. A vers felett az ötös római szám — V. — áll.

Petőfi e verse először a Vahot Imrétől szerkesztett *Pesti Divatlap* 1845. évi szept. 25-iki (26-ik) számában jelent meg a 805—806. lapokon *M. B. kisasszonyhoz IV.* címmel. A Divatlap-beli szöveg a kézirat szöveggel sorról-sorra, szóról-szóra megegyezik, csupán csak a 3. versszak harmadik sorában, az első három szó sorrendjében van eltérés. (*Kézirat*: Más nem méltó . . . *Divatlap*: Nem méltó más . . .). Önként merül fel itt az a kérdés, hogy Petőfi ezt a verset mutatványul írta-e ez aláírási ív hátára annak szétküldése előtt, vagy pedig később, az ívek szétküldése után?

A vers írásának ideje teljes bizonyossággal megállapítható. Az «M. B. kisasszonyhoz G. . . -ön» c. verssorozat I. darabja (Szép vidéknek . . .) ugyanis a *Pesti Divatlap* 1845. szept. 11-iki (24-ik), II—III. darabja (Megteremtéd . . . Éj van . . .), a szept. 18-iki (25-ik), a IV—V. darabja (*Nála voltam* . . . *Nő szerelmem* . . .) pedig a szept. 25-iki (26-ik) számában jelent meg s így a *Nála voltam* c. verset szept. 18-ika és 25-ike között írta, még pedig ennek a Vörösmarty, Vachott és Szigligeti aláírásával ékeskedő, keze ügyébe eső aláírási ívnek hátlapjára. Hogy Petőfi e versének valóban ez az *eredeti fogalmazványa*, azt a 2-ik versszak első sorában látható igazítások bizonyítják. A 2-ik versszak első sora ugyanis először így szólt: *Oh mi szép és oh mi jó vagy lyányka!* Később e sort Petőfi az és és a második oh szavak keresztülhúzásával s a te névmás és le szótag betoldásával így igazította ki: *Oh mi szép, mi jó vagy te, leányka.* Abból az adatból, hogy a kéziratban a *Nála voltam* c. vers felett az V. római szám áll, azt következtetjük, hogy eredetileg a *Nő szerelmem* című volt a sorozatban a IV-es római számmal ellátva s a sorrenden Petőfi a kiadáskor változtatott.

Nem mutatványul írta tehát Petőfi e versét e figyelemreméltó aláírási ív hátlapjára, az ív kibocsátása, szétküldése előtt, hanem 1845 szeptember 18-ika és 25-ike között, mint a *Pesti Divatlap* segédszerkesztője. (V. ö. *Ferencki Z.*: Petőfi életrajza. II. 219. l.) Az aláírási ív e példánya vagy a zsebében, vagy asztalán lehetett s mikor ihletett pillanata e vers megírására készítette, nem igen válogatott papirosai között; ez ív hátsó lapja tiszta volt, tollat fogott s ráírta az ihletett pero gondolatait.

Ez aláírási ív hátán, P. verse mellett, a jobb oldalon az ajándékozó nevét, az ajándékozás idejét feltüntető következő könyvtári följegyzés olvasható: «Marikóvszky Béla I. éves akad. ifjú ajándéka, ki ezt édes atyjától, Marikóvszky Gábortól örökölte, ki a költészet terén is jelét adta tehetségének. — Sárospatak, szept. 10. 1884. Szinyei Gerzson.» — Az aláírási ív aranyozott zöld kötésbe van kötve. Kézirattári száma: 72.

HARSÁNYI ISTVÁN.

Rückert és Tompa.

A német virágregék hatását költészetünkre széles általánosságban s tömört rövidséggel már Gyulai Pál említette. «A virágrege a német irodalomból szivárgott át hozzánk, — írja Gyulai Pál — s aligha termékeny földre talált. A németeknél mindig otthonos volt.» («Szépirodalmi Szemle» c. dolgozatában, Budapesti Hirlap, 1855; újabban a «Kritikai Dolgozatok»-ban, 154. l.) Tolnai Lajos «Tompa Mihály költészete» című beható tanulmánya elismeri Tompa virágregéinek «mély liraiságát», általában melegen és lelkesen ír róluk, de a német mintaszolgáltatásra nem vet ügyet (Budapesti Szemle, 1878, XVIII. k. 50. és 52. ll.). Lengyel Miklós Tompa virágregéiben Ovidius hatására utal élesen («Tompa Mihály élete és művei», 1906). Nagy Sándor «A virágregék» című értekezésében arra mutat rá (Irodalomtörténeti Közlemények, 1909, 167—177. ll.), hogy Tompa Ovidiustól kaphatott ugyan némi serkentést, de a virágregék műfaja határozottan német eredetű. Nagy említi Freiligrathot s Rückertet is.¹ Bene Kálmán nagy szeretettel írott tanulmánya, «Tompa és a természet» (1910) általánosságban szűves és eleven párhuzamot von Rückert és Tompa között (63. o.). Kéký Lajos koszorús «Tompa Mihály»-ában (1912) belátja, hogy Tompa «talán Rückerthez áll legközelebb», másrészt úgy találja, hogy a német minták hatása «nehezen igazolható». (116. l.) Váczy János «Tompa Mihály Életrajzá»-ban (1913) még feltűnőbben fogalmazza ezt a kételyt: «Vajjon a németektől tanulta-e Tompa e műfajt, mint Gyulai véli, alig merjük állítani». (182. l.) Gyulai bizonyára nem gondolt volna a németekre, ha valamelyes benső kapcsolatot nem érzett volna. Az volt a baj, hogy a kérdés fejtegetésében elmaradt a filológiai igazolás; így az az általánosság, mely Gyulainál feltűnt, Kékýnél és Váczynál, a legjelenebb Tompa-kutatóknál, székspszissé bágadt.

Hogy a népszerű virágregék legnépszerűbbje, *Az ibolya álmai*, Rückert hatására keletkezett, épen a filológiai módszerrel igazolható. Csupán Bene Kálmán mutat rá néhány szóval arra a mozzanatra, hogy Rückert *Vom Bäumelein, das andere Blätter hat gewollt* című meséjének tartalma «egészen *Az ibolya álma*t juttatja eszünkbe». (Id. ért., 63. l.) Ha állítását Bene tudományosan igazolja, két legkiválóbb Tompa-méltatónknak a hatás dolgában tárgyyszerűbb lett volna az álláspontja.

Az első kérdés az, hogyan juthatott Tompa Rückert meséjéhez? Nem lehetetlen, hogy eredetiben olvasta, *de sokkal valószínűbb, hogy Kriza János fordításában ismerkedett meg vele*. Kriza János Rückert költeményét «Rege a kis fáról» címmel fordította le.²

¹ «A divatból kiment műfaj ismeretessé lett termékei (a német irodalomban) — írja Nagy Sándor — például Rückert meséje a *Fáról, mely másféle leveleket kívánt* vagy *A virágok bosszúja* Freiligrathtól.» (I. h. 168. l.)

² Kriza János *Költeményeiben*, 193—196. ll. Kriza János költeményeit a különböző folyóiratokból és kiadványokból Kovács János szedte össze s

Karcsú kis fa állott az erdőben. Éles tüleveleiben sehogysem találta kedvét. Búsulni kezd: míg a többi fát gyönyörű levelek ékesítik, ő itt tús alakban szomorog. Azt kívánja, bár aranylevelek fedeznék. Esti nyugalom után, napkeltekor alig ismer magára. Levelei pompáznak, ragyognak. Egy zsidó arra vetődik, fényes ékét mind lefosztja. A kis fát szégyen s bú öli. Most az az óhaja, bár üvegleveleket kapna. Újra álom száll szemére. Reggelre kelve, nagy örömmel szemléli üvegleveleit. De vihar zúdul, széttöri őket. Harmadszor már lombos ág után eped. Megint elpihen. Talpra kelve, boldogan látja, hogy zöld gallyak borítják. Egyszerre egy éhes kecske ugrik elő, a kis fát lerágja. Ismét csupasz a fácska. Nem vágyik már cifra lombra, ékes ágra:

Egy előttem gyönyörű,
Csak birnám — a régi tű.

Másnap vígan ébred: az éjtszaka újra nőttek tuskés ágai.

Elég ennek a mesének csupán a szövetét figyelünk, hogy *Az ibolyai álmaival* való rokonsága megvilágosodjék. Legott megjegyezhetjük, hogy Rückert költeménye volt Tompa mintája. Mint mintát hűségesen követi, de mindjárt feltűnik a kimélyítés mozzanata is. Rückertnél *alvásról* van szó, Tompánál *álomról*. A sorsával elégedetlen ibolya vágyai álmaiban valósulnak meg: először vadrózsa, a második álomban hajnalka, a harmadikban fehér lilium, de bajok, kudarcok érik: a harmadik álmából felocsudva, az ébrenlét szerény, de édes valósága boldoggá teszi, hogy egyszerű ibolya maradt. Rückert fácskája alvások után eszmél átalakult mivoltára: röviden, az átalakulások indítékában Rückertnél naiv meseszerűség van, Tompánál az álom mozzanatával ez a motívum finomabb veretűvé nemesedik. De mintáját nemcsak ebben múlja felül Tompa.

Rückertnél a balsors, két esetben is, visszás képet mutat. Tompa megkapóbb s komolyabb motívumokhoz folyamodik: a vadrózsát sebes zápor és zúgó szél tiporja szét, a fehér lilium pedig, letörtén, halott leányka kezébe kerül. Tompa virágregéjének középső képe egyezik Rückert költeményének középső képével. Mint az üveglevelet, épen úgy a hajnal-kát is fergeteg teszi tönkre. Tompa ha nem is leleményesebb, mint Rückert, — hiszen a második végzet, a fergeteg, csak hatványozott mása az elsőnek, a zápornak — de izlésesebb. Mintájánál jelesebbet alkotott. Az érzelmesség-áthatotta mesteri rajzok, minden részlet ragyogó megfestése épen olyan erénye, mint az álom-indíték kitünő feldolgozása.

ELEK OSZKÁR.

Gvadányi J. Rontó Pál-jának egyik forrása.

Történeti személy volt-e Gvadányi e hőse, mint azt az író a kalandos verses elbeszélés előszavában erősítgeti s tényleg Rontó P.-nak hívták-e,

adta ki a Kisfaludy-Társaság útján 1893-ban. A gyűjtemény tartalomjegyzékének kronológiai csoportosításából kiderül, hogy Krizának ez a fordítása az 1840—49. időközben keletkezett.

aztán mi az igazság abban, hogy gróf Benyovszky Móric kalandjainak is részese volt; mindezek a kérdések már igen korán foglalkoztatták az irodalomtörténetet. Még megnehezítették a kutatást: a «Koszorú» 1864. évf. II. k. 6. sz. Szilágyi István által közölt történeti feljegyzés a huszti gyilkosságról, melyet 1768-ban egy bizonyos Erdei Mihály nevű közkatoná olyanképpen követett el, mint Gvadányi Rontója, továbbá az 1887-ben, a Budapesti Hirlapban Szabó Ignácól közzétett egri színhagyomány egy Rontóról s végül a helytartótanács körövénye egy egri lakos Vlkolinszky Menyhért után, ki állítólag Benyovszkyval Amerikába ment s kit gúnyosan R. P.-nak is neveztek. Széchy Károly: Gvadányi életrajzában (218—246) igyekezett is az így összegyűjtött szövegeket rendezni és a kérdést véglegesen tisztázni. De Gvadányi oly ügyesen tudta a kompilált részeket nemzeti tárgyanak megfelelő színészettel bevonni, hogy hőse s kalandjai történeti voltát váltig való erősítgetésével elhittette.

Szerintem az 1. 2. de a 3-ik «cikkely» egy része is átvétel Kortum Arnold duisburgi orvos 1784-ben megjelent «Die Jobsiade» c. kalandos verses elbeszélésének bevezető fejezeteiből. Feltéve, hogy a bizonyíték az alábbi, Gvadányi céljának megfelelőleg átformált gondolati sőt szó szerinti megegyezések:

Kortum (1784) satirikus művében hősenek részletes élettörténetét adja elő születésétől kezdve.

Gvadányi (1793) is így építi fel elbeszélését.

JOBSIADE: I. CAPITEL.

Kortum ebben «*Vorrede*»-t ad. Az olvasóközönséghez (2) szól és rövid foglalatját adja az «*extra feine*» historiának és említi, h. mindazt meg fogja írni, ami Jobs életében csak csodálatos történet születésétől fogva (4). Aztán a *versforma megválasztásáról* (25) szól, mielőtt útra bocsájtaná «*zu den Menschenkindern*» (50) Szatirikus hangon mentegeti előadásának esetleges gyenge voltát Hans Sachsot vallja költő ősenek s innen van, hogy ő is versel. Végül a *kritikusok* ellen szól (65).

Gvadányi ajánló és előjáróbeszédében mind e gondolatok megtalálhatók. Ő is az *olvasóközönséghez*, a «*dámák*»-hoz szól, aztán már előjáró beszédében is jelzi, hogy *hősenek születését, keresztelését, nevelését*, úgy többi dolgait is elő fogja adni. Ő is beszél *verseléséről*, mielőtt «*a világ elejébe*» terjeszti. Megemlítvén *költő elődei* maga is mentegetődik az esetleg rosszaló *kritika* ellen.

II. CAPITEL.

Kortum (felirat): «*Von den Eltern* unseres Helden, wie er geboren ward . . .»

Gvadányi (I. cikkely felírata) «*Rontó Pál születése*» földjéről szól . . . kik voltak *Szülei*, mint jött e' *Világra* . . .»

Kortum az 1. és 2. szakaszban megadja *hőse születése helyét* (75—80).

Gvadányi is ezt teszi a születési év előrebocsátása után.
Kortum : ezek után megnevezi Jobs atyját *ki ehrwürdiger Rathsherr* volt (80).

«Er war reich, hatte Schafe, Kühe u. Rinder (81)

Und sowohl im Rathaus als daheim fromm (88)

Dabei auch ein *grosser Ökonom* (89)

Jedoch *hatte er ein wenig studiert* (91)

Wusste folglich in so weit *viel mehr* (93)

Als sonst gewöhnlich ein hochweiser *Rathsherr* (94).

Gvadányinál is vagy «bíró», vagy «esküdt ember» volt ő a helységben. «Vagyonja» is volt annyi, mint *parasztgazdának* szokott lenni. Aztán Rontó Dávid is «tanult fő» volt, mert ő olvasta el a currenseket. «Miért is a helység tisztelte, becsülte».

Kortum most *hősenek anyját* mutatja be (110).

Gvadányi is.

Kortumnál Hieronymus születését *jelentésteljes álom* (133) előzte meg, mely későbbi *pályafutását jelzé*. S mit Jobsénak így *fejtett meg* egy barátnéja

«Es zeige deutlich der Traum an (147)

Das ihr Kind werde ein *gewaltiger Mann* (148).

Gvadányinál is Rontó születésekor, ha nem is hasonló, de *kedvező jelek* mutatkoznak, mit szintén *arra magyaráznak*, hogy «nem más, hanem nagy bajnok lesz ebből».

Gvadányinál is majd eszelőssé lett nagy örömében Rontó uram, hogy fia született.

Kortum

«Welch ein Vergnügen gab dies dem Vater (161—164)

Himmel! Wie freute sich der Senator,

Und wie sprang er nicht als er da

Das artige Büblein zur Welt sah!»

Szemmeltartva Gvadányi elbeszélésének a menetét, vissza kell térni ehelyütt.

Kortum 90—91 verseihez. Itt az atya jellemzésénél találjuk :

«Er war von Religion ein echter Lutheraner (90)

In der Philosophie aber nicht Cartesian = noch Wolfianer (91).

Gvadányi ennek kapcsán filozófiai elmélkedést ad Rontó Dávid szájába, melyben a naturalisták ellen dörög.

III. CAPITEL.

Kortum :

Wie voll Jubel, alles im Hause gewesen (170—174)

Das lässt sich nicht alles genau lesen ;

Verwandten und Nachbarn nahmen am Heil

Auch, wie leicht zu erachten ist teil.

Gvadányinál megtaláljuk ezt az általános sürgés-forgást, előkészületet, «mert posztrikomra hitt atyám sok vendéget».

Kortum e 3. fejezetének több gondolatát megtaláljuk később a keresztelő lakoma leírásakor.

IV. CAPITEL.

Kortum (felírata)

«Wie das Kindlein getauft ward».

Gvadányi (I. cikkelyének felírataiban még folytatólagosan «... miképpen ment vógbe Keresztelése és az annál tartott Vendégség».

Kortum

«Man machte... Anstalten zum Kindtaufenschmause (241—247)
Und schleppte der Speisen mancherlei
Zum morgenden Tractamente herbei.
Auch wurden Torten, Kuchen u. mehr Sachen
Zum Nachtsche bereit u. gebacken ...

Gvadányinak itt alkalom kínálkozik magyaros keresztelőt csapatni. Magyaros ételre egész lajstroma következik, még azok sütése és főzésének a módja is körülményesen le van írva.

Kortum

«Gevattern, Freunde u. Verwandten (250)
Stellten sich darauf artig u. fein (252)
Zur gehörigen Stunde ein (253)
Auch Küster u. Pfarrer mit dem Formulare (254)
Im gleichen ein ganzer hochweiser Senat (255)
Sich zeitig dabei eingefunden hat (256)

Gvadányinál is két egyházi személyt találunk Pater Tiburtiust meg Fr. Onofriust. Aztán a «komák» is egymásután megjelentek «pontosan 11 órára».

Kortum

«Der Pfarrer aber, als ein kluger Horre (269—272)
That den Ausspruch, dass es ratsam wäre
. . . im Kalender zu sehen,
Was am Geburtstag möcht' für ein Name stehen».

Gvadányi

«Mivel Pál estvéjén a' világra lettem,
Azért Pál nevét is a' szent vízzel vettem».

Itt találjuk most beékelve a «Jobsiade» III. Cap.-ból való részeket.

Kortumnál Jobsné ismerősei dicsérik az újszülött szépségét

«Man that ihm hierauf nach der Reih' die Ehre
Hob es auf, rühmte seine Grösse u. Schwere
Und bewunderte einmütig . . .

(193—)

Gvadányinál a jelenlevő asszonyok «körül a lócára ülven az anyának sok köszöntést tettek»

«Mely gyönyörű volnék, arról beszélgettek».

Kortum bizarr hasonlatokkal festeti hőse szépségét.

Gvadányi is nagy bőbeszédűséggel, visszás hasonlatokkal irattatja le az asszonyokkal Palkó arcát, haját szemét.

Kortumnál látjuk, hogy a «verkehrtes Gesicht»-ből mint jövendőlnék

«Viel zukünftiges Genie . . . 212.

Und ist wohl zum *Pfarrer* bestimmt. 215

S Hieronymus a továbbiakban tényleg pappá is lesz, a magyar átdolgozó ügyességére is vall, hogy ehelyütt minthogy hősét katonai pályára szánta a jövendőlést Tüzes András szájába adta.

Gvadányinál így szól a jövendölés:

«Nagy dolog van ám itt!» . . . mert a jelek szerint olyan nagy lehet még, mint Nagy Sándor és «országokat hódíthat».

Ez utóbbival mintegy előre akarja jelezni, hogy Pali ország-világlátott ember lesz.

Most ismét a «Jobsiade» IV. Capiteljéhez tér vissza *Gvadányi*.

Kortum

«Alles übrige ging ruhig u. schöne (185—88)

Pfarrer u. *Küster* thaten sich bene

Und es wurde *fast die halbe Nacht*

Gegessen, getrunken, geraucht u. gelacht.

Gvadányi

«A' nagy dorbézolás folyt egész *virradtig*,

A' Férfi-Komák is ittak egész addig.»

— — — — — — — — — —

Ez a duhajkodva mulatozás itt hosszan következik.

V. CAPITEL.

Kortum (felirata) Womit sich das kleine Kind beschäftigt hat.

Gvadányi (2. cikkely feliratában): «R. P. gyenge korában való nevelését is azon esztendők alatt esett Történettyeit beszéli el.»

Kortum említi, hogy míg Hieronymus kicsiny volt

«Hat er die Zeit damit vertrieben (290—292)

Dass er schlief, ass, sog oder drank,

Oder zuhörte *der Mutter Wiegensang*.

Gvadányit ezen utóbbi szavak most arra készítették, hogy egy hosszú elmélkedést tartson az *anya odaadó szeretetéről*.

Kortum

«Mehr hab' ich von den ersten drei oder vier Jahren

Des kleinen Jöbschen nicht können erfahren (316—17)

Gvadányi

«Mik velem történtek mind előmondani,
 Én sem tudom, míglen csecsemőcske voltam,
 Eltem, — mozogtam-é; avagy is meghóltam:»

VI. CAPITEL.

Kortum

«Aber sein Vater that ihn nie schlagen
 Und seine Mutter, die gute Frau,
 Nahm auch selten alles so genau (343—44).

Gvadányi

«... szülőim nékem felette kedveztek ...»

bőven leírja a kényeztetést. melynek következménye

Kortumnál is

«Zankte u. neckte auch oft beim Spiel
 Und machte der *losen Streiche* viel.» (331—32)

Gvadányi

«A *pajkosságokba* kezdtem merülni ...»

Kortum

«Er wurde . . . (373—)
 Fleissig zur Schule angehalten,
 Welches doch Hieronymo übelgefiel,
 Denn er war viel lieber *beim Spiel*
 Und bei dem lumpen ABCD
 That ihm immer der Kopf weh.

Gvadányi is itt említi, hogy apja korán fogta tanuláshoz

Maga édes Atyám engem ABCz-re
 Tanított a' betük megesmerésére
 Jobb kedvem is vala a karikázáshoz

*Gvadányi*nak igen alkalmas volt itt beékelni a zsidóhoz való betörést, annnyival is inkább, mert

Kortum 336. ilyen célzást tesz

«Er schluckte und *naschte* ebenfalls gerne

Gvadányi

«Már lopni kezdtem, lettem oly csintalan»

Ezek után következik a koldusvezetés története. A 3-ik cikkelyben ismét elő-előcsillan egy-egy Kortumi átvétel. Így

VII. CAPITEL.

Kortum (felirat) «Wie der Knabe Hieronymus in die lateinische Schule kam.

Gvadányi (3. cikkely fejében) «Mint adatott Miskoltz városába oskolába (t. i. h. diák szót tanuljon).

Ismét a VI. Capitelből való

Kortum

«Sie sahen . . .
Solche Talente in Hieronymus liegen
Und dachten sehr oft in ihrem Sinn:
Da stecket gewiss ein *Pfarrer* in (362—64.)

Gvadányi

«Mert *pap*, katona, polgár is lehetek,
Hallottam, egymással miképpen beszéltek
És mely reménységgel én felőlem éltek».

Kortum

«Besonders die Mutter . . . (365)
Wusste sich für Freude zu lassen kaum. (368)

Gvadányi

«Szólt anyám atyámhoz:
Uram én bizonyos vagyok abba
Palyi, hogy tanult lesz' s okos . . .
Mert mint az ő feje olly fejet nem láttam . . .

Ezek után *præceptort* kap *Jobs* is meg *Pali* is, de egyiknek sem tesszik a tanulás. Ettől kezdve eltérnek egymástól. *Kortum* hőse anyja álmának megfelelőleg előbb éjjeli őr, majd a jövendölések szerint *prédikátor* lesz; *Palyi* vitézi pályára van hivatva. *Gvadányi* az idevágó kalandokat részben szájhagyományból, részben újsághírekből, de főleg valami kalandos élettörténetből merítette. Hősét aztán a huszti gyilkossággal kapcsolatban gróf *Benyovszky* szolgájaként tette, így története további folytatást a *Forster*-féle *Benyovszky* utirajz versbeszédésében lelt. *Gvadányi*nak nincs teremtő fantáziája, érdeme inkább az, hogy az átvett gondolatokat, eseményeket magyaros színnel a saját tapasztalatai körébe tudta többé-kevésbé sikeresen áttenni.

BARTA M. ESZTER.

IRODALOM.

Pekár Károly dr.: Magyar Kultúra. Sajtó alá rendezte és az életrajzot írta *Morvay Győző*. Budapest, 1917. CXXIII. 351 l. Kiadta a Pekár-család. A szerző arcképével. Ára 12 K.

A nagytehetségű és tudású Pekár Károlynak, a *Positiv Aesthetika* (1897) szerzőjének, posthumus műve látott napvilágot ebben a terjedelmes kötetben, melynek megjelenését a testvéri és rokon szeretet és kegyelet tette lehetővé. A munkát Morvay Győző rendezte sajtó alá s bevezetésül megírta hozzá Pekár Károly életrajzát. Ez az életrajz gondos tanulmány alapján, minden rendelkezésre álló forrás felhasználásával s ami nem kevésbé fontos, nagy szeretettel és megértő lélekkel készült. Egy nagy reményekre jogosító középiskolai tanár pályájának képe ez az életrajz. Pekár kiváló készséggel, nemes lelkesedéssel és tudományos ambíciókkal indult meg pályáján, de kezdettől fogva ránehezedett a legtöbb magyar tanár két nyomorúsága: a szegénység és a munkával való túlterhelés. Ezekkel küzdött egész életében s ezért vállalt mindenféle munkát, melyek elvonták az igazi tudományos működéstől. Végre a betegség is segítette megőrizni ezt az értékes szellemi energiát s Pekár legszebb férfikorában s tudományos ambíciói megvalósulásának küszöbén letört.

Morvay végigkíséri szellemi életének kifejlődésében, megvilágítja tudásának és érdeklődésének sokoldalúságát, fontosabb munkáit gonddal méltatja és végül terjedelmes bibliografiában összeállítja munkáinak jegyzékét.

A Magyar Kultúra 60 kisebb, többnyire önálló fejezetre oszlik, melyekben a szerző részint az emberi művelődésre vonatkozó általános kérdésekkel foglalkozik (pl. a kultúra eredete, kora, a létért való küzdelemnek, a közgazdasági jelenségeknek, a természeti környezetnek, az átöröklésnek, a vallásnak, a vezető szellemeknek viszonya a kultúrához stb.), részint a magyar kultúrát érintő kérdésekkel. Az utóbbi fejezetek az érdekesebbek és eredetibbek s megkapó bennük a szerzőnek erős hazafias érzése, mely minden nemzetiségi és nemzetközi iránnyal bátran és kíméletlenül szembeáll. Szól Magyarországnak a kultúrára kedvező földrajzi helyzetéről, a kultúra nemzeti voltáról, a magyar kultúra győzelméről a nemzetiségiékel szemben, a magyar nyelvről, a szavazati jognak a magyarul írnivalvasni-tudáshoz való kötéséről, a nemzeti jellemnek és hagyományoknak ápolásáról, megőrzéséről a nemzetközi nivelláló törekvésekkel szemben,

népiskoláink nemzetivé tételéről. Foglalkozik a középiskola reformjával, kívánja, hogy tanítsanak etikát s az akarat nevelésére fordítsanak fő gondot és létesítsenek középiskolai telepeket egészséges vidékeken. Palotát sürget az Országos Levéltár számára (ez már fölépült azóta), részletesen bizonyítja, hogy egyik egyetemünket a Tátra alján kellene felállítani, a selmezbányai főiskolát pedig Brádra szeretné áthelyeztetni stb.

Nem lehet feladatomban s nem is illenék e folyóirat keretébe ennek a könyvnek részletes ismertetése, csak általánosságban mondhatok róla annyit, hogy nem egyforma értékű minden része. Vannak benne tárca-szerű csevegések és mélyebben szántó fejtegetések, van benne sok közhely, általánosan rég elfogadott eszmék újra-bizonyítása és védelme, vannak benne tévedések, pl. hogy a sumir nyelv a magyarnak rokona, hogy Bourget erkölcstelen regényeket ír, vagy hogy nincsenek technikai felső iskoláink a műegyetemen kívül. Van azonban benne sok eredeti gondolat, sok eszmeébresztő megjegyzés is. Mint összefoglaló kísérlet egy igen bonyolult kérdést illetőleg, melynek óriási az irodalma s mint nem közönséges elme munkája érdekes és figyelemreméltó.

SZINNYEI FERENC.

Rubinyi Mózes: Mikszáth Kálmán élete és művei. Budapest. 1917. 130 l. Révai-kiadás. Pallas-nyomda.

Érdemes volna nyomonni és számokkal is megvilágítani, hogy nevesebb íróinknak mekkora volt az olvasóközönsége. Milyen példányszámban keltek el munkáik? Egy-egy későbbi kiadásnak, újabb és újabb életre-keltő kísérletnek milyen volt az eredménye? — Hogy az író értéke nem függ munkáinak kelendőségétől, köztudomású dolog. Kemény Zsigmondot, Petelei Istvánt mindig kevesen olvasták; Beniczkyné Bajza Lenkének és Szomaházy Istvánnak regényei sok ezer példányban forognak közkezen. Kiss József verses kötetait tömegével vásárolták már akkor, mikor a nála hasonlíthatatlanul nagyobb lírai és epikai tehetségű Vajda János költeményeiből alig kelt el néhány példány. Mi az oka egyes írók fölkarolásának? A divatos témák kiválasztása, az olcsó szellemeskedés, a kiadói reklám, a hírlapi kritika szuggesztív ereje? Vagy az, hogy az egyik író mágnás, a másik országgyűlési képviselő, a harmadik pompás családi és felekezeti összeköttetésekkel dicsekedhetik, a negyedik disznóságokat ír, az ötödik «párbajdühönc, botrány- és stiklihős»?

Mindez messze vezet a tárgytól. Tehát: — amilyen szerencsés némely író abban, hogy megtalálja a maga nagy közönségét, épen olyan kedvező helyzetbe kerül közülök egyik-másik az irodalomtörténeti érdeklődéssel szemben. Jókai már a szabadságharc előtt neves író volt, Mikszáthot csak harminc évvel utóbb kezdték fölkarolni; s mégis a Mikszáth-irodalom ma már nagyobb, mint a Jókai-irodalom. Mellőzve a kisebb-nagyobb cikkeket, értekezéseket, tanulmányokat, hirtelenében csak Vincze József, Réger Béla, Kiss Ernő, Gyöngyösy László, Várdai Béla és Rubinyi Mózes Mikszáth-könyveit említjük, bár kiemelhetnők a tanulmány-írók sorából Szana Tamás, Beöthy Zsolt, Négyesy László, Miklós Elemér, Oláh Gábor neveit.

Vajmi hiányos névsor, de még így is több, mint amit a Jókai-irodalomból teljességében föl lehetne sorolni.

Rubinyi Mózes nem új ember a Mikszáth-kutatás terén. Mikszáth munkáinak jelentős részét ő rendezte sajtó alá; Mikszáth nyelvének és stílusának eddigi talán ő a legjobb ismerője. A Mikszáth-bibliografia is neki köszönheti jelenlegi ritka teljességét s ez olyan érdem, melyről nem is lehet elég elismeréssel szólni. Most közreadott kötetében végül gondosan kidolgozott írói arcképét nyújtja a nagy írónak s ez a tanulmány méltó módon sorakozik előbbi munkáihoz.

Rubinyi talán nem törődik eléggé a kompozícióval, van azonban egy nagy előnye, melyet a mai tudományos írók közül csak igen kevésben találhatunk meg; s ez az, hogy filozofáló hajlamú író. Nem halmozza a száraz adatokat, nem esztétizál kibírhatatlan bőbeszédűséggel, hanem magasabb szempontok szerint rendezzi mondanivalóit s van elég mondanivalója. Bizonyára nem fogadjuk ei minden ítéletét, de javára írjuk, hogy még kevésbé sikerült megokolásaiban is érdekesen gondolkodó főnek ismerjük meg. Szeretettel mélyed kedves írójába, elemzi életének főbb mozzanatait, részletesen foglalkozik pályakezdésével, megvitatja újságírásának előnyeit és hátrányait, bemutatja alakjait és motívumait, szól humoráról és stílusáról. Nagyon tanulságos munkájának az a részlete, melyben azt nyomozza, hogy kiktől kapott Mikszáth döntő fontosságú impressziókat irodalmi munkásságában (Dickens, Bret Harte, Jókai, Beöthy, Kecskeméthy Aurél) s kik tanultak tőle vagy legalább is kik tekinthetők, közvetve vagy közvetlenül, munkássága folytatóinak (Sebők, Gárdonyi, Móricz.) Ez a fejezet számos ellentmondást fog kiváltani, sokban pótlásra is szorul, de azért mégis ez a legjobb része Rubinyi könyvének.

Kívánatos, hogy az utolsó negyven év jelesebb íróit hasonló földolgozásokban olvashassa a magyar közönség. Nehezebb munka, mint a XVI. század hittudományi íróinak méltatása, de jóval nagyobb az érdeklődés is, mely nyomon kísér minden ilyen komolyabb munkát. A feladat megoldása a mai nemzedékre vár.

BÉLTEKY LÁSZLÓ.

Rajka László: Heliodoros Aithiopikájának feldolgozásai a magyar irodalomban. Értekezések a kolozsvári m. kir. Ferencz József tudományegyetem magyar irodalomtörténeti szemináriumából. 5. szám. Kolozsvár 1917. 107 lap.

Rajka Lászlónak nagy szorgalommal megírt értekezése Heliodoros regényének fordításaival és átdolgozásaival foglalkozik behatóan. Az Aithiopia első fordítása irodalmunkban Enyedi György latin fordítása (1592), melynek egy kézírata a kolozsvári unitárius kollégium könyvtárában van meg. Rajka megállapítja, hogy Enyedi 1591. decemberében fogott a fordítás munkájához. A szöveg, mely után fordítását készítette Obsopoeus 1534-iki baseli görög kiadása, de volt tudomása Amyot (L'histoire aethiopique . . . ; a Paris, 1559.) francia fordításáról is. Enyedi fordítása teljes, majd mindenütt szószerint ragaszkodik az eredetihez. Második fordítása

a Czobor Mihályé, a kinek életrajzához is több becses adalékkal szolgál Rajka könyve. Rajka Zsák Adolf, Pintér Jenő, Rédei Kornél, Király György és Badios Ferenc véleményeivel szemben kimutatja, hogy Czobor Mihály nem latinból fordította munkáját, hanem Johann Zschorn német fordítását, mely először 1559-ben jelent meg Strassburgban, fordította le verses alakban. Czobor csak az első öt könyvet fordította le 1600 körül. Vizsgálódásaink eredményeképpen kimondja, hogy Czobor feldolgozás közben az eredetinek egy-egy részét alaposan átolvasta, azután pedig leírta magyar versekben, mialatt a felbukkanó nevek, sőt egyes helyzetek is annak bőszes elbeszélésére bírták, amit azokról tudott vagy gondolt. Czobor munkájának versalakja az ötsoros egyrimű alexandrin. Ez a fordítás Rajka szerint azért is nevezetes, hogy ez az első németből fordított lovag-regény irodalmunkban, mely a korabeli munkák közül kiemelkedik a magyar irodalomra, ha közvetve is, két évszázados hatást gyakorolt.

A harmadik feldolgozás Laskai János verses levele Theagenes és Charikleia történetéről (1627 körül). Laskai műve Czobor fordításának egy szerény oldalhajtása. Nevezetesebb ennél a negyedik feldolgozás Gyöngyösi István Charikliája (1700.), amely tulajdonképpen Czobor Heliodoros fordításának átdolgozása, az V—VIII. részek Zschorn fordításán alapulnak, a IX—XIII. rész szerzője pedig Rajka kutatásai alapján Gyöngyösi.

Az utolsó feldolgozás Dugonics A Szerecsenek (1798) c. műve. Dugonics munkája is annak a fának gyümölcse, melynek esemétjét kétszáz év előtt Czobor ültette a magyar irodalom talajában Dugonics forrása az 1596-iki Commelinus-féle párhuzamos latin görög kiadást használta, melyet azonban szabadon dolgozott át. Dugonics Heliodoros regényét mindenben követi, legföljebb kibővíti. Gyöngyösi hatását is ki lehet rajta mutatni, de annak semmi nyoma, hogy Czobort ismerte volna. Dugonics munkájának becsét Rajka szerint irodalomtörténeti összefüggése az előbbi feldolgozási kísérletekkel adja meg. A magyar feldolgozások Czobortól kezdve szerves kapcsolatba hozhatók egymással. Valamennyi közül Gyöngyösié emelkedik ki magasan. «Ha Gyöngyösi Heliodoros egész regényét átdolgozta volna — írja Rajka — elmondhatnánk, hogy az egész világirodalomban a mienk a legszebb, legköltoőbb Aithiopia.» Rajka hasznos munkát végzett. Tanulmánya megérdemli a vele való foglalkozást. Becsületes, lelkiismeretes kutatásokon és tanulmányon alapszik.

PERÉNYI JÓZSEF.

Dr. Guttman Mihály és dr. Harnos Sándor: Péchi Simon szombatos imádságos könyve. Néhai báró Hatvany József és neje báró Hatvany Józsefné vágújhelyi Latzko Fanny adományából kiadja az Izr. Magyar Irodalmi Társulat. Budapest. 1914. Franklin-Társulat nyomdája.

(Előszó V. VI. l. Bevezetés 1—47. l. Imakönyv 48—441. l. Facsimile 442—3. l. Függelék 444—467. l. Szójegyzék 469—474. l. Tartalomjegyzék 475—488. l.)

A reformáció a bibliához való visszatérést hirdette. Nemcsak abban

az értelemben, hogy a biblia vallási felfogásához vitte ismét közelebb a lelkeket, hanem abban is, hogy a bibliát visszaadta a nép kezébe. Az új vallással együtt terjedt a biblia olvasása, tanulmányozása, olyan körökben is, melyek híven kitartottak régi vallásuk mellett. Hazánkban Eőssi András székely nemes, aki különben már Dávid Ferenc követői közül való volt, «addig addig olvasgatta a bibliát, amíg szépen kitalálta belőle a szombatos vallást». A szombatosok hittek Krisztusban, de Mózes törvényét akarták követni Jézusnak Máté evangelista idézte szavai szerint: «Ne véltétek, hogy jöttem az törvénynek és az prófétáknak eltörlésére; nem jöttem, hogy eltöröljem, hanem hogy betöltsem».

A szombatos gyülekezetek korán érezték szükségét oly imakönyvnek, mely egyrészt lelkük áhitatát táplálja, másrészt kifejezze azokat a gondolatokat is, melyeket a bibliából vittek bele vallásukba. Ezért a héber imakönyvhöz fordulnak és ezt fordítják magyarra. Már Eőssi maga is dolgozott valamilyen fordításon, de nem tudjuk elkészült-e vele s ha igen, nem volt-e nehézkes s ezért nem terjedt el. A XVII. század első harmadában azonban közkézen forgott már a szombatos magyar imádságos könyv, melynek eddig sem szerzőjét, sem keletkezési idejét nem ismertük pontosan.

Ez az imakönyv vallástörténeti s irodalmi szempontból egyaránt rendkívül fontos. Nemcsak a magyar, de az egész világirodalomban az első eddig ismert teljes fordítása a héber imakönyvnek. Még pedig önmagáért alkotott mű s nemcsak a szöveget kíséri és magyarázza. A fordítás maga vált imakönyvvé s a könyv teljes szombatos liturgiai rendszert nyújt magyarul.

Régi kötelességet váltott valóra az Izr. Magyar Irodalmi Társulat a magyar irodalommal szemben is, mikor ezt a kiadványát közrebocsátotta. Harmos Sándor a magyar irodalom szempontjából, Guttmann Mihály a héber nyelv és a liturgia szempontjából egyesítették munkásságukat, hogy a szombatos imakönyv jelentőségének megfelelő kiadásban jelenjék meg. Nem elégedtek meg valamely kézirat kiadásával, hanem irodalomtörténeti szempontból is minden tekintetben értékes munkát végeztek. Bő bevezetés méltatja az imakönyv irodalomtörténeti fontosságát, állapítja meg tartalmát, jellegét, a héber eredetihez való viszonyát és a szerzőség kérdését. Függelék közli a szerzősége, a szövegnek kritikai gondozására, a variánsokra és az imamagyarázatra vonatkozó vizsgálódásukat.

Főleg két kérdés foglalkoztatta a kiadókat: a keletkezés és a szerzőség kérdése. Huszonöt kódex állt rendelkezésükre a feladat megoldásánál. A véletlen is kezükre játszott. Megtalálták a legrégebb imakódexet, melyet Thúry (A szombatos kódexek bibliographiája. 1913.) elveszettek hitt: a Péchi Simon íródeákja, Bet János másolta példányt. A kódexek átkutatása és tanulmányozása nem csekély feladatot rótt rájuk, de siker is koronázta fáradozásukat. Értékes eredményekre bukkantak és olyan biztos megállapításokhoz jutottak, melyeket az irodalomtörténet mint kétségtelen adatokat jegyezhet fel.

Az imakönyv keletkezéséről rég folyt vita. Dr. Kohn Sámuel a szom-

batosokról írt jeles művében (A szombatosok, történetük, dogmatikájuk és irodalmuk. Bpest, 1889.) a keletkezés idejét az 1630 és 38 közti évekre teszi, azon alapon, hogy az 1889-ig ismert kódexekben az uralkodóért való imában e szavak foglaltatnak: «az mi Urunkat, fejedelmünket R. G. F.», ami Rákóczy György fejedelemre vonatkozhat csupán. A kiadók azonban a legrégibb példányokban, a Bet, kalocsai és rabbiképezdei kódexekben ezen betűket nem találták, sőt az ima szövege is más: «feljebb feljebb felséggé magasztaljad az mi Urunkat, Királyunkat, Fejedelmünket». Szól még az «utána való fejedelmekről» és az «utána való urakról, főrendekről» is, az uralkodó gyermekeit azonban nem említi. Ebből a kiadók Bethlen Gábor fejedelemre következtetnek, akinek királyi címe volt és aki 1629-ben halt meg gyermektelenül. A fordításnak tehát ezen idő előtt kellett keletkeznie.

A szerzőség kérdését is sikerült a kiadónak kétséget kizáróan eldönteniök. Bizonyos, az egész könyvön áthúzódo vezérelvekből mindenekelőtt megállapítják, hogy a teljes imakönyv mindvégig egy és ugyanazon szerző munkája. Nevét azonban egyetlen kézirat sem tartalmazza. Már a valószínűség is Péchi Simon szerzősége mellett szól. Péchi unitárius iskolamester volt fiatalkorában, Eőssi Andráshoz került nevelőnek, majd európai körútra indul, Afrikában is megfordul; itt és Olaszországban sokat érintkezik a Spanyolországból száműzött, úgynevezett szefárd zsidókkal. Az imakönyv pedig ezeknek ritusát követi. Péchi művelt ember, sok nyelvet tud. Már dr. Kohn a szombatos hagyomány és a Psalteriumnak az imakönyvvel való nagy rokonsága alapján Péchit tartotta az imakönyv szerzőjének. A kiadók most ezen feltevés kétségtelen bizonyítékaira akadtak a kalocsai kódexben, ahol egy zsoltárokból álló ima helyén ez a megjegyzés foglaltatik: «ezeket a zsoltárokat pedig világosan az én fordításomból ideírhatni, csakhogy az kezdetit ilyen áldással mondják: «Áldott vagy te szent Úr stb.» — Más utalások erre a Psalteriumra is fordulnak elő benne, pl. «azt mondtam» a Péchi zsoltárfordításából idézett mondatoknál. Azonkívül a kalocsai kódex lapszéljegyzeteket is tartalmaz, melyekben a szerző az imákhoz megjegyzéseket fűz és a bennük rejlő szentírási motívumokra mutat rá. Csak a tudós Péchi Simon eszmélhetett, valamely a szentírás költői részéből alakított prózai ima során, annak eredetére. Az imakönyv tehát Péchi műve. Még pedig nagyszerű műve. Élénkség, erő és költői lendület jellemzi. A hatás kedvéért gyakran eltér a szöveg szó szerinti fordításától, fokoz, jelzőket halmoz, szavakat szűr közbe, bővít, személyt s számot cserél. Istent gyakran a második személyben szólítja, ahol az eredeti a 3. személyt használja. Ikerszókat használ, mikor egy magyar kifejezés nem domborítja ki teljesen az eredetinek értelmét. Mindezen sajátságairól szintén kimerítően értekeznek a kiadók.

A kéziratok tömkelegében is rendet teremtenek. Fordítási sajátságok révén három kidolgozást állapítanak meg. Van zsidózóbb kidolgozás, mely elhagyja a kereszténységre vonatkozó utalásokat és általánosít. Az egyik pl. azt írja «Christus örömét», míg a másik «Messiás örömét». Van kézirat, mely az Izrael szó előfordulása miatt inkább kihagyja az egész mon-

datot, a másik csak e szót magát, a harmadik azt sem. Az egyik állandóan azt írja: «Izraelnek és mind az ő hívének» (hogy t. i. a szombatosokat is belevonja), a másik csak «Izraelnek». A kiadók aprólékos szövegkritikai eljárás segítségével megállapítják, hogy a meglevő kéziratok első szerzői kéziratok másai és későbbi, még Bethlen Gábor életében átdolgozott, javított és megváltoztatott szerzői kéziratok másai. Késői, nem Péchtől eredő átdolgozás is akad.

A mi kiadásunk a szerző javított, végleges szövegét adja. A hétköznapi és szombati imákat a kalocsai kéziratból, az ünnepi imákat a rabbiképezdei kéziratból közli, szövegkritikán alapuló okokból. A kiadók megtartják az erdélyi nyelvjárást (mű, tü, gyükér, állapot), de mai helyesírással nyomtatják az imakönyvet, mert a kéziratok amúgy sem következetesek és sok zavart tanúsítanak a helyesírás tekintetében.

A kiadók érdemes munkát végeztek, nagy tudással és díszéretes buzgalommal oldották meg feladatukat. A kiadás tetszetős és méltán sorakozik Péchi Simon Psaltériumának Szilády-féle kiadása mellé.

Dr. Bánóczy József, az I. M. I. T. titkára a kiadás eszméjéért, a két mecénás pedig az anyagi áldozatokért, melyek vállalásával vált csak lehetővé ezen irodalmi emlékünök megjelenése, hálánkat érdemli.

Dr. EDELSTEIN BERTALAN.

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

A Cél. 1916. évf. 12. sz. — *Farkas Zoltán: Irodalom.* Csathó Kálmán «Te csak pipálj Ladányi», — Krudy Gyula «Aranykézutcai szépnapok» és Laczkó Géza «Noémi fia» c. regényének bírálata. «Laczkó könyve nem túlságosan könnyű olvasmány, de tartalmának gazdag változatossága és művészi alakító ereje bőséges élvezettel hálálja meg az olvasására fordított fáradságot. Kevés írónk van, aki a próza zeneiségére annyira ügyelne, mint Krudy... Köznapi szavak új beállítású régies ízét alig tudja más ekként kiérezni és a Biedermeier lány hajlású divatjának szentimentális endületét ma nálunk Krudy stílusa ábrázolja a legjobban.» — *s-n*: *Színház.* Földes Imre «Künn a bárány, benn a farkas», — Zsiros István «Gral-lovag», — Gábor Andor «Szépasszony» c. darabjának színi kritikája

U. i. 1917. évf. 1. sz. — *Császár Elemér: Herczeg Ferenc új regényei.* A Magdalena két élete, A hét sváb és az Arany hegedű c. művek bírálata. Herczeg e három regénye a régebbiekkel és egymással szemben is annyi új érzelmi, gondolati és művészi elemet rejt magában, mintha nem is egy író művei volnának. Ez a gazdagság biztosítéka annak, hogy írói pályája még nem jutott túl a delelőjén. — X.: *Színház.* A Jókai Mór regényéből Hevesi Sándortól átdolgozott Kárpáthy Zoltán c. színmű, — Hajó Sándor Démonok c. komédiája és Herczeg Ferenc Kék róka c. színjátékának rövid kritikája. — Z.: *Tűzpróba.* Drasche-Lázár Alfréd ilycímű regényének bírálata.

U. i. 2. sz. — *A színikritika öszintesége.* Idézet Keszler Józsefnek abból a bírálatából, melyet Herczeg Ferencnek Kék róka c. darabjáról írt. Az idézet szerint «...végre egy darab, melyről az ember tartózkodás, fontolgtatás, óvatos körültekintés nélkül mondhatja el hálával teljes elismerését...» — D.: *Arany János.* Alkalmi cikk. Arany ünneplése, búcsúzkodást is jelent «attól a kortól, mely a magyar államiságot, a magyar nyelvet, az irodalmat, társadalmi életet kizárólagosan a magyar fajból sarjadzott elemekből róttá össze és... szokásaiban és erkölceiben is színmagyar volt.» — *Lemur* Gyulai Ágostnak Háborús Antológia, — Tormay Cecilinek Emberek a kövek között, — Nagy Endrének Sienai Szent Katalin völgyéne, — Mórícz Zsigmondnak A tűznek nem szabad kialudnia c. szépirodalmi műveit ismerteti és bírálja. — *Farkas Zoltán: Színház.* Kárpáti Aurél és Vajda László Kőműves Kelemen c. darabjának, továbbá Hevesi Sándor Hadifoglyok c. drámájának színbírálata.

A Hét. 1916. évf. 20. sz. — N. n. ismerteti Kelemen Viktornak József hazamegy c. könyvét.

U. i. 21. sz. — N. n. Szabó László A modern újságírás c. könyvről ír.

U. i. 22. sz. — H. A. Csathó Kálmán A varjú a toronyórán c. regényét ismerteti.

U. i. 23. sz. — Borona a következő könyveket ismerteti: Balázs Béla: Lélek a háborúban, — Peterdi Andor: Háborús versek, — Szaboleska Mihály: Szívem szerint, — Szép Ernő: Élet és halál.

U. i. 24. sz. — Sebők Zsigmond. Arckép és rövid jellemzés. «Művésze volt a magyar nyelvnek.» — Lakatos László: Kosztolányi Dezső Tinta c. kötetét ismerteti. — Névtelen ismertetés Dolleschall Ervinné: Hulló rózsák és Keleti Arthur: Angyali üdvözet c. verskötetéről.

U. i. 25. sz. — Ismertetés Ifj. Pintér Imre: Csatatűzben c. verskötetéről és Benda Jenő: Mikor a halottak visszatérnek c. kis drámájáról.

U. i. 26. sz. — Halasi Andor bírálja Herczeg Ferenc: A hét sváb c. regényét. Herczeg Ferenc az irodalmi forradalom idején is megtartotta régi művészi irányelveit. — Névtelen kritika Kaczér Illés: Khafrít, az egyiptomi asszony c. regényéről és Salgó Ernő: Írók és színdarabok c. könyvről. (V. ö. folyóiratunk: 1917. évf. 61. l.)

U. i. 29. sz. — Ismertetés Stefan J. Klein: Ungarische Erzählungen c. kötetéről.

U. i. 30. sz. — Ismertetés «Az irodalom boudoirjában» c. könyvről. (V. ö. folyóiratunk: 1917. évf. 102. l.)

U. i. 31. sz. — Névtelen kritika a következő könyvekről: Vécsey Leó: Antik kökereszt, élettem, — Halasi Ödön: Német-Belgiumban, — Lévai Mihály: A fekete hegyeken.

U. i. 32. sz. — Kritika Ráskai Ferenc: Hivatalnokleány c. színművéről, — Krudy Gyula: Aranykéz-utcai szép napok c. novellás kötetéről és a «Zubboly könyvé»-ről. (V. ö. utóbbiról folyóiratunk: 1917. évf. 208. l.)

U. i. 36. sz. — Zolnai Béla: Saison előtt. Nem mondtunk le a színházról, de azért mindenki érzi, hogy valami háborús változás végbemegy a lelkekben. A század elejének irodalmi eszménye, az egyéniség, az egoizmus kultusza kezd szétomladozni. Az írók régi témáikat érlelik megírásra, az irodalom még háborúelőtti. A tavaly előadott színművek az individualizmus jegyében születtek.

U. i. 37. sz. — Somló Sándor. Rövid nekrológ. Kvalitásos színész volt és mélyérzésű lírikus. Főlete a rosszul értelmezett idealizmus tragédiája volt.

U. i. 38. sz. — Zolnai Béla: Ars imperatrix. A háború nem hallgattatta el a műzsákat, sőt nagy föllendülést hozott az irodalomba. Bécestől a német Lille-ig magyar színműveket adnak a színpadokon. Soha ennyi verskötet és szépirodalmi munka nem jelent meg. A frontokon is mohón olvassák az új könyveket. Ehhez az irodalomhoz a megsokszorozódott élmények szolgáltatják a talajt. A háború leleplezte az embert, mint érzelmes lényt és megmutatta, hogy az érzelem, az esztétikum élet-

szükséglet. Esztétikai ösztön nyilatkozik meg mindabban, ami a háború emlékét megrögzíteni kívánja a romantika számára. Az irodalom ma már igen érzékeny lemez, melybe a háború finom rezgései is belevésődnek.

U. i. 39. sz. — *Ágai Adolf*. Arckép és nekrológ. «Igazi pesti író», «a magyar újságirodalomnak legnagyobb alakja» volt. — *Z. B.: Echegaray*. Echegaray meghonosításával a Nemzeti Színház egyikét végezte legméltóbb munkáinak. — *ib.: Szökött katoná*. Szigligeti népszínművének följújtásáról. Vannak a «Szökött katoná»-ban motívumok, melyek a drámának évszázados kelléktárából valók és sohasem fognak elavulni, mert mindenkor emberi megértésre találhatnak. — Ismertetés Riedl Frigyes: Shakespeare és a magyar irodalom c. füzetéről. (V. ö. folyóiratunk: 1917. évf. 56. l.)

U. i. 40. sz. — *Z. B.: Keringő*. Birálat Ruttkay György darabjáról. — *ib.*: Ozorainé Kálmán Margitnak Anna c. színművét kritizálja.

U. i. 41. sz. — *L. E.: Az idegen leány*. Színi kritika Lakatos László darabjáról. — *ib.*: *Fenn az ernyő, nincsen kas*. Rövid cikk Szigligeti vígjátékának följújtásáról. — *Zolnai Béla: Dekadensek alkonya*. Minden kornak megvolt a maga költőideálja, mely ugyan nem földi teljesen a valóságot, de jól mutatja, hogyan képzelte egy-egy kor a maga költőjét és milyennek szerették mutatni magukat a költők. A dekadens írók életcélja az élmény, az élet dologtalan szemlélete volt, ideáljuk a párisi züllött költő. Költészetük levegőjét a nemzetközi életnek bohém világa alkotta. Ma már az ízlés megváltozásával, a dekadens költő-típus nem ideál többé, de a dekadencia, mint költői motívum, nem fog eltűnni.

U. i. 42. sz. — *Z. B.: IV. Henrik*. Shakespeare tragédiájának II. részét a Nemzeti Színház okt. 11-én (először) színrehozta.

U. i. 43. sz. — *Z. B.: Királynőm ... meghalok érted!* Villányi Andor darabjáról. — *Philologus: Mirèio magyarul*. Kritika Gábor Andor Mistral-fordításáról. «A költői kifejezés átformálódása és modern fölfrissülése és az egész stílusbeli megújódása irodalmunknak megérlelte a vágyat a régi fordításoknak itt-ott kicserélésére.» — *Purizmus*. Hírlapírásunk idegen szavairól.

U. i. 44. sz. — *Philologus: Az arany hegedű*. Herczeg Ferenc új regénye a háború lelkének diszkrét eleganciájú megrögzítése és az írónak legszubjektivebb alkotása. — *K. A. Somlyó Zoltán: Végzetes verssorok c. verskötetéről* ír. «Ő a tiszta impresszionista és szimbolista.» — *ib.* Barta Lajos: Zsuzsi c. darabját bírálja.

U. i. 45. sz. — *Zolnai Béla: Farsang*. Molnár Ferencet osztatlan elismerés fogadja a publikum minden rétegében. Ő az új nemzedéknek legakadémikusabb írója. Soha forradalmárként nem lépett föl és mindig objektív író volt, aki sok tradícióérzéklet hozott magával. Modern darabjain is érzik a földhöz kötöttség. A «Farsang»-ban a biedermeierizmus divatja Molnár Ferenc egyik régi asszony-témájával szövődött össze. — *Philologus: Ó nyájas olvasó*. Karinthy Frigyes könyvéről. «A stílus-paródiának Petőfi Helység kalapácsa óta Karinthy a legkiválóbb képviselője irodalmunkban.»

U. i. 46. sz. — *Dr. Gragger Róbert* arcképe és cikk a berlini magyar tanszékről. «Joggal remélhetjük, hogy ez a tanszék nemcsak a magyar

kultúra iránt való érdeklődést fogja fölkelteni külföldön, hanem a tudomány jóakaró útbaigazításával megteremti a külföld kapcsolatát mai élő irodalmunkkal is és egyik legszebb sikere lesz, ha központi szervévé válik a magyar irodalom külföldi terjeszkedésének.»

U. i. 1917. évf. 4. sz. — *Zolnai Béla: A váratlan vendég.* Szinikritika Vajda Ernőnek ilycímű, a Magyar Színházban 1917 jan. 20-án bemutatott darabjáról. — *L. E. Kóbor Noémi: 1916. Anti tanár úr.* K. N. novellás kötetének ismertetése.

U. i. 7. sz. — *Zolnai Béla: Arany-jubileum.* Arany János neve megint aktuális. Sokan dilemma elé állítják közönségünket, hogy válasszon Arany vagy modern költőink között. Pedig a két irány nem zárja ki egymást. A hagyományok tisztelete megfér a modernséggel és modern költőink nem ellenségei Aranynak. Költészetünk a XX. század elején gyökeres átalakuláson ment keresztül s a költői stílus egy irodalmi forradalomból megiffjodva, megszinesedve került ki és a realiztikus természetábrázolás háttérbe szorult. Költészetünk Arany világától visszatért Vörösmarty arisztokratikus és irreális világába.

U. i. 8. sz. — *Zolnai Béla: Még egy jubileum.* Tompa Mihály születésének 100 éves fordulója alkalmából megrajzolja T. arcképét. Tompa mélabúja és elfojtott magyarsága ma is aktuális. Mai háborús költészetünknek is ez a melankólia az igazi hangja.

A *Katholikus Tanfőnök-Lapja.* 1917. évf. 2. sz. — *Tordai Grail Erzsébet: A legyőzhetetlen ország.* Egy Dödy álnévű szerző ilycímű utopisztikus regényének ismertetése.

A *Tett.* 1916. évf. 9. sz. — *Mácza János: Molnár Ferenc mirákuluma.* A «Fehér felhő» a jó ízlésben kétségtelenül kiemelkedik a színpadok háborús terméséből, de így is a szerző tipikus pesti volta és nem megvetendő üzleti érzéke semmivel sem tudott több benső értéket adni nekünk mestertársai aktuális fércmunkáinál. — *Kázmér Ernő: Szemere György Apró regények c. kötetéről* ír.

U. i. 10. sz. — *Kassák Lajos: Programm.* (V. ö. Figyelő-rovatunkat.)

U. i. 11. sz. — *Halasi Andor: A 12 ponthoz.* (L. Figyelő-rovatunkat.) — *Wirkmann Imre:* Emőd Tamás és Dutka Ákos verskötetéről ír. Emőd «a frappáns pointekből összeácsolt kabaréműsor napszámosa». Dutka «a kis város szűk látókörű, tavaszébredést, első szerelmet éneklő... dalnoka».

U. i. 12. sz. — *György Máttyás: Barta Lajos Szerelem c. darabjáról* ír. «Barta a női lélek mélyéből bányászott.»

U. i. 14. sz. — *Wirkmann Imre: A Kisfaludysták Shakespeare-cécójához.* Cikkíró támadó hangon kommentálja a Kisfaludy-Társaság Shakespeare-főlolvasásait. — *Koszoru Ferenc* Balázs Béla Lélek a háborúban c. kötetét bírálja. — *Komját Aladár: Molnár Ferenc rendjele.*

U. i. 15. sz. — *Wirkmann Imre* Kafka Margit Két nyár c. könyvét bírálja. — *Mácza János: Intim színpad? Aréna? Bárdos Artur színházá-*

nak megnyitása alkalmából. «A széles lendületű ógörög s a hatalmas koncepciójú Shakespeare-drámáknak inkább felel meg a Reinhardt arenája, míg viszont pl. Ibsen kevés szereplőjű lélekdrámáit sokkal közvetlenebben érzékelhetjük a kisméretű, félhomályban való színházakban.»

U. i. 16. sz. — *Kassák Lajos: Jelzés a világba.* (V. ö. Figyelő-rovatunk.)

U. i. 17. sz. — *Kassák Lajos: Az új irodalom.* (V. ö. Figyelő-rovatunkat.) — *Mácza János: Salgó Ernő Írók és színdarabok c. és Pásztor Árpádnak Poe Edgarról szóló könyvét ismerteti.* (Előbbit l. folyóiratunk: 1917. évf. 61. l.)

Az Érdekes Ujság. 1917. évf. 6. sz. — Két képet közül Herczeg Ferencnek: *A kék róka c. drámájából.*

Az Est. 1917. évf. 26. sz. — *Koroda Pál és a Petőfi-társaság.* Herczeg Ferencnek, a Petőfi-társaság elnökének nyilatkozata abból az alkalomból, hogy Koroda Pál az egyik esti lapban megtámadta a Petőfi-társaságot, amelynek ő maga is tagja. (L. még u. e. lap 30. sz.)

U. i. 44. sz. — *Arany bölcsője százszentűs lett.* Vezető-cikk Arany János jelentőségéről.

U. i. 53. sz. — (a. z.): *Irodalmi jutalom-tételek.* «...a nem kedvelt műfajok favorizálásával és az iskolai feladatok megoldására való esélybitgatással nem lehet irányítgatni azokat az írókat, akik akarnak is, tudnak is valamit.»

U. i. 58. sz. — Hír arról, hogy Herczeg Ferencnek *Kék róka c. vígjátékát* Berlinben a Deutsches Künstlerhausban (Der Blaufuchs címen) elő fogják adni.

Az Ujság. 1917. évf. 6. sz. — —án: *Herczeg Ferenc új regénye.* Az aranyhegedű c. regény ismertetése és bírálata. «Csak a rendkívüli intelligencia alkotja az ember- és életábrázolásnak e fölényes módját.»

U. i. 9. sz. — *Kozma Andor teljes magyar Faust-fordítása.* Hosszabb tudósítás a címben írt tárgyról. — (p. g.) Móricz Zsigmondnak A tűznek nem szabad kialudni c. munkáját ismerteti és bírálja.

U. i. 10. sz. — *E. A.: Legújabb költészetünk ledorongolása.* Megjegyzések Császárné Elemérnek a Műbarátok Körében 1917. jan. 9-én — legújabb költészetünknek az irodalmi hagyományhoz való viszonyáról — tartott felolvasására.

U. i. 13. sz. — *Keszler József: Kőműves Kelemen.* Dráma három felvonásban; írta Kárpáti Aurél és Vajda László. Előadták a Nemzeti Színházban 1917. jan. 12-én. Színikritika. [L. a többi lapban is. Pl. Neues Pester Journal: 1917. évf. 13. sz. (—y-től). — Élet: 1917. évf. 3. sz. — Pesti Napló: 1917. évf. 13. sz. (sz-től)].

U. i. 17. sz. — *Országos Arany-ünnep.* Hír a nagyszalontai Arany-ünnep előkészületeiről.

U. i. 14. sz. — *P—r. G.: Tűzpróba.* Drasche-Lázár Alfréd ilycímű

regényének részletes ismertetése. «Az egész regény előadásmódja, a párbeszédnek gördülékenysége, a színes jelenetek fordulatossága biztos kezű szemléltre és rutinos íróra vall. Pompás a beállítása a pozsonyi tisztikarnak; a hangulat itt szakasztott olyan, mint Herczeg Ferenc Dolovaijában. [L. még Uj Idők: 1917. évf. 4. sz. — Budapesti Fremdenblatt: 1917. évf. 8. sz. — A Hét: 1917. évf. 5. sz. (Por.-tól)]. — *Keszler József: Kék róka.* (Színjáték három felvonásban; írta Herczeg Ferenc. Előadták a Vígszínházban 1917. jan. 13-án.) Hosszabb színikritika. «Herczeg Ferenc darabja mindenekelőtt szép, formára nézve minden kifogáson felül állóan tökéletes, rendkívül gazdag tartalmú lélektani tanulmány...» [L. a többi lapban is. Pl. Neues Pester Journal: 1917. évf. 14. sz. (Rajna Ferentől). — Az Est: 1917. évf. 14. sz. (a. z.-tól). A «Kék róka» az emberismeret, a mélyrelátás, a felsőbbes életbölcselem és a játékos képzelet elsőrangú munkája. — Élet: 1917. évf. 3. sz. (—c.-tól). — Uj Idők: 1917. évf. 4. sz. — Pesti Napló: 1917. évf. 14. sz.] — *Mire megvénülünk.* Hír arról, hogy Jókai Mór ilyoimű regényét filmre dolgozta át Hevesi Sándor. Előadták az Omniában.

U. i. 19. sz. — *Szilágyi Géza: Beszédgyilkosok.* Hegedüs Gyula A beszéd művészete c. könyvének ismertetése. (Tárca.)

U. i. 21. sz. — *Kobor Noémi könyve.* Alexander Bernátnak a Pester Lloydban is megjelent ismertető cikke Kobor Noémi «Ezerkilencszáz-tizenhat. Anti tanár úr» c. novellakötetéről. — —án: *Somlyó Zoltán új könyvei.* A Nyitott könyv és az Őszi regény c. munkák ismertetése. — —án Balázs Bélának Tristán hajóján c. verskötetét bírálja. — *Mauks Cornélia: Mikszáth Kálmán és az angolok.* Tárca. — —án: *A váratlan vendég.* Vajda Ernő színművének kritikája. (Bemutatta a Magyar Színház 1917. jan. 21-én.) L. a többi lapban is. Pl. Élet: 1917. évf. 4. sz. — Pesti Napló: 1917. évf. 21. sz. (sz. gy.-tól).

U. i. 24. sz. — *Új egyetemi rendkívüli tanár.* Hír arról, hogy a király ő felsége Társaságunk választmányi tagjának Császár Elemér dr. budapesti tudomány-egyetemi magántanárnak az egyetemi rendkívüli tanári címet adományozta.

U. i. 28. sz. — (*P—r. G.*): *Egy tanár jegyzetei.* Farkas Pál ilyoimű regényének ismertetése és bírálata. [L. még Uj Idők: 1917. évf. 5. sz. (Gereblyé-től)]. — (*—nd.*): *Pest. 1916.* Krudy Gyula ilyoimű könyvének rövid méltatása.

U. i. 30. sz. — *Az Akadémia összes ülése.* Hír arról, hogy a Vojnich-díjat az arra illetékes bizottság (Berczik Árpád, Császár Elemér és Szinyei Ferenc) Molnár Ferencnek ítélte oda A fehér felhő c. darabjáért.

U. i. 35. sz. — *A dollárpapa.* Színikritika Gábor Andor ilyoimű darabjáról, melyet először 1917. febr. 3-án adtak a Magyar Színházban. [L. a többi lapban is. Pl. Élet: 1917. évf. 6. sz. (c.-tól). — Pester Lloyd: 1917. évf. 35. sz. (B. A.-tól). — Alkotmány: 1917. évf. 35. sz. (Perluky-tól). — Pesti Napló: 1917. évf. 35. sz.]

U. i. 39. sz. — *Tagválasztás a Kisfaludy-Társaságban.* (L. folyóiratunk: 1917. évf. 199. l.)

U. i. 41. sz. — *Keszler József: A hadifogoly.* Vigjáték három felvonásban; írta Hevesi Sándor; előadták a Nemzeti Színházban 1917 febr. 9-én. [L. a többi lapban is. Pl. A Hét: 1917. évf. 6. sz. (Zolnai Bélától). — Alkotmány: 1917. évf. 41. sz. (Perlakytól). — Neues Pester Journal: 1917. évf. 41. sz. (—y.-tól). — Az Est: 1917. évf. 41. sz. (Bródy Sándortól). — Nyugat: 1917. évf. 4. sz. (Szini Gyulától). — Élet: 1917. évf. 7. sz. (—c.-tól). — Pesti Napló: 1917. évf. 41. sz. (Sz. Gy.-tól)].

U. i. 43. sz. — *Lévay József: Arany bölcsője.* Vers. (Születése századik évfordulójának ünneplésére a Kisfaludy-Társaságban.) — *Arany János századik születésnapjára.* A Kisfaludy-Társaság 1917 febr. 10-én tartott díszközgyűlésének leírása. (L. a többi lapban is.)

U. i. 44. sz. — *Lévay József napja.* A főváros egész népe annak a csodás költeménynek hatása alatt áll, amelyet a 92 éves Lévay József írt Arany János századik születésnapjára. (L. Az Ujság: 1917. évf. 43. sz.)

U. i. 45. sz. — *Szilágyi Géza: Poppel Éva.* (Tárca.) Takáts Sándor: Zrinyi Miklós nevelőanyja c. könyvének ismertetése és bírálata. (V. ö. folyóiratunk: 1916. évf. 399. l. és 1917. évf. 69. és 72. l.)

U. i. 47. sz. — *A modern színpad bemutatója.* (1917 febr. 15.) Biró Lajos Lilla c. melodramájának és Szép Ernő Kávécarnok c. életképének ismertetése.

U. i. 48. sz. — *Somlay Károly: Szökés párosan.* (Tárca.) Novellisztikus történet Kemény János erdélyi fejedelem ifjúkorából.

U. i. 57. sz. — *Két új könyv.* Ifj. Hegedüs Sándor A lélekbúvár c. regényének és Az arany nap címen megjelent elbeszéléseinek ismertetése. — (p—r.) Honti Tibornak Simon a kereszttel, — h. r. pedig Huzella Ödönnek A csend c. verseskönyvét bírálja. — Hír arról, hogy Hajó Sándornak Démonok c. komédiája Hirschfeld Lajos fordításában a jövő évad elején színe kerül a bécsi Stadttheaterben.

U. i. 58. sz. — Hír (a Tudomány-Irodalom-rovatban) arról, hogy a Kóczán-pályadíjat, mely drámai műre volt kitzve, «A háló» c. munkájával Lampérth Géza dr. nyerte el.

Akadémiai Értesítő. 1916. évf. 12. sz. — *Rácz Lajos: Leibniz és Magyarország.* A jeles bölcselethez hazánkra vonatkozó nézeteit ismertető cikkek. Érdekes adata, hogy Leibniz 1713-ban folyamodott az erdélyi kancellárságért, célját azonban nem sikerült elérnie. Arra a kérdésre, hogy járt-e Leibniz Magyarországon: az eddigi kutatás tagadó feleletet ad. (L. még Sárospataki Református Lapok: 1917. évf. 1—2. sz.) — *A M. T. Akadémia beltagjainak irodalmi munkássága 1916-ban.* Könyvészeti egybeállítás. — A füzet közli még Csánki Dezső beszédét Thallóczy Lajos történetíró ravatalánál. (1916 dec. 4.)

Alkotmány. 1916. évf. 275. sz. — *M. J.: Concilia (Békessy) Emil.* (1847—1916.) Nekrológ.

U. i. 287. sz. — *N. Rákosi Jenőnek Aesopus c. vigjátékáról írt jubilearis*

előadása alkalmából. — *a.* Villányi Andornak a Magyar Színházban bemutatott Királynőm, meghalok érted!... c. darabját bírálja.

U. i. 289. sz. — *cs. i.* Szentmihályi Józsefnek Vak katona álma és Neró barátnője c. ifjúsági színműveit bírálja.

U. i. 300. sz. — *Anka János* Barta Lajosnak Zsuzsi c. darabját bírálja. [L. még Pester Lloyd : 1916. évf. 300. sz. (B. A.-tól.)]

U. i. 301. sz. — *Anka János* bírálja Molnár Ferencnek Farsang c. színjátékát. [L. még Pester Lloyd : 1916. évf. 301. sz. (Alexander Bernáttól.)]

U. i. 303. sz. — *Vargha Damján*: *Szent Domonkos magyar legendájából*. A Domonkos-rend 700 éves jubileuma alkalmából bő szemelvényekben ismerteti a Domonkos-legendát.

U. i. 307. sz. — *Harsányi Lajos*: *Egyházi énekeink szövegreformjához*. Az Országos Magyar Cecilia-Egyesület elhatározta, hogy egyházi énekeinket úgy zenei, mint szövegrészi szempontból revízió alá veszi. A cikkíró e tervhez szól hozzá.

U. i. 315. sz. — *Saly Dezső* Pogány Kázmérnak A rokitnói mocsarakban c. könyvéről ír. (Tárca.) L. még 325. sz.

U. i. 317. sz. — *Harsányi Lajos* a Győrött megjelenő Családi-Könyvtár c. vállalat katolikus szépirodalmi termékeit ismerteti. Foglalkozik Bodnár Gáspárnak Békében és háborúban, Tarczai Györgynek A jeruzsálemi özvegy és Törökné-Kovács Herminnek A harang c. elbeszéléseivel, Sik Sándornak Salamon király gyűrűje c. misztériumával és Németh Istvánnak Kiáltás az Úrhoz c. versfüzetével.

U. i. 318. sz. — *Bárdos B.*: *Fieber Henrik*. Irodalmi működése megkezdésének negyedszázados évfordulója alkalmából írott tárcá.

U. i. 322. sz. — *tb.* Izsóf Alajosnak Túl a nagy vizeken c. könyvéről emlékezik meg. [L. még Katholikus Nevelés : 1917. évf. 1. sz. (Zsigovits Bélától.)] — *N. Fónagné-Gajáry Nelli* dalgyűjteményét ismerteti.

U. i. 335. sz. — *N.* ismerteti Vidor Marcelnek A holt küszöb dalol c. verskötetét.

U. i. 340. sz. — *Anka János*: *Csongor és Tünde*. Vörösmarty tündérjátékának az Operában történt felújításáról írott tárcá.

U. i. 347. sz. — *Mosony Lipót*: *Thallóczy Lajos és a török-magyar levéltári kutatások Konstantinápolyban*. Th. vetette fel a gondolatot, hogy Rákóczi hamvain kívül fel kell kutatni a reá vonatkozó okiratokat a török levéltárakban. A szultántól nyert iráde alapján 1906-ban Th. maga érdeklődött a főbb levéltárakban s a következő évben a miniszterelnökség Karácson Jánost bízta a feladattal, majd ennek 1911-ben bekövetkezett halála után ismét egy katolikus papot: Mosony Lipótot, a jeruzsálemi magyar zarándokház volt rektorát, mert e kutatásokhoz olyan embert keresett, aki családi kötelekektől is szabadon élhet munkájának. — *E. Sz—i.* Balázs Béla Tristán hajóján c. verskötetét bírálja.

U. i. 349. sz. — *P—r*: *Kárpáthy Zoltán*. Jókai regényét Hevesi Sándor színpadra alkalmazta. Hevesi a scenikai hatásokat igyekezett előtérbe állítani.

U. i. 355. sz. — *N.*: *Démonok*. Hajó Sándor komédiájának kritikája. [L. még Pester Lloyd: 1916. évf. 355. sz. (Elsa Stefanitól.)]

U. i. 1917. évf. 12. sz. — *Lám Frigyes*: *Az utolsó nádor mint regényhős*. Gaiger Izidor, egy magyar származású német író, a kiegyezés után kétkötetes regényt írt Ungarns letzter Palatin, oder die Möven der Revolution címen. István főherceg tragikumát, a családi érzés és a hazafiság összeütközését ecseteli az író. A cselekmény másik ága Bánffy Géza története, aki igen regényes körülmények között nyeri meg egy angol leány kezét. Szó van a regényben Rózsa Sándorról is. A megyei és politikai élet élénken van rajzolva.

U. i. 13. sz. — *Anka János*: *Kőmives Kelemen*. Színikritika Kárpáti Aurél és Vajda László háromfelvonásos drámájáról.

U. i. 14. sz. — *Perlaky*: *Kék róka*. Herczeg Ferenc színművét bírálja. «A maga művészetén örökké dolgozó, értékeit újra értékelő, az ezer választóvízzel kipróbáló művész munkája azonban nem érzik meg ezen az œuvrején.» [L. még Pester Lloyd: 1917. évf. 14. sz. (Alexander Bernáttól.)]

U. i. 16. sz. — *Sereghy Elemér* méltányló tárcát ír Haraszi Emilnek Wagner Richárd és Magyarország c. könyvéről. Kívánatosnak tartja, hogy az újdonságokban gazdag munka német nyelven is megjelenjen. (L. még Pester Lloyd: 1916. évf. 338. sz.)

U. i. 19. sz. — *P. Á.*: *Tűzpróba*. Drasche Lázár Alfréd könyvéről frott tárcá. [L. még Pester Lloyd: 1917. évf. 17. sz. — Pesti Napló: 1917. évf. 33. sz. (mzs-től.)]

U. i. 22. sz. — *Shakespeare és Cervantes*. Napihír a Szent István-Akadémia jan. 21-iki ünnepi üléséről. Gieswein elnök megnyitója után — egyebeken kívül — Négyesy László osztályelnök Shakespeare és a magyar költői lélekrajz című tanulmányát olvasta fel.

U. i. 28. sz. — *L. B.*: *Boldog Otthon*. Andor József regényéről írt tárcá.

U. i. 30. sz. — *Vargha Damján*: *Árpád-házi boldog Margit halála és temetése*. A Margit-legendából összeállított tárcá.

U. i. 35. sz. — *N.*: *Magyar Kultúra*. Pekár Károly illyóimű posztumusz munkáját ismerteti.

Athenæum. 1917. évf. 1. sz. — *Sas Andor* Magda Sándornak A magyar egyezményes filozófia c. munkáját ismerteti és bírálja.

Basler Nachrichten. 1917. évf. 36. sz. — Hír Kálmán Imre Csárdásfürstin c. darabjának szentgallenli sikeréről

Borsszem Jankó. 1917. évf. 3. sz. — *Szávay Gyula*: *Ilosvai Péter*. Hosszabb vers. — Időszerű tréfás célzások Herczeg Ferenonek Kék róka meg Kárpáti Aurél és Vajda László Kárpáti Kelemen c. színdarabjára.

U. i. 4. sz. — *Emléket Ágai Adolfnak!* A cikk utal Gálos Rezsőnek folyóiratunkban megjelent — Ágairól írt — cikkére (1917. évf. 17. l.) s

egyben közli, hogy a nemrég elhunyt író emlékére eddig 12,846 korona gyűlt egybe.

U. i. 8. sz. — *Arany János-szám*. Komoly és víg, verses és prózai közlemények (képekkel) Arany János születése százéves fordulója alkalmából — többek közt — a következő szerzőktől: Babits Mihály, Szaboleska Mihály, Jászay-Horváth Elemér, Molnár Jenő, Somlyó Zoltán, Zilahy Lajos, Szász Menyhért.

Budapest. 1916. évf. 9. sz. — *Mariay Ödön: Két egyfelvonásos* címen ismerteti Lakatos László vígjátékait. — *F. E. Háborús irodalom* címen Krudy Gyulának Pest 1915-ben c. regényét, — Wlassics Tibornak Világok tusáján c. verskötetét és Szabó Istvánnak A kárpáti hó c. háborús könyvét bírálja.

U. i. 50. sz. — *F. A. Noé barlangja* címen Boros Mihály fantasztikus regényét ismerteti.

U. i. 58. sz. — *r. d. Bretli-irodalom* címen értekezik.

U. i. 67. sz. — *f. e. A házibarát*. Nagy Béla ilycímű vígjátékának ismertetése.

U. i. 85. sz. — *F. E. Háborús irodalom* címen Simon Vilmos Hadak útja c. könyvét ismerteti.

U. i. 101. sz. — *Barabás Ernő: Szerelem* címen ismerteti Barta Lajos színművét.

U. i. 104. sz. — *N. n.: Pápai Molnár Kálmán dalai*. Könyvismertetés.

U. i. 134. sz. — *N. n.: Verse*k címen Kántor Imre verskötetét, — *r. pedig Főpróba* címen Kelen Emil Egy drága élet c. vígjátékát ismerteti.

U. i. 141. sz. — *N. n.: Mikor a halottak visszatérnek* címen Benda Jenő drámáját ismerteti.

Budapesti Szemle. 1917. évf. 1. sz. — *Beöthy Zsolt: Ferencz József királyunk emlékezete*. (Az egyetemen, 1916 dec. 9-én.) A magyar nép szívének legbelső, képzeletének és érzésének költői világába foglalta Ferencz József alakját. Katona-dalaink tele vannak nevével, reá vonatkozásokkal... Alakja két igaz és jellemző vonásával férkezett a naiv képzeletbe: keménységével, melyet a sors meg nem törhetett, és jóságával, melyet a csalódások el nem nyomhattak. Ehhez a két vonáshoz képest két alakban is látják: a rekrutáéban, ki a többivel egy nyomorúság kenyerét eszi, azután minden katonának szerető, gondviselő édes atyjáéban. — *d.: Thallóczy Lajos*. (1857—1916.) A nemrég elhunyt történetíró rövid nekrológja. — *--s.: Háborús anthologia*. Gyulai Ágost ilycímű könyvének ismertetése és bírálata.

U. i. 2. sz. — *Alexander Bernát: Szobrászatunk az utóbbi hat év alatt*. Strobl Alajos legjelentősebb alkotása 1910-ben nagykörsi Arany-szobra, egy gazdagon díszített oszlopon Arany mellszobra, a talapzaton Arany vén számadója a maga kutyájával. Az ifjú Arany igen sikerült, kifejező fő, a vén számadó talán nincs szoros szobrászati összefüggésben

Arany mellszobrával, de egyszerű alakja sajátosan odahajolva a gazdag díszű szögletes oszlophoz, jó ellentétben van vele. — *Lévay József: A szalontai temető.* Költemény.

Die Zeit. 1917. évf. 5168. sz. — *Arpad: Offensive der Mädchen und Frauen.* (Wiener Bühnenneuheiten aus Budapest.) Tárcacikk a Bécsben színrekerülő magyar darabokról. Valamikor a párisi színház jelentette a világot. Ma «Középeurópa» Budapestről importálja a darabokat. A francia színművek erotikus problémái és hatásos dialogusai a magyar szerzőkben élik föltámadásukat. De ezenkívül érdekes sajátosságokat is és eredetiséget mutatnak föl a magyar darabok. Ma Budapest a «par excellence» színházi város, ahol minden tehetséges író a színpad felé törekszik. A cikkíró Hajó Sándornak «Démonok» c. darabját Pailleron egyik művéhez hasonlítja. Molnár Ferenc «Farsang»-jának pendantját Sardounál («Divorçons») találja meg, a «Kék róká»-t (Herczeg Ferenc) pedig a Dumas fils «Francillon»-ja mellé állítja.

U. i. 5171. sz. — *Ungarische Bühnennovitäten in Wien.* Legközelebb a következő magyar darabok kerülnek színre Bécsben: «Fasching» (Molnár Ferenc), «Ritter von gestern» (Herczeg Ferenc) és «Wolf unter Lämmlein» (Földes Imre). Ezenkívül több magyar darab német fordítása van készülöben.

U. i. 5178. sz. — Hír arról, hogy Hatvany Lajos «Die Spur» c. vígjátékát a bécsi Volksbühne elfogadta előadásra.

Egyetemes Philologiai Közlöny. 1917. évf. 1. sz. — *Váczy János* Friedreich Istvánnak gróf Széchenyi István élete, — *Zlinszky Aladár* Riedl Frigyesnek Shakespeare és a magyar irodalom, — *Gragger Róbert* Zuber Mariannonak A hazai németnyelvű folyóiratok története 1810-ig c. könyvét bírálja. (E munkák ismertetését l. folyóiratunk: 1916. évf. 208. l., 1917. évf. 56. l., 1916. évf. 430. l.) — *Bleyer Jakab* Hans Günthernek Zur Herkunft des Volksbuches von Fortunatus und seinen Göhnen (Freiburg, 1914. 41. l.) c. munkáját ismerteti. «A legerősebb bizonyíték a Fortunatus német eredete mellett ezentúl is az marad, hogy oly regényt, mely a német népkönyvnek alapul szolgálhatott volna más irodalomban, nem ismerünk.» — *Bayer József: A «Sárgacsizmás Miska» német fordítását* közli. — *Zolnai Béla: Garay «Obsitos»-ához.* Vonatkozással Pitroff Pál hasonló tárgyú cikkére figyelmeztet: 1. hogy Garay Obsitos-típusának irodalmunkban 1768 óta bőven található előzményeit összeállította Dobóczy Pál. 2. Az «Obsitos» egyik gondolata («a világ végénél lábát lelógatá») és a hencegő katona típusa is megtalálható Gaal Józsefnek egy 1837-ből való kéziratban a Nemzeti Színház levéltárában maradt «Mátyás király Boroszlóban» c. darabjában. — *Szigetvári Iván: Diphthongus a magyar versben.* Eredmény: 1. a magyar versben található két idegenszerű (au, eu, ez utóbbi néha eü alakban) és két magyar diphthongus (ai, ei). 2. Költőink gyakorlata azt bizonyítja, hogy a négy diphthongus egyike se kötelező. A latin vagy német vers szabályát a kötelező diphthongusról nyelvünk nem ismeri.

U. i. 2—3. sz. — Hegedüs István: Arany János és Aristophanes. (Elnöki megnyitó.) Aranyban minden megvolt az aristophanesi lélek megértésére. Lelki rokonsága főképp a humoros világnézetben és a «nyelvfantázia» hajtó erejében szembetűnő. Arany nyelvfantáziájára jellemző: 1. A népnyelv szókincsének megőrzése. 2. A paródia és pedig a verbális paródia szóficamainak, szójátékainak mesteri alkalmazása. 3. A szóösszetételek hihetetlen termékenysége. — *Réthei Prikkel Márián: A régi magyar énekmondók.* (I.) Helytelen dolog az igric, hegedős és reges neveket pontos megkülönböztetés nélkül a joculatorok fogalma alá foglalni. Joculator ugyanis igazában csak az *igric*, eredeti magyar szóval: vígságtévedő. Sem az Anonymus-féle joculator, sem az ennek megfelelő egykorú igrec, igric nem ősi énekmondóink, hanem a zenészek összefoglaló neve. Az Árpád-kor igazi hivatásos énekmondóinak nevei a *reges* és a *deák* (s talán az *énekes* is). A reges etymonja: költött beszédmondó vagy szerző, történeti mellékértelemmel. Ez ősi magyar neve annak a fogalomnak, melyet ma költőnek nevezünk. — *Szigeti Gyula: Arany Aristophanes-fordítása lexikographiai szempontból.* Görög-magyar szójegyzék Arany J. Aristophanes-fordítása (a Lovagok, Felhők és a Darazsak c. vígjátékok) alapján. — *Zolnai Béla Bayer Alicenak Marmontel hatása Magyarországon* c. munkáját ismerteti, pótló adalékokat közölve a tárgyhöz. (V. ö. folyóiratunk: 1917. évf. 57. l.) — *Fest Sándor: Kis János verseihez.* Kis Jánosnak «A falusi pap» c. verse nem egyéb, mint Goldsmith *The deserted village* c. költeménye egy részének fordítása; a Szívem krónikája c. vers pedig Cocoley «The Chronicle» c. művének szabad átdolgozása. — *Hankiss János: Rousseau magyar tárgyú vígjátékának keletkezéséhez.* Rousseau *Les Prisonniers de guerre* és Boissy *Le François à Londres* c. darabjának párhuzamos ismertetése. — *zb. Gyulai Ágostnak Háborús antológia és Kosztolányi Dezsőnek Modern költők* c. munkáját bírálja.

Egyházi Közlöny. 1916. évf. 52. sz. — *Ottfulvy Aladár: A rokító mocsarakban.* Pogány Kázmér ilyeféle háborús könyvének rövid ismertetése.

U. i. 1917. 2. sz. — Mayer K. János: Az irodalom szerepe az intelligencia pasztorációjában. «...lelkipásztori érdekből is minden lehető meg kell tennünk, hogy a katolikus sajtó, a katolikus szépirodalom és a katolikus tudomány minél több barátira, támogatóra és lelkes terjesztőre találjon.»

U. i. 4. sz. — Sebestyén József Szent Ágoston vallomásainak Vass Józseftől való új fordítását ismerteti és bírálja.

U. i. 5. sz. — Zoltán Vilmos: Talizmán. Kiss Menyhért ilycímű verseskönyvének ismertetése és bírálata.

Élet. 1916. évf. 53. sz. — *Boros Ferenc* Hajó Sándor *Démonok* c. háromfelvonásos — először a Vígszínházban, 1916 dec. 21-én adott — komédiájának színikritikája.

U. i. 1917. évf. 2. sz. — *Harsányi Lajos: A mi irodalmunk és a reklám.* A cikk a katolikus irányú szépirodalom tervszerű pártolását sürgeti.

U. i. 3. sz. — (—*deák*): *Kapitalizmus és irodalom.* A kapitalizmus neveli ma az irodalmat ferdére, mert lehetetlen, hogy kritikája legyen. Tömöríteni kell majd az írókat, szervezni az írói munkát. — *Vengerkák.* A névtelen szerző helyteleníti, hogy Pásztor Árpád ilycímű regényéből dráma készült.

U. i. 4. sz. — *Andor József Mórincz Zsigmondnak* A tűznek nem szabad kialudni c. háborús novelláit, — c. pedig *Laczkó Gézának* Noémi fia c. regényét ismerteti és bírálja. Mórincz Zsigmondnak «ez az első nagyobb kötete (a fiatalkori „Harmatos rózsá“-n kívül), mely alig megzavart harmóniájú gyönyörűséget nyújt azoknak, akik irodalmi megújulásunkat erős magyar, de minden idegen, mérges, gázos infekciótól megtisztult talentumoktól várják». «A vándorszínész-élet bámulatosan reális és sokoldalú ismerete, tarkán változatos leírása, a mindig korrekt, irodalmi stílus, a szinte tökéletes emberábrázolás s az a tisztesség, mellyel írója megbecsüli munkáját és közönségét: Laczkó Géza regényét az újabb magyar irodalom legkomolyabb értékei közé emeli.»

U. i. 6. sz. — *Szén: Irodalmi forgácsok.* Glosszák a Herceg-Korodafférhez, meg abból az alkalomból, hogy az Akadémia a Vojnich-díjat Molnár Ferenc Fehér felhőjének ítélte oda; továbbá, hogy a Szent István-Társulat aranytollat nyújtott át Mihályfi Ákosnak, a Katholikus Szemle szerkesztőjének. — —c. Tormay Cecil Emberek a kövek közt c. regényének új kiadásáról ír.

U. i. 7. sz. — *Radványi Kálmán: Sik Sándor költészetéről.* Ő az ünnepek költője, lelke mindig ünneploben áll élénk s a hétköznapiak porától belepve alig mutatkozik. Ez költészetének a legjellemzőbb vonása. Minden sorából kiérezhető, hogy pap: az örömmek, a fájdalomnak, a szeretetnek, a könnyeknek, a mosolyoknak, a halk fátyolos hangulatoknak, a hajnalnak, az alkonyatnak s elsősorban önlelkének a papja. — —c.: *Arany János jubileuma.* Alkalmi széljegyzetek.

U. i. 8. sz. — —c. *Falu Tamásnak* Csipke c. verskötetét és *Muraközy Gyulának* Emberélet c. novelláskönyvét bírálja. — *Az Arany-ünnep.* Észrevételek a nagyszalontai Arany-ünnep elhalasztása alkalmából.

Egyenlőség. 1916. évf. 47. sz. — Két zsidó népmesét közöl *Ferencz Józsefről* «Ferencz József és Illés próféta», «Ferencz József és a zsidó katona» címen.

Ethnographia. 1916. évf. 4—5. sz. — *Heller Bernát: A Csanád-monda főeleme.* (A diadalmi jelről, mellyel az idetartozó mesefaj irigyek-üldözte hőse igazolja, hogy ő az igazi győző.) Kétségtelen, hogy Csanád-mondánk főelemét ismételten megtaláljuk az ókori Hellászbán, Firduszínál pedig egy évezreddel régebbi időbe jutunk vissza. — *Elek Oszkár: Petőfi Sándor János Vitéze és a népmesék.* A szerző először az irodalmi kritikának a János vitézre vonatkozó eredményeit ismerteti, majd azt mutatja ki, hogy

e mű mese-elemei (a zsványok, a griffmadár, az óriások, a boszorkányok, Tündérország, az élet vize) mennyire ismeretesekek népmeséinkben s az egyetemes mesekincsben. Hangsúlyozza, hogy Petőfi e költői munkájában több mozzanat jelentős: a mese-elemek, a nem-mesei tényezők, a rajz, a festés egyéni varázsa. Végül arra az eredményre jut, hogy a János-vitéz mese-indítékaiban nincs nemzeti tartalom, viszont a mű nemzeti jelleme nem-mesei tényezőkben rejlenek. — *Trócsányi Zoltán: A finn-ugor népek őstörténete.* Setälä Emil finn tudós ilycímű munkájának kimerítő ismertetése. — *Binder Jenő, Győrffy István és Roheim Géza* adatokat közölnek «A hamis tanu» (v. ö. Arany J. költeménye) tárgy-történetéhez. — *Harsányi István és Gulyás József: A kuruc-dalok forrásairól.* A szerzők szerint a Balogh Ádám nótájának hitelessége, úgy szövegét, mint dallamát tekintve, minden kétségen felül áll. — *Hajnal Ignác: «A ludatlan férj», trencsénmegyei változata.* Adatközlés. — *Heller Bernát: A fehér ló mondájának egy arab párdarabja.* Összehasonlító mondat-történeti adalék. — *Elek Oszkár: Laczkovics János a kuruc-költeményekről.* Laczkovics határozottan igazolja, hogy a XVIII. században a magyar nemesek Bezzeredy és Bercsényi nótáját kedvelték. Ez is azt mutatja, hogy a kuruc-költemények ügye sub judice lis est. — *Peisner Ignác: Pulszky Ferenc és a népmondák.* Pulszky nemcsak gyűjtötte a népmondákat, de bécsi eredetű nevével, Walter Terézszel együtt a magyar népmondai kincs egy részét angol és német fordításban is kiadta. — *Heller Bernát: Még egyszer az Isten karájáról.* Adatközlés. — «A népköltészet ügyében.» A Kisfaludy-Társaság 1863-diki felhívása, melyet Greguss Ágost fogalmazott. — *dr. m. l.: Malonyay Dezső.* (1866—1916.) Nekrológ.

Frankfurter Zeitung. 1917. évf. 5. sz. — *T. K.: Die literarische Erzeugung während des Krieges.* Magyarországon 1914-ben 2713, 1915-ben pedig csak 1880 könyv jelent meg, ami nem jelent igazi visszaesést, mert 1913-ban csak 1705 számot ért el a könyvtermelés. Németországban is csökkent a könyvpiac forgalma a háború első (1914.) évében (35,078-ról 29,308-ra). Hasonló redukció tapasztalható a többi államokban is.

U. i. 40. sz. — *h.: Budapest Theater.* Tárcacikk a legújabb budapesti színdarabokról: Herczeg Ferenc: Kék róka, — Kárpáti Aurél és Vajda László: Kőmives Kelemen c. drámáiról; továbbá Kövessy Albert: Golem c. daljátékáról.

Fremdenblatt. 1916. évf. 361. sz. — Hír a «Die Csardasfürstin» négy-századik előadásáról.

U. i. 1917. évf. 2. sz. — Hír Lengyel Menyhért A táncosnő («Die Tänzerin») c. darabjának századik bécsi előadásáról.

U. i. 48. sz. — Hír a Herczeg Ferenc «Kék róka» c. darabjának («Ritter von Gestern») bécsi előkészületeiről.

Huszadik Század. 1917. évf. 2. sz. — *Galamb Sándor: Arany János.* (Születésének 100-ik évfordulója alkalmából.) «Ennek a rövid tanulmány-

nak főcélja, hogy Arany költői törekvésének modernségét kutassa.» — *Schöpflin Aladár: Békassy Ferenc.* A hősi halált halt fiatal költő hátrahagyott műveinek méltatása. — *B. R.: Rákosi Jenő már megint védi az irodalmat.* Megjegyzések R. J.-nek az újabb magyar irodalomhoz való viszonyáról. — *B. R.: Arany János és a háború.* A szerző 1915 okt. 6-án a Száván túl a szerbektől elhagyott lövészárokban talált egy példányt Arany Toldijának Zmaj-Jovanovic-féle szerb fordításából. — *König György: A vidéki színeszet lélektanához.* Laczkó Géza Noemi fia c. regényének ismertetése és bírálata. «Laczkó regénye értékes nyeresége irodalmunknak.»

Illustrirte Zeitung. 1917. évf. 3839. sz. — *Siegmund Simonyi: Die Entwicklung der ungarischen Sprache.* A háború nagy érdeklődést támasztott Németországban a magyar irodalom és nyelv iránt. A cikk rövid áttekintését nyújtja a magyar nyelv és irodalmi stílus történetének.

Irodalomtörténeti közlemények. 1917. évf. 1. sz. — *Király György: A trójai háború régi irodalmunkban.* (I.) A trójai mondák rendkívüli elterjedését és hatását az összes európai irodalmakban két körülményből szokták magyarázni. Egyrészt abból a leszármazási kapcsolatból, mellyel a legtöbb európai néptörzs vagy nemzet a menekülő és nyugaton letelepülő trójai hősökre vezet vissza eredetét, másrészt pedig Vergilius nagy népszerűségéből s az őt körülvevő szinte babonás tiszteletből. Ránk nézve egyik magyarázat sem kielégítő, ha saját irodalmunkban keressük e nagy befolyás nyomait. De nem is szükséges külső körülményekben kutatni a tárgy népszerűségének okát, maga a monda van annyira érdekes és jelentős, hogy benne keressük meg hatásának eredetét. A szerző ezután — rámutatva a monda forrására — a középkori irodalmunkban található nyomokat vizsgálja. Szól Anonymus és Dares viszonyáról, továbbá Janus Pannonius Homeros-fordításáról. Majd a mondának XVI. századi magyar feldolgozásait ismertetve, Tinódi Jason királyát és Hunyadi Ferenc széphistóriáját fejtegeti. Az előbbi mű nemcsak a Trója-regényt szólatatja meg először magyar nyelven, de egyszersmind első széphistóriánk; Hunyadi históriájának érdeme hogy a maga teljességében honosítja meg és teszi kedvelté e tárgyat a magyar irodalomban s első írónk, aki Vergilius és Ovidius mellett Homerosból is merít. — *Grexa Gyula: Arany János Csaba királyfi-jának töredékei.* (I.) A szerző először a hún-eposz eszméjének fejlődését ismertetve megállapítja, hogy «már a szabadságharc előtt megvolt az eszme, a gondolat, sőt talán némi homályos terv is». Ezután a Csaba királyfi első (1853), második (1855—56) és utolsó dolgozata (1881), továbbá az Előhang c. műveket vizsgálja és keletkezése körülményeit fejtegeti. — *Szigetvári Iván: Gvadányi Helikoni köre.* Csizi István, Fábrián Julianna, Donits András és Molnár Borbála munkásságának és Gvadányihoz való viszonyának méltatása. — *Harsányi István és Gulyás József* adalékokat közölnek Csokonai költészetéhez a sárospataki könyvtárból, — *Wallentinyi Dezsőné* Pákh Albertnek Tompa Mihályhoz írt három levelét, —

továbbá *Levelek Adorján Boldizsár levelcs-ládájából* címen Pap Endrénnek két, Vahot Imrénnek két, Egressy Gábornak három, Erdélyi Jánosnak két, Berecz Károlynak két, Bajza Józsefnek két, Pákh Albertnek egy, Csengery Antalnak egy — Adorján Boldizsárhoz, továbbá Kazinczy Ferencnek egy az Adorján-család ismeretlen tagjához (1816 febr. 6.) intézett levelét teszi közzé. — *Perényi József* Bolyai Farkas székfoglaló beszédét és akadémiai tervezetét közli. — *Vida Imre*: *Egy elfelejtett Csokonai vers*. Adatközlés. (Részlet A lélek halhatatlansága c. bucsuztatóból. L. Irod. tört. Közl. 1917. évf. 256. l.) — *Kara Győző*: *Sárosy Gyula kiadatlan írásai*. (I.) Naplótöredékek és levelek az Aradi Kölcsey Egyesület «Szabadságharcí Ereklényúzeumá»-ban őrzött eredetik alapján. — *Négyesy László* Riedl Frigyesnek Shakespeare és a magyar irodalom, — *Papp Ferenc* Mitrovics Gyulának Az esztetika alapvető elvei, — *Zsigmond Ferenc* Kéky Lajosnak Baksay Sándor c. munkáját ismerteti és bírálja. (A két első mű ismertetését l. folyóiratunk: 1917. évf. 56, 177. l.) — *Galamb Sándor*: *Helyreigazítás*. A szerző utalva Kemény Zsigmond Alhikmetje c. cikkének folyóiratszemplénkben (1916. évf. 321. l.) olvasható ismertetésére, megjegyzi, hogy az ott kiemelt Hoffmann-kapcsolaton kívül ezzel legalább is egyenrangú törekvése az volt, hogy Balzac egyik regényének — a *Le peau de chagrin* (A számbórb) — hatását is kimutassa Kemény novellájára. Az ismertetőnek — úgymond — erről is meg kellett volna emlékeznie. (Az ismertető azért nem említette a Balzac-hatást, mert Galamb S. cikke szerint alapjában véve ez is Hoffmannra vihető vissza: «Jellemző, hogy maga ez a Balzac-regény sem egészen Balzac-szerű. Hangulatával s a fantasztikus elemnek már említett sajátosság alkalmazásával ez is Hoffmannra mutat, mint irodalmi mintaképre.») — A füzet közleményeinek sorát az új könyvek és füzetek jegyzéke s a *Hellebrant Árpádtól* egybeállított Irodalomtörténeti Repertorium zárja be.

Katholikus Nevelés. 1916. évf. 9—10. sz. — *Sztankó Béla*: *Lyra coelestis*. Egy XVII. századbeli katolikus Kancionáléból karácsonyi és újévi éneket közöl. Valószínű dallamát egy 1684-ben, a csehországi Bojanow-ban készült és Lőcsére került kéziratos kis füzetben találta meg.

Katholikus Szemle. 1917. évf. 1. sz. — *bg.* Gyóni Gézának *Levelek a kálváriáról* c. verskötetét, — *szj.* Andor Józsefnek *Boldog otthon* c. regényét ismerteti és bírálja. [L. még Magyar Középiskola: 1917. évf. 1—2. sz. (b. j.-től.)]

Literarisches Zentralblatt. 1916. évf. 45. sz. (Die schöne Literatur 23. sz.) — *Rudolf Huppert* a bécsi színházakról ír. Hajó Sándor *Die Jungen und die Alten* (Fiúk és leányok) c. darabjával kapcsolatban megjegyzi: «Hajó zählte sich zu jener Art von Schriftstellern, die es nicht lassen können, den zur Zeit von den deutschen Bühnen verbannten Franzosen ins Handwerk zu pfuschen.» Lengyel Menyhért «Táncosnő»-jét nem tartja irodalmi műnek, csak ügyes színpadi alkotásnak.

Ma. 1916. évf. 1. sz. — *Mácza János: Színházak.* A «Zsuzsi», a «Farsang» és a «Künn a bárány, benn a farkas» c. darabok bírálata. — *György Mátyás: A «Faremido» alkalmából.* Cikk Karinthy Frigyes könyvéről.

U. i. 2. sz. — *Kassák Lajos: Szintetikus irodalom.* (V. ö. Figyelő-rovatunkat.) — *Mácza János: Színházak.* A Modern Színpadról, a «Szépasszony» és «Grál lovag» c. darabokról. — *Réti Irén Tersánszky Józsi Jenő: Viszontlátásra Drága* c. háborús regényéről ír.

U. i. 3. sz. — *György Mátyás: Babits Mihály.* A «Recitativ» c. verskötetéről. «Ami a Csokonai szimbolumban gondolkozásokon és gondolatformákon átnyugalankodó erudíció: az anakreoni, a Voltaire-i, a bügeri, a mathissoni, a Pope-i, sőt barótsizabódávidi — ez Babits.» «A nyelv színező elemeiben és a homlokráncoló világfelfogásban Babits Vörösmartyhoz áll közelebb.» — *Kassák Lajos: A tíz éves «Nyugat».* A «Nyugat» «a szikkadt agyvelőket, mindenbe belenyugvó érzéseket új lendületbe mozdította.» «A Nyugat az első komoly értékeket kiváltó forradalma volt kulturális életünknek», de ma már stagnál és «erősen halálszagú». — *Izsó Sámuel Szilágyi Géza: Fantasztikus szerelmek* c. novellakötetét bírálja. — *Mácza János: A «Démonok» alkalmából.* Színházi kritika.

U. i. 1917. évf. 4. sz. — *Új költők könyve.* Kassák Lajos, György Mátyás, Komját Aladár és Lengyel József lírai antológiájáról. — *Mácza János* Herczeg Ferencnek «Kék róka», továbbá Kárpáti Aurélnak és Vajda Lászlónak «Kőmives Kelemen» c. darabját bírálja. «Dühödtre vadult elkeseredés rúgja fel bennünk a kritika minden jóindulatát, elnézését, ha a bitorolt névrokonság az egyszerű, nagy Kőmives Kelemen, a ballada Kelemenjét asszociálja agyunkban.» — *Réti Irén* Laczkó Géza Noémi fia c. regényéről, — *György Mátyás* Balázs Béla (Tristán hajóján) és Keleti Artur (Angyali üdvözet) verskötetéről ír.

Magyar Figyelő. 1917. évf. 1. sz. — *Salgó Ernő* a Jókai Mór regénye alapján — Hevesi Sándortól — írt s először a Magyar Színházban 1916 dec. 15-én adott Kárpáthy Zoltán c. ötfelvonásos regényes színjátékot és Hajó Sándornak *Démonok* c. háromfelvonásos, először a Vígyszínházban 1916 dec. 21-én adott «komediá»-ját ismerteti és bírálja.

U. i. 2. sz. — *Pásztor Árpád* Regényalakok c. könyvének ismertetése. (L. még *Uj Idők*: 1917. évf. 4. sz.)

U. i. 3. sz. — *Salgó Ernő: Színház.* Herczeg Ferenc Kék róka, — Kárpáti Aurél és Vajda László Kőmives Kelemen, — Vajda Ernő A váratlan vendég c. darabjának színikritikája. — (l. gy.): *Fantasztikus szerelmek.* Szilágyi Géza ilycfmű novelláskönyvének ismertetése.

U. i. 4. sz. — *Adorján Andor: Paradoxonok a magyar újságírásról.* Nem szabad, hogy a magyar sajtó tradíciói elposhadjanak és hogy a merőben üzéri szellem kiölje a régi és nemes emlékeket. — *Di.* Drasche Lázár Alfrédnek *Tűzpróba* és Farkas Pálnak *Egy tanár jegyzetei* c. regényét ismerteti.

Magyar Könyvszemle. 1916. évf. 3—4. sz. — *Vértesy Jenő: A Magyar Nemzeti Múzeum újabb sugókönyvei.* Az ismertetés egy csomó fordított darab mellett a következő eredeti színművek sugókönyveinek leírását adja: Abonyi Lajos: A leányasszony, — A siroki románc, — Ambrus bácsi (népszínművek); Bényei István: A szerelmes kántor (dalmű); Farkas Lajos: A vezeklők (dalmű); Hugó Károly: Világ színjátéka vagy Király és bolond. (Dráma négy felvonásban. E darab csak németül jelent meg nyomtatásban); báró Jósika Kálmán: Báthory Gábor utolsó szerelme, — Kátay Mihály, — Rákóczy Julia (történelmi drámák 3—3 szakaszban); Kovács Pál: A zárdaszűz; Lukácsy Sándor: Árva Zsuzska; Odry Lehel: Schnipp-Schnapp; Tóth Béla: A szegedi árvízveszély; Vörös Mátyás: A nyoszolyogény vagy A' fakard; Zöldi Márton: Eszther. A fordított darabok közül tárgya miatt figyelemreméltó Pixérecourt Gilbert háromfelvonásos nagy historiai drámája: Gróf Zrinyi Helena vagy A munkáts vár ostromlása. (Ford. Tatay.) — *Gulyás Pál: Magyar szépirodalom idegen nyelven a M. N. Múzeum könyvtárában.* Héber és német nyelvű szemelvénygyűjtemények könyvészeti ismertetése. — *Harsányi István: A Rákóczi-könyvtár és katalogusa.* Könyvészeti leírás. — *Ferencki Zoltán* adalékokat közöl Szabó Károly Régi Magyar Könyvtárának I. kötetéhez. — *Tolnai Vilmos: Fessler Ignác Aurél történetének megjelenéséről.* Adatközlés. — *H. R. Petrik Gézának Magyar Könyvészet 1901—1910, — Tóth Zoltán* pedig Gulyás Pálnak Mátyás király könyvtára c. munkáját ismerteti és bírálja. (E művek ismertetését l. folyóiratunk: 1916. évf. 267., 124. és 189. l.) — *G. P.: Dr. Vértesy Jenő.* Nekrolog.

Magyar Középiskola. 1917. évf. 1—2. sz. — *Bartha József* a Sárospataki Irodalmi Körnek Háborús előadások c. kiadványát, továbbá Fogel Sándornak Celtis Konrád és a magyarországi humanisták c. értekezését, — *Morvay Győző* Shakespeare összes színművei új kiadásának XIII., XVI., XIX. kötetét, — *Balanyi György* pedig Friedreich Istvánnak Gróf Széchenyi István élete c. művét ismerteti és bírálja. (E munkák ismertetését l. folyóiratunk: 1917. évf. 99., 174., 102. l., 1916. évf. 208. l.)

Magyar Kultura. 1917. évf. 1. sz. — *Szira Béla: Napilapjaink szépirodalma.* A Magyarország, Budapesti Hirlap, Pesti Napló, Az Ujság, Pesti Hirlap szépirodalmi részének bírálata az 1916 október havában megjelent tárcák alapján. — *Tordai Ányos* Gyóni Gézának Levelek a Kálváriáról, — *Gyomlay Lászlónak* Tarnopol felé c. háborús verskötetét, — továbbá Pásztor Árpádnak Találkozásom Poe A. Edgárral c. könyvét, — *f. l.* pedig Hajó Sándornak Démonok c. új darabját ismerteti és bírálja.

U. i. 2. sz. — *Lám Frigyes* Babits Mihálynak A gólyakalifa c. regényét ismerteti és bírálja. A pszichiatra révén jól ismert személyiségmegozslás kóros tüneteit dolgozta fel Babits igen szellemesen és rémregényszerű érdekességgel... A regény sem más valami, mint a tudományos álomtanra felépült modern változata Calderon: Az élet álom és Grillparzer: Az álom élet c. témájának. Hasonló tárgyú magyar elbeszélést

írt már... báró Jósika Miklós is Két élet c. művében, csakhogy Jósikánál a két én nem él egy időben. Babits regényének címét egy Hauff-meséből vette, melyben egy szultán gölyává változik, de elfelejti a varázsszót, amellyel emberi alakját visszakaphatja. A regény maga csak kétharmad részét tölti meg a kötetnek. Találunk benne néhány novellát, karácsonyi legendát, nem közönséges útirajzot, sok jó verset. A novellákban buján nyílik az erotika skarlátpiros virága. Az egyikben Boccaccio egy igeu ledér elbeszéléséből próbált Babits naiv legendát faragni... de a Dekameron trágár blaszfémiaja Babits ügyes művészete ellenére sem tudja felejtetni durvaságát. — *f. l.: A «Kék róka» és a «Golcm».* Megjegyzések Herczeg Ferenc új darabjáról.

U. i. 3. sz. — Brisits Frigyes Drasche-Lázár Alfrédnek Tűzpróba c. regényét ismerteti és bírálja.

U. i. 4. sz. — l. p.: A Kisfuludj-Társaság választásai. Glosszák. — *Kovács Dezső Somlay Károlynak Könnyű lelkék c. elbeszéléskötetét méltatja.* A cikkből kitűnik, hogy a novellák közt a «Fehér tulipán c. szinte szabályozva dolgozott, kedves romantikus történetben például szerepel Kerényi és Tompa is, sőt Tompának fontos része van a történetben; de minden tudásunkkal ellenkezik a muzsikáltató, duhajkodó szerepeltetése.»

Magyar Nyelv. 1917. évf. 1. sz. — *Simai Ötön: Kazinczy Ferenc nyelvújítása.* (XXXVIII.) Azok az eszközök, amelyek nyelvünk tökéletesebb kiművelésére segíthetnek, az eddig ismert utak- s módoktól alig térnek el Kis Jánosnak megjutalmazott pályamunkájában, mely egyben-másban Gedike: Gedanken über Purismus stb. c. értekezésére emlékeztet. Kis János műve sokáig egyedül képviseli Kazinczy mellett a később erőszakossá vált neológiát, amikor a nyelv fejlődését elsősorban az írónak... csupán nyelvünk természetével és a jó ízléssel korlátozott szabad törekvéseihez fűzi, a német nagy szellemeket állítván eléjük követendő például. — *Jakubovich Emil: A Nagyszombati-kódex írója.* Megállapítható, hogy az 1508. évvel keltezett Nádor-kódex, az 1512. és 1513. évvel keltezett Nagyszombati-kódex, a negyedik kéz egy helyéből az 1519. évre tohető Debreceni-kódexnek az ötödik kézből származó része és a keltezett, kis töredék Simor-kódex egyazon kéz írása. — *Karácsonyi János: Zapolyai az igazi.* János király családi neve Zapolyai volt. — *Szily Kálmán: Hogyan ejtsük ki a «Czech-kodex» nevet?* A felkutatott adatokból kitűnik, hogy a Czech nevet úgy kell kiejteni, ahogyan írva van. — *Mészöly Gedeon: Rimay kiadott levelei megbízhatósága.* Ipolyi Arnold adta ki Rimay János államiratait és levelezését 1887-ben. A szerző óvatosságra inti a nyelvészeket e kiadással szemben.

Magyar Pædagogia. 1917. évf. 1—2. sz. — *Fináczy Ernő: Arany János.* Arany János művei ú. n. pedagógiai elemekben éppen nem gazdagok. Általában Arany összes művei közül a Buda Halála az egyetlen, melynek néhány bájos gyermekjelenete azt mutatja, hogy a költő mélyebben is bele tudott látni a kisedd lelkébe; mégis valamennyi költőnk közül neki

köszön legtöbbet a magyar iskola. Mindnyáját felülmúlja nemzetnevelő hatásával. (L. még Néptanítók Lapja: 1917. évf. 7. sz.) — *Király György: A modern irodalom tanítása a középiskolában.* Az iskola nem térhet ki a modern irodalom tanításának kérdése elől. A módszerben óvakodni kell a kritizáló, vagy éppen fölényes, lenéző és gúnyos hangtól. Az irodalmi oktatás legfelső fokán nagyobb figyelmet kell fordítani az irodalmi életnek, az irodalom társadalmi és korszerű összefüggéseinek megvilágítására, anélkül, hogy maga az irodalom háttérbe szorulna. Természetesen a legfelső fokon nem szabad visszariadni a kényesebb kérdések tárgyalásától sem. — *Szelényi Ödön: Vandrák András pedagógiai iratai.* Értekezés.

Magyarország. 1916. évf. 290. sz. — *Kr. Gy.: Komédia* címen Herczeg Ferenc Bizáncának előadásáról ír.

U. i. 291. sz. — *Milotay István: Hogy készül a történelem* címen támadja a Révai-féle Nagy Lexikon-t.

U. i. 308. sz. — *Krudy Gyula: Magyar Pantheon* címen a magyar írósról elmélkedik.

U. i. 309. sz. — *Koroda Pál: Komjáthy Jenő.* K. költészetének jellemzése.

U. i. 316. sz. — *Somogyi Imre: Katona-nóták.* Adatközlés.

U. i. 323. sz. — *Krudy Gyula: Szépasszony.* Gábor Andor drámájának ismertetése.

U. i. 329. sz. — *Krudy Gyula levele a Nemzeti Színházról* címen közli Balassa Árminnak K. Gy.-hoz írt episztoláját s ennek visszhangját.

Magyar-Zsidó Szemle. 1916. évf. 4. sz. — *Hajdu Miklós: Ágai Adolf.* A nemrég elhunyt író rövid méltatása zsidó szempontból.

Mozi-Világ. 1917. évf. 8. sz. — *p.: A szerencse fia.* Drégely Gábor ilycímű darabjából filmdráma készült. Ugyanitt olvasható, hogy Kóbor Tamásnak *Ki a ghetéből* és *Hamupipóke* c. regénye, valamint Szép Ernőnek *Az egyszéri királyfi* c. álmjátéka is megjelenik a filmen.

Nagyasszonyunk. 1916. évf. 3. sz. — *N.: Az első magyar leány-költőről.* Dukai Takách Juditról frott kis megemlékezés. A költőnő arcképét is közli.

Népművelés. 1916. évf. 5. sz. — *Kristóf Domokos* ismerteti Szabó László: *A modern ujságírás* c. könyvét.

U. i. 9. sz. — *Riedl Frigyes.* Rövid cikk Riedl Frigyesről.

Néptanítók Lapja. 1917. évf. 4. sz. — *Arany, a nemzetnevelő.* A cikk Finácz Ernőnek a Magyar Pædagogiai Társaság nagygyűlésén, 1917. jan. 20-án tartott előadását ismerteti. «Ha van igazság a gondolatban, hogy a nevelés feladata átéltetni a gyermekkel az emberiség életét, akkor ebben Arany költészete segíthet leginkább. Második érdeme nyelvének utánzóhatatlan zamatja.»

U. i. 6. sz. — *Eötvös József báró emlékünnepe.* (1917 febr. 2-án.) Prohászka Ottokár püspök alkalmi beszéde.

U. i. 7. sz. — *Vajticzky Emánuel: Arany János, mint néptanító.* Alkalmi cikk a címben írt tárgyról.

Neue Freie Presse. 1917. évf. 18,836. sz. — Hír Szomoró Dezső «Bella» c. darabjának bécsi előadásáról. (L. még *Neues Wiener Journal* 1917. évf. 8353. sz.)

Neue Zürcher Zeitung. 1917. évf. 170. sz. — Hír a «Kék róka» és a «Kőmives Kelemen» budapesti előadásairól és Arnold Zweig: «Ritualmord in Ungarn» c. tragédiájáról.

U. i. 291. sz. — Hír a Drégely Gábor «Kisasszony férje» c. darabjának zürichi előadásáról.

Neues Pester Journal. 1917. évf. 11. sz. — *i. p.: Baumeisters Weib.* A Kőmives Kelemenné mondájának ismertetése és az e tárgyról szóló székely ballada német fordítása, abból az alkalomból, hogy Kárpáti Aurél és Vajda László Kőmives Kelemen címen darabot írtak a Nemzeti Színház számára.

U. i. 21. sz. — *Jókai's literarischer Nachlass.* Jókai irodalmi hagyatékáról Vértessy Jenőnek folyóiratunkban (1917. évf. 94. l.) megjelent cikke alapján.

Magyar Nyelvőr. 1916. évf. 9—10. sz. — *Losonczi Zoltán: Kódexeink és a nyelvjáráskeveredés.* (Bef. közl.) Nyelvészeti értekezés.

Nyugat. 1917. évf. 1. sz. — *Ignotus: Tizedik év Nyugat.* A Nyugat c. folyóirat e számával tizedik évfolyamát kezdi. A cikk e tény jelentőségét fejtegeti. — *Babits Mihály: A Purgatorium első éneke.* Műfordítás Dantéból. — *Fenyő Miksa: Möricz Zsigmond új novelláskönyve.* «A tűznek nem szabad kialudni» c. kötet ismertetése és bírálata. «Érett könyv a M. Zs. új novelláskötetje, ugyanaz a nemes érettség jellemzi művészetét... mely Keller Gottfried Seldwyla kötetére... rátüzte a maga őszi aranyát, mindkettőnél meglátáson és megértésen keresztül, ugyanaz a humanitás és bizó optimizmus és ami egyébként az optimizmusnak előfeltétele: fajszeregetet.» — *Babits Mihály: Noemi fia.* Laczkó Géza ilyelmű regényének kritikája. «Ritkán jelenik meg manapság piacunkon ily nagyszabású regény, mint a Laczkóé, amely annyira igényt tarthatna a nagy regény minden kvalitására... de a művészet, amely felé nyújtózkodik, kissé nagyon is akart, erőltetett és éppen ezért néhol nehézkes hatású... valóságos lexikona e könyv a közelmúlt vidéki magyar színészéletének, adatok és képek gazdagságára és teljességére páratlan... A szerző ismeretei kimeríthetetleneknek látszanak, minden szó mögött az elhallgatott, a leírni sem érdemesített adatoknak és ismereteknek még egész tárházat sejtjük.» — *Ignotus: Petőfi-Társaság.* Megjegyzések, vonatkozással a leg-

ntóbbi tagválasztásra. — *Kosztolányi Dezső*: «*Fanni hagyományai*.» Kármán József ilycímű műve legújabb kiadásának ismertetése.

U. i. 2. sz. — *Ambrus Zoltán* Hajó Sándornak *Démonok* c. «komédiá»-ját, — *Tóth Árpád* Kosztolányi Dezsőnek *Mák* c. verskötetét, — U. a. Shakespeare «*Vihar*»-jának *Babits Mihály*tól származó fordítását, — *Havas Gyula* Somlyó Zoltánnak *Nyitott könyv* c. «lírai pamflet»-jét ismerteti és bírálja.

U. i. 3. sz. — *Fenyő Miksa*: *Herczeg Ferenc*. H. F. Aranyhegedű c. regényének és *Kék róka* c. színjátékának ismertetése és bírálata. «H. F. új regénye nem szerencsés alkotás.» — *Schöpfung Aladár*: *Nemzeti irodalom*. (A szabadkai Szabad Lyceumban 1917 január 27-én tartott előadás.) Nemzeti-e, ez az a kérdés, amelyet az íróval leggyakrabban szembeállítanak. Arany a «kozmpolita költészet» szavát azokra a fiatal költőkre alkalmazta, akik az ő öreg korában léptek fel. Ebben az egyidőre beállott nemzeti elszíntelenedésben mintha Arany költészetének reakciója mutatkoznék. A fordulat mélyebben rejlő oka: a magyar életnek az az átfordulása, amely éppen Arany öregkora idején kezdett végbemenni. Egészen új érdeklődési és érvényesülési területek nyíltak meg. Az új nemzedék mindinkább felfedezi, mint az alkotás és élvezés új terüumait, az irodalom mellett a művészet többi ágait. A sok új mozzanat átalakította a magyar gondolkodást; megbontotta a magyar világfelfogás egységét. Az Arany generációjának minden művelt magyar embere minden egyéni és temperamentumbeli különbségen belül egyformán gondolkozott. Az egész magyarság alapján véve két részre oszlott: a parasztságra s a nemességre, amelyhez teljes erkölcsi és érdekbeli szolidaritásban csatlakozott a javarészt belőle kivált honorációs-osztály is. Észrevétlenül, de a forradalmi átalakulás hirtelenségével más lett a magyar világ, még pedig látszatra kevésbé magyaros. S ebből az új Magyarországból új irodalom kezdett kisarjadni. Megváltozott és tömegében meggyarapodott a közönség, amelynek számára az irodalom dolgozott; más lett az író társadalmi helyzete is. Belül is megváltozott az irodalom: új mondanivalók, az életről való új koncepciók jelentkeznek, amelyeket új formákba igyekeztek önteni. A régi tradíció élt azért tovább; mellette és néha ellenére is új fejlődés jelei mutatkoztak. Lehetetlen elképzelni, hogy az átalakult magyar életben mindenben a régi nyomokon maradhatott az irodalom. Arany János szemében érthető, ha kozmpolitikusnak látszott, mert ő a dolgok természete szerint a maga megszokottságai és a maga generációjának mértékei szerint mérte s mint kortárs, nem láthatta gyökereit oly világosan a nemzeti élet átalakulásában, mint mi maiak. Ha *Kazinczy* törekvéseit nem lehet nemzetietlenné nevezni, épp úgy nem lehet kizárni a nemzeti közösségből az Arany utáni kor irodalmának azt a részét, amely az új társadalmi és kulturális fejleményeket próbálgatta irodalmi kifejezésre juttatni. A nemzeti élet organizmusa mind jobban magához hasonítja a kívülről beleszívódott elemeket. A magyar elme mind jobban át tudja fogni a modern műveltség egész roppant széles körét s képesnek bizonyítja magát minden lehetséges kultúrunka elvégzésére. A magyarság azonban ma

épp oly egyetlen, eredeti egyéniség módjára áll a többi nemzetek között, mint valaha. A magyar irodalom ma a legkülönbözőbb világfelfogások, szemléleti és ábrázolási módok küzdő tere. Irodalmunk sohasem fejezte ki oly teljesen és gazdagon a magyarság életét és lelki állapotát, mint ma. Mint az egész nemzeti életnek, úgy egyik fontos tényezőjének, az irodalomnak fejlődése is, sajátos belső törvények szerint megy végbe. Semmiféle irodalom nem vetheti ki maga alól a nemzeti talajt, gyökerei mindig benne vannak, csak néha könnyebben láthatók, néha meg csak gondosabb vizsgálat mutatja meg őket. — *Ady Endre* Ignotusnak Egy év történelem c. háborús könyvét, — *Szini Gyula* Kárpáti Aurélnak és Vajda Lászlónak Kőmives Kelemen c. színdarabját és Vajda Ernőnek A váratlan vendég c. színművét, — *Kosztolányi Dezső* Várnai Zseninek Grachusok anyja c. verskötetét és Pásztor Árpádnak Regényalakok c. munkáját ismerteti és bírálja.

U. i. 4. sz. — Schöpflin Aladár: Előszó könyvemhez. (A szerzőnek «Magyar írók. — Irodalmi arcképek és tollrajzok» c. sajtó alatt levő könyvéhez írt előszava.) Az irodalom organikus valami, a nemzet életének olyan életjelensége, mint akár a politika vagy a gazdaság s ezért minden irodalmi jelenségnek megvannak a gyökerei valahol a társadalomban, amelynek az irodalom egyik megnyilatkozási formája. Megértetni az író és művészt: ez a kritika igazi feladata. Végeredményben az adja meg valamely irodalmi jelenség értékét, hogy mennyi benne az élettartalom. Minden irodalmi mű, valami lélektani kényszer eredménye s a kritikus dolga megvizsgálni azokat a tényezőket, amelyekből ez a kényszer előállott. A szerző végül utal arra, hogy az új irodalommal szemben, melynek értékét és fontosságát irodalmunk fejlődésére nézve igen nagyra tartja, iparkodott megkeresni a hagyományossal s a magyar élet újabb fejleményeivel való kapcsolatokat. — *Ambrus Zoltán: Háborús jegyzetek.* Észrevételek a háború és a színház viszonyáról. A színház azért ostromoltabb, mint eddig bármikor, mert a legjobb bűfelejtők közé tartozik. — *Szini Gyula* Landauer Bélának Gloria c. háborús könyvét ismerteti. — *Babits Mihály: Kritika.* A magyar irodalomnak van a legintelligensebb közönsége és a legkevésbébb intelligens kritikája. Az irodalomtörténet azt mutatja, hogy a közönség ítélete megelőzi a kritikáét és a jövő kritikusa igazat ad az irodalmi jelen mögójának. Homerosz a népé volt, mielőtt a filológusoké lett volna; Shakespeare a londoni suburb publikumáé, mielőtt a német esztétika lefoglalta. Ha van ma készülő nagy műfaj, hasonlatos a régi korok eposzaihoz: a detektív regény az. A mai nemzetek nagy problémája a fegyelem kérdése, az államhatalom és az anarkia, a rend és a szabadság veszélyeinek problémája... ez az ellentét adja meg a detektív regények témáját. S ime: a ma kritikusának szájában a legnagyobb gáncs az, hogy egy regény «a detektív regényekhez hasonlít».

Österreichische Rundschau. 1917. évf. 1. sz. — *Theodor Antropp; Wiener Theater.* Ellátó kritika Ruttkai György «Keringő» c. darabjáról. «Wir haben an Molnár, Biró, Lengyel und Szomory mehr als genug und

brauchen für unsere Bühnen nicht noch ein neues Geschlecht von Reissorn und Blendern aus dem sonst nicht so freigiebigen Reiche der Stephanskronen heranzuziehen.»

Pester Lloyd. 1916. évf. 308. sz. — *Herczeg Géza* «Die Diplomatie des Teufels» címen Molnár Ferenc «Az ördög» c. darabjának bolgár nyelvű, a szófiai Odeon színházbeli előadásáról. Az előadásnak zajos sikere volt.

U. i. 313. sz. — *h. l.*: *Franz Molnárs Vorlesung in Wien*. M. Bécsben hadinaplójának néhány fejezetét olvasta fel egy jótékonycélú «hadi-téli-esté»-n.

U. i. 344. sz. — Salzer Marcell magyar származású német szavaló művész *magyar* műsoráról, melyen a legkiválóbb régibb és új magyar írók és költők művei szerepelnek német átdolgozásban. Boroszlói első szavaló estélye kapcsán a Breslauer Morgenzeitung hosszabb cikket közöl a magyar irodalomról. «A magyar költészet sajtáságos növény: édes, nehéz, tüzes, mint az ország szőlője. Dalai és balladáit majd újjongóan, majd mélabúsan panaszosan hangzanak, mint a cigányok nótái.» Arany, Petőfi, Vörösmarty, Gárdonyi, Gyóni, Herczeg, Lenau, Garay, Molnár Ferenc, Ignotus, Heltai szerepeltek a műsoron.

U. i. 347. sz. — *Jenő Mohácsi: Die goldene Geige*. Herczeg Ferenc Arany hegedű c. regényéről írott tárcsa.

U. i. 1917. évf. 13. sz. — *Bernhard Alexander: Nationaltheater*. Kárpáti és Vajda Kömives Kelemen c. drámájáról írott tárcsa. Megemlíti Carmen Sylvának Meister Manole c. hasonló tárgyú drámáját is, amely 1892-ben jelent meg.

U. i. 19. sz. — *Bernhard Alexander: Vater und Tochter*. Kóbor Tamás egyéniségének rövid jellemzése utána leánya, Noémi által kiadott kötetet méltatja.

U. i. 21. sz. — *Elza Stephani* bírálja Vajda Ernőnek A váratlan vendég c. színművét. [L. még Alkotmány: 1917. évf. 21. sz. (Perlaktyól.)]

U. i. 29. sz. — *Jenő Mohácsi: Zwei Romane*. Tárca Laczkó Géának Noémi fia és Lakatos Lászlónak Tavaszi játék c. regényéről.

U. i. 41. sz. — *Bernhard Alexander* tárcája Hevesi Sándornak A hadi fogoly c. vígjátékáról.

U. i. 42. sz. — *Bernhard Alexander: Johann Arany*. Arany leg-tisztább és legtokéletesebb képviselője a magyarságnak a költészetben.

U. i. 47. sz. — *N. Biró Lajosnak Lilla* c. egyfelvonásos darabját ismerteti.

Pesti Hirlap. 1916. évf. 273. sz. — *Porzolt Kálmán: Az idegen leány*. Lakatos László drámájának ismertetése. [L. még Világ: 1916. évf. 273. sz. (Kosztolányi Dezsőtől.)]

U. i. 287. sz. — *Szász Zoltán: Királynőm, meghalok érted!* Villányi Andor drámájának ismertetése. A darab hatásosan szerkesztett, de a jellemek gyöngébben vannak megrajzolva. [L. még Világ: 1916. évf. 287. sz. — Budapesti Hirlap: 1916. évf. 287. sz. (Sebestyén Károlytól.)]

U. i. 300. sz. — *Porzolt Kálmán: Zsuzsi*. Barta Lajos színdarabjának ismertetése. [L. még Budapesti Hírlap: 1916. évf. 300. sz. (Sn.-tól.) — Magyarország: 1917. évf. 300. sz. — Világ: 1916. évf. 300. sz. (Kosztolányi Dezsőtől.)]

U. i. 301. sz. — *Porzolt Kálmán: Farsang*. Molnár Ferenc drámájának ismertetése. [L. még Budapesti Hírlap: 1916. évf. 301. sz. (Sebestyén Károlytól.) — Világ: 1916. évf. 301. sz. (Kosztolányi Dezsőtől.) — Magyarország: 1916. évf. 301. sz. (L. f.-tól.)]

U. i. 308. sz. — *Szász Zoltán: Künn a bárány, benn a farkas*. Földes Imre komédiájának ismertetése. [L. még Világ: 1916. évf. 308. sz. — Pester Lloyd: 1916. évf. 308. sz. (E. Sf.-tól.)]

U. i. 336. sz. — *Szász Zoltán: A Grál lovag*. Zsiros István drámájának ismertetése. «A darab igen hatásosan megszerkesztett, erősen regényes színezetű, de lélektanilag ügyesen indokolt mű.» [L. még Pester Lloyd: 1916. évf. 336. sz. (Elza Stephanitól.)]

U. i. 349. sz. — *Szász Zoltán: Kárpáthy Zoltán* címen Hevesi Sándor regényes színjátékát ismerteti. [L. még Világ: 1916. évf. 380. sz. (Relle Páltól.)]

U. i. 355. sz. — *Porzolt Kálmán: Démonok* címen Hajó Sándor új drámáját ismerteti. A főhős nő alakja lélektanilag nem elég indokolt és következetes. [L. még Világ: 1916. évf. 356. sz. (Kosztolányi Dezsőtől.)]

U. i. 357. sz. — *Molnár Ferec: Katonadalgyűjtésem*. Cikk a háborús dalgyűjtésről. — *N. n.: Nagymama*. Csiky Gergely vígjátékának filmjéről. — *P-i E-r: Toldi Miklós fegyverei*. A cikk Tóth Béla, Dugonios András, Bél Mátyás, Evlia Cselebi, Ilosvai adatai alapján készült.

Pesti Napló. 1916. évf. 273. sz. — *Sz. Gy.: Az idegen leány*. Lakatos László drámáját ismerteti. — Kritikák «Az idegen leány»-ról címen Ambrus Zoltán-, Krudy Gyula-, Vajda Ernő-, Lukács György-, Rajna Ferenc, és Várkonyi Titusznak Lakatos László: Az idegen leány c. drámájáról szóló bírálatait közli. [L. még Alkotmány 1917. évf. 273. sz. (—i)].

U. i. 274. sz. — *Kritikák az idegen leányról* címen Alexander Bernát, Porzolt Kálmán, Kosztolányi Dezső, Keszler József, Diósy Béla bírálatát közli Lakatos Lászlónak Az idegen leány c. darabjáról.

U. i. 280. sz. — *Pataky József: A szökött katona* címen a Nemzeti Színház múltjáról ír. — *K. D.: Aranykéz-utcai szép napok*. Krudy Gyula új könyvét ismerteti.

U. i. 294. sz. — *r.: Magyar író 1916-ban*. Irodalmi viszonyaink a harmadik háborús évben; Krudy Gyula: Aranykéz-utcai szép napok c. könyvének méltatása.

U. i. 300. sz. — *Sz. Gy.: Zsuzsi*. Barta Lajos ilyecímű drámájának színi bírálata.

U. i. 301. sz. — *Pataky József: Parasztok a színpadon* címen régebbi drámáink paraszthalakjairól ír.

U. i. 320. sz. — *Schöplfin Aladár: Az utolsó romantikus*. Párhuzam Jókai és Sienkievic között.

U. i. 321. sz. — Sz. Gy.: *Szépasszony*. Gábor Andor ilycímű drámájának ismertetése. [L. még Pester Lloyd 1916. évf. 321. sz. (Alexander Bernáttól)].

U. i. 334. sz. — Sz.: *A Grál lovag* címen Zsiros István drámáját ismerteti.

U. i. 341. sz. — s. a.: *Noémi fia*. Laczkó Géza regényének ismertetése.

U. i. 347. sz. — Sz. Gy.: *Kárpáthy Zoltán* címen Hevesi Sándornak Jókai Mór ilycímű regénye után készült drámáját ismerteti.

U. i. 348. sz. — L. M.: *Te csak pipálj Ladányi* címen Csathó Kálmán regényét ismerteti.

U. i. 353. sz. — Sz. Gy.: *Démonok* címen Hajó Sándor új darabját ismerteti,

U. i. 361. sz. — Hevesi Sándor: *A regény és a szindarab*. Pár-huzam.

U. i. 366. sz. — Hevesi Sándor: *Shakespeare-játék és Shakespeare-fordítás*. Babits hivatva van arra, hogy magyar Shakespeare darabokat adjon a színpadnak. — L. E.: *Fantasztikus Szerelmek*. Szilágyi Géza novelláinak ismertetése. — g.: Várnai Zseninek Örömök kertje c. mesés könyvét ismerteti.

U. i. 1917. évf. 35. sz. — A lap tudósítója felkereste Lévy Józsefet s az Irodalom rovatban beszámol ennek a modern írói gárda iránt érzett barátságáról. «Adyt és társait tartom legalább olyan tehetségnek, mint aminő Gyóni Géza... Gyóni legfeljebb a témáiban érdekes, mert a háborúról ír... Költőnek, vérbeli költőnek tartom Adyt, Babitsot, Kosztolányit is, meg a többieket is... Molnár Ferenc kiváló tehetség.» — Simkó Gyula könyvkereskedőnél a cikkíró megtalálta *Devrient Eduard* «Über Theaterschule» c. füzetét Egressy Gábor érdekes széljegyzeteivel. A boríték üres oldalára Egressy odajegyezte egy alapítandó színésziskola tanári s más személyzetének tervezetét. — A Magyar Arcképek rovatban *Schöplün Aladár Herczeg Ferenc*ről ír tanulmányszerű cikket. A legaktuálisabb ember ma a magyar irodalomban. Mindent elért, amit magyar író elérhet. Nincs benne semmi tragikai pátosz, mértéktartó úgy egyénisége, mint írása. Olyan embereket rajzolt, amilyenek szerettek volna lenni az összes pantallós fiatal emberek; az úri magyarság hangadó eleme élt abban a levegőben, melyet megrögzített. Ennek az életformának nemcsak irodalmi alakítója, hanem terjesztője is. Az életből sarjadt irodalom visszahatott így az életre. Az utolsó tíz év fiataljai új élet-ideálokat alakítottak, s H. F. mintha bágyadtabbnak tűnt volna fel, a lazulás jelei mutatkoztak közte s olvasói közt. Mintha új elemre, izgalomra lett volna az írónak szüksége, bár fölénye, briliáns írói képessége, iróniája a régi maradt. Az írónak meg kell újítania élménykészletét. Most felújította a régi meghitt viszonyt. H. F. hangja új zengést kapott, a hívősségén őszintén emberi hangulat áramlik át. Kérdés: az élet mélyebb megértésére, az emberi lélek gyökereinek kitapintására indul-e H. F.? Új fejlődési fok ez vagy csak pillanatnyi belső feszültség?

U. i. 42. sz. — A Tárcarovatban *Tragikus forradalmak* címen közli *Hatvany Lajos*nak bevezetését a magyar forradalom emlékiróiról irandó tanulmánysorozatához. — A Magyar Arcképek rovatban *Schöpplin Aladár* ír *Lévay József*ről. Az aggyastán-kor költészetét nagyon kevesedmagával képviseli a világirodalomban; sajátságos, mély borúju lelkiállapot, mikor az élet benyomásai, mint a téli nap sugara, lankadtan és ködökön áttörve jutnak a lélekbe. A megértés és a fogékonyosság ép úgy nem hagyta el, mint az alkotás vágya és képessége. Abból a nemzedékből való, amelyben még elevenen élt az irodalmi erkölcs, amely kötelezőnek érzi, hogy irodalmi dolgokat irodalmi szempontok szerint kell értékelni, az irodalom templomát nem szabad üzleti, hiúsági, gyűlölködési s más efféle alantas szempontok korcsmájává aljasítani.

U. i. 44. sz. — Az Irodalom-rovatban s. a. *Kaffka Margit* Állomások c. regényét ismerteti, mely első kidolgozásban a háború előtt jelent meg a Vasárnapi Ujságban. «Egész bizonyosan maradandó értéke mai regényírásunknak s nevezetes új étappe az írónő fejlődésében.» — (t.) *Kollányi Boldizsár*, *Vérfoltok* c. költeményes kötetét bírálja.

U. i. 47. sz. — *Vadnai Béla* Lévay Józseftől származó visszaemlékezéseket közöl Aranyról.

U. i. 49. sz. — *Kosztolányi Dezső*: *Arany estéje*. A botos és kalapos arcképet szemlélve elmélázik Arany öreg kora felett. — *Schöpplin Aladár* a Magyar Arcképek rovatában *Babits Mihály*ról ír tanulmányszerű cikket, párhuzamot vonva Arany és Babits közt. Ez is olyanféle érzékeny, befelé évődő, kifelé rejtőzködő természet. Arany és Babits abban is hasonlítanak egymáshoz, hogy mindketten tudós költők, közös bennük a görög s az angol költészet szeretete. Péterfy Jenő óta magyar ember nem élte át annyira a görög költészetet. Élvező képessége az egész világirodalomra kiterjed. Erősen foglalkoztatja a fantasztikum. *Gótyakalifa* c. regényében is a reális lélektani elemeket e formális lehetőségeken túlna hosszabbítja meg, verseiben is. A tartalom, a forma, a ritmus és a rím fantasztikumuk egyaránt mutatkozik nála. A lélek ultraviolet rezgéseit sejteti meg. Az érzés fantasztikumuk minden nemzetek lírai költészetében újabban megnyilvánuló jelenség s az idegrendszernek az életföltételek és lehetőségek okozta változásával függ össze. E megváltozott szervezet másképp reagál a másfélvé vált életre, amelynek ettől másféle lesz a lírája is. A magyarságot a fejlődés elmaradottabb fokán ragadta meg a modern idők nagy átalakulása, ezért oly nagy nálunk az ellentét a régiék és a fiatalok közt. Több megértő képességet és türelmet kellene a régebbieknak tanusítaniok az ifjak méltánylásában. Babits modern lelke mégis magán viseli a magyar tradicióból eredettség nyomait. A kultur-tradicióban élő és a nyugat lelkéhez legközelebb simuló Dunántúlról, Vörösmarty vidékéről való, családja a nemesség lateiner osztályából való. Mindennek része van abban, hogy Babits lírája erősen kulturjelenség. — *L. E. Kosztolányi Dezső*, *Mák* c. verskötetét bírálja. — *Kaffka Margit* *Kóbor Noémi 1916* c. könyvét méltatja. «Amitől mi régibbek még röstelkedve félünk, amitől visszatart mulatunk, egy normális kor finomabb, bensőbb, *képzellebb* élményein fölnevelt-

ségünk — azt ő bátran veszi tollára és keményen szeme közé néz. Őszintén, nyersen, komolyan fogja meg azt, amit akar: az itthonmaradtak szíve kalváriáját.»

U. i. 51. sz. — *Hatvany Lajos: Arany tanár úr* címen tárcát ír Arany Jánosnak Pap Károly kiadásában megjelent magyar irodalomtörténetéről. Túlzásnak véli a kiadó megjegyzéseit, melyek «színes meleg rajzokat, kiváló részleteket» fedeznek fel s éppen a kevésszavú, de jellegzetes jelzőkben látja Arany egyéni bírálatát. Kiindulva abból, hogy Arany Vörösmarty új iskolájával szemben Petőfit mondja legújabb iránynak, felveti a kérdést: mi jogon követelik még ma is, a pompázatos virágzás után elvirult népies irány tovább ápolását, a magyar «géníusz» nevében. Felelet szerinte: mert epigonok.

Prager Tagblatt. 1916. évf. 26. sz. — *Ein Walzerstreit*. Gábor Andor «Szépasszony» c. darabjának, melyet a bécsi Stadttheater előadni készül, eredetileg «Keringő» volt a címe, csak Ruttkay György hasonló nevű drámája miatt kellett megváltoztatni.

Protestáns Egyházi és Iskolai Lap. 1916. évf. 8. sz. — *Ravasz Árpád: Arany János születésének századik évfordulóján*. Alkalmi megemlékezés a nagy költőről.

Rendeleti Közlöny. 1917. évf. 17. sz. — Hír arról, hogy *Horoáth János* 3. népfölkelő gyalogezredbeli főhadnagynak, Társaságunk titkárának, az ellenség előtt tanúsított vitéz magatartása elismerésül ő felsége a hadidisztményes harinadosztályú katonai érdemkeresztet adományozta.

Sárospataki Hirlap. 1916. évf. 26–27. sz. — *Gulyás József: Erdélyi János két, kéziratban levő drámája* (folyt.). Erdélyi a Két királyné c. drámában ép úgy, mint később Czako a Fessler s Thuróczi alapján írt János lovagban, erősen Bánk bán hatása alatt áll, különösen a pártütők jeleneteiben. A Nápolyi Endre c. darab Rákosi Jenőtől, Madáchtól és Farkas Alberttől is feldolgozott eseményeket ad elő 1344–45 közti időből.

U. i. 1917. évf. 3–4. sz. — *Gulyás József: Erdélyi János két kéziratban levő drámája* (bef.) «három drámájának elolvasása után kimondhatjuk, hogy Erdélyi nagy kritikus, jó költő, de nem jó drámaíró.»

Sárospataki Református Lapok. 1917. évf. 1–2. sz. — *Rácz Lajos: Leibniz és Magyarország*. Az Akadémiai Értesítő 1916. évf. 12. számában ugyanezen szerzőtől ugyanily címen megjelent dolgozat kivonata. Az eredeti cikk idegen nyelvű idézeteit a szerző itt magyar nyelven ismerteti. Érdekes a Zrínyi Miklósról vonatkozó rész. Leibniz szerint: «Ami Zrínyi Miklós grófot illeti, aki panaszkodik, ez egy problematikus kérdés, mert egyfelől úgy tetszik, hogy sokszor elkedvetlenítették, nem támogatták eléggé a buzgalmát és elősegítették az ő Zerinvárának vesztét; de másfelől azt is meg kell vallani, hogy ez a gróf egy kissé messze ragadtatta

magát, midőn az idegenekkel való egyetértést affektált, évjáraadékokat fogadott el, magának tulajdonítva a fősíkerok dicsőségét, mindenütt gáncsolta a császári miniszterek magatartását s oly nehéz változásokat kezdeményezett vagy javasolt, amelyeknél nyilvánvaló volt az ő érdeke, mint pl. Kanizsa ostroma. A jobban értesültek dolga lesz annak eldöntése, ha igaz-e, mint a gróf párthívei mondják, hogy itt a császáriak nem léptek közbe eléggé erőteljesen... Miklós gróf... halálát államesínynek tulajdonították, de bizonyos, hogy egy vadkan agyara okozta azt; én ezt oly megbízható egyénektől hallottam, akik részt vettek azon a vadászaton.

U. i. 7. sz. — *Rácz L. Kazinczy Ferencnek a magyar nyelvről szóló — Heinrich Gusztávól kiadott — pályaművét ismerteti.* — *Egy protestáns nagyszony a XVII. század elején.* Takáts Sándor Zrinyi Miklós nevelő-anyjáról írt cikksorozatának ismertetése (V. ö. folyóiratunk: 1916. évf. 399. l. és 1917. évf. 69., 72. l.).

Századok. 1916. évf. 9—10. sz. — *Zsinka Ferenc* a Takáts Sándor, Eckhart Ferenc és Szekfü Gyula szerkesztésében megjelent A budai basák magyar nyelvű levelezése c. munkát ismerteti.

Szent Család. 1916. évf. 11. sz. — *Prohászka Ottokár: A mi sajtónkért.* A katolikus hitet, hazánkat, kulturánkat nem védelmezhetjük, ha nincs arra való jó sajtónk. Ezért mindent meg kell tennünk ennek fejlesztésére.

Színház és Divat. 1916. évf. 20. sz. — *A «Keringő» bécsi bemutatója.* Ruttkay György darabjáról. — *A «Farsang» karrierje.* Karácsony második napján Molnár Ferenc összes színdarabjait előadták Budapesten és Bécsben. A Nemzeti Színház a «Fehér felhő»-t, a Vígszínház az «Ördög»-öt és a «Farsang»-ot játszotta, a Burgtheaterben a «Farkas», a Neues Wiener Stadttheaterben pedig a «Liliom» került színre. — Karácsony két napján az összes számottevő bécsi színházakban magyar darabot játszottak. Molnár Ferenc darabjain kívül még a következő szerzők voltak képviselve: Ruttkay György (Keringő), Lengyel Menyhért (A táncosnő), Földes Imre (Grün Lili) és Kálmán Imre (Csárdáskirálynő).

U. i. 1917. évf. 1. sz. — *Mese az írógépről.* Szomaházy regénye a filmen. — Színházi előzetes hírek.

U. i. 2. sz. — *Cikkek Herczeg Ferencről és a Kék róka c. darabjáról.* — Színházi hírek.

U. i. 3. sz. — *A «Kék róka» és Sebestyén Géza.* Herczeg Ferenc kijelentette, hogy a «Kék róka» c. darabját egyik ifjúkori novellájából írta.

Temesvári Hirlap. 1917. évf. 40. sz. — *K. E.: Népek Golgotája* címen Pelle János költeményeit ismerteti. — *N. n.: Szávay Gyula* Sz.-nak mint trónak jellemzése.

U. i. 42. sz. — *Vezéroikkben közli Arany Jánosnak Mi a haza c. cikkét, mely a Népbarátja 1848 jul. 2.-i szánában jelent meg. Utána*

közli Szabolcska Mihálynak Arany nagykőrösi szobránál c. ódáját. — Dr. Sztura Szilárd: Arany János és a világháború utáni költészetünk c. cikkében azt igyekszik megállapítani, hogy a háború utáni költészet Arany költészetének, a nemzeti iránynak a folytatása lesz. — *Kubán Endre: Arany János. Vers.* — *Csukovics Sándor: Ünnepejük Arany Jánost.* Arany jelentőségének méltatása.

U. i. 46. sz. — Sz. M.: *Három novella.* Moly Tamás novelláskötetének ismertetése.

Theologiai Szaklap. 1917. évf. 1. sz. — *Szelényi Ödön: Egy érdeemes régi magyar honi pedagogo-teológus.* Adatok Liedemann Márton életéhez.

Történeti Szemle. 1916. évf. 4. sz. — *Oswald Arisztid: Hunyadi János ifjúsága* (II.). Történeti értekezés. — I. K. Bathó Istvánnak Kéry János élete és művei (1911) c. munkáját ismerteti és bírálja.

U. i. 1917. évf. 1. sz. — *Oswald Arisztid: Hunyadi János ifjúsága* (Bef.). A szerb népköltészet szép bizonyítékait őrizte meg számunkra annak a benső szeretetnek, mely Hunyadi és nővére fia közt volt. (V. ö. Romanecz Mihály: A Ribányáni románkor. A pancsovai gimn. értesítője. 1890.) Az idetartozó költői anyag történeti magja ennyi: Hunyadinak Lázárevics despotával is valami viszonyban kellett lennie. Lázárevics fiának tartja hősnünket a népies költészet s leányának Hunyadi nővérét, kitől Székely János, Hunyadi unokaöccse született. A despotáról és Jankóról sok ének szól, de H. J. mégis mint magyar, mint Ugrin Jankó szerepel. Neve: Szibinyáni is rejtély, ha csak nem volt Szebenvár szintén Lázárevics birtokában, vagy később H. kezében. Mindamellett ez a népköltészet is Chalkokondyles igaza mellett szól s ha a magyar költő apródot lát Hunyadiban, a despota udvarában, ez onnan lehetséges, mert miles volt az ily tisztviselő s egyiknek ez, másiknak az a szolgálat jutott. (V. ö. még Szegedy Rezső: Hunyadi János rigómezei csatája a régi horvát népköltészetben. Ethnographia. 1912. évf.)

Turán. 1917. évf. 1. sz. — *Pekár Gyula: Turáni munka.* A turáni összetartozósság tudatának terjesztéséről. «Amit századokkal ezelőtt a rokontkereső Julián barát látott s ami után a két tudós nagy turáni álmodó, Kőrösi Csoma és Reguly vágyott, az ime valósággá kezd lenni.» — *Gróf Széchenyi Béla: Emlékezzünk régiekről.* A magyar őshaza-kutatók és turáni utazások rövid története. Cikkíró megemlékezik Kőrösi Csoma S., Besse J., Reguly Antal, Jerney J., Vámbéry Ármin, Hunfalvy Pál, Bálint Gábor, Ónody B., Zichy Ágoston gróf, Ujfalvy K., Széchenyi Béla gróf, Déchy M., Zichy Jenő gr., Almásy Gy., Prinz Gyula és Sebők Imre keleti utazásáról és közli Széchenyi Istvánnak emléksorait, melyeket a legnagyobb magyar, egy, Kőrösi Csoma Sándor síremlékét ábrázoló, olajfestmény keretére vésetett. — *Felvinczi Takács Zoltán: Egy szeged-őthalmi hunn emlékről* írt cikkében a kínai kultúra magyarországi nyomait keresi. —

Jules Szekfü: Correspondance en hongrois des pachas de Bude. Hosszabb francia ismertetés a budai basák magyar levelezésének kiadásáról.

Uj Idők. 1917. 3. sz. — Takács Edit költeményeinek és Falu Tamás «Csipke» c. verskötetének rövid ismertetése. [L. még: Élet. 1917. évf. (a. j.-től).] — *Kék róka.* Herczeg Ferenc ilycímű darabjáról. A napilapok kritikáinak ismertetése.

U. i. 5. sz. — *Vándor Iván: Bánat.* Elbeszélés Ungnad Kristófné: Losonczy Irma és Balassa Bálint szerelméről. — *A gyémánthintó és más elbeszélések.* Rövid megemlékezés Hajnik Miklós ilycímű novellás könyvéről.

U. i. 8. sz. — *Szöllösi Zsigmond: Jegyzetek egy irodalmi vacsora étlapjára.* Glosszák — a Herczeg Ferenc tiszteletére rendezett lakoma alkalmából Beöthy Zsolt, Herczeg Ferenc és Rákosi Jenő toasztjához.

U. i. 9. sz. — *Babits Mihály: Centenarium.* A Toldi még nem jellemző, önálló munkája Aranynak: Petőfi visszhangja ez, bár konstrukcióban s formában önkénytelen is kissé szigorúbb. Az első remeke Aranynak, amelyben ő már ő, melyben ráeszmél, hogy lelke más, mint másoké, mint a kortársaké: «Toldi Estéje». Arany mintha rátalált volna saját érzéseinek bizonyos arisztokratizmusára s ennek a demokrata korral való ellentétességére: a Toldi Estéjében ép egy ilyen ellentétességet tesz a történet főrűgójává. Nem való, hogy a forradalom leveretésével Arany elvesztette volna önmagát; ellenkezőleg: akkor találta meg. A nagy katasztrófa megértette érzéseivel a kor ideáljainak törekenységét. A Nagyidai Cigányokban keserűen kikacagja a levert forradalmat, az első Bolond Istókban pedig megrajzolja a parasztot, a letűnt korszak ideálját, a maga egész sívár, szomorú kiábrándító realitásában. Elégeti isteneit, s egy pillanatra rettenetesen üresnek érzi az egész világot. Szakít a népiesssel is, byroni formákat keres s a világnézet, mely lírájában megjelenik, a schopenhaueri pesszimizmussal rokon. De megtalálja a művészetet. Ez a második Arany: nem népies költő többé, mint az egyoldalú irodalomtörténet rajzolja, hanem ellenkezőleg egy keserű, magábavonult lélek . . . aki örömét a kietlennek művészetében leli már. A tragikus felfogás, mely oly szerepet játszik Arany költeményében, nála mindig arisztokratikus: mert az érzékeny lelkiismereten alapul, s ez a legarisztokratikusabb érzés. Büszke magyar arisztokratizmusra gyökeret keresett a múltban . . . Az egész nagy, kincses nemzeti mult minden hangulatát és képzetét magába örökölni, összegyűjteni; és egy gyönyörű albumban unokákra hagyni: ez volt talán a föladata. — *Don Juan három éjszakája.* Bíró Lajos ily című regényének méltatása. — *Apróságok Arany János ifjú koráról.* Adatközlés. — *Siró sugarak.* Ottlik László ilycímű verseskönyvének ismertetése.

Ukránia. 1916. évf. 9—12. sz. — *Márki Sándor: Magyar adatok Mazeppáról.* (II.) — *Podhradszky György: Magyar-ukrán történelmi kapcsolatok.* (VII. Folytatása a 13—20. sz.-ban.)

Uránia. 1917. évf. 1. sz. — *Jósika Abafjának hatása Tesla Miklósrá.* (L. folyóiratunk: 1916. évf. 72. l.) — —ly. *Két veterán író könyve* címen Rákosi Jenőnek A magyarságért c. munkáját és Endrődi Sándornak A pálya végén c. verskötetét, — *Csathó Kálmán újabb regénye* címen pedig a *Te csak pipálj Ladányi* c. művet ismerteti és bírálja.

U. i. 2. sz. — *Nagy Sándor: «Toldi» keletkezése és fogadtatása.* Értekezés. A tárgyra vonatkozó irodalom eredményeinek összefoglaló fejtegetése. — —ly.: *«Baksay Sándor»* címen Kéky Lajosnak Baksayról írt munkáját ismerteti és bírálja. «Gyulai és Beöthy Zsolt után kevesen tudnak ma olyan irodalmi essayket, emlékezéseket, életrajzokat írni, mint Kéky Lajos, akár felfogásának eredetiségét, akár ítéletének szinte csalthatatlan biztosságát, akár stílusának művészien magyaros voltát tekintjük.»

Vasárnapi Ujság. 1916. évf. 24. sz. — S. A.: *Sebők Zsigmond.* (1861—1916.) «S. szemérmetes, inkább szemlélődő, mint cselekvő egyéniség volt, nagyon érzékeny, magába vonuló, csaknem félnék. Mondanivalója sem volt olyan természetű, hogy zajosan vonta volna rá a közfigyelmet. A gyermekirodalomban példátlan sikere volt.»

U. i. 28. sz. — Közli Dalmady Győző arcképét.

U. i. 40. sz. — N. n.: *Ágai Adolf.* Ágai írói pályájának rövid jellemzése. Közli Ágai fényképét is.

U. i. 45. sz. — Felvételeket közöl Molnár Ferenc Farsang c. drámájából.

U. i. 1. sz. — N. n.: *Pekár Gyula.* P. Gy. regényíró rövid méltatása. Közli P. fényképét is.

U. i. 3. sz. — Móricz Zsigmond A tűznek nem szabad kialudni és Kéky Lajos Baksay Sándor életrajza c. művének ismertetése.

U. i. 4. sz. — *Schöpplin Aladár: Békássy Ferenc.* A háborúban elesett fiatal költő méltatása és Vidor Marcel A holt küszöb dalol c. versfüzetének rövid ismertetése.

U. i. 7. sz. — Közli az új Kisfaludysták: Kéky Lajos, Molnár Ferenc, Sajó Sándor, Szemere György és Takáts Sándor fényképeit (mellettük: a Kisfaludy-Társaság Arany János-ünnepéről Lévay Józsefnek küldött üdvözlő-irat fényképe.)

Világ. 1916. évf. 273. sz. — *Kosztolányi Dezső: Krudy Gyula.* Krudy Aranykéz-utcai szép napok c. regényének ismertetése.

U. i. 281. sz. — N. n.: *Tolstoj és Schmitt Jenő leveleiből.* Adatközlés.

U. i. 308. sz. — Dr. M. Gy.: *Hanns Heinz Ewers a magyarokról.* — *bltl.* Herczeg Ferencnek Az arany hegedű c. regényét méltatja. (L. még Budapesti Hírlap 1916. évf. 294. sz.)

U. i. 315. sz. — *Lehrer Andor: A háborus irodalom felosztása.* Tárca.

U. i. 321. sz. — *Kosztolányi Dezső: Szépasszony.* Gábor Andor új színművének ismertetése. — *bltl.* Szilágyi Gézának Fantasztikus szerelmek c. novellás kötetét méltatja.

U. i. 330. sz. — *Bede Jób: Te csak pipálj Ladányi.* Csathó Kálmán ilycímű regények ismertetése. «A regény színes, élénk. Stílusa világos, tiszta, logikája erős, jellemző ereje a legteljesebb figyelmet érdekel.»

U. i. 342. sz. — *K. D.*: *Csongor és Tünde*. Cikk abból az alkalomból, hogy a Nemzeti Színház felújította Vörösmarty Mihály e drámáját.

U. i. 345. sz. — *Cserna Andor*: *Wagner Richard és Magyarország*. Haraszti Emil könyvének ismertetése. — *P. L.*: *Zilahy Lajos versei*. Ismertetés.

U. i. 358. sz. — *Bölöni György*: *Balázs Béla új versei* címen ismerteti és méltatja B. B. Tristán hajóján c. kötetét. «Két irányúnak látjuk a költőt e kötetben; az egyik megfigyel, a másik túlveti magát ezeken a határokon és a lélek metafizikai legmélyebb kútjába száll le.» — *Köhalmi Béla*: *Könyvtolgok* címen a magyar és német könyvek versenyéről ír. (Jönnek a német katalogusok: Hová tűnnek el a magyar könyvek?) — *N. n.*: *Somlyó Zoltán két könyve* címen S-nek Nyitott könyv és Őszi regény c. kötetét ismerteti.

U. i. 1917. évf. 6. sz. — *Btl.* Pásztor Árpádnak Regényalakok. — *Cll.* Szép Ernőnek Egy kis színház, — *Kázmér* Ernő pedig Reményi Józsefnek Messzeségek és Szederkényi Annának A Mária Annunziáta-világban c. szépirodalmi munkáját ismerteti és bírálja.

U. i. 12. sz. — *Nagy Andor*: *Magyarokról dalolnak a skipetárok*. Tárca azokról a dalokról, amelyekben az albánok a magyarokról dalolnak.

U. i. 13. sz. — *Kosztolányi Dezső*: *Kőműves Kelemen* címen ismerteti Kárpáti Aurél és Vajda László színdarabjait. «Akadnak benne itt-ott jó jelenetek, a nyelve szeplőtlenül magyar és az erdélyi ódonságokkal ékes, a szándék nem hatásvadászó, de feltétlenül irodalmi, mindez keveset változtat összbnyomásunkon, — a homályos balladát értem, a világos drámát nem értem.»

U. i. 14. sz. — *Ignotus*: *Olvadás közben* címen Császár Elemérnek a a Műbarátok körében az új irodalomról tartott előadásával foglalkozik. (Tárca).

U. i. 18. sz. — *Köhalmi Béla*: *Arany Jubileum Arany János könyvei nélkül*. «Arany könyvei izléses és olósó kiadásokban nem forognak közkezen. A Ráth-féle szép Arany-könyvek egészen eltűntek már a piacról.»

U. i. 21. sz. — *Ignotus*: *költészet és politika* «A népet radikálizmus formájában nálunk egy költő képviselte: Petőfi.»

U. i. 21. sz. — *Relle Pál*: *A váratlan vendég*. Vajda Ernő drámájának ismertetése. «Öreg magyar kurián kopott ködmön ez a darab, aminek csak a sújtása új, ha nem is eredeti.» — *Barta Lajos*: *Noemi fia* címen Laczkó Géza regényét ismerteti.

U. i. 26. sz. — *Nn.*: *Irodalmi csata*. A Herczeg—Koroda polemiával kapcsolatos megjegyzések.

U. i. 28. sz. — *Ignotus*: *Színház és színészek*. Tárca. — *Bálint Lajos*: *Irodalmi kritika és reklám*. Az igazi kritika és üzleti reklám viszonyáról. — *Csizmadia Sándor*: *Népköltészet*. «Mi a népköltészet ma? Proletár költészet. Szociálista költészet.»

Zászlónk. 1917. évf. 6. sz. — *Radványi A.*: *Nagyfaluasi Arany-Szantonai hajdu* ... Alkalmi, az ifjúságnak szánt cikk Arany J. jelentőségéről.

FIGYELŐ.

Társasági ügyek. A *Magyar Irodalomtörténeti Társaság V. rendes közgyűlése*. A Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1917. évi márc. hó 31-én tartotta ez évi rendes közgyűlését.

Elnök: Négyesy László.

Jegyző: Kéký Lajos.

Jelen voltak: Pintér Jenő szerkesztő, Ágner Lajos pénztáros és Ady Lajos, Baros Gyula, Alszeghy Zsolt, Bajza József, Binder Jenő, Császár Elemér, Császár Ernő, Dengl János, Erdélyi Lajos, Ferenczi Zoltán, Földessy Gyula, Gedai József, Glatz Ernő, Gulyás Pál, Hegedűs István, Heinrich Gusztáv, Huszti József, Korpás Ferenc, Lukinich Imre, Morvay Győző, Oberle Károly, Olgyai Bertalan, Pais Dezső, Papp Ferenc, Radnai Oszkár, Riedl Frigyes, Sajó Sándor, Sebestyén Gyula, Sík Sándor, Solymossy Sándor, Szegedy Rezső, Szemkő Aladár, Szinnyei Ferenc, Tolnai Vilmos, Tompa Béla, Trócsányi Zoltán, Váczy János, Várdai Béla, Velledits Lajos, Versényi György, Viszota Gyula, Zlinszky Aladár, Zolnai Béla tagok. (Összesen 47.) Ezenkívül számos vendég.

1. *Négyesy László* elnököl aelnök az Irodalomtörténet jelen füzetében közölt elnöki beszéddel a közgyűlést megnyitja.

2. *Kéký Lajos* jegyző, mint a hadbavonult titkár helyettese, előterjeszti az Irodalomtörténet jelen füzetében közölt titkári jelentést, melyet a közgyűlés egyhangúlag tudomásul vesz.

3. *Elnök* indítványára a közgyűlés szavazatszedő-bizottsággul Oberle Károly elnökle alatt Pais Dezsőt és Zolnai Bélát küldi ki. Elnök elrendeli a választmány kisorsolt egyharmadára a szavazást s a szavazatok összegyűjtéséhez szükséges rövid időre a közgyűlést felfüggeszti. Miután a bizottság a szavazatok összeszámlálása végett a mellékterembe vonult, elnök a gyűlést ismét megnyitja.

4. *Császár Elemér* felolvassa *Arany mint irodalomtörténetirő c.* tanulmányát. Elnök a közgyűlés nevében és élénk helyeslése közt meleg köszönetet mond a tartalmas és szép előadásért.

5. *Tolnai Vilmos* előterjeszti a pénztárvizsgáló-bizottság jelentését a Társaságnak 1916. évi bevételeiről, kiadásairól és vagyonmérlegéről, továbbá az 1917. évi költségelőirányzatról. Mindezt a bizottság rendben találta. A közgyűlés a jelentést tudomásul veszi, a pénztárosnak az 1916. évre a fölmentést megadja, lelkiismeretes tevékenységéért köszönetet szavaz neki

s egyszersmind köszönetet mond a pénztárvizsgáló-bizottságnak szíves fáradozásáért.

6. *Elnök* indítványára a közgyűlés köszönetet mond a titkárhelyettesnek s a szerkesztőnek buzgó munkásságukért.

7. *Oberle Károly*, a szavazatszedő-bizottság elnöke, kihirdeti a szavazás eredményét. Összesen 42 szavazatot adtak be. Megválasztottak választmányi tagokul: Békefi Remig (42), Bleyer Jakab (40), Erdélyi Pál (39), Ferenczi Zoltán (42), Gálos Rezső (39), Gragger Róbert (42), Greksa Kúzmér (41), Gulyás István (42), Gyöngyösy László (40), Gyulai Ágost (41), Harsányi István (42), Jánosi Béla (42), Kelemen Béla (42), Kiss Ernő (41), Kőrös Endre (39), Kürti Menyhért (42), Loósz István (42), Morvay Győző (új, 40), Német Károly (38), Pap Károly (42), Pitroff Pál (új, 40), Itadó Antal (38), Riedl Frigyes (42), Sebestyén Gyula (41), Szegedy Rezső (új, 42), Vadász Norbert (42), Vargha Damján (42), Veress Samu (42), Vizsota Gyula (42), Zlinszky Aladár (42), Zolnai Béla (40). Ezekon kívül szavazatokat kaptak még: Solymossy Sándor (4), Velledits Lajos (2), Czóbel Ernő (1). Elnök a megválasztottakat a választmány tagjainak jelentvén ki, köszönetet mond a vendégeknek és tagoknak szíves érdeklődésükért. Ezzel a közgyűlés véget ért.

A közgyűlést *választmányi ülés* előzte meg.

Négyesy László elnöklete alatt jelen voltak: Alszeghy Zsolt, Agner Lajos, Baros Gyula, Császár Elemér, Császár Ernő, Ferenczi Zoltán, Gulyás Pál, Hegedüs István, Pais Dezső, Papp Ferenc, Pintér Jenő, Riedl Frigyes, Sebestyén Gyula, Szinnyi Ferenc, Tolnai Vilmos, Váczy János, Várdai Béla, Versényi György, Vizsota Gyula, Zlinszky Aladár és Zolnai Béla választmányi tagok. Jegyző: Kéky Lajos.

1. Elnöklő alelnök üdvözlöi a megjelenteket s egyszersmind közli, hogy elnökünk súlyos betegségből gyógyulva föl, üdülés céljából a fővárostól távol tartózkodik. A választmány örömét fejezi ki az elnök úr fölgyógyulásán s legjobb kívánságait üdüléséhez.

2. Jegyző jelenti, hogy Szász Károly és Zoltvány Irén alelnök urak s Vargha Damján választmányi tag levélben kimentették távolmaradásukat. Tudomásul szolgál.

3. Jegyző jelenti, hogy a közgyűlésnek a mult választmányi ülésen megállapított tárgysora az elnök úr betegsége miatt, ideje a széninséggel kapcsolatos miniszteri rendelet miatt szenvedett változást. Tudomásul szolgál.

4. Jegyző jelentése alapján új rendes taggá választatik: dr. Lukinich Imre, egyetemi magántanár, Budapest (aj. Tolnai Vilmos).

5. Tolnai Vilmos a pénztárvizsgáló-bizottság nevében jelenti, hogy megbízatásukban eljárak s erről írásbeli jelentésben számolnak be. A választmányi ülés a jelentést a közgyűlés elé terjeszti s a bizottságnak köszönetet mond szíves fáradozásukért.

6. Jegyző előterjeszti a mult ülésen Pintér Jenő indítványa pénzügyi lehetőségének megvizsgálására kiküldött bizottság jelentését. A bizottság a Társaság vagyoni állapotának megvizsgálása után javasolja, hogy folyó-

iratunk munkatársainak tiszteletdíja ívenként 80 koronában állapítottassék meg s egyszersmind javasolja azt is, hogy folyóiratunk előfizetési díja 1918 jan. 1-től kezdve 15 koronáról 20 koronára emeltessék, a rendes tagok évi 10 korona tagdíjának változatlanul hagyása mellett. A választmány mindkét indítványhoz egyhangúlag hozzájárul s határozattá emeli.

7. Pénztáros jelentést tesz a Társaság vagyoni állapotáról. Márc. 27-éig bevétel 7976.75 korona, kiadás 1660.42 korona, maradvány 6316.33 korona. Örvendetes tudomásul van.

8. Elnök a jegyzőkönyv hitelesítésére Hegedüs István és Szinnyei Ferenc választmányi tagokat kéri föl s az ülést bezárja.

A számvizsgáló bizottság jelentése. Jelentés a M. Irodalomtörténeti Társaság pénztárának és zárószámadásának megvizsgálásáról. I. A mai napon megvizsgáltuk a pénztáros 1916. évi számadásait (a pénztári főkönyvet, a zárószámadást és a vagyommérleget) s azt találtuk, hogy a bevételek összege volt: 15,084.72 K, a kiadások összege 14,435.80 K, 1916 december 31-én pénztári maradék 648.92 K.

Megállapítottuk, hogy a pénztári eredménynek ez az alakulása ebben az évben is a folyóirat terjedelmének csökkenése által jött létre, amire a Társaság kénytelen volt a nyomdai árak óriási emelkedése miatt.

II. A Társaság vagyona: 8388.92 K (nyolcezerháromszáznyolcvannyolc K 92 f); ebből 4700 (négyezerhétszáz) K hadikölcsönben van, a kötvényeket a Pesti Kereskedelmi Bank margitkörüti fiókja őrzi; a többi részint készpénz, részint hátralékos tagsági díj.

III. A számadások részletes megvizsgálásából újból meggyőződünk arról, hogy a Társaság pénzügyeinek kezelése pontos, minden részletében lelkiismeretes. Javasoljuk, hogy a t. Közgyűlés *dr. Ágner Lajos* pénztárosnak az 1916. évre a felmentést a szokásos fenntartással adja meg s működéseért fejezze ki köszönetét. Egyszersmind a felmentést a számvizsgáló bizottság részére is kérjük. Budapest, 1917 január 14-én. *Imre Sándor* biz. tag, *Tolnai Vilmos* biz. elnök, *Oberle Károly* biz. tag.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság zárószámadásai az 1916. év végén.

I. Bevétel.

	Kor.
1. Maradvány a mult évről	1277.40
2. Alapítvány	200.—
3. Tagsági díjakból	4638.99
4. Előfizetésekből	3424.—
5. Füzetek eladásából	153.28
6. Kamatokból	391.05
7. Államsegély	4000.—
8. Budapest székesfőváros segélye	1000.—
Összesen	15084.72

II. Kiadás.

1. Franklin-Társulatnak a folyóirat nyomtatása- és expedálásaért	9613.27
2. Nyomtatványokért	383.96
3. Postaköltség	87.71
4. Irodai költség	381.47
5. Írói tiszteletdíjak	1619.—
6. Tisztviselők tiszteletdíja	1691.—
7. Kereskedőknek engedmény	244.95
8. Törzsvagyonhoz csatoltatik	200.—
9. Maradvány az 1916. év végén	648.92
10. Szolgáknak, asztalosnak	214.44
Összesen	15084.72

Költségtervezet 1917-re.

<i>Bevétel.</i>		Kor.
1. Maradék 1916-ról		648.92
2. Tagdíj-hátrálék		1500.—
3. 1917. évi tagdíj		4600.—
4. Előre fizetett tagdíjak		500.—
5. 1917. évi előfizetések		4500.—
6. Füzetek		200.—
7. Kamatok		400.—
8. Államsegély		2000.—
9. Budapest székesfőváros adománya		1000.—
Összesen		15348.92

<i>Kiadás.</i>		Kor.
1. A folyóirat nyomtatása és expedálása	10000.—	
2. Tisztviselők tiszteletdíja 1917.	1700.—	
3. Írói tiszteletdíjak 1917.	2000.—	
4. Szolgák	100.—	
5. Nyomtatványok	400.—	
6. Irodai kiadások	400.—	
7. Kereskedőknek engedmény	200.—	
8. Postaköltség	100.—	
9. Vegyes	100.—	
10. Egyenleg az 1917. évi maradék	348.92	
Összesen	15348.92	

Az Arany János-Társaság pályatétele. Az Arany János-Társaság nagy költőnk születése századik évfordulója alkalmából a következő pályatételt tűzi ki: *«Arany nyelv-művészete.* A pályaműnek Arany összes műveire, így műfordításaira is, ki kell terjeszkednie. Jutalma *egyezer korona.* Az idegen kézzel vagy géppel írott művet jelíges levéllel 1918. január 31.-ig kell az Arany János-Társaság főtítkárához beküldeni. Az eredményről a Társaságnak 1918. február havi közgyűlése dönt. Temesvárt, 1917 márc. 8. Szabolcska Mihály s. k., elnök, Csukovits Sándor, s. k., főtítkár.

«Uj Irodalom.» A világháború kellős közepén, mintha az irodalmi témák boldog aranykorát élnék, egy kis írói csoport *A Tett* (1915. nov. 1. óta), később *Ma* címen irodalmi és kritikai lapot indított, irodalmunk «megújhdását» tűzve ki céljának. Nem lehet szándékunk e folyóiratban ezt a különben is jelentéktelen szépirodalmat kritizálni, csak annyiban foglalkozunk vele, amennyiben kritikai irodalmunkban — bizonyos elvek és szempontok programmszerű fölvetése által és önmagában is hívva a kritikát — némi mozgalmat támasztott föllépésük.

Maguk a *Tett* munkatársai különböző kritikai és elméleti cikkeiben igyekeztek beharangozni az «uj irodalom»-nak, a tizedik számban aztán vezérük, Kassák Lajos, tizenkét pontban foglalt hivatalos programjukat adta közre. Rákosi Jenő a *Budapesti Hírlaphan* (1916. évf. v. ö. folyóiratszemlének) érthető haraggal támadt rájuk (v. ö. még: *Magyar Kultúra* 1917. 192. l.), és míg az *Uj Nemzetek* Csongor nevű írója (1916. 8. sz., v. ö. folyóiratunknak: 1916. 254. l.) gúnyos hangon pellengezte ki futurista verseiket, Babits Mihály a *Nyugat* (szept. 1.) lapjain komoly megfontolás és bírálat tárgyává tette elméleti és megvalósított programjukat (v. ö. folyóiratunk: 1917. 117. és 82. l.). Érdekes volt látni, hogy a *Nyugat*, mely tizedik évfolyamába lépve az egykor forradalmi lapból általában komoly hangú és lehiggadt szemlévé érlelődött, most ugyanazokkal a vádakkal illeti az új fiatalokat, amint vádak annak idején magát a *Nyugat*-ot is nem méltatlanul érték. Érthetelenséget és izléshiányt vet szemére az utánajövőknek és ha valamikor a *Nyugat* Ignotusnak azt az aforizmáját írta zászlójára, hogy: «a multtal szemben csak egy kötelességünk van: elfelejteni» — most már a *Nyugat* szállt síkra a hagyományok megtartása mellett. Viszont a *Nyugat*, mely annak idején az Arany-opigonok önmagát kiélt iránya ellen indított reakciót, most maga is azt a — joggal — szemrehányást vehette fejére, hogy «stagnál» és «halálszagú» (v. ö. *Ma* 3. sz. Kassák Lajos: *A tíz éves Nyugat*). Babits cikkére Kassák megtette ellenvetéseit (*Nyugat* szept. 16.), s a viszonylással még mindig nem zárult le az ügy. Nemsokára ugyanis az ügyesség politikai okok miatt betiltotta a már tizenhét számra visszatekintő *Tett*-et s mintán a lap *Ma* címmel 1916 novemberében újra életre kelt, az új «irodalmi és képzőművészeti folyóirat» hívei december 3-án a Galilei-Körben izgalmas vitaestélyt rendeztek, hol a Kassák előadása (*Szintetikus irodalom*) után megindult vitában a komoly és zajos konzervatív ellenzék nagy számban volt képviselve. Erről a vitaestélyről a uapilapok is tudomást vettek s a *Ma* azóta az ötödik számig eljutott, sőt hívei ki adtak már egy *Uj költők könyve* (1917) c. lírai antológiát is.

Miről van itt voltaképen szó? Elméleti cikkeiken keresztül talán megérthetjük őket, mert ezek — bár itt-ott bombasztikus és föllengző a stílusuk gyökeresen elütnek folyóiratuk közderültséget keltő szépirodalmi részétől.

Talán első pillanatra különösnek látszik, de tény, hogy a háborúnak köze van ezekhez a próbálkozásokhoz. A háború irodalmi életünkbe az első időkben a zavar és tájékozatlanság érzetét hozta. Azon a kishitű

ijedelmén, hogy kulturának és irodalomnak vége, hamar túltette magát a közönség: a velünkszületett esztétikai ösztönt a háború még szította és soha olyan érdeklődést könyvek és színház iránt nem tapasztaltunk, mint azóta. De magunkra eszméltünk és maradtak nyomasztó kérdések: mi lesz az irodalom háborúelőtti irányával? Nemcsak a *Tett*-ben, hanem másutt is fölvetődött a probléma, hogy minő hatással lesz a világháború irodalmunkra. Nem képzelhető, hogy ez az óriási mézárszék minden magáraébresztő emlékezés nélkül lecsúszhasson a nagy tömegek, az emberiség eszéről. (*Kassák Lajos: Programm, A Tett* 10. sz.). Mi lesz az amúgy is kiérdemesült dekadens költészettel, a heneu individualizmussal, melyet legyűrt az állameszme üdvös abszolutizmusa? Megállhat-e az egyéniség romantikus kultuszának Nietzsche-i öröksége, az egocentrikus művészi világnézet, melynek képviselői, az esztéták, az egyén-fölzabadtó renaissance-kor után sóvárogtak és az életben csak élményeket kerestek, a művészetet csak szép játéknak tekintették?

Ha individualizmus alatt az egyéniség túlzott kultuszát és a művészeknek a tömegetől való exkluzív elfordulását értjük, — gondoljunk például a Balázs Béla lírájára — akkor a *Tett* írói nem individualisták. Sajnos, ők úgy látszik maguk sincsenek tisztában ezzel a fogalommal, mert többféle-képen értelmezik, amiből ellenmondások támadnak. Idézik, hogy a háborút az individualizmus csodjének «mondják az emberek», konstatálják, hogy «az egyéni akaratot a centrális akaratban való elhelyeződésre» kényszerítették az események és «a társadalom újból győzedelmeskedett az individuuum fölött», de nem palástolják rokonszenvüket «a szenvedők és elnyomottak panasza» iránt (*Vajda Imre: Dózsa György ébresztése, A Tett* 7. sz.). *Haraszi Zoltán* nyíltan ki is mondta, hogy az individualizmust nem söpörheti el a háború, mert «az individualizmus alapföltétel — nélküle nincs művészet», és «művészi eredményhez csak egyéni kiélés vezet» (*A betűktől az istenig, A Tett* 3. sz.). Egyik versüknek homályos mottójában ez van: «a mumussá emlegetett, énségnek bukásakor» (*A Tett* 4. sz.). De *Vajda Imre* és *Haraszi Zoltán* cikke ellenére is, a *Tett* írói nem a régi értelemben vett individualisták. Mert ők nem a régebbi tétlen, önmagába merülő költészetet akarják, hanem mint látni fogjuk, éppen ezzel szemben a nagy közösségre ható tevékeny, szociális irodalmat szeretnék megvalósítani.

A dekadens irodalom és a «parnassien» ötvösművészet, melyben a líra természetesen előtérbe nyomult, egyre finomodó arisztokratizmus-sal szűkítette a maga közönségének körét. Ezen az átlag fölé emelkedő színvonalon a művészet nem a nagy közösségbe olvadás, az élet teljességének kifejezése lett, hanem exotikum és a raffinált szépségek, a kivételes lelki jelenségek keresése. Annak a változásnak a fordítottja ment végbe, amilyennel *Petőfi* a *Vörösmarty* és *Bajza* artisztikumát és arisztokratizmusát a népies nagyközönség irodalmává demokratizálta. Most — mutatis mutandis — ez lenne a célja a *Tett*-nek is, aminthogy ez amúgy is szükségképeni következménye a fejlődés, az akció-reakció, hullámművészetnek. Céljuk — és ez helyes, mert összhangban van egyéb törekvéseikkel,

amint a *Nyugat* álláspontja is művészi elveik természetéből sarjadt — öeljük: «az ember egocentrikus életfölgóságát a kollektív érdekek felé kiterjeszteni» (*Wirkmann Imre: A Kisfaludysták Shakespeare-cécójához* [! ?] *A Tett* 14. sz.). A költő «ne csak magát szeresse, ne pusztán magát keresse», hanem «tárja szét a két kezét s engedje hadd foghassa meg mindenki» (*Halasi Andor: Új irodalmi lehetőségek, A Tett* 2. sz.). «Az irodalom nem elégedhetik meg többé dekadens magára dicsőülésével» (*Kassák: Programm*). «Mehalt az irodalmi és művészeti esztétizmus» és «egy új szociális irodalom fog következni a tegnapi és ma individuális művészete után» (*Szabó Dezső: Keresztelőre, A Tett* 1. sz.).

A *Tett* «világnézete» nem a szemlélődés, hanem a cselekvés. Innen a folyóiratuk büszkélkedő címe is. «Az impresszionizmus az uri tétlenség, a céltalanság, a felelőtlenység, az inyenység, a romlás költészete volt», «a költő a megismerés meddő passziójának élt» (*Halasi Andor i. h.*). Ez ellen fordulnak ök és nemcsak az irodalom, hanem a társadalom «forradalmát» is deklarálják. Nem kell többé — mondják — «az elsenyvedt, tétlenül tétovázó, elnyűtt metafizikai sablonokban tetszelgő játékosdi» (*Haraszi Zoltán i. h.*). «A l'art pour l'art boci-boci tarkája [= öncélú, tendencia nélküli művészet] egy időre érdektelenné lesz. A jövőt alakító, forrongó, nagyszerű humanumoknak ebben az új, izzó kaoszában minden splendid isolation, tour d'ivoire, énekeskedés, szópecérség hiábavaló mókává szegényül. A művész, az író megint munkás lesz» (*Szabó Dezső i. h.*). *Kassák* Lajos programmul tűzi ki, hogy az irodalomnak «mint a haladás legfanatikusabb szószólójának szerepet kell kieroszakolnia az alapozó és irányító fórumokon» (*A Tett* 10. sz.). Az ő irodalmuk «agresszív művészeti mozgalom» akar lenni (*Kassák Lajos: A Tett* 12. sz.).

Ez a program a futuristákéval egyezik. Esztétikai következménye, hogy a pesszimizmus és a szentimentalizmus helyett az életörömöt és optimizmust akarják érvényre juttatni az irodalomban. Ne gondoljuk, hogy a *Tett* az első, mely erre az útra lépett, ez logikus reakciója a dekadens halálköltészetnek — *Sík Sándor* és *Gyóni Géza* is, a nyugatos költészet fegyverzetében, ezen az úton harcolnak — és már az «előző generáció» [= a *Nyugat*] iránya sem merült ki a «sápadt tespedés»-ben, a «világfűjaldalmas hangulatpepecselések»-ben és «pálmaházi hangulatokban. Mindenesetre van része a háborúnak is abban, hogy a *Tett* most a «tudatos akarat líráját» szeretné megvalósítani (*Kassák*). Ide tartozik az «alkotó erők dicsőítése», mely programjuk hatodik pontja. Lírájuk tartalma lesz: «az erő és akarat, mint az egyetlen maradandó művészi abszolútum» (*Kassák Lajos: Az új irodalom, A Tett* 17. sz.). «A sok halál után nagyon élet lesz irodalom» (*Szabó Dezső i. h.*). «Eddig nem termett drámákat az életünk, — írja *Halasi Andor* (*A Tett* 6. sz.) — jöjjenek az életerős tragédiák.» Ez mind helyes, okos és korszerű elv, minden attól függ, hogyan valósítják meg. «Forradalom» azért még nem szükséges a megvalósításukhoz. És egyelőre még bajos lesz leszorítani a régebbi érzelmes irányt. A háborús költészet legszebb és legemberibb termékeit nem a tetterős pátoz, hanem az «erőtlen» melankólia és fűjaldalmas elégia

váltotta ki. A tespedt primitívkedés, a sápadt preraffaelitizmus még köteteket termel (Keleti Artúr). És ott van a «biedermeierizmus» ragadós divatja, mely ellen hiába lázonganánk, mert Németországból és Ausztriából szükségképen csapott át hozzánk és ha nem vált modorossá, olcsó hatáskereséssé, hozott létre irodalmi értékű, multa eszméltető műveket, példa rá a Tormay Cécilienek Péczely-díjjal koszorúzott *Régi háza*. És ha a dekadenciának bealkonyult is, a hangulati líra még távol van attól, hogy kiélte volna magát.

Rátérhetünk az «új irodalom»-nak egyik alapjában abszurd elvére, amit ők maguk így fogalmaztak meg: elvetni *mindent* «ami a tegnapi művésznek alkotó forma, vagy tartalmi lényeg volt» (*A Tett* 154. l.). Hiszen ez valóságos irodalmi anarkia — kiáltott föl joggal Babits Mihály. Olasz futuristáknál még némileg érthető elv ez, mert ott a multat lehet úgy érezni, hogy nyomasztóan fekszik rá a jelenre, de nálunk legföljebb csak mosolyogni szabad ezen az amúgy is lehetetlen törekvésen. Nekik azonban még ez sem elég. Programmul tűzik ki «a témakör *esztétikai korlátok nélküli* kiszélesítékét.» (*A Tett* 203. l.). Még a túlzó naturalisták sem csaptak a művészeknek — szépnek és rútnek — ebbe az egyenes tagadásába. Ez lehet a természettudomány álláspontja, mely előtt az útszéli féreg és az emberi koponya egyformán értékes, de nem a művészeté, mely az izlés véges korlátai között mozog. Minden művészi reakció az esztétikai korlátok kiszélesítésével lépett föl, disszonanciákat hozott, melyek beolvadva a hagyományba, új harmóniát alakítottak, de arra még nem akadt példa, hogy egy új iskola programmszerűleg a harmóniatlanságot és művésziatlanságot hirdette volna. Még azzal sem menthetjük ezt az «új irodalmat», hogy — mint a *Nyugat* esetében — az első túlzások eredményeképpen le fog higgadni valami csöndesebb újítás, mert náluk az esztétikai korlátok kiszélesítése nem kvantitatív tendencia, hanem kvalitatív követkelemény. Végre is a művésztől nem lehet kizárólagos «salon des refusés»-t csinálni. Ami egyedül megengedhető a témakörök kiszélesítésében, az, hogy lehetőleg a legmodernebb témákat választják: «énekebe olvasztani a lélek misztériumát, a vér és hús erotikus nagyszerűségét [ebben már a dekadensek, Szilágyi Géza stb., megelőzték őket], a szemétdomb [!] tavaszi mérreg párázását, a technika végtelenre éhes marconigráfiáját, a globuszt mérő lokomotivokat, az eget tapogató «roplánokat.» (*A Tett* 154. l.). Ezek az ő «chaotikus», «forróbb, élettel lelkesebb» mondanivalóik.

Ennek a modernségnek azonban van egy kellemetlen mellékhatása: a programmszerű nemzetköziség. «Az új irodalom nem lehet faji vagy nemzeti öncél» (*Kassák: Program!*) A háború ellenére is «nemzetközi számot» állítottak össze a logkülönbözőbb nemzetiségű írók műveiből (*A Tett* 26. sz.), — a *Ma* első számának címlapján egy cseh festő futurista rajza éktelenkedik — ezzel is dokumentálni akarva, hogy tartják velük a rokonságot az «újuló magyar ugaron» (*Kassák Lajos: Jelzés a világra, A Tett* 16. sz.). Valóban, erre már csak az ügyészség elkobzási rendelete következhetett. Mert itt — épen a *Tett* «művészi elvei» alapján — nem ártatlan költői motivumról, megengedhető szimpátiák «játékosdi»-járól van szó, hanem a közre veszedelmes életprogramról.

Az «esztétikai szempontok» száműzése mellett másik sarkpontja programjúnknak a «végtelen»-nek kifejezése. «Az új irodalom glorifikált ideálja a végtelenbe derülő Ember» és a «kozmosz teljessége» (Kassák). «A Tett kilép a lélek atmoszférájából. A teologikus világrendet, a kozmoszt énekli meg» (Vajda Imre: *Világnézet, A Tett* 5. sz.) Ez a kérdés nem oly egyszerű, mint első pillanatra látszik, mert a belső forma lényegébe vág ami az ő esetükben szavakkal nehezen közelíthető meg. Hogy megérthessük őket, a költői formák fejlődési során régebbre kell visszanyúlnunk. Ha vesszük Petőfit, az ő álláspontja a természettel szemben leíró, a valóságot lehetősen hűn ábrázoló. Nyílt szemmel nézi és plasztikusan tükrözi vissza a dolgokat, képzelete nem lépi túl a valóság formáinak határait — csak életet és mozgást visz a látott képbe és leírásai konkrétul lokalizálhatók a természetben. Ezzel szemben pl. Ady Endrénél és újabb költőinknél elmosódnak a valóság körvonalai. Képek helyett látomásokat írnak le, az ő valóságuk nem konkrét, egyedi valóság, hanem általános, időtlen, elvont, képzeleti világ, mely sokszor csak arra való, hogy a költő a saját lelki életét szimbolizálja vele. Képeik által elérték, hogy sok homályos hangulatot, tudatossá alig vált érzéseket tudtak kifejezni. A *Ma* híveinek azonban még ez sem elég. Ők is elvetik a naturalizmust, — Verhaerenben a «naturalizmus fölé izmosodó poétát» gyászolják (*Ma* 3. sz.), — ők is egy víziókban elképzelt, stilizált világot akarnak kifejezni, de ők még tovább mennek a megkezdett úton és szavakba akarják sűríteni a «világ essenciáját». (Kassák Lajos: *Szintetikus irodalom, Ma* 2. sz.) Ott folytatják — mondják jellemzően — ahol az előző irány legtúlzóbb szélsőségei megállottak: az Ady Endre *Fekete zongorájánál* és Révész Béla *Vonagló falvak* (1914) c. regényénél. A *Fekete zongoráról* — mely annak idején nagy föltűnést, és vihart támasztott — írta Ignotus (*Kisérletek* 1910. 208. l.), hogy nem érti, de nagyon szép. Ahogy a *Fekete zongora* nem leírni, hanem a szavak mögötti hangulatokkal megéreztetni, sejtetni akarja az élet tragikumát, úgy szeretnék ők az egymás mellé, minden logikai összefüggés nélkül odadobált szavak mögött ráeszméltetni az olvasót a végtelenre, a «transzcendentális perspektívákra». (Haraszi Zoltán i. h.) «Látomásaik nem az objectumok sivár elméletében, hanem egy világösszefoglalás fenyegető színeiben villognak fel» (*Ma* 37. l.). Ha ők azt mondják: «unalom», ebben a szóban — szerintük — éreznünk kell minden unalmat a világon, ami csak elgondolható, tehát az unalmat, mint fogalmat! Ez megint egy alapjában megingó törekvés. Mert mi lesz az a kényszerítő erő, mely az olvasót ráveseti arra, hogy a szavakat ne konvencionális értelemben fogja föl, hanem csak szurrogatumoknak tekintse őket, kifejező eszköznek valami belülről vízióknak kivetített, fogalmi, minden konkrét esetre végtelenül kiterjeszhető világra, hogy a leírt cselekményekben, verseik «novellisztikus elem»-ében ne öncélt, hanem hangulatszállító anyagot lásson, hogy, egyszóval, ne lássa a fákat, csak mögöttük az erdő sötétét? A valóságot ők tetszésszerint fölhasználható anyagnak tekintik: ez a végletekig hajszolt expressionizmus álláspontja. Minden művészetben — csak egy közismert példára, a Michelangelo Medici-emlékének szimbolikus alakjaira

hivatkozom — van valami *expresszionizmus*: a valóság arányainak mérsékelt megbontása, egyes részek céltudatos hangsúlyozása, megváltoztatása a kifejezés érdekében — de a *Ma* szabállyá emeli a kivételt, mindenkori és kizárólagos alkalmazást követel az esetleges és részleges helyett, mely a valóság képét még nem forgatta föl gyökerestül. Elvük tulajdonképpen nem más, mint a festészből az irodalomba átültetett *futurizmus*.¹ Mesterük ebben az olasz Marinetti, kinek «Csata» c. őrült nyelvzagyvalékát magyar fordításban közlik (*A Tett* 15. sz.). A futurizmus pedig zsákutója a művészetnek: megfesteni nem valami látott dolgot (realizmus) vagy elképzeltet (romantika), sem pedig egy tudatos kifejezendő cél elérésére megmásított valóságot (expresszionizmus) hanem azt a zavaros lelkiállapotot, mikor félálomban, vagy félig behunytt szemmel az ember fején keresztül gomolyognak a valóság képzet-töredékei. Ismeretes a «Rázó kocsi» aláírástú hírhedt képük vagy a Severini «Pan-Pan tánc»-a, mely utóbbi még az egyetlen esetleg elfogadható témáját tudja kifejezni a futurizmusnak: a bálterem kavargását, melyben a valóság elemei, ha nem izolálva nézzük őket, egy nagy kaoszban olvadnak össze. Ilyesvalamit akadnak a *Ma* hívei: kifejezni a tudatban egy pillanatba sűrítendő és a tudaton keresztülvonuló végtelen sokaságát a gondolatoknak és érzéseknek. Ez az, amit ők *szintétikus irodalomnak* neveznek (Kassák: *Ma* 2. sz.). Hogy ez mennyire nem sikerül nekik, mutatja, hogy az elveiket ismertető és magyarázó cikkeken kívül még futurista és expresszionista rajzokat is mellékelnek verseik mellé, hogy törekvéseiket szemléltessék: mindez már a priori költői eszközeik elégtelenségét, csődjét jelenti. A futurista és «szimultanista» elvek a festészből komikus ákom-bákomot, a költészből értelmetlen hangzavart csinálnak. Révész Bélára is hivatkoznak, aki valóban szintén «szintétikus» író. Csakhogy a *Vonagló falvak* sokkal mérsékeltebben alkalmazza ezt az elvet, mint ahogy a *Ma* akarná. Ennek a regénynek nincsen főhőse, nincsen — konvencionális értelemben vett — cselekvénye sem, hanem helyett homályosan terjengő tömeghangulatokat kapunk, az író nem egy személy lelkébe helyezi a témát, hanem az embereket összekapcsoló közösséget érzeteti: a falu népét, mely — az Amerikába vándorolt férfiak távollétében — «vonaglik». Majd minden mondatának több alanya és többesszámú állítmánya van és egyszerre több helyre lokalizálható a tartalma. De a sok vízió, ami már itt fárasztó, az a *Má*-nál bántó modorosságot követel az írótól és egyelőre csak a szándékot látjuk: valami határozatlan metafizikai sóvárgást a végtelen felé (Haraszi Zoltán i. h.).

Van még egy elve a *Má*-nak: a *szabad vers*, mint az «új költészet» formai követelménye. Megkövetelni minden költőjüktől a — ritmus, rím és szótagszámlálás nélküli — szabad vers kizárólagos használatát, ez — eltekintve attól, hogy a verset prózává silányítja le — megint csak erőltetett modorosságra vezet. De amennyiben az ő ditirambikus és rapszodikus

¹ A futurista költőkről v. ö. Balla Ignác: *Új Idők*, 1913. I. 146.; Kosztolányi Dezső: *Modern költők*. 1916. és Karinthy Frigyes paródiája: *Pesti Napló* 1917. márc. 29. sz.

érzéseik, mindent átölelni akaró ideges nyugtalanságuk önként kívánczik a szabad vers formájába: ez ellen nem lehet semmi kifogásunk. Összhangban áll ez a többi elveikkel: «*teljes szabadság* úgy a mondani valók megválasztásában, mint a téma kidolgozási módjában» (Kassák). Hogy a szavak összeválogatásában és új szavak alkotásában is milyen «forradalmi» és megtévelyedett izlést áruznak el, az már kritikai cikkeiből is kiviláglik.

Ezekben akartuk a *Tett* és a *Ma* kritikai elveit — *Folyóíratszemlének*-ből kiszakítva — ismertetni. Verseik és prózájuk bírálatába — bár jó-hiszemőségüket nem akarjuk kétségbe vonni — itt nem bocsátkozunk. Hogy lesz-e sikerük az önálló szerepben azt úgy sem ideális tényezők döntik el. A *Nyugat* sem azért boldogult, mert a közönség belátta, hogy szükség van új irodalomra, hanem mert voltak anyagi eszközei hozzá, hogy egy nemzedék néhány tehetséges emberét a maga táborába gyűjtse és mert politikailag is már eleve az olvasóközönség egyik széles rétegére támaszkodhatott.

ZOLNAI BÉLA.

A szerkesztőhöz beküldött könyvek jegyzéke.

Goriupp Allsz: Döbrentei Gábor nyelvújítása. A Nyelvészeti Füzetek 76. száma, Budapest. 1916. 56 l. Ára: 1 korona.

Döbrenteit általában az ortologusok közt szokták emlegetni különösen a Kazinczyval történt szakítása idejétől, 1824-től kezdve, mikor határozottan szembeszállott azok felfogásával, akik a mester tanítása értelmében a stílus szépségét és hajlékonyságát a nyelvhelyességnek fölébe helyezték. A szerző e felfogással szemben kimutatja, hogy Döbrentei egészen pályája végéig egyike volt a legtermékenyebb újítóknak. Nyelvújításának elvei általán helyesek és mérsékelték voltak, s különösen az idegenszerű szólások, szerkezetek átvételét utasította vissza. Ajánlott vagy használt új szavai közül sokkal több terjedt el és vált közhasználatúvá az 1824. előtti években, mint Kazinczyéktól való elválása után. Ebben, mint a szerző helyesen jegyzi meg, nagy része lehetett Döbrentei azidőbeli népszerűtlenségének a *Conversations Lexicon* pöre miatt. Hozzátehetjük még, hogy Döbrentei nehézkes stílusa és különösen a Régi Magyar Nyelvemlékek kiadása óta erőltetve régieskedő nyelve sem látszott követendő mintának a feltörekvő, ifjabb költői és prózai nemzedék szemében, amely mégis csak a Döbrenteitől élesen támadott Kazinczyék vállain emelkedett fel. Benne azidőtt már inkább csak a pártfogó és kevéssé avatott főúri körök látták még a kiváló szakférfit és jeles magyar író.

A tanulmány szerzője lelkiismeretes munkával állítja össze Döbrentei újításait. Legnagyobb számmal szerepelnek ezek között az újszerű összetételek, továbbá az újonnan képzett szók és a tájszók. Elég tekintélyes számban igyekezett Döbrentei főleveleníteni régi szókat is. Feltűnően kevés nyelvújításban az elvonással alkotott szó (a szerző mindössze kettőt említ.) Általában tehát ő sem követ más útakat, mint akár Kazinczyék, kiktől nem is új szavak alkotásának módja miatt vált el, hanem magyartalanságaik kifejezéseiknek, stílusuknak idegenszerűségei miatt.

Döbrentei nyelvújító munkássága irodalmunk nyelvére nem volt hatástalan. Hogy többet ne említsünk, ő használja először, vagy ő ajánlja ezeket a mai nyelvünkben meglevő szókat: *alaprajz, jelige, jelmondat, elmetermek, rendező, igazgatóság, szavallás, szavazat, hősköltemény.*

Érdemes tehát irodalmunk lelkes és buzgó úttörőjének és terjesztőjének ezirányú munkásságával foglalkozni. Goriupp Alisz hasznos munkát végzett kimerítő, lelkiismeretes és jól megérett dolgozatával.

SZEMKŐ ALADÁB.

Kilár István: A magyar kódexeknek nyelvi sajátágaival. A Simonyi Zsigmondtól szerkesztett Nyelvészeti Füzetek 74. száma. Budapest, 1916. 52. l. Ára: 1 korona.

A füzet szerzőjét kódexeink nyelvének nyelvjárási szempontból való tanulmányozása arra az egyébként többektől vallott meggyőződésre vezette, hogy nyelvemlékeinket egyáltalán nem is lehet mai nyelvjárásaink egyikébe vagy másikába sorozni. Ennek legfőbb akadályja az, hogy kódexeink igen túlnyomó részben másolatok, s a másoló kisebb-nagyobb mértékben belevitte az eredetibe saját kora nyelvének és a maga nyelvjárásának sajátosságait. A mai nyelvjárások sem területi elhelyezkedésük, sem nyelvi sajátágaik tekintetében nem felelnek meg teljesen a régieknek különösen a telepítések, szomszédos nyelvjárások hatása és az általános nyelvfejlődés következtében. A tanulmány szerzője tehát más szempontot követ és arra törekszik, hogy kódexeinket a jellemzőbb és feltűnőbb hangtani és néhány alaktani sajátágaik szerint csoportosítva, keresse, mily mértékben vannak meg bennük e sajátságok. Kutatja, megvan-e az egyes kódexekben az özés, ízes, észes stb., hogyan bannak az ikesigékkel, használnak-e bizonyos, régi nyelvünkben gyakori határozóragokat, ige-névképzőket. Függetlenül aztán mintegy összegezi eredményeit, különösképpen az egyes kódexeket. Például a Nádor kódexről így foglalja össze eredményeit: «Özéssel körülbelül egyforma ö-zés; némi í-zés és é-zés, zártabb rövid hangok a szótóban; i : e, ö : é, ü : i csere». Ilyenformán óhajt Kilár István nyelvünk kódexek-korabeli nyelvvállapotáról képet nyújtani. Tanulmányának mindenestre érdeme, hogy összes kódexeinket sorra veszi tárgyalásában s nem elszigetelten tünteti fel nyelvi sajátóságait, hanem egymás mellé állítja; ezáltal hasznos alapot ad az összehasonlítás útján vonható, különösen hangtörténeti szempontból fontos következtetések számára.

SZEMKŐ ALADÁB.

Lampérth Géza: A magyar katona ezer éven át. Budapest. Athenaeum-nyomda. 1916. 297 lap.

A Haranghy Jenő rajzaival díszített csinos kötet «az elmúlt ezer esztendő magyar hőseinek dicsőségéből kötetet néhány bokrétát». A szerző bevezetésképen a honfoglalók és kalandozókról emlékezve a pogány magyar katonát rajzolja meg s idézi Leó császár leírását a magyar katonáról, kiegészítve e képet Regius, prümi apát rajzával, s Ekkehard barát fűrge tollából ránk maradt adatokkal. Majd a krónikások nyomán Bulcsú

vezérről, kürtös Lehelről, bárdos Botondról rajzol hősi képeket s megfesti az ősmagyar katonát, ismerteti az ősi hadkötelezettséget és szervezetet, a honfoglalás harcait. Az Árpád-királyok katonái c. fejezetben a cserhalmi ütközet, Szent László csodái, Belgrád ostroma és bevétele, Kund a buvárkatoná, a szentföldi magyar katonák vannak ismertetve. A bandériumok fénykorából a lovagjátékok, vitézi tornák leírása után Toldi Miklós alakját. majd Szécsi Dezső önfeláldozását, Nagy Lajost és Szentgyörgyi Cicellét mutatja be. A Hunyadiak, majd a törökvilág katonáinak ismertetése után a végvári vitézek élete is feltárul előttünk Balassi idetartozó szép versei alapján. Külön fejezetet szentel Zrinyinek és katonáinak, a hajdúknak, a kuruc és labanc katonáknak. Költő katonák c. fejezetében Gvadányi József, Orczy Lőrinc, a két Kisfaludy, a testőrök, Fazekas Mihály, Tinódi, Balassa, Amadé és Petőfi kap egy pár sor méltatást. A könyv a francia háborúk s az újabb kor katonáinak ismertetésével végződik.

R. E.

Szent Ágoston vallomásai. Két kötet. Ford. Dr. Vass József. Budapest, 1917. 366, 360 l. Élet-kiadás. Ara 6 kor.

Rendkívül tetszetős külsejű könyv s nyomdai kiállításának gondossá-gával versenyez tartalmi értéke. Szent Ágoston nevezetes latin munkájá-nak magyar fordítását adja a Knöll-féle kritikai szöveg alapján. (Teubner 1915.) A magyar szöveget nem volt módunkban összevetni az eredetivel, csak magát a fordítást olvastuk, erről azonban meg kell állapítani, hogy igen vonzó olvasmány. A fordító kitűnően tud magyarul, nagy ér-zéke van a nyelv finomságai iránt, nehézkesség nincs egyetlen mondatá-ban sem. Vajha a többi egyházi klasszikust is élvezhetnők ilyen nemes formában! A kiadó-társulatot köszönet illeti, hogy az élelmes üzleti vál-lalkozások korszakában volt bátorsága a nagy költségbe kerülő munka közrebocsátására s hisszük, hogy a szép munkának meglesz a maga válo-gatott közönsége.

B. L.

Népkönyvtári címjegyzék. Második pótfüzet. Szerkesztette Dr. Gulyás Pál egyetemi magántanár. Budapest, 1916. 216 l. Ara 3 kor.

A kiadvány dicséretére válik szerkesztőjének, a magyar bibliografia kitünő művelőjének. 1910-ben adta ki a Muzeumok És Könyvtárak Orszá-gos Tanácsa a kisebb közönyvtárak részére ajánlható művek alapjegyzé-két, ezt követte 1912-ben az első pótfüzet s most itt a második pótlás. Nemesak a címjegyzék egybeállítása mutat igen gondos munkára, hanem még inkább a sok tartalmi kivonat. Sokan azt vélik, hogy tartalmat el-mondogatni a legkönnyebb munka, csak aki már ismételtlen megpróbálta, mit jelent röviden és értelmesen összefoglalni egy-egy nagyobb könyv-sorozat meséit, az tudja igazán méltányolni az ilyen világos tartalmi tájékoztatásokat. Úgyes fölvilágosításokat kapunk a szerzőkről is. Általá-ban ez a kötet a leghasznosabb kiadványok egyike, melyek a legutóbbi hónapokban napvilágot láttak.

B. L.

Radnai Oszkár: Arany János nőalakjai. Kiadja Benkő Gyula könyvkereskedése, Budapest, 1917. 256 oldal. Ára 6 korona.

Sajnos, a nemzeti ünnep nem sok, Aranyhoz méltó külső emlékkel hódol a jubilánsnak: hiányoznak Arany-jubileumi kiadásai, s költészetének valódi megbeesüléséhez illő, s az évfordulót méltató művek. A szerző azt akarja kimutatni, hogy mi része jutott a nőnek, egyik legnagyobb költőnk életében és művészetében; ezt azonban inkább külsőségekben találja meg, s olykor zavaros előadása dagályossá, majd pongyolává válik. Radnai Arany nőalakjait «a költő életkörülményeivel, irodalmi tanulmányaival összefüggésben, magyar és idegen költői vonatkozásokkal elemzi és méltatja». Bevezetésként *A nő Arany életében költészetében*, *A nő Arany lírájában*, *A nő Arany kisebb epikai költeményeiben* c. fejezetekben általánosságban foglalkozik a tétellel. Szerinte Arany költészetében nem annyira a földi nő eszményesül, mint inkább az eszmény realizálódik (?). Nőalakjai szívük boldogságáért küzdenek. Legtöbb nőalakja nemes lélek. A szatíra élétől azonban Arany sem kíméli őket. Eszménye: a kötelességét teljesítő nő, a a hűséges hitves, a jó anya, a szerelmes leány, a ragaszkodó gyermek. Sajátságos, hogy alakjaiból a vallásosság csaknem teljességgel hiányzik. A szépség Arany nőalakjainak olyan velejárója, mint a osillagnál a fény. Szépséggalériáját markánsul kifejező jellemképek alkották. Arany nőinek a bájban van erejük, Vörösmarty női szépsége vérszegény ábrándkép. Petőfi nőeszménye Aranynál érzékibb. Kemény és Arany jellemző művésze a női jellemfestés technikájában hasonlóságot mutat. Goethe is érzékibb színeket alkalmaz a nő rajzában, mint Arany. Shakespeare is inkább szívvel, mint agyával alkotja meg nőalakjait. Shakespeare nőalakjai inkább széplelkűek, Aranyéi inkább erkölcsösek. Arany nőalakjai sohasem szentimentálisak. Az ifjú Arany a mimózavirág szerénységével zárja lelke kelyhébe szerelme titkát; házasságával a nő iránti érdeklődése megszűnik. Sóvárgó extázisba nem esik, de elégedett boldogsággal tud szeretni. Líráját alig néhányszor ihleti nő s e néhány alkalom is inkább családi jellegű. Kisebb epikai költeményeit szemlélve Lotz mester jut eszünkbe, aki nagy freskótervezetei mellett a szerényebb keretű olajfestmények mesteri sorozatát adta. Végül Arany egyes nőalakjainak jellemzése következik. A többek közt Szécsi Mária c. fejezetében a szerző részletesen bemutatja a történeti Szécsi Máriát, majd Gyöngyösy, Petőfi, Tompa Szécsi Máriájának képe után végig kísérve Arany szövegét az Arany Szécsi Máriáját. Aztán Temérdek, Szász Károly, Szigeti, Jókai, Dóczi Máriáival is egybeveti. Arany Szécsi Máriája — ugymond — a történelem életrekeltséget hősönője. Radnai olykor körülményesebb a kelleténél, többször ismétlésekbe is bocsátkozik s a párhuzam-keresésben kissé erőszakolt.

ÁGNER LAJOS.

Új füzetek és könyvek. *Biringer Gyula: Mesék a lövészárokból.* Molnár Ferenc bevezető írásaival és a szerző rajzaival. Budapest. 1916. 77 l. Benkő Gy. bizománya. Ára 3 kor. 50 f.

Karinthy Frigyes: Ó nyájas olvasó. (Mindenféle dolog.) Budapest. 1916. 220 l. Dick M. kiadása. Ára 5 kor.

Mistral Frederi: Mireio, provençal költemény. A provençal eredetiből ford. Gábor Andor. Budapest. 1916. 237 l. Dick M. kiadása. Ára 5 kor.

Tersánszky Józsi Jenő: Vizontlátásra drága... Regény. Budapest. 1916. 99 l. Nyugat-kiadás. Ára 1 kor. 80 f.

Szomaházy István: Emlékiratok a szerelemről. Egy magányos ember feljegyzései. Budapest. 1916. 190 l. Singer és Wolfner kiadása. Ára 3 kor. 50 f.

Biró Lajos: A diadalmas asszony. Regény. Budapest. 1916. 31 l. Singer és Wolfner kiadása. (Milliók könyve. 21. sz.) Ára 30 f.

Savage: Hivatalos feleség. Regény. Budapest. 1916. 31 l. Singer és Wolfner kiadása. (Milliók könyve. 20. sz.) Ára 30 f.

Chantepleure: Bonaparte ezredese. Regény. Budapest. 1916. 31 l. Singer és Wolfner kiadása. (Milliók könyve. 22. sz.) Ára 30 f.

Szomaházy István: A méltóságos asszony lovagjai. Regény. Budapest. 1916. 31 l. Singer és Wolfner kiadása. (Milliók könyve. 23. sz.) Ára 30 f.

Antalfy Gizella: Lessing a magyar színpadon. Budapest. 1916. 51 l. Pallas-nyomda. A szerző kiadása.

Gábor Andor: A kanári és egyéb vadállatok. Budapest. 1916. 160 l. Dick M. kiadása. Ára 3 kor.

Szilágyi Géza: Fantasztikus szerelmek. Budapest. 1916. 185 l. Dick M. kiadása. Ára 3 kor. 50 f.

Gulyás Pál: Népkönyvtári címjegyzék. A népkönyvtárak és kisebb közkönyvtárak részére ajánlható művek magyarázatos jegyzéke. 2. Pótfüzet. Budapest. 1916. 216 l. A Múzeumok És Könyvtárak Orsz. Tanácsának kiadása.

Sántha Károly: Nagy idők ösvényén. Költemények. Budapest. 1916. 16 l. Hornyánszky V. bizománya. (A Magyar Protestáns Irodalmi Társaság népies kiadványai. 221. sz.) Ára 10 f.

Bródy Sándor: Fehér könyv. 1916. nov. Budapest. 1916. 208 l. A könyvkereskedők r.-t. bizománya. Ára 2 kor.

Csermely Gyula: A toprini nász. 1—2. k. Regény. Budapest. 1916. 152, 243 l. Légrády-kiadás. Ára 3 kor.

Kovács Lydia: Két esztendő. Képek a pesti frontról. A címlapot Kacziány Aladár rajzolta. Budapest. 1916. 135 l. Pallas-kiadás. Ára 3 kor.

Lázár Béla: Új csapáson. Regény a művészetéből. 2. kiadás. Budapest. 1916. 223 l. Pallas-kiadás. Ára 2 kor.

Heltai Jenő: Végeladás. Budapest. 1916. 64 l. Lampel-kiadás. (Magyar Könyvtár. 825—826. sz.) Ára 60 f.

Paul Bourget: A hazugság. Fordította Benedek Marcell. Budapest. 1916. 84 l. Lampel-kiadás. (Magyar Könyvtár. 827—828. sz.) Ára 60 f.

Deák Ferenc húsvéti cikke és a kiegészést védő beszéde. A bevezetést írta Fayer Gyula. Budapest. 1916. 64 l. Lampel-kiadás. (Magyar Könyvtár. 829. sz.)

A világháború naplója. XI. Az 1916. január—februári események. Budapest. 1916. 96 l. Lampel-kiadás. Ára 60 f.

France Anatole: Egy színész nő története. Regény. Ford. Aranyossy Pál. Békéscsaba. 1916. 170 ., Tevan-kiadás. Ára 1 kor. 40 f.

France Anatole: Szent szatir. Lucifer. Ford. Pongrácz Árpád. Budapest. 1916. 30 l. Galántai-kiadás. Ára 1 kor. 20 f.

Pogány Kázmér: A rokitnői mocsarakban. Budapest. 1916. 149 l. Élet-kiadás. Németh József bizománya. Ára 3 kor.

Bányász Jenő: Háborús emlékek. Baka-nóták. Temesvár. 1916. 92 l. Polatsek-kiadás. Ára 2 kor.

Daudet Alphonse. A halhatatlan. Regény. Ford. Tóth Béla. Budapest. 1916. 195 l. Révai-kiadás. Ára 3 kor.

Barta Lajos: Zsuzsi. Paraszt vígjáték 3 felv. Budapest. 1916. 94 l. Singer és Wolfner-kiadás. Ára 2 kor. 50 f.

Csathó Kálmán: Te csak pipádj Ladányi. Egy úri penzió története. Budapest. 1916. 156 l. Singer és Wolfner-kiadás. Ára 3 kor.

Földes Imre: Künn a bárány, benn a farkas. 3 felvonásos komédia. Budapest. 1916. 127 l. Singer és Wolfner-kiadás. Ára 2 kor. 50 f.

Miklós mester: Napoleon orakuluma. Budapest. 1916. 81 l. Toldi Lajos kiadása. Ára 1 kor. 60 f.

Molnár Ferenc: Farsang. Színmű három felvonásban. Budapest. 1917. 288 l. Franklin-kiadás. Ára 4 kor.

Sienkiewicz Henrik: Falusi tragédia. Színvázlatok. Lengyel eredetiből fordította Tomcsányi János. Budapest. 1916. 102 l. Franklin-kiadás.

Laczkó Géza: Noémi fia. Regény. Budapest. 1917. 320 l. Franklin-kiadás. Ára 5 kor.

Balázs Béla: Tristan hajóján. Gyoma. 1916. 80 l. Kner Izidor kiadása. Ára 3 kor.

Kéky Lajos: Baksay Sándor. Budapest. 1917. 147 l. Franklin-kiadás. Ára 3 kor.

Janson Gusztáv: Costa Negra. Egy vállalkozás története. Kalandos regény. Budapest. 1916. 416 l. Athenæum-kiadás. Ára 1 kor. 90 f.

Pilisi Lajos: A megrohant és felszabadított Erdély. Budapest. 1916. 221 l. Athenæum-kiadás. Ára 4 kor.

Hedvig (Hidvégi) József: Hangulatok. (Versek.) Budapest. 1914. 360 l. Hedvig Sándor nyomdája. (A kötet «Revczky Gyula emlékének» van ajánlva.) Ára ?

A. F. Pollard: Anglia története. Fordította Bálint Ernő. Budapest. 1916. 204 l. Franklin-kiadás. (Kultúra és Tudomány. 19. sz.) Ára 2 kor. 40 f.

Selma Lagerlöf: Marianna. Ford. Benedek Marcell. Budapest. 1916. 42 l. Lampel-kiadás. (Magyar Könyvtár. 830. sz.) Ára 30 f.

Karinthy Frigyes: Legenda az ezerarcú lélekről és egyéb elbeszélések. Budapest. 1916. 68 l. Lampel-kiadás. (Magyar Könyvtár. 831—832. sz.) Ára 60 f.

A világháború naplója. XII. Az 1916. március—áprilisi események.

Budapest. 1916. 92 l. Lampel-kiadás. (Magyar Könyvtár. 853—854. sz.)
Ára 60 f.

Gábor Andor : *Szépasszony*. Vigjáték 3 felv. Budapest. 1916. 101 l.
Dick-kiadás. Ára 3 kor.

Vidor Marcell : *A holt küszöb dalol*. Versek a nagy világégés idején.
Budapest. 1916. 60 l. Franklin-kiadás. Ára 2 kor.

Lovászky Károly : *Napoleon a sanatoriumban*. Budapesti satirikus
regény és egyéb komédiák. Budapest. 1916. 30 l. Galántai-kiadás. Ára
1 kor. 20 f.

Molnár Ferenc : *Az aruvími erdő titka és egyéb satirák*. Budapest.
1916. 226 l. Légrády-kiadás. Ára 3 kor.

Móricz Zsigmond : *Nem élhetek muzsikaszó nélkül*. Budapest. 1916.
219 l. Légrády-kiadás. Ára 3 kor.

Székely Aurél : *A 38-as zászló alatt*. Budapest. 1916. 224 l. Légrády-
kiadás. Ára 5 kor.

Gyulai Ágost : *Háborús antológia*. Budapest. 1916. 376 l. Élet-kiadás.
Révai-bizomány. Ára 5 kor.

Kosztolányi Dezső : *Modern költők*. Külföldi antológia a költők arc-
képeivel. Budapest. 1916. 487 l. Élet-kiadás. Révai-bizomány. Ára 8 kor.

Meyrink Gusztáv : *A golem*. Ford. Kelen Ferenc. Budapest. 1916.
352 l. Athenæum-kiadás. Ára 5 kor. 60 f.

Földes Artur : *A kegyelmes hamupipőke*. Játék 3 felv. Budapest. 1916.
88 l. Benkő-kiadás. Ára 3 kor.

Takáts Sándor : *Zrinyi Miklós nevelőanyja*. Budapest. 1917. 141 l.
Franklin-kiadás. Ára 4 kor.

Tormay Cecile : *Emberék a kövek között*. Regény. 2. kiadás. Budapest.
1917. 243 l. Franklin-kiadás. Ára 4 kor.

Sinkó Ervin : *Éjszakák és hajnalok*. (Versek.) Szabadka. 1916. 50 l.
Heumann Mór kiadása. Ára 2 kor.

Flatt Zsóka : *Minden olyan ködbe borult*. Versek. Budapest. 1916.
90 l. Légrády-kiadás.

Benedek Marcell : *Elnökválság*. Diák-komédia 1 felv. Budapest. 1916.
20 l. Légrády-kiadás. Ára 80 f.

Pásztor József : *A hadi árvák*. Költői ifjúsági színjáték 1 felv. Buda-
pest. 1916. 20 l. Légrády-kiadás. Ára 80 f.

Lampérth Géza : *Rákóczi lobogója*. Ifjúsági színjáték 1 felv. Buda-
pest. 1916. 14 l. Légrády-kiadás. Ára 80 f.

Pásztor József : *A Kárpátokban*. Ifjúsági színjáték 2 felv. Budapest.
1916. 24 l. Légrády-kiadás. Ára 80 f.

Móricz Zsigmond : *A tűznek nem szabad kialudni*. Novellák a háborús
időkből. Budapest. 1916. 189 l. Légrády-kiadás. Ára 4 kor.

Ráskai Ferenc : *Hivatalnokleány*. Színmű 3 felv. 2. kiadás. Budapest.
1916. 102 l. Légrády-kiadás. Ára kötve 2 kor. 50 f.

Böszörmény Zoltán : *Világosság*. Versek. Budapest. 1916. A Magyar
ujrás, hirlap- és irodalmi vállalat kiadása. Ára 1 kor.

Somlyó Zoltán: Őszi regény. Budapest. 1916. 129 l. Rényi K. bizománya. Ára 3 kor.

Várnai Zseni: Örömök kertje. Budapest. 1916. 114 l. Rényi K. bizománya. Ára 4 kor.

Andor József: Boldog otthon. Regény. Budapest. 1916. 235 l. Szent-István-társ. kiadása. Ára 4 kor. 60 f.

Szentmihályi József: Csanád leánya. Búzavirág. Ifjúsági színdarabok. Érsekújvár. 1916. 61 l. Szent-István-társ. bizománya. Ára 1 kor.

Halmágyi Samu: Hadak útján. Versek. Dicsőszentmárton. 1916. 70 l. Erzsébet-nyomda.

Máthé Miklós: Édes hazánkért és királyunkért. Háborús és egyéb versek. Munkács. 1916. 124 l. Pannonia-nyomda. A szerző kiadása. Ára 3 kor.

Papp Aladár: Hulló levelek. Elbeszélések. Budapest. 1916. Légrády-nyomda. A szerző kiadása. Ára 1 kor.

Péchy-Horváth Rezső: Vérmezők a Pruth mentén. (Az 52-esek frontján.) Kaposvár. 1916. 102 l. A szerző kiadása. Ára 3 kor.

Szentmihályi József: Vak katona álma. Neró barátnője. Ifjúsági színművek. Érsekújvár. 1916. 85 l. A szerző kiadása. (Budapest. Szent-István-társ. bizománya.) Ára 1 kor.

Felelős szerkesztő : Pintér Jenő.
